A GENERÁCIÓVÁLTÁS ESÉLYEI

Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben

A GENERÁCIÓVÁLTÁS ESÉLYEI

Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben

Szerkesztette: Biró A. Zoltán, Magyar Ferenc

Státus Kiadó
Csíkszereda

Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány

A generációváltás esélyei

Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben

Szerkesztette
Biró A. Zoltán
Magyar Ferenc

© Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány
© Szerzők
© Státus Kiadó

Kiadja a Státus Könyvkiadó

ISBN: 978-606-661-067-4

Készült a Státus Nyomdában Madéfalván 2017-ben
www.status.com.ro
office@status.com.ro

TARTALOM

Előszó **7**

I. Tanulmányok

Biró A. Zoltán
Új elitszerepek rurális környezetben 13

Sárosi-Blága Ágnes
Innováció, társadalmi beágyazódás, vidékfejlesztés 40

II. Szakértői szempontok

Török Jenő
„Valamibe bele kell vágni, kell egy kis bátorság…" 55

Könczei Csaba
„Ehhez kell egy embertípus, akire jellemző a kitartás…." 61

Haschi András
„Mindenképp dicséretes, amit ezek az emberek csinálnak…" 66

Orbán Miklós
„Eddig termelni tanultunk, most vannak gépek, lehet feldolgozni…" 71

III. Interjúk

„A szakmában mindig fejlődni kell..."
Bende Kálmán, Székelytamásfalva 81

„A környezeti feltételek adottak..."
Bereczki Attila, Bánkfalva 88

„Szeretném átadni, amit én megtapasztaltam..."
Derzsi Enikő, Csernáton 94

„Aminek nekiállok, azt végigviszem…"
Domokos Árpád, Kézdiszentkereszt 102

„Engem az új dolgok mindig felvillanyoztak…”
Fábián Imre, Korond 112

„Ezt nem lehet abbahagyni, ezt csak tovább folytatni kell!”
Fábián Viktória, Korond 120

„Az ember bárhova megy, ha egy apróságot is, de örökké tanul…”
Ferencz Alpár, Sepsibodok..... 128

„Fontos, hogy nézzed a külföldi technológiát is…”
Lázár Sebestyén, Csíkszereda 137

„Nem félünk veszíteni, kísérletezni sem…”
Papp Edit, Papp Zsolt, Szentkatolna 144

„Egy telefonnal s egy internettel bármit megtudsz...”
Pákó Zsolt, Gelence 156

„Kívülről gyönyörű, szép, csak belülről nagyon nehéz…”
Rancz Sándor, Kézdialmás 162

„Lassan és biztosan kell fejlődni…”
Sólyom Zoltán, Torja 172

„Sok mindent lehet csinálni, csak szeretettel kell…”
Szabó Izabella, Kézdivásárhely 180

„A méhészek között megvan az együttműködés…”
Tófalvi Melinda, Korond 189

Biró A. Zoltán
Térség és agrárinnováció: a PAHRU kutatás sorozata 200

A kötet szerzői 221

ELŐSZÓ

Mára egyértelmű ténnyé vált, hogy a kisléptékű innovatív agrár-kezdeményezések a székelyföldi térség fontos gazdasági és társadalmi szereplőivé váltak, az általuk képviselt agrárinnovációs fordulat a térségi modernizáció új és fontos lehetőségét vetíti előre. Az innovatív kezdeményezések száma növekszik, a tevékenységek és termékek skálája bővül. Olyan folyamatról van szó, amelyben összekapcsolódik a helyi adottság és a külső szakmai tudás, a térségi tapasztalatok hasznosítása és a változtatási szándék, a gazdasági teljesítményre törekvés és a környezettudatosság, az egyéni érvényesülési szándék és a társadalmi felelősség-vállalás.

Ez a térségi innovációs folyamat szakmai, szakpolitikai, fejlesztéspolitikai kérdések sorát hozza előtérbe. A csíkszeredai Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány 2013-ban indított programsorozata keretében készült több mint nyolcvan esettanulmány jellegű interjú, illetve a kapcsolódó szakmai elemzések és tereptapasztalatok alapján ennek az innovációs folyamatnak több meghatározó jellemvonását sikerült rögzíteni, ugyanakkor – ahogyan az minden hasonló szakmai program esetében szükségszerűen történik – a válaszra váró kérdések száma tovább gyarapodott. Ez nyilvánvalóan a vizsgált témakör összetett jellegéből is adódik, illetve abból, hogy dinamikus, sokszereplős, sokténye zős társadalmi folyamatról van szó.

A programsorozatunk tárgyát képező innovációs folyamatnak három nagyon fontos meghatározó jegye van. Az első az, hogy ezek az újszerű kezdeményezések az adott társadalmi közeghez és a domináns gazdálkodási gyakorlathoz viszonyítva innovatívak, tehát a szó szoros értelmében véve társadalmi innovációról van szó. A második fontos jellemző a társadalmi elfogadáshoz, a társadalmi beágyazódás ellentmondásos folyamatához kapcsolódik. Nem utolsósorban pedig kulcs-fontosságúnak mutatkozik az a szerepépítési és szerepműködtetési gyakorlat, amelyet az innovatív vállalkozások működtetői ebben a kontextusban végeznek.

Ezeknek a szerepeknek a kialakítása nyomán olyan új elitcsoport formálódik, amely nagyon sok vonatkozásban eltér minden más térségi elitcsoporttól.

Ha azt kérdezzük, hogy mi a helye, társadalmi és gazdasági szerepe, további esélye ennek a társadalmi innovációnak a székelyföldi térségben, akkor a válaszok ehhez az elitcsoporthoz vezetnek. Rurális környezetről van szó, és olyan innovációs folyamatról, amely a globalitás és a lokalitás határán, találkozási pontján termelődik, és ennek a találkozási helyzetnek az alakulása alapvetően függ attól, hogy a társadalmi innováció legfontosabb aktorai milyen szerepeket tudnak a maguk számára kialakítani, ezeket a szerepeket milyen módon és milyen mértékben tudják közvetlen és tágabb környezetükkel elfogadtatni, milyen mértékben, milyen módon válnak a térségi elit meghatározó csoportjává.

Összeállításunk célja az, hogy a fentiekben jelzett megközelítéshez, az innovatív agrárszereplők sajátos elitcsoportként való értelmezéséhez kínáljunk megközelítési szempontokat és empirikus anyagokat. A témával foglalkozó tanulmány (Új elitszerepek rurális környezetben) a programsorozat korábbi anyagait is figyelembe veszi az elitszerepek kontextusának és további esélyeinek elemzése során. A társadalmi beágyazódás szemléleti-módszertani szempontjait bemutató tanulmány (Innováció, társadalmi beágyazódás, vidékfejlesztés) azzal a céllal készült, hogy ösztönözze és támogassa az ilyen irányú térségi elemzéseket. Az egyes innovatív kezdeményezéseket bemutató anyagok ebben a kötetben terjedelmesebbek, szemléletesen mutatják be az innovatív kezdeményezések belső struktúráját, a társadalmi beágyazódás ambivalens folyamatát, és nem utolsósorban az elitszerepek kialakulását, működtetésük változó és kísérletező jellegét. Az intézményvezetőkkel készített szakmai anyagok az agrárinnovációs folyamat fontosságára és efemer, törékeny jellegére egyaránt felhívják a figyelmet. Amit mindenképpen hangsúlyozni érdemes, hogy a szakértői, intézményi körben megmutatkozó hozzáállás elvi szinten pozitív. A megyei hatáskörű, szakmai és/vagy adminisztratív feladatokat ellátó intézmények támogatási lehetőségei szűk keretek között mozognak, az országos szabályozásokhoz igazodva esetenként olyan adminisztratív követelményeket kell érvényesíteniük, amelyek inkább akadályozzák, mintsem támogatják az innovatív kezdeményezéseket. Ebben a kontextusban a szakmai és emberi hozzáállás pozitív és támogató jellege hangsúlyosan fontos, hiszen egy olyan térségi innovációs folyamatról van szó, amelynek intézményes keretei alig vannak, formalizáltsága kismértékű, és amelyben az informális kapcsolatoknak meghatározó szerepe van.

A kötet szerkesztői ezúton is köszönetet mondanak mindazoknak a vállalkozóknak, szakértőknek, akik munkájuk részletes bemutatásával, véleményeik és javaslataik megfogalmazásával hozzájárultak egy gazdag és sokszínű szakmai anyag összeállításához. Sokat elmond a székelyföldi agrárinnováció helyzetéről, alakulásáról az a pozitív és segítőkész hozzáállás, amelyet a folyamat főszereplői részéről ebben a programban is megtapasztalhattunk. Kutató és vállalkozó, szakértő és intézményvezető szemmel láthatóan egyetért abban, hogy a térség jövője szempontjából fontos folyamatról van szó, amelyben minden szereplő tudására és hozzájárulására szükség van.

Csíkszereda, 2017. július

A szerkesztők

I. Tanulmányok

Biró A. Zoltán

ÚJ ELITSZEREPEK RURÁLIS KÖRNYEZETBEN

1. Bevezető

A Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány szakmai programsorozatának újabb modulja lokális és regionális társadalmi kontextusban vizsgálta az innovatív agrárvállalkozók rurális elitté válásának helyzetét és lehetőségeit, az ezen a téren formálódó elitszerepeket. A székelyföldi ruralitás esélye nagymértékben függ ettől a generációváltástól, ezért ennek a folyamatnak az alapos megismerése, és ehhez kapcsoltan a váltási folyamat szakpolitikai támogatása egyike a sürgető térségi szakmai feladatoknak.

A program keretében helyszíni terepmunka, környezetvizsgálat és interjúsorozat révén elemeztük az innovatív agrárszereplők szakmai-társadalmi szerepeinek kialakulását, működését (az innovatív agrárszerepek társadalmi betagolódási módozatai és lehetőségei, lokális kontextus, társadalmi szerepmodellek, elfogadottság, szerepépítési gyakorlatok és lehetőségek). A program kutatási feladatait a PAHRU megbízása alapján a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja végezte.

A térség negyedszázados fejlődési folyamatai azt igazolják, hogy az adminisztratív-hivatali elit szerepe domináns a térségben. Az 1989-es romániai társadalmi változásokat követően ebben a térségben minden korábbi ipari vállalat felszámolásra került. A helyükben kialakult új vállalkozások többsége foglalkoztatási méret szerint kicsi, az ipari szegmens részvételi aránya a foglakoztatásban még mindig kisebb, mint az adminisztratív-hivatali szféra szerepvállalása. Ugyanakkor a nagyobb számú munkaerőt foglalkoztató gazdasági vállalkozások a térség városaiba koncentrálódnak. Ebben a kontextusban fontos szakmai kérdés az innovatív agrár elit megjelenésének és szerepépítésének elemzése, az új elit támogatásával kapcsolatos szakmai feladatok számbavétele. Mivel az új elit a gazdasági szegmenshez kötődik, ezért a vidék versenyképessége szempontjából is nagyon lényeges kérdés, hogy miként alakul ez a folyamat.

2. Innovatív agrárszereplők a térségben

Az innovatív agrárvállalkozók székelyföldi térségben való megjelenése, tevékenységük és termékeik társadalmi súlyának növekedése az utóbbi évtized új, szakmai elemzésre érdemes jelensége. A Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány (PAHRU) keretében indított korábbi elemzési programokban (a kutatási programok anyagai kiadványsorozatban jelentek meg: Biró – Magyar 2013, 2014, 2015, 2016) több szemszögből is vizsgáltuk ezt az új és összetett térségi folyamatot. Az első elemzési program eredményei nyomán megfogalmazott helyzetképben (Biró – Magyar 2013) vázoltuk a folyamat komponenseit, illetve bemutattuk a fontosabb szereplő típusokat. Az innovatív gazdákkal készített interjúsorozat elemzése nyomán azt a következtetést fogalmaztuk meg, hogy ezek a kezdeményezések – térségi kontextusban – lényeges változási lehetőséget hordoznak, egy új vidékfejlesztési paradigma lehetőségét vetítik előre. Két témakörben (biogazdák, fiatal gazdák, lásd: Biró – Magyar 2015, 2016) külön-külön is vizsgáltuk a kezdeményezések jellegét és tartalmát, indulási feltételeit, társadalmi elfogadottságát, a kezdeményezések várható további alakulását.

A kezdeményezők és térségi szakértők körében készített több mint nyolcvan interjú anyaga és a kapcsolódó terepmunkatapasztalatok alapján úgy látjuk, hogy ez a folyamatosan gyarapodó térségi vállalkozói-kezdeményezői réteg egy sajátos térségi elitcsoportot alkot. Olyan elitcsoportot, amelynek tevékenysége és társadalmi szerepe jóval többnek mutatkozik, mint az agrárszegmensben jelentkező generációváltás igénye és kifejeződése. Elsősorban azért jóval több, mert ennek az elitcsoportnak a tevékenysége ebben a térségi kontextusban lényeges mértékben kiterjesztette az „agrártevékenység" fogalmát. Miközben az agrártevékenység fogalma korábban (és nagyon sok térségi szereplő számára még ma is) szinte kizárólag a szűk értelemben vett földművelést és állattenyésztést jelentette (családi vagy nagyüzemi formában), az innovatív kezdeményezések nyomán az újszerű agrárjellegű tevékenységek körébe ma már a kertészettől a gyógynövény-termesztésig, a gilisztafarmtól a gombatermesztésig sok minden beletartozik. A fogalom bővítését – tulajdonképpen teljes mértékű újradefiniálását – továbbá az is elősegítette, hogy az innovatív agrártevékenység megteremtette a szakmai tudások és ágazatok szinergiáját. A földműveléssel vagy állattenyésztéssel kapcsolatos kompetenciákhoz újabbak kapcsolódtak (vállalkozói ismeretek, pénzügyi folyamatok, adminisztratív ügyvitel, új technológiai tudások, tájékozódási gyakorlatok és tanulási attitűdök, piaci és marketing ismeretek stb.). Mindezek ágazatközi

szinergiával is társultak: az agrártevékenység összekapcsolódása a turizmussal, a környezetvédelemmel, az egészséges táplálkozással, az identitásépítéssel, a közösségi szerveződéssel.

Az agrárinnovációhoz kapcsolódó, most formálódó elitcsoport a tevékenysége, érdeklődése, képzettsége, társadalmi magatartása, célrendszere szempontjából egyaránt új jelenség a térségben. Az új elitcsoport megjelenése nyilván szoros kapcsolatban van a székelyföldi térségben is a ruralitás felértékelődésével, az új vidékfejlesztési paradigmához köthető társadalmi folyamatokkal (endogén adottságok előtérbe kerülése, agrárinnováció, counterurbanization, a kreatív osztályhoz sorolható szereplők megjelenése és hasonlók). A tereptapasztalatok és interjúanyagok elemzése alapján az elitcsoport és tevékenysége az alábbi vonásokkal írható le ez:

- Tevékenységük indításában a családi erőforrások (földtulajdon, gazdasági épületek, személyes gazdálkodási ismeretek) csak részleges szerepet játszanak, nem meghatározó jellegűek. Többségük számára nem a családi erőforrás vagy gazdálkodási tapasztalat volt a meghatározó.
- Az innovatív gazdák életútjában gyakran lényeges váltás azonosítható be. Teljesen más szakirányú végzettséggel rendelkezőkből lettek sok esetben innovatív gazdák. Az induláskor szakirányú végzettséggel kevesen rendelkeztek.
- Az innovatív gazdák fiatalok vagy középkorúak, körükben egyre több a nő. A hagyományos térségi gazdálkodásban csak férfi lehetett a meghatározó személy.
- A saját magukat vagy tevékenységüket bemutató szövegekben szinte kivétel nélkül megfogalmazódik egyfajta célirányosság, tudatosság. Fontosnak tartják megindokolni, hogy amit folytatnak, az jó és hasznos, illetve társadalmi szempontból fontos és értékes.
- Az innovatív gazdák csoportja nyitott az új ismeretek és a technológiai innovációk elsajátítására. A képzési kínálatok iránt is nyitottak, illetve önállóan is tanulnak.
- Az újító gazdák a lokális társadalom kívül szereztek tapasztalatot, az elinduláshoz szükséges tudás nem a közvetlen társadalmi környezetből származik.
- Az induláshoz szükséges tudás forrása máshol (sok esetben külföldön) szerzett személyes tapasztalat vagy pedig az Internet.

- A gazdákat kezdeményező, újító attitűd és magatartás jellemzi.
- Az innovatív kezdeményezések az esetek többségében személycentrikusak. Ha egy háztartáson belül a férj és a feleség is foglalkozik a vállalkozással, akkor az egyik fél jobban implikálódik a tevékenységbe. Ugyanez tapasztalható akkor is, ha különböző generációkhoz tartozó személyek dolgoznak együtt.
- Településenként legfeljebb egy-két személy (nagyobb településeken néha több) foglalkozik innovatív mezőgazdasággal.
- A gazdaságok pontszerűen, egymástól függetlenül működnek, a szervezeti keretek – ha vannak – egyelőre inkább formálisak.
- A térségen kívülről szerzett információk és tudás mellett a gazdák elsősorban a saját erejükre támaszkodnak. A helyi intézmények vagy különböző agrárszervezetek szerepe elenyésző vagy csupán formális.
- A térségi társadalmi nyilvánosságban az innovatív csoportnak nincs egy összefüggő elnevezése. Nem az innovatív jelleg mentén ragadják meg a csoportot, hanem valami specifikum mentén (fiatal gazdák, biogazdák, helyi terméket termelők).
- A helyi közösségek sok esetben különcnek tekinti ezeket a gazdákat, az innovatív kezdeményezések a környezetük számára szokatlanok, a helyiek távolságtartással viszonyulnak. A közvetlen környezettel való kapcsolat vagy együttműködés ritka.
- A térségben szervezett szakmai tanácsadás nem működik, az innovatív vállalkozók személyes kapcsolatokat igyekeznek kialakítani olyan személyekkel (szakemberek, hasonló tevékenységet folytató vállalkozók), akihez szükség esetén fordulhatnak.
- Az innovatív gazdák a pályázatokat jelentős fenntartásokkal kezelik, önerőből fognak neki az újszerű mezőgazdálkodási gyakorlatnak.
- Az üzleti hasznon kívül fontos számukra az egészséges táplálkozás, a környezeti értékek védelme, a helyi adottságok kihasználása. A településhez, térséghez való kapcsolódás az identitásuk fontos összetevője.

Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy az elitcsoport fenti jellemzése csak körülírás, a csoporthoz tartozók egyenként nagyon is különbözőek. Tevékenységük és magatartásuk hasonlóságai mellett a csoportjelleget legalább olyan

mértékben termeli az a közvetlen társadalmi környezet is, amelyben ennek a csoportnak a tagjai „innovatívak" (újak, szokatlanok, illetve idegenek).

A bemutatott jellemzők kapcsán egy fontos szempontot mindenképpen hangsúlyozni kell. A térségi innovatív agrárvállalkozók nem abban az értelemben innovatívak, hogy az agrárium terén a szó szoros értelmében vett új műszaki vagy egyéb innováció, csúcstechnológia hordozói lennének. Ebben az esetben az úgynevezett társadalmi innovációról (és innovációs szereplőkről) beszélhetünk. Phills és szerzőtársai definíciója szerint (Phills 2008, idézi Katonáné Kovács et al 2017. 7) a társadalmi innováció olyan megoldás, ami egy adott probléma megoldása szempontjából hatásosabb, hatékonyabb, mint a korábbi megoldások, ugyanakkor az általa létrehozott érték nem csupán egyéni, hanem közösségi érdekeket is szolgál. Ez a típusú innováció társadalmi folyamatokon alapul, az innováció révén maga a társadalom változik, és ez a változás nem lehet kedvezőtlen vagy káros jellegű. Az ilyen innovativ folyamat az adott társadalmi környezetet jellemző értékek, normák, kapcsolatok megváltoztatására irányul. Amint azt Pue és szerzőtársai kifejtik (Pue 2015 idézi: Katonáné Kovács et al 2017.6-7), a társadalmi innovációnak és a piaci innovációnak a különbsége azoknak a kontextusoknak a különbségéből adódik, amelyekben előfordulnak. A műszaki-tudományos innovációk logikája és működési módja más, a vidéki térség ilyen típusú innovációra nem kínál igazán teret és lehetőséget. A társadalmi innovációnak azonban fontos terepe lehet a vidéki környezet, hiszen a társadalmi innováció elsősorban a rendelkezésre álló tudások új helyzetben, új kombinációkban és eljárásokban való alkalmazását jelenti.

Ha a székelyföldi térségben tapasztalható újszerű agrárkezdeményezéseket a társadalmi innováció paradigmája alapján értelmezzük (más, mint a térségi gyakorlat, továbblépési lehetőséget kínál, kreatívabb, elhivatottság jellemzi stb.), akkor azt mondhatjuk, hogy összetett és új térségi társadalmi folyamatról van szó, amely – a kezdeményezők számát és interpretációit tekintve – a kezdeti fázisnál tart. Ennek a folyamatnak a vizsgálata kapcsán a legfontosabb kérdés nyilvánvalóan az, hogy milyen jellegű, milyen mértékű, illetve miben áll a társadalmi beágyazottsága, szerepe, hatása. Ennek a komplex kérdésnek a megválaszolásához véleményünk szerint az vihet közelebb, ha megvizsgáljuk az innovátorokat, annak az elitcsoportnak a tagjait, akik ezeket az újszerű agrárkezdeményezéseket létrehozták és működtetik. Azt a kérdés kell feltennünk, hogy ennek a csoportnak a tagjai elitek-e abban a társadalmi környezetben, ahol működnek, milyen módon

és mértékben elitek? A rurális elitek – hangsúlyozza tanulmányában Gray és Sinclair (2005.38) – a függőségi kapcsolatok, a globális hatások és a lokális társadalom metszéspontjában állnak. Ez határozza meg lokális kontextusban a tevékenységüket, ehhez kapcsolódik az autoritásuk, és végső soron a lokális kontextusban termelődő identitásuk is. Fontosnak tartjuk megvizsgálni, hogy az elemzett térségben az innovatív agrárszereplők milyen eséllyel válhatnak lokális elitté, ennek a folyamatnak milyen támogató és korlátozó komponensei vannak. Ezekhez a kérdésekhez természetesen szakpolitikai felvetések is kapcsolhatók: ha a folyamat még a kezdeti fázisában van – ami nyilván azt is jelenti, hogy az innovatív aktorok elitszerepei még alakulóban, épülőben vannak – , akkor lehetséges-e ennek a folyamatnak a térségi intézményi, szakpolitikai támogatása? Ha igen, akkor a folyamat eddigi életútja és jelenlegi állapota alapján milyen támogató-ösztönző eljárásokat lehet javasolni?

Tanulmányunk következő részében (3) az interjúk anyagai alapján készített elemzésből ismertetünk egy részletet. A program szakmai eredményeinek összefoglalását (4) követően szakpolitikai javaslatokat fogalmazunk meg (5).

3. Függőség, globális hatások, lokalitás

Az interjúanyagok által kínált sokféle elemzési lehetőség közül ebben a tanulmányban azt a megközelítést helyeztük előtérbe, amely a beszélők saját helyzetének értelmezésére irányul. Amint azt az innovatív agrárszereplőkkel kapcsolatos korábbi elemzéseinkben is jeleztük (Biró – Magyar 2015, 2016), többféle tényező is közrejátszik abban, hogy a narratívákban a társadalmi-intézményi környezethez való viszonyulás értelmezésére nagy hangsúly esik, ugyanakkor – ebben a relációban – a saját helyzet értelmezésére is. A vizsgált elitcsoport tagjai nem csupán érzékelik, hanem tudatosan is vállalják – a számukra adott társadalmi környezet kontextusában – az újító/eltérő ágens szerepét. Ez a szerepértelmezés a narratívák keretében olyan konkrét helyzetek és események kapcsán kerül említésre, amelyek valamilyen gyakorlati jellegű problémához, problémamegoldáshoz kapcsolódnak. Az ilyen helyzetekre és eseményekre reflektáló narratívarészletek az esetek többségében nem csupán a társadalmi környezethez való viszonyulás adott helyzetben, adott pillanatban konkretizálódó formáját ismertetik, hanem tartalmaznak olyan értelmező, általánosító szándékot/törekvést is, amely a társadalmi környezettel való viszony modell-szerűségének, szabályszerűségének megragadására irányul. Egy jellegzetes példa: az

interjúalany elmondja, hogy egy falubeli személlyel például nem tudott megegyezni egy időszaki munkavégzésről, de ehhez hozzátesz egy magyarázó/értelmező szövegrészt is azzal kapcsolatban, hogy „nehéz a falubeliekkel megegyezni". A konkrét helyzethez/eseményhez kapcsolt magyarázat részben a környezethez való viszonyulások egyik típusát modellezi, részben pedig öndefiníciós tevékenység, az egyedi és a környezethez viszonyítva magasabbra értékelt személyes pozíció kifejezése.

A konkrét helyzetekhez és eseményekhez való viszonyulást hordozó/kifejező narratívarészletek alkalmas elemzési anyagot kínálnak annak vizsgálatára, hogy az elitcsoport tagjai – saját értelmezési gyakorlatuk tükrében – milyen mértékben és milyen módon rendelkeznek elitszerepekkel a számukra adott társadalmi környezetben. A Gray és Sinclair szerzőpáros meghatározását kiindulópontul véve (Gray – Sinclair 2005.38) a narratívák alapján megvizsgálhatjuk, hogy az innovatív agrárszereplők valóban a függőségi kapcsolatok, a globális hatások és a lokális társadalom metszéspontjában állnak-e, és ha igen, akkor milyen módon, milyen mértékben. A következőkben bemutatjuk a térségi innovatív agrárszereplőknek a viszonyulását ehhez a három területhez.

3.1. Függőségi kapcsolatok

A rurális térségek függő helyzete evidenciaként is kezelhető, különösen akkor, ha a vidékre hátrányos helyzetű térségként, perifériaként tekintünk. Az úgynevezett klasszikus régiófejlesztési elméletek (ezek áttekintését lásd: G. Fekete 2008) a függőség sokféle összetevőjével foglalkoztak (erőforrások, beruházások, döntéshozás, információk stb.) A függőséget a későbbi fejlesztéspolitikai megközelítések is kiemelik, jelezve azt, hogy külső támogatás nélkül (anyagi, szakmai, kapcsolati) a vidék fejlesztése nem vihető sikerre. A vidékfejlesztéssel kapcsolatos újabb megközelítések (new rural paradigm, neo-endogén megközelítések) sok tekintetben árnyalták a vidéki térségek függőségével kapcsolatos korábbi egyoldalú megközelítéseket. Elsősorban azzal, hogy a vidéki térségek fölértékelődése nyomán a vidék passzív szerepe módosult: értékei és adottságai révén ma már a vidék adni is képes, ennek folytán a korábbi egyirányú függőség – fokozódó mértékben – tranzakciós helyzetté alakul át.

Témánk szempontjából ezen a ponton válik fontossá a vidéki térségek átalakulási folyamata: a tranzakciós helyzet kialakulása ugyanis helyzetbe hozza a rurális eliteket, akik a rurális térség és a rurális társadalom képviselőiként,

vezetőiként a függőségi viszony (most már nem egy esetben: tárgyalási helyzet) meghatározó szereplőivé válnak. Az innovatív agrárelit szereplői számára az a kérdés, hogy a rurális térség (vagy egy település) függőségi játszmáiban – más helyi elitszereplők mellett vagy azokkal együttműködve – kapnak-e szerepet, ki tudnak-e építeni a maguk számára olyan pozíciókat, hogy a tranzakciós helyzetekben ők is szóhoz jussanak, az ők álláspontjukat is figyelembe vegyék.

Ezeknek a lehetőségeknek a mérlegeléséhez számításba kell vennünk a rurális elitek függőségének azt a helyzetképét és gyakorlatát, amely a székelyföldi térségben ma működik. Az ezzel a témával foglalkozó elemzésünkben (Biró et al 2017) összefoglalót készítettünk azokról a térségi szerkezetekről és intézményekről, amelyek a rurális elitek számára a lokális szerkezetek működtetése és a helyi fejlesztés szempontjából nem kerülhetők meg, és amelyekkel valamiféle folytonos tranzakciós helyzetben vannak részben a helyi közösség, részben saját elitpozícióik működtetése érdekében. Ezekben a függőségi viszonyokban a helyi elitek három csoportja kap szerepet (hivatali elit, kulturális elit, gazdasági elit), sok esetben egymástól függetlenül, és elittípusonként nagyon eltérő mértékben. A függőségi helyzetekben a tranzakciók tartalma három nagy csoportra osztható:

- a működési és fejlesztési forrásokkal kapcsolatos tranzakciók
- a helyi elitszerepek külső és belső legitimitásával kapcsolatos tranzakciók
- a társadalmi nyilvánosságban való jelenléttel kapcsolatos tranzakciók.

A függőségi viszonyok túlsó oldalán térségi hatáskörű vagy országos rendszerhez tartozó közintézmények, hivatalok és közéleti szerepet betöltő szervezetek (nagyon sok esetben azok vezetői) állnak, ebben a vidéki térségben a tranzakciós erejük mindhárom területen kiemelten nagy (forráselosztás, legitimitás, nyilvánosság). Mindezek mellett a függőségi viszonyok fontos szereplője a térségi média, amelynek a hivatali befolyástól és közéleti szervezetektől függetlenül is van olyan legitimitástermelő és közéleti tematizációs szerepe, amelytől a rurális elitek nem tekinthetnek el.

A fentiekben vázolt függőségeket olyan térségi rendszernek tekinthetjük, amelynek a rurális közösségek működésében és fejlődésében nagy szerepe van, illetve amelyben a rurális elitek egyezkedhetnek, és saját szerepeiket újratermelhetik. Nem utolsósorban ennek a függőségi rendszernek olyan szerepe is van, hogy nem egy esetben a rurális eliteket segítik az operatív-adminisztratív ügyintézés folyamataiban (kijárás, engedélyeztetés, ellenőrzés stb.), vagy átsegítik a buktatókon.

A megvizsgált narratívákban kevés olyan szövegrész van, amely a fentiekben vázolt függőségi rendszerhez tartozó kezdeményezésekre, cselekvésekre, megegyezésekre utalna, illetve a rendszerbe való beilleszkedést jelezné. A függőségi viszonyokkal kapcsolatban az interjúanyagok kapcsán az alábbi helyzetkép körvonalazódik.

- A helyi önkormányzatokkal való kapcsolat lehetőségeiről még közvetlen rákérdezés kapcsán is alig esik szó.
- A térségi vagy országos hatáskörű hivatalok és intézmények szakpolitikájára, támogatási programjaira, tematizációs kezdeményezéseire nem reflektálnak.
- Az adminisztratív-pénzügyi feladatok intézésével kapcsolatos tapasztalataik rendszerint negatívak, nehezményezik a túl sok bürokratikus akadályt, az ezzel kapcsolatos narratívarészletek kiszolgáltatottságra, alárendeltségre utalnak, nem partnerségi viszonyokra.
- A szakmai szerveződések (klaszter, egyesület) kevés kivétellel számukra csak formális keretet, jobb esetben távlati lehetőséget jelentenek (elvben fontosnak tartják, tényeleges együttműködési formákat csak kevés esetben tartalmaznak).
- A szakértői kapcsolatok nem intézményes jellegűek, hanem alkalmiak, hangsúlyosan személyi-bizalmi alapon szerveződnek.
- Ha a média képviselői felkeresik őket, akkor nyilatkoznak, vagy elfogadják, hogy írjanak róluk, de ezt nem keresik, explicit módon nem igénylik.

A fentiekre jellegzetes példát azok a szövegek mutatnak, amelyek a helyi önkormányzat szerepére, vagy munkájának megítélésére vonatkoznak. Az innovatív agrárszereplők számára elvben a helyi adminisztratív elit lehetne az első számú együttműködési partner, hiszen ezeknek az újszerű agrárkezdeményezéseknek a helyi fejlesztésben egyedi és újszerű szerepük lehetne. A rögzített szövegek azonban aszimmetrikus kapcsolatról és distanciáról árulkodnak. Az alábbi szövegrészletek jól illusztrálják a helyi önkormányzatok szerepével kapcsolatos elvárásokat, ugyanakkor egyértelműen utalnak a tranzakciós kapcsolatok hiányára is. Az interjúalanyok az esetek többségében elvárásokat, kisebb számban kifogásokat vagy fenntartásokat fogalmaznak meg. A lényeg azonban az, hogy a helyi önkormányzatokhoz (intézményekhez, vezetőkhöz) való viszonyulásban a hivatal helyeződik „aktív" pozícióba (a hivatal cselekedhetne, tehetne valamit, kezdeményezhetne stb.), ehhez képest a beszélők pozíciója „passzív", befogadó jellegű. Mindez arra utal, hogy ebben a lokális relációban az

agrárszereplők nem látnak lehetőséget saját elitszerep működtetésére. Miközben a helyi környezettel, a helyi társadalommal kapcsolatos viszonyulásban mindig előtérbe kerül (explicit vagy implicit módon) a különállásuk és egyediségük, illetve az ebből adódó strukturális-mentális „felül levés", addig a helyi intézménnyel kapcsolatos relációban az egyoldalú (nem kölcsönös!) függőség vagy a kiszolgáltatottság kap nagyobb hangsúlyt.

„Informálás az jó volna, tehát akár összegyűjteni fiatal végzősöket akár, legyen az líceumi végzős, egyetemi végzős csoport, különböző szakterületekről, fórum ahol beszélgetnek ötletekről. Meglévő információkat átadni, jó példákat akár bemutatók által, pályázati lehetőségekről tájékoztatót, egy rendszert csinálni az informálásról, vagy egy cégalapításról információt fiataloknak, hogy merjenek vállalkozni. Vagy (…) mi kell egy cégnyitáshoz, de nem mer elindulni a legtöbbje, mert sok negatív példa van. (…) Változik a pénzügyi törvény is, mindenki nem jogász, mindenki nem jogtanácsos, minden cégnél nincs jogtanácsos, a könyvelő sem tud mindig mindent mondani folyamatosan. Ilyen irányú tájékozottságra szükség van, havonta egyszer összehívni a fiatalokat s beszélni, biztatni és elmondani, hogy mi miben áll konkrétan. Vagy meghívni vállalkozókat, hogy meséljenek, de úgy reálisan, hogy-hogy kezdték, hogy csinálták, kicsit biztatni őket, lássanak példákat."

„Sok mindent kellene egyszerűsíteni, elsősorban a bürokráciát, ami a legfontosabb lenne, meg a helyi viszonyokat rendezzék, ami rendezetlen itt nálunk, itt gondolok a földviszonyokra. Nem tudsz pályázni, mert nincs egy telekkönyvezett területed, meg van kötve a kezed, ez a lényeg, mert csak mindenki mondja, hogy pályázz, na, de hova pályázz? Én hogy egyet pályázzak a szomszéd faluban kellett vegyek egy telket, mert itt nincs, egyszerűen megvannak a földjeink, és nincsenek betelekkönyveztetve."

„…jó lenne több előadást tartani, az embereket felvilágosítani, hogy érdemes ezzel foglalkozni, hogy merjenek többen vállalkozni, ne csak a hagyományos krumpli, kukorica, búza. Értem, hogy az a jó, csak akkor jobb lenne összefogni ezekben a kultúrákban és kialakítani egy piacot, tehát az eladást megszervezni kisebb gazdáknak. Biztos ez jóval nehezebb gyakorlatban, mint így elméletben kimondani, egy csomó érdek egymásnak feszül, meg eltérő vélemények meg bizalmatlanság van, és ezért nehéz összefogni."

„…minden attól függ, hogy a helyi vezetőség mennyire viszonyul az agráriumhoz, mennyire érdekli, mennyire van ismeretsége azokban a körökben, de szerintem mi település szinten nagyon jó viszonyban vagyunk, nagyon ügyes polgármesterünk van, nagyon sokat tett a faluért s minden téren."

"A tanácshoz az adót fizetjük, most még az is megnőtt, mert ugye gazdasági terület, belterület, külterület, gépekre kell, fizessünk, meg minden, úgy hogy rengeteg adót kell fizetni. A jó Isten a mi segítségünk, ha bírjuk egészségileg…"

(A helyi vezetés) „figyeljen fel ezekre a vállalkozókra, akik ilyennel szeretnének foglalkozni, és ilyennel mernek foglalkozni, és tegyen azért, hogy egy felvásárló központot hozzon létre. Tehát ez ne azt jelentse, hogy a fölét ő vegye le, hanem jutányos áron lehessen leadni a terményemet, és ő biztosítsa, hogy mindaddig, amíg eladódik addig megfelelő körülmények között tárolja. Én úgy gondolom, hogy így tudna segíteni."

„Sajnos, hogy nagyon kevés a beleszólása, de ha több lenne se tudnának, mert hiányzik a tapasztalat, hiányzik a szaktudás, úgyhogy nem igen tudnak ebbe beleszólni."

Összességben azt mondhatjuk, hogy a vizsgált elitcsoportnak a tagjai – nagyon kevés kivételtől eltekintve – nincsenek olyan tranzakciós kapcsolatban a helyi és térségi hivatalokkal, intézményi szereplőkkel, amely számukra is előnyöket kínálna, kötelezettségeket jelentene, mindezek révén nagyobb mozgásteret adna. Nem, vagy csak kismértékben részei annak a függőségi rendszernek, amelyben a térségi elitek általában működnek, és amelyben a rurális elitek egyéb csoportjai (adminisztratív elitek, kulturális elitek, gazdasági elitek) saját szerepeiket építik. Egyelőre még nincsenek olyan helyzetben, hogy a helyi közösség számára ezektől az intézményektől és szervezetektől bármit is kérjenek, a szimmetrikus kapcsolat hiánya következtében adni, felkínálni sem tudnak olyasmit, amit ezek az intézmények és szervezetek értékelnének. Ebben a vonatkozásban a helyi közösség szemszögéből nem működnek elitként, és az intézmények, hivatalok képviselői sem tekintik őket annak. A pályázatokkal kapcsolatos tapasztalatok és attitűdök jelzik a legmarkánsabban az innovatív agrárszereplők és az intézmények közti distanciát, és nem utolsósorban azt a domináns magatartást, amely a hivatalos szerkezetekhez való viszonyban a kiszolgáltatott helyzetben lévő kliens szerepnek ad prioritást a partnerségi szerepek helyett:

"Iszonyúan nehéz volt, mert 3 baniért Gyulafehérvárt megjárta a férjem. Sapard programunk volt, tehát ez csak 50 százalékos támogatás volt, és annyira strapás volt, hogy egy adott pillanatban kiszámoltuk, hogy most már nem adhatjuk fel, mert annyit tettünk, annyit befektettünk, hogy ha nem kapjuk meg a pályázatot, nem tudunk felállni, nincs amiből felálljunk. Nagyon-nagyon sokba kerültek ezek az utak. Úttörőnek mindig nehéz lenni. Nem mertek a hatóságok adni ki papírokat, nem tudták mit kell, úgy éreztem, hogy rossz helyen lakunk. Csíkszeredába kellett menni minden papírért, 86 km és a napja az embernek el van menve, és Gyulafehérvárról ment a pályázatkezelés. Mondtam a férjemnek, fogadjunk ott albérletet, lakjál ott, mondom, hazajössz éjfélkor, és 5-kor kelsz, indulsz vissza. De ilyenek, hogy 3 baniért, mert a számítógép felkerekítette és át nem engedték. Azzal volt szerencsém, hogy a férjem végigcsinálta, én nem bírtam volna."

3.2. Globális hatások

A vizsgált elitcsoport tevékenységében a térségen kívüli hatások szerepe nagyon jelentős. A térségi társadalmi környezethez viszonyított innovatív státuszuk alapvetően arra alapozódik, hogy tevékenységük és szakmai tudásuk nem térségen belüli alapokra támaszkodik. Tudatosan és markánsan jelenítenek meg saját környezetükben olyan tevékenységeket, tudásokat és értékeket, amelyek (1) a térségen vagy az adott közösségen kívülről származnak, illetve (2) amelyeknek aktualitását és várható társadalmi szerepét nagymértékben külső tényezők (globális trendek) legitimálják.

A témával kapcsolatos korábbi kutatási tapasztalataink és az interjúk anyagai alapján három tényezőt azonosíthatunk be, amelyek a globális hatások hangsúlyos szerepét mutatják.

a.

Az innovatív agrárszereplők mindegyike pontosan meg tudja jelölni azt, hogy kezdeményezésének az alapötlete, a szükséges szakmai tudás vagy a példaértékű személyes tapasztalat milyen forrásból származott. A vállalkozó tevékenységi helyéhez, társadalmi közegéhez viszonyítva ezek a források mind külsőnek számítanak. Ilyen külső forrás lehet sok esetben más országban szerzett tapasztalat, interneten látott példaértékű kezdeményezés, tévéből vagy szakkönyvből szerzett ismeret, az ország távoli településein tevékenykedő innovatív agrárszereplőkkel kialakított kapcsolat, szakmai képzésen szerzett tudás. A források száma esetenként több is lehet, és a vállalkozók nagyobb részének beszámolója

szerint nem egyszeri hatásról van szó: az információszerzési gyakorlat vagy az ezt biztosító személyes kapcsolat az indulás után is megmaradt. A külső tényezők fontos szerepét jelzi, hogy a saját tevékenységre irányuló reflexiókban mindig helyet kapnak, mindig pozitív értékelés kapcsolódik hozzájuk, és a beszélők a külső tényezőt oppozícióba állítják a saját társadalmi környezetükkel, amelyből az ilyen külső elem korábban hiányzott.

Ez arra utal, hogy a vizsgált innovatív agrárszereplők körében a külső ösztönző/támogató tényezők a személyes identitás nyíltan fölvállalt és fontos részét képezik. Ez az identitáskomponens mintegy megemeli, kitágítja az innovációra vállalkozó személy lokális szerepét. Arra utal, hogy a szóbanforgó személy kompetencia- és/vagy tudástranszferre vállalkozott, és ezt a transzfert nem csupán saját vállalkozása érdekében vitte véghez, hanem a helyi társadalom érdekében is.

Az innovatív vállalkozást ösztönző és/vagy támogató külső tényezők skálája nagyon széles (lásd: Kovács 2017). Legnagyobb szerepük a külföldön szerzett személyes tapasztalatoknak van (külföldi munkavégzés keretében, szervezett csoportos tapasztalatcsere keretében, egyéni tájékozódás révén), ezek keretét sok esetben olyan személyes kapcsolatok jelentik, amelyek a vállalkozás indulása után is megmaradnak. Az interjúalanyok gyakran említik az internetet mint információforrást, amely nem csupán az induláshoz kínált ötletet vagy szakmai információt, hanem a későbbiek során, a fölmerülő gyakorlati kérdések megoldásában is hasznosnak bizonyult (szakmai kapcsolatok keresése, nyílt véleménykérés váratlan nehézség esetén, részletes szakmai információk keresése stb.). A tanfolyamok, képzési programok támogató és ösztönző szerepe szintén jelentős. Néhány jellegzetes példa az interjúszövegek alapján:

> *„Én nem gondolkodtam üzletben, ezért ilyen irányban nem volt nehézség, mert csak nekifogtam és csináltam, persze olvasgattam szakirodalmat, főként interneten, mert könyvhöz nem igazán jutottam hozzá. (…) Interneten, ott kaptam különböző anyagokat, megosztanak dolgokat, például a Pannonhalmi Apátságnál egy-két információt le lehet csípni, meg a Tihanyiaktól is le lehet, azért ki írnak dolgokat. Egyébként hallottam, hogy Pannonhalmán nagyon szívesen adnak információt, csak még nem jutottam el oda, és Tihanyba sem. Olvastam a Facebookon, hogy lesz Csekefalván levendula fesztivál, a programot is meg néztem, a kisgyerekes családoknak nagyon jó programok vannak,*

lesznek bemutatók, filmvetítés, viszont csak séta lesz a levendulásban. Tihanyban, amikor fesztivál van akkor szedni lehet levendulát."

"A fajtiszta tyúkokat egyik ismerősöm hozta volt először Ausztriából, én tőle vettem volt tojásokat, abból lett volt az első állomány. Aztán vásároltam volt újakat más tenyésztőkről Hunyadról, így alakultak ki,"

„Sokat olvastam utána könyvekből, internetről, máshonnan nagyon nincs ahonnan. És voltam egy jó párszor ki Magyarországon ismerősöknél megnéztem több vállalkozást, több ilyen kis farmot néztem meg. Kértem tőlük információt, csak az a tapasztalatom, hogy náluk minden más, mivelhogy az éghajlat másabb, úgy-e nálunk a tél az egy igazi tél, általában még most is, és náluk nem. (…) Voltam egy konferencián különben, de egyéb szakmai kapcsolatok nem nagyon voltak."

„Utánaolvastunk interneten, könyvekből, telefonbeszélgetések, megkerestük az illetőt, elmentünk megnéztük milyen egy kezdeti ültetvény, tanácsokat kértünk tőle. Például a homoktövissel kapcsolatban elmentünk Kovásznára, itt közel van egy fiatalember, és Magyarországon is megnéztünk egy homoktövis ültetvényt."

„A kezdés az úgy volt, hogy amit jónak láttam én, meghallgattam a szomszédot is, amit mondott, vagy, ahogy ő csinálja, de olyan is volt például, hogy nem láttam helyesnek vagy megfelelőnek, akkor internetről vagy könyvekből, innen- onnan, de jó, ha az ember mindent megtapasztal a bőrén, nem mindig az jó, amit a szomszéd csinál. Bújom az internetet is, a könyveket is, ilyen szakmai téren onnan szoktam inkább informálódni."

„Először nem volt szakmai tudásom, de annak meg is ittam a levét. Aztán kezdtem járni tanfolyamokra. Eddig voltam három gyümölcsfeldolgozó tanfolyamon és még ha lesz, akkor megyek. Az egyik Csíkszentgyörgyön volt és a másik kettő Csíkszeredában. Ezek többhetes tanfolyamok voltak elég sok gyakorlattal. Itt szereztem meg a technológiai ismereteket. Ezek mellett könyveket olvastam, az interneten tájékozódtam és saját magam is kitapasztaltam dolgokat. Ha valami nem jött össze, akkor megkérdeztem másoktól, hogy vajon mi lehet a gond. Ez egy lassú folyamat volt. (…) Nagyon sok konkrét leírás van a Wikipédián például. Most szeretnék tárkonyt termeszteni ecetnek. Ha beírod, hogy tárkonytermesztés, annyi szakszöveg jön elő, hogy nem is értem. De vannak kezdő és haladó szintű szövegek is. (…) például betegség esetén elküldöd a fényképet a beteg levélről,

vagy a kártevőről és azonnal jön a válasz. Vannak ilyen fórumok, ahol nagyobb termesztőktől lehet érdeklődni. Például van egy nagy málnatermesztő Kolozs megyében, aki segített egy betegség beazonosításában, megoldásában."

Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a külső tényezőknek a támogató szerepe nem formalizálódik, nem intézményesül. Kivételt az jelenthet, ha az innovatív vállalkozó olyan országos léptékű szakmai klaszternek lesz a tagja, amely a tagjai számára érdekérvényesítési, beszerzési vagy értékesítési szolgáltatásokat is nyújt. Ilyen innovatív agrárszereplő azonban a térségben nagyon kevés van, az elmúlt évek során felkeresett több mint nyolcvan interjúalany közül két esetben találkoztunk ilyen helyzettel. Általában az jellemző, hogy a külső tényező hatása efemer jellegű. Ami azonban témánk szempontjából fontosnak mutatkozik: az interjúk tanúsága szerint az innovatív agrárszereplők folyamatosan nyitottak a külső hatásokra, a kapcsolatok építésében és a tevékenységükhöz kapcsolódó információk megkeresésében ezek a vállalkozók aktívak és kezdeményezők. A lokális társadalmi kontextus optikájából nézve olyan ágensként működnek, akik építik és működtetik a globális környezettel való kapcsolatokat. Ez nagyon jelentős mértékben hozzájárul helyi léptékben az elitszerepük építéséhez.

b.

A globális hatások körébe sorolható az a tény, hogy ezek az innovatív agrárkezdeményezések beépítik tevékenységükbe az üzleti szempontokat. A térség agrártevékenységét meghatározó, a térségi háztartások több mint felét érintő hagyományos önfenntartó családi gazdálkodási modellből az üzleti szempontok (beruházás, hosszú távú tervezés, költség-haszon elemzés, értékesítés, marketing) hiányoznak. Az innovatív kezdeményezések az esetek többségében nem sokkal nagyobbak, mint az önfenntartó hagyományos gazdaságok, működési modelljük azonban az üzleti szempontok beépítése miatt teljesen más. Jelen tanulmány keretében nem térhetünk ki annak bemutatására, hogy a hagyományos gazdálkodási modellbe miért nem kapott helyet a piacra termelés (legfeljebb csak a felesleg úgynevezett passzív értékesítése), és ennek milyen következményei vannak a térségi társadalom működésére. Az agrárium és a vidékfejlesztés összefüggéseit elemző szakmai munkák kiemelik a gazdálkodók és társadalmi környezetük közti viszonyrendszer fontosságát. Van der Ploeg (1994) négy területet hangsúlyoz ezzel kapcsolatban (termelés, reprodukció, piac, család), mindeniknek megvan a maga

értékrendje és működési módja. A sikeres gazdálkodási tevékenység fontos feltétele az, hogy a gazdálkodó jól menedzselje a négy területtel kapcsolatos, szimultán működtetett viszonyrendszert. Az általunk vizsgált térségben a hagyományos családi gazdálkodás modelljéből a piaci komponens mindmáig hiányzik, és ez a gazdálkodás modelljét értelemszerűen zárttá teszi, kisléptékűre korlátozza, a hatékonyság vagy a növekedés helyét a szinten tartás veszi át. Annak elemzése, hogy ez a modell milyen módon és milyen mértékben jelent endogén fejlesztési korlátot ebben a térségben, külön tanulmány tárgyát képezheti. Ennek a domináns modellnek a kontextusában azonban nyilvánvaló az innovatív agrárkezdeményezések újszerűségének, szokatlanságának a mértéke, illetve az a kihívás is, amit az új kezdeményezések – a globális háttérre támaszkodva – a lokális társadalom számára jelentenek. Az üzleti szempontok nyílt és következetes fölvállalása az a tényező, amely lokális léptékben – a működés mássága, idegenszerűsége okán – az innovatív agrárvállalkozókhoz hangsúlyosan elitszerepet kapcsol.

c.

Megítélésünk szerint a globális hatásokhoz kapcsolódó harmadik tényező érdemli a legnagyobb figyelmet, és igényel a továbbiakban részletekbe menő kutatást. Az innovatív agrárszereplők tevékenységének leginkább figyelmet érdemlő mozzanata az, hogy külső, explicit tudást kapcsolnak össze endogén adottságokkal. Az explicit tudás körébe sorolható ismeretet, technológiát, eszközt hozzák be a helyi közegbe, és próbálják igazítani (adaptálni, összekapcsolni, interakcióba hozni) a helyi közeg adottságaival, értékeivel, lehetőségeivel. Az explicit és tacit tudásformák, komponensek összekapcsolása – érvel széles körben idézett tanulmányban a Nonaka – Takeuchi szerzőpáros (1995) – innovációt generál. Nem csupán tudás vagy technológia transzferről van szó ebben az esetben, hanem ennél jóval többről. A behozott tudás és technológia önmagában is innovatív tartalom, azonban a helyi adottságok kontextusában való alkalmazás gyakorlata újabb, most már lokális társadalmi innovációként jelenik meg a közösség számára. Fejlesztéspolitikai szempontból nem a megismert és behozott új ötlet, technológia a nagyobb érték, hanem a helyi adottságok interakciója nyomán termelődő, az innovatív agrárszereplők által generált társadalmi innováció.

Fontos kiemelni azt, hogy külső és belső tartalmak (az explicit és tacit tudások) összekapcsolása az innovatív agrárszereplők részéről a legtöbb esetben

tudatos és programszerű tevékenység. Egyrészt azért, mert ebben az összekapcsolásban áll szakmai tevékenységük tartalma (az ötletet gyakorlatban kell ültetni, a technológiát a környezeti adottságokkal össze kell kapcsolni stb.), másrészt azért, mert meg vannak győződve arról (ezt explicit módon meg is fogalmazzák), hogy ezt az összekapcsolást saját tevékenységükön túlmutató cél érdekében (a térség, a település érdekében) is meg kell tenni. Az alábbi szövegrészlet egyszerre példázza az innovatív agrárszereplők különállását, tevékenységük szinkretikus, szinergiákra alapozott jellegét, valamint azt, hogy a megszerzett tudást, az innovatív ötletet állandóan rá kell vetíteni a helyi kontextusra:

> *„Ezek a tevékenységek nagyon kevés ember esetében váltják ki a serkentő hatást. Akik neki is fognak hasonló tevékenység végzésének, sokszor elbuknak. A régi típusú gazdálkodásból nem volt tőkefelhalmozás, tehát nincs indulótőke egy vállalkozás beindításához. Sokan a tevékenység marketing részét is nehezen tudják végezni. A technológiát pedig a szakképzésen meg kell tanulni. Nélküle nem érdemes nekifogni semminek. Ezt saját bőrömön is megtapasztaltam. Fontos minél több képzést indítani ezen a területen, mert a környezeti feltételek adottak. Gyümölcstermesztés nincs a környéken, de próbálkozásból 23 féle gyümölcs megélt. Emellett áruhiány is van. A Kauflandban például árulnak kínai és lengyel paszulyt azt hiszem, a Lidlben pedig kirgizt és kanadait. A paszuly egy igénytelen növény, ami mindenhol megterem, és mégsem foglalkoznak itt vele."*

3.3. A lokális szint

A lokális szinthez való viszonyulásban lényeges eltérés van a természeti adottságokhoz, értékekhez való viszonyulás, illetve a társadalmi kontextushoz való viszonyulás között. Az előbbit illetően a narratívák egyértelműen a pozitív tartalmakat emelik ki. Az interjúalanyok értékesnek és hasznosnak látják mindazokat a környezeti elemeket, amelyekre saját tevékenységük során alapoznak, vagy amelyekre a hasonló jellegű kezdeményezések az adott közösségben alapozhatnának. Ezeket a pozitívumokat nem csupán megnevezik, hanem érveket, indoklásokat is kapcsolnak hozzájuk, ezeket a helyi természeti adottságok közösségi értékként tételezik, nem egy esetben ideologikus tartalmakat is beleillesztenek a szövegbe. Az energiafűz termelésével foglalkozó gazda alább idézett szövege jól példázza az olyan pozitív hangvételű diskurzust, amely a helyi

adottságok kapcsán a tradicionális, önfenntartó gazdálkodást folytatók szövegeiben nem lelhető fel:

„Nehézségek voltak, mert ez olyan, hogy elültetem és majd a harmadik évtől fog hozni jövedelmet, és én folyamatosan telepítettem. (…)Nem igényes növény, ha első évben jó ültetvényt csinálunk, tehát első évben nagyon tisztán kell tartani, hogy ne vegye fel a gyom, nagyon szép ültetvény legyen, s akkor ő utána saját magát intézi. (…) Ez az éghajlat nagyon jó nálunk itt a Kárpát-medencén belül, ez tökéletes, minél vizesebb a föld annál jobb, tehát tudjuk, hogy vízigényes. Itt általában ilyen talajok vannak, itt jól meg terem. (…) Minél több eső lesz, annál jobb a termés, általában így hektáronként olyan 1000 euró jövedelem megmarad. Annyi, hogy egyszer telepítünk, s akkor 25 évig nem kell újraültetni, levágjuk a föld felszínén s újra hajt ki tavasszal. Az a szerencse, hogy eddig nem jelentkezett semmi betegség, egyszer a tavaly a nagyon enyhe tél miatt egy parcellába túlszaporodtak valamilyen lárvák, úgyhogy a levelet le is ették teljesen. (…) Ez az egy betegség volt, amióta gazdálkodom, és ez is csak egy parcellán volt."

Ez a diszkurzív forma teljes mértékben különbözik azoktól a szövegektől, amelyek a hagyományos családi gazdálkodást kísérik, és amelyek rendszerint a térségi természeti adottságok hátrányait, hiányosságait emelik ki (nem kedvező az éghajlat, alacsony a földek termőképessége és hasonlók).

A lokális társadalmi környezethez, a lokális „közhangulathoz" való viszonyulás teljesen más. A beszélők oldalán pozitív tartalomként megfogalmazódhat például a helyiekkel való együttműködési igény vagy együttműködési lehetőség, de a kapcsolatok megvalósult vagy kezdeményezett gyakorlati formáit illetően a viszonyulás vagy negatív, vagy távolságtartó. Kivételt képeznek az olyan esetek, amikor az adott településen túlmutató kapcsolatokról, együttműködési formákról van szó.

„Így amit hallok a baráti körből vagy a falu hangjából, egyik azt mondja, hogy hogyha vadgazdálkodást végeztél, akkor miért csinálod ezt, miért nem ülsz egy irodában, ülsz a gép előtt s végzed a napi teendőket, kapsz egy jó nagy fizetést, ez meg az. (…) Az idősebbek például mondják, hogy ó, Alpárka, hát még meddig bírod, még meddig csinálod, egész nap mész, így-úgy…"

„Semennyire nem értékelik, inkább mondjam úgy, hogy mint a székelyek elfogadnak, ilyesmiket mondtak, hogy nem érdemes ezzel foglalkozni úgy is belebuksz. Az irigység meg a primitívség jellemző. Én ezeken már túl vagyok, hogy meghallgassam, ki mit mond, kinek mi a véleménye."

„Nem értékelik. Hát a székely emberben van egy ilyen, hogy miért ő! Nem azt mondja, hogy én is csinálnám, hanem, hogy még azért se. Vagy van egy olyan rosszindulat, hogy elkezdték, hogy begyűjtöm a vadakat, és akkor azt mondtam nekik, hogy én egyet sem hoztam a hátamon be, a vadak mindig olyanok voltak, hogy bejöttek a határba…"
„Mindig vannak olyan személyek, akik ellen véleménnyel jönnek, irigyek, de olyan is van aki értékeli, bátorít."

„Ha a virágokat hogyha nézem, nem úgy vettem észre, hogy irigykednének, sőt, segítséget kérnek tőlem, hogy milyen tapasztalatokat szereztem, ők is szeretnének ezzel foglalkozni, és én szívesen is segítek bárkinek(…) Ribizli kapcsán pedig sajnos az a tapasztalatunk, hogy valószínű, hogy irigykednek az emberek, mivel hogy egyre több ribizli tő kezdett elfogyni a földből, bármennyire is be van kertelve, ellopják."

„Pozitívan, én meg vagyok elégedve. Több alkalommal több újságtól kerestek meg és cikket, interjút csináltak. Ezen kívül az iskola másként héten óvodából, iskolákból jönnek ide gyerekek, hogy megnézzék az állatokat. Nagyon-nagyon sok ember – kezdő tenyésztő vagy akár haladó tenyésztő, hetente minimum 5 ember – megkeres telefonon vagy e-mailben, hogy tanácsot kérjen tőlem, vagy valamit megkérdezzen, egy része azért, hogy vásároljon."

Ugyanakkor azt is tapasztalhatjuk, hogy a társadalmi kontextushoz való viszonyulások – az interjúszövegek alapján – esetenként mások és mások, ez a sokféleség megmutatkozik akár a tartalmi elemeket, akár a kapcsolatok formai jellemzőit vizsgáljuk. Ez minden valószínűség szerint abból fakad, hogy az innovatív agrárszereplők fontosnak tartják saját kezdeményezésüknek a lokális kontextusban való pozícionálását, a helyi közösséggel való együttműködés kialakítását, és sokféle módon kísérleteznek ezzel. Az ilyen jellegű kezdeményezések a helyi elitek tagjaira (hivatali elit, kulturális elit, gazdasági elit) csak igen ritka esetben terjednek ki, az iskolákkal vagy a pedagógusokkal kialakított együttműködés néhány példája sorolható ide.

Az ilyen kezdeményezésekre és kísérletekre vonatkozó reflexiókban (megnyilatkozások, értelmezések, értékelések) megfigyelhetünk típusokba rendezhető viszonyulásmódokat:

- A negatív tapasztalatok alapján lemondanak az ismeretterjesztésről, az együttműködési formák kialakításáról.
- Az elért eredményektől függetlenül újra és újra kísérletet tesznek a helyi közösséggel való viszony kialakítására, újabb és újabb formákkal próbálkoznak.
- Olyan elemi szintű együttműködési formát próbálnak kialakítani kevés helyi személlyel (többnyire informális, rövid távú megállapodások alapján), amely saját tevékenységüket segíti, de az együttműködés elmaradása vagy a tervezettnél alacsonyabb szintje esetén nem okoz komolyabb gondot (alkalmi munkavállaló, vásárló, alapanyag termelő).
- Ritkán, de azzal is próbálkoznak, hogy kineveljenek tartós együttműködésre alkalmas személyeket.
- Az ismeretterjesztés, tudásmegosztás helyi gyakorlatának fontosságát hangsúlyozzák.

A viszonyulás fontos elemét képezik azok a reakciók, amelyekkel az innovatív agrárszereplők lereagálják a közvetlen környezetükből érkező negatív véleményeket. Majdnem minden innovatív agrárszereplő megemlíti azt, hogy vállalkozása indítását az első időszakban a helyi közösség kétkedve, lekezelően, távolságtartással vagy nyelvi-szimbolikus lefokozást hordozó kijelentésekkel fogadta. Bár ezeket a negatív hozzáállásokat az újítók megértően, elnézéssel, toleránsan kezelték, az ezzel kapcsolatos narratívák is arra utalnak, hogy a lokális szinthez való viszonyulás strukturálisan ambivalens. Nem csupán a distancia megélése kap szerepet ennek a viszonynak a megélésében, hanem az eltéréseknek és különbségeknek olyan latens megjelenítése is, amely nem konfliktusokra, hanem párhuzamosságokra, az érintkezési felületek és együttműködési lehetőségek hiányára utal.

4. Összefoglaló

Elemzésünk kérdésfeltevése arra vonatkozott, hogy milyen módon és milyen mértékben tekinthetők eliteknek az elemzett innovatív agrárszereplők. Az interjúszövegek alapján azt vizsgáltuk, hogy ennek az elitcsoportnak a tagjai miként

élik meg és értelmezik azt a pozíciót, amely a térségi függőségek, a globális hatások és a lokális közeg metszéspontjában termelődik számukra. Azt találtuk, hogy ennek az elitcsoportnak a tagjai nem, vagy csak kismértékben részesei és nem termelői annak a függőségi viszonyrendszernek, amelyben a térségi elitek működnek. Nincsenek tranzakciós viszonyban azokkal a térségi intézményekkel és szervezetekkel, amelyeknek szerepük van a vidéki közösségek működtetésében és fejlesztésében, nincsenek olyan helyzetben, hogy a közösség számára kérjenek ezektől az intézményektől és szervezetektől valamit, és nincsenek adó/felkínáló pozícióban sem. Ebben a vonatkozásban a helyi közösség szemszögéből nem működnek elitként. Jóval hangsúlyosabb szerepük van a globális hatások közvetítése terén. A tudás- és információbehozás, a helyi léptékben történő innováció generálás és az üzleti komponensnek a lokális közegbe való behozása révén tényleges elitszerepet építenek maguknak. A lokális szinttel való kapcsolatban az elitszerep termelése ambivalens és bizonytalan.

Mindez együttesen azt jelzi, hogy az elemzett innovatív agrárvállalkozókat egy olyan folyamat részeseinek és cselekvőinek tekinthetjük, amely elitszerepek épülését hordozza. Ez a folyamat a jelek szerint a kezdeténél tart, de iránya kivehető. Az elitszerepek épülésnek folyamatát hátráltatja az, hogy a térség nem kínál az innovatív agrárszereplők számára olyan függőségi viszonyokat, amelyek egyfelől támogatást jelentenének tevékenységük (szakmai tevékenység, legitimáció-építés) számára, másfelől pedig lehetővé tennék, hogy az innovatív agrárszereplők munkájukat és kompetenciáikat integrálásra felkínálják térségi intézmények és szervezetek számára. Ilyen jellegű, tranzakcióra épülő függőségi viszonyt intézményes szaktanácsadói hálózat, tényleges együttműködést tartalmazó klaszter vagy egyéb szakpolitikai struktúra jelenthetne. Ezek jelenleg a térségben hiányoznak. Formailag kivételt jelentenek a termékvásárok, amelyek az intézmények kezdeményezésével és támogatásával, az agrárszereplők részvételével szerveződtek meg. Az eseményen belül azonban ebben az esetben is markáns aszimmetria van az intézmények és az agrárszereplők között, ez utóbbiak mozgástere jóval szűkebb, a viszony nem partneri.

A mai elitszerepek képlékenyek, efemer jellegűek, nem tudatosan és célirányosan épülnek, társadalmi beágyazottságuk bizonytalan. A lokális léptékű „revival" attitűd ennél a csoportnál is fontos, de szemben a beágyazódott rurális elittel, a vidéki térség vagy település újrafelfedezését nem korábbi modellek és intézmények rehabilitációjával, hanem az exogén és endogén tényezők inter-

akciójában termelődő innovációval kívánják elérni. A számukra funkcionálisan fontos térségi intézményi szerkezetek hiányában (szaktanácsadás, klaszter stb.) a térségen kívüli tényezőkhöz (információk, szakmai tudások, technológiák, szakmai partnerek stb.) való kapcsolódásuk fontos, sok esetben folytonos. Ez ahhoz vezet, hogy elitszerepeik legitimációja is külső tényezőkre támaszkodik. Az elitszerep küldő legitimációja erős és biztos támogatás jelent, de ugyanakkor a lokális társadalomba való beágyazódás korlátjaként is működik.

Az elitszerepek építési folyamatának jobb megértése érdekében három témakör további kutatására mindenképpen szükség van. Az első témakör a társadalmi szerep (jelen esetben: elitszerep) és a személyes identitás viszonyának alakulásával kapcsolatos[1]. Mivel az innovatív agrárszereplők lokális társadalmi beágyazottsága alacsony fokú, az innovatív szerep nagyobbrészt diszkurzív konstrukció. Ez határozottan megmutatkozik a tevékenységgel kapcsolatos célok és érvek megfogalmazásaiban (hivatás, küldetés), a helyi kontextushoz való viszonyulás kifejezésében (distancia, egyediség hangsúlyozása), illetve a fejlesztési elképzelésekben. Ez a diszkurzív szinten megfogalmazódó szerep a gyakorlatban sokkal visszafogottabb mértékben működik. Az eltérést, a különbséget a személyes identitás alkotóelemei töltik ki, ezek teremtik meg a szerep kerekségét. Fontos lenne empirikus elemzések révén információkat szerezni arról, hogy a személyes identitáselemeknek az innovatív vállalkozói szerepbe való nagymértékű beépítése milyen módon és milyen mértékben támogatja vagy korlátozza magát a tényleges vállalkozói tevékenységet (pl. fenntarthatóság), milyen módon és milyen mértékben segíti elő vagy korlátozza a szerepépítést vagy a szerep társadalmi beágyazódását. Feltételezzük, hogy a jelenlegi szerepdefiniálási és szerepépítési nehézségek egy jelentős része a személyes identitáskomponensek nagymértékű jelenlétéből/használatából adódik. Érdekes fejlemény például az, hogy az intézményi támogatások egy domináns formája, a termékvásárok megszervezése, nem az elitszerepek épülését célozza, nem az innovációt emeli ki, hanem az identitáskomponenst hozza előtérbe (elnevezések, népies öltözet, termék-csomagolás stb.).

Részben ehhez a jelenséghez kapcsolódik a második témakör kutatása is. A személyes identitáselemek jelenlegi nagy szerepe abból is következik, hogy az innovatív agrárszereplők pozíciója – társadalmi léptékben – nagyon kis mértékben

[1] A szerep és identitás összefüggéseivel a térségi elitek kapcsán külön kutatási programban foglalkoztunk (Biró et al. 2017)

intézményesült. Ez megmutatkozik az öndefiníciós kíséretekben, a térségi szakmai diskurzusban, az adminisztratív ügyintézési folyamatokban (az innovatív kezdeményezéseket a hivatalok sokszor nem tudják a rendelkezésre álló keretek/szabályok szerkezetébe beilleszteni), a támogatási gyakorlatban, a szakmai tudások elérhetőségében és sok más egyébben. Minden jel arra mutat, hogy az intézményesülés a vizsgált csoport esetében az elitszerep építésének kulcskérdése. Az informális viszonyok önmagukban nem mutatkoznak elegendőnek az elitszerepek kiépítéséhez és társadalmi elfogadtatásához. Úgy tűnik, hogy az innovatív agrárszerepek térségi intézményesülésének objektív és szubjektív korlátai egyaránt vannak. Az intézményesülés korlátainak és támogató tényezőinek a számbavétele minden bizonnyal nagy segítséget jelentene a további tennivalók vagy támogatási programok kidolgozása tekintetében.

Harmadikként az innovatív kezdeményezések társadalmi beágyazódási folyamatainak elemzését hangsúlyozhatjuk (lásd ezzel kapcsolatban Sárosi-Blága Ágnes jelen kötetben közölt tanulmányát). Ennek témaköre, módszertana egyelőre kevéssé ismert a térségben. Mivel társadalmi innovációról van szó, a beágyazódás módja és mértéke legalább olyan fontos mutató az innovatív kezdeményezések hatékonyságát illetően, mint a gazdasági eredményesség vagy a termékreklám.

4. Szakpolitikai javaslatok

Az innovatív agrárvállalkozásokat kezdeményező és működtető csoport térségi jellegű szakpolitikai támogatásához az alábbi kiindulópontokat célszerű figyelembe venni.

- Nem térségi ösztönzésre, nem térségi erőforrásokra alapozva, és nem térségi modellek szerint építik az elitszerepeiket. De különböznek azoktól is, akik kívülről, kész elitszerepekkel érkeztek a térségbe. Az a tény, hogy nem „belső modellek" alapján, de a térségen belül váltak elitté, azt is jelenti, hogy ennek a csoportnak a helyzetbehozására nincsenek hasznosítható térségi tapasztalatok.
- Ennek a csoportnak a tagjai tudatosan építik lokális vagy mikroregionális kontextusban azt a sajátos, egyéni szerepet, amely vállalkozói, tanulási és a helyi léptékű közösségi szerepvállaláshoz kapcsolódó komponenseket egyaránt tartalmaz. Ezért az így épített szerep több és másabb, mint az ismert vállalkozói szerepek, és eltér a kulturális vagy adminisztratív elitszerepektől

is. Ez a szerep holisztikusabb az ismert térségi elit szerepeknél, és maguk az innovatív agrárvállalkozók nem nevezik ezt a szerepet „elit" jellegűnek.

- A rekrutációs folyamatok (kikből és hogyan váltak elitté) nagyon sokfélék, megítélésünk szerint a szerepek kialakulásának folyamata nem működik csoportképző tényezőként. A tanulási, ismeretszerzési folyamat is sokféle, az életkor szintén, a kezdeményezők között férfiak és nők egyaránt vannak, nem ritka a férj-feleség típusú együttműködés sem. Csoportképző tényezőt sokkal inkább a habitus képez: az eddigi gyakorlaton változtatni akarnak, elhivatottság jellemzi őket, tevékenységükben a szándék vagy a gyakorlat szintjén megjelenik a közösségi felelősségvállalás, többféle kompetencia megszerzésére törekednek, és képesek ezeket együttesen kezelni. Ez a habitus teremt számukra lokális léptékben kiemelt, egyedi szerepet. Az interjúszövegekben gyakran találunk utalásokat arra, hogy ezt a habitust érzékelik is egymásban.
- Az innovatív agrárvállalkozók „autonóm szereplők", akár a lokális kontextus szemszögéből nézzük, akár a más típusú elitek vagy a hivatalok optikájából. Ez az autonóm állapot leírható a társadalmi beágyazódás alacsony szintjeként, a tudatos distanciateremtés gyakorlataként vagy akár a szingularitásra való törekvés olyan modelljeként is, amelyben a többiektől (a kontextustól) való különbözőség igénye a meghatározó (lásd ezzel kapcsolatban: Takács 2015.18-19), és amelynek támogatása a forráselosztás adminisztratív kezelése helyett ezen a téren is perszonalizált szakpolitikát igényel.
- Az innovatív kezdeményezések térbeli szóródása, működési sokfélesége pontszerű agrárinnovációs praxisokat termel, amelyeknek kimutathatók a közös habituális vonásai, azonban nagyon kevés olyan csatorna, alkalom, diszkurzív praxis van, amely keretet adna a strukturálisan hasonló habitusok találkozásának, összerendeződésének, vagy támogatná azt.

A fentiekben bemutatott kiindulópontokat figyelembe véve megfogalmazható, hogy az elemzett elitcsoport tagjai képesek arra, hogy a maguk környezetében társadalmi innovációt generáljanak, azonban önmaguk nem tudják elérni az innovatív praxis társadalmi beágyazódását. Mindez arra enged következtetni, hogy a térségi agrárinnovációs folyamat megerősítése, támogatása érdekében a mai gyakorlattól eltérő térségi szakpolitikai paradigma kidolgozására van szükség. Olyan szakpolitikai program elgondolására és kidolgozására, amely az agrár-

innováció terén épülő elitszerepek kialakulását és megerősödését érdemben tudná támogatni. A célzott anyagi támogatás nyilván ehhez nem elég, de nem elég a csupán erre a csoportra irányuló legitimációtermelő támogatás (keretek kialakítása, vásárok és programok szervezése stb.) sem. A rurális elitek megerősítése nyilván nem korlátozódik az innovatív agrárszereplők támogatására, ehhez még kapcsolódnak más fontos témák és területek, amelyek a székelyföldi térségben ma még nincsenek előtérben, vagy egyáltalán nem ismertek. Ezek közé sorolható a táji identitásszerkezetek programszerű erősítése, a településközi együttműködések generálása, a hálózatszervezés, a kreatív osztály modelljeinek kidolgozása rurális környezetben, a vidékre irányuló elitmobilitás programszerű támogatása, tudástranszfer pólusok kialakítása és mások.

Az agrárterületen jelentkező innovatív elitcsoport programszerű támogatása nem az egyetlen válasz, amelyet meg lehet fogalmazni a székelyföldi térség mai fejlesztéspolitikai kihívásai kapcsán. Azt azonban látni kell, hogy ebben a térségben a rendszerváltás óta nem indult be olyan társadalmi folyamat – az egyetlen kivételt a külföldi munkamigráció jelenti –, amely szerkezeti léptékű pozitív változást indított volna el, vagy annak ígéretét hordozná. Programsorozatunk szakmai anyagai alapján azt a következtetést fogalmazzuk meg, hogy a térségi agrárinnovációs folyamatokban és szerepépítési gyakorlatokban benne van a pozitív irányú és szerkezeti léptékű váltás reális ígérete.

Szakirodalom

Biró A. Zoltán 2015
A biogazdálkodás székelyföldi feltételrendszere és folyamata. In: Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.): Az innováció vonzásában. Biogazdálkodás a székelyföldi térségben. Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány, Státus Kiadó, Csíkszereda, 17 – 44.

Biró A. Zoltan – Magyar Ferenc (szerk.) 2013
Vidék és versenyképesség. Agrárinnovációs helyzetkép a székelyföldi térségben. Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány, Státus Kiadó, Csíkszereda

Biró A. Zoltan – Magyar Ferenc (szerk.) 2014
„Mindig arra kell törekedni, hogy egy lépéssel előbbre legyünk…" Agrárinnovációs kezdeményezések a székelyföldi térségben. Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány, Státus Kiadó, Csíkszereda

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) 2015
Az innováció vonzásában. Biogazdálkodás a székelyföldi térségben. Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány, Státus Kiadó, Csíkszereda

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) 2016
Agrárinnováció – térségi esély. Fiatal gazdák a székelyföldi térségben. Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány, Státus Kiadó, Csíkszereda

Biró A. Z. – Sárosi-Blága Á. – Székely K. K. – Silló Á. 2017
Helyi elitek szerepe a helyi fejlesztésben. DOMUS program, kézirat

G. Fekete Éva 2008
A fejlődés és a versenyképesség értelmezése kevésbé fejlett térségekben. In: Lengyel- Lukovich (szerk.):Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében. JATEPress, Szeged, 130-152.

Gray, Ian – Sinclair, Peter 2005
Local Leaders in a Global Setting: Dependency and Resistance in Regional New South Wales and Newfoundland. Sociologia Ruralis, Vol. 45. 1-2. 37-52.

Katonáné Kovács Judit – Varga Eszter – Nemes Gusztáv 2017
Fókuszban a társadalmi innováció folyamata a magyar vidéken. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 14.évf.1.6-19.

Kovács Judit 2017
Innovatív agrárvállalkozások indítását meghatározó tényezők Székelyföldön. Pro Scientia Ruralis 1. megjelenés előtt

Nonaka, I. – Takeuchi, H. 1995
The knowledge creative company. Oxford: University Press

Pue, K. – Vandergeest, C. – Breznitz, D. 2015
Toward a Theory of Social Innovation. Innovation Policy Lab White Paper. No. 2016. 01.

Phills, J.A. – Deiglmeier, K. – Miller, T.D. 2008
Rediscovering Social Innovation. Stanford Social Innovation Review, 6 (4)33-43.

Takács Erzsébet 2015
Szingularitás és szolidaritás. Az egyenlőség és az együttműködés lehetőségei az individualizálódott társadalmakban. Esély 6. 3-28.

Van der Ploeg 1994
Styles of farming. An introductory note on concepts and methodology. In: van der Ploeg, J.D. – Long, A. Bornn from within. Practices and prespectives of endogeonus rural develompent, Van Gorcum, Assen, 7–30.

Van der Ploeg et al. 2000
Rural development: from practices and policies towards theory. Sociologia Ruralis 40:391–408.

Sárosi-Blága Ágnes

INNOVÁCIÓ, TÁRSADALMI BEÁGYAZÓDÁS, VIDÉKFEJLESZTÉS

Bevezető

A székelyföldi térséget érintő gazdasági és társadalmi kihívások a tudományos és fejlesztéspolitikai érdeklődés középpontjába helyezik az innovatív agrárkezdeményezések és agrárvállalkozások társadalmi beágyazódásának problematikáját. Mivel ez egy újszerű megközelítés a térségben, jelen tanulmány célja az ide vonatkozó, példaértékű szakirodalmi anyagok segítségével olyan szempontokat, fogalmakat ismertetni, amelyek hozzájárulnak a beágyazódás mint társadalmi jelenség kutatásához, valamint fejlesztéspolitikai javaslatok megfogalmazásához.

A téma aktualitását és fontosságát jelzi az a szakmai paradigmaváltás, amelynek következményei térségünk vidékfejlesztési gyakorlatában is kezdtek megjelenni: a vidékfejlesztés átstrukturálódása, strukturális alapok elérhetősége, helyi, innovatív kezdeményezések. Mivel a pozitív változások ellenére a térség még mindig nem mondható versenyképesnek, az új szemlélet kapcsán érdemes alaposabban szemügyre venni azokat a gyakorlatokat, amelyek fejlesztéspolitikai ösztönzés révén hozzájárulhatnak a térség fejlődéséhez (Sárosi-Blága – Székely 2016). A székelyföldi térségben az innovatív agrárkezdeményezések és agrárvállalkozások képeznek egy olyan csoportot, amely tevékenysége révén, az új vidékfejlesztési paradigma szemléletében, a térség igényeihez és sajátosságaihoz igazodva képes összekapcsolni a helyi és külső gazdasági folyamatokat (Van der Ploeg, 2000).

A témának továbbá fontosságot ad néhány társadalomtörténeti előzmény is, ugyanis erre a térségre mindig a külső fejlesztési támogatás által bekövetkező változás volt jellemző. Példaként lehet említeni a szocialista ipartelepítést, innovációs hullámokat, a magyar állam által támogatott iparosítást, amely a modernista paradigmához igazodva a fejlődést minden esetben statisztikai mutatókkal – számok, méretek, fogyasztás, foglalkoztatás – mérte (Laki – Biró, 2001). Ez a fejlesztési paradigma a társadalmi kérdésekkel kevésbé foglalkozott, így

a beágyazódás szemléletének és módszertanának ebben a térségben nincs előzménye (a helyi elitek beágyazódási kérdéseivel részletesebben foglalkoztunk a 2016-os Domus Szülőföld Pályázat keretén belül).

A már említett európai szakpolitikai fordulat vidéki térségekben fontossá teszi a stratégiai fejlesztési szempontok újragondolását, valamint a társadalmi kötődések gazdasági szempontú figyelembevételét. A modernista paradigmával szemben a szubsztantív paradigma szerint ugyanis előtérbe kerül az inkluzív növekedés, a társadalmi részvétel, a belső adottságokra alapozott fejlesztés (Van der Ploeg és társai, 2000; Shucksmith, 2010; Ward, 2002; Murdoch, 2000).

A beágyazódás fogalma és jelentősége

A beágyazódás elsősorban a helyi vagy regionális fejlődési folyamatokhoz szorosan kapcsolódó jelenség, amely az új vidékfejlesztési elméletek keretén belül a társadalmi kapcsolatok fontosságára hívja fel a figyelmet. Ebben a megközelítésben azok a vidéki területek és közösségek képesek fenntartható fejlődést generálni, amelyek a gazdasági tevékenységeket sűrű, nem csak gazdasági kapcsolatokra kiterjedő hálózatokon belül szervezik. Vállalkozások esetében több kutatás beszámol arról, hogy azok sikeresebbek, amelyek kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkeznek, és jól integrálódnak a helyi környezetbe (Young, 2010). Ezekben a folyamatokban többek között fontos szerepe van a szereplők identitásának, attitűdjeinek, szimbolikus cselekvéseknek, helyi szokásoknak, a szereplők közötti bizalomnak, formális és nem formális kapcsolatoknak, tudás interakciónak egyaránt.

A beágyazódás gazdasági szempontú elemzése a szociológiában elsősorban Granovetter (1985) nevéhez fűződik, aki tanulmányában azt a klasszikus kérdést vizsgálta, hogy a társadalmi kapcsolatok milyen mértékben befolyásolják a gazdasági viselkedést és az intézményeket. A hivatkozott szerző szerint ez attól függ, hogy a gazdasági tevékenység milyen mértékben beágyazott a társadalmi kapcsolatok rendszerébe. Granovetter (1985) ezzel a megállapításával szociológiai, antropológiai, történelmi és politikai szempontból is újszerű megközelítést hozott létre a szociológiában, ugyanis a gazdaságot sokáig a modern társadalom különálló szegmensének tekintették, amelyet kizárólag a gazdasági tranzakciók határoznak meg.

A beágyazódás megközelítés a gazdasági antropológiában a szubsztantivista iskolához (Polányi, 1944; Anrensberg és Pearson, 1957), a történelemben és a politikatudományokban pedig a morális gazdaság ideológiájához (Thompson, 1971; Scott, 1976) kapcsolódik (idézi Granovetter, 1985: 482). A társadalmi faktor (a szereplők normái, szokásai és viselkedése) gazdasági szerepének elismerése egy hosszú folyamat volt a gazdaságelméletekben, amelyet Granovetter (1985) részletesen tárgyal. A szerző munkásságával azt hangsúlyozza, hogy még a legkomplexebb gazdasági tevékenységeket is befolyásolják és strukturálják a személyes, nem piaci kapcsolatok és kötelezettségek.

A beágyazódás fogalmát és jelentőségét nagyon sok szerző, sokféle megközelítésben tárgyalja. Például Uzzi (1996) nevéhez kapcsolódik a jelenség helyi szintű értelmezése, aki szerint a helyi hálózatok a bizalom, az információ és a kockázatkezelés mentén tudnak előnyöket szerezni (idézi Floysang és Sjoholt, 2007: 206).

Más szerzők (például Philipson és társai, 2006, Lowe és társai, 1995, Bathelt és társai, 2004) a helyi tényezők figyelembe vétele mellett a külső kapcsolatok és hatások egyenértékű fontosságát hangsúlyozzák (idézi Floysand és Sjoholt, 2007:206).

Mivel a beágyazódásnak ténylegesen vannak endogén és exogén tartalmai is (Ray, 1998), a jelenséget több szinten meg lehet ragadni és tárgyalni. Térségünk esetében, különösen az agrárinnováció témakörben, a beágyazódás helyi szintű megközelítéseit, endogén tartalmait célszerű figyelembe venni: a bizalom, informális szabályok, tudásmegosztás, attitűd, együttműködési kapcsolatok. Ez szorosan kapcsolódik a kulturális beágyazódás fogalmához, amely Johannison és társai (2002) szerint olyan cselekvéseket jelöl, amelyekben a cégek, az informális intézmények és a helyi vállalkozói kultúra közötti információcsere informális szabályok szerint történik. Ez különösen periférikus területen lévő kisvállalkozások esetében jelentős, ahol a kulturális beágyazódás elősegíti a társadalmi tőke generálását és ilyen értelemben a fejlődést. Christopher Ray (1998) szerint a kulturális markerek fontos erőforrást képeznek a vidékfejlesztésben. A beágyazódás endogén tartalmai kapcsán figyelembe kell venni azt is, hogy a túlzott mértékű beágyazódás fejlesztési szempontból korlátokat is generálhat: olyan csoportviselkedés és belső kapcsolatrendszer alakulhat ki, amely ellenáll az átstrukturálódásnak és a fejlődésnek (Floysand és Sjoholt, 2007: 210).

A vidékfejlesztés új elméleti megközelítései és a beágyazódás fontossága

A továbbiakban, a teljesség igénye nélkül olyan tanulmányok áttekintésére kerül sor, amelyek a társadalmi beágyazódás és a gazdasági fejlődés összefüggéseit tárgyalják vidékfejlesztési megközelítésben. Az ismertetett témák, kiindulópontok, kutatások a szocio-gazdasági stabilitás kapcsán kerültek a vidékfejlesztési érdeklődés középpontjába, és térségünk esetében a beágyazódást elemző szempontrendszer kidolgozásában hasznosíthatók.

Helyi beágyazódás és fenntartható fejlődés

Floysand és Sjoholt (2007) tanulmánya a vidéki területek változásai és szocio-gazdasági fejlődése kapcsán foglalja össze a beágyazódás jelenségének fontosabb elméleti megközelítéseit. Az idézett szerzők szerint a gazdasági fejlődés szempontjából a társadalmi megközelítés révén válik lehetővé a beágyazódás különböző szintjeinek és formáinak értelmezése. A hivatkozott szerzők a norvégiai Stryn község ipari környezetének változásait elemzik a földrajzi és a kulturális beágyazódás szempontjából, felhívva a figyelmet a társadalmi szegmensek fontosságára. Habár térségünkhöz viszonyítva eltérő az elemzett földrajzi egység területe és a sajátosságai is, az esettanulmány fontosabb következtetéseit mégis érdemes figyelembe venni. Az egyik legfontosabb következtetés az, hogy Granovetter (1985) elméleti megközelítésére visszavezetve szükséges a gazdasági kapcsolatok társadalmi szempontú újragondolása, ugyanis az ipari környezet közösségi mezőbe beágyazott, amelyben a kooperációt a megosztott gyakorlatok és szabályok határozzák meg. A tanulmány bebizonyítja, hogy annak ellenére, hogy a helyi folyamatokat külső hatások befolyásolják, az átstrukturálódásban a közösségi mező a fő mozgatórugó, amelyen belül a helyi szereplők nyitottsága, rugalmassága határozza meg a fejlődést. Ennek következtében a szocio-gazdasági stabilitás feltétele a társadalmi szegmensek közötti egyensúlyteremtés és az életképes közösségek létrehozása. Mindez nyilvánvalóvá teszi, hogy a vidéki területek nem támaszkodhatnak kizárólag fentről irányított fejlesztési intézkedésekre, és a fenntartható fejlődési folyamatok érdekében lokális szituációtól (földrajzi, kulturális és történelmi sajátosságok) függő stratégiákat kell kidolgozniuk.

Verseny és kooperáció. A különböző gazdasági szektorok közötti együttműködés fontossága

Young (2010) a vidékfejlesztés új elméleti megközelítései kapcsán hívja fel a figyelmet a helyi, kis- és középméretű vállalkozások, valamint az azok közötti együttműködés jelentőségére a komplex vidéki gazdasági folyamatokban. A helyi társadalmi és gazdasági sajátosságok fontosságát hangsúlyozó regionális fejlődési szakirodalomban a beágyazódás a szereplők közötti interakció feltétele. A hivatkozott szerzők 181 vállalkozás esetében végeztek struktúraelemzést egy kanadai régióban. A tanulmány eredményei arra hívják fel a figyelmet, hogy az eltérő külső és belső kapcsolathálózattal rendelkező vállalkozásokhoz eltérő versenyképességi tényezők kapcsolódnak, és azok a vállalkozások a legversenyképesebbek és legfejlődőképesebbek, amelyeket a szektoron belüli és szektorok közötti beágyazódás, azaz változatos kapcsolatrendszer jellemez. Az informális hálózatok vidéki térségek esetében sokkal jelentősebbek, mint városokban, éppen ezért a tanulmány amellett érvel, hogy a vállalkozói hálózatokat vizsgáló szakirodalom jobban kellene fókuszáljon a vidéki térségekben működő vállalkozásokra, valamint a hely és a lokalitás jelentőségére.

A 2007 és 2008 között végzett kutatás vállalkozástulajdonosok és menedzserek személyes megkérdezésére irányult. A Port Hardy nevezetű régió 278 bejegyzett vállalkozása közül 181 esetében készült interjús felvétel, ami lehetővé tette a stratégiák, a folyamatok és a teljesítmény átfogó, komplex elemzését. Young (2010) három vállalkozás-típust különített el: (1) kizárólag helyi piacra orientált (61%), (2) kizárólag külső piacra orientált (26%), valamint (3) külső és belső piacra egyaránt orientált (13%) vállalkozások. A külső piacra irányuló vállalkozások csoportjában a szerző további két kategóriát különített el: az aktívan és passzívan külső piacra irányuló vállalkozásokat. Az aktív kategóriába tartozó vállalkozások olyan külső piacra irányuló tevékenységet folytatnak, amely a régiótól teljes mértékben független (például számítástechnikai szolgáltatások, web fejlesztés). A passzív kategóriába tartozók pedig olyan leányvállalatok, alvállalkozók, akik a helyi térben, helyi embereken, külső szereplők által irányított helyi szolgáltatásokon keresztül lépnek kapcsolatba a külső piaccal. Ez a megkülönböztetés azért volt fontos, mert a passzív, de külső piacra orientált vállalkozások éppolyan jelentősek a helyi beágyazódás szempontjából, mint a kizárólag belső piacra orientált vagy a vegyes tevékenységet folytató vállalkozások.

A tanulmány fontosabb következtetései közé tartozik, hogy a vizsgált kanadai régió vállalkozásai esetében ritkán fordulnak elő együttesen a belső és külső kapcsolatok, szétágazó a helyi gazdaság, ami azt jelenti, hogy bizonyos gazdasági szegmensek csak a régión kívüli, mások pedig csak a régión belüli piacokra irányulnak. Tehát a lokális szegmensek a nem lokálissal legfeljebb indirekt módon lépnek interakcióba.

Összességében, a beágyazódás szempontjából a tanulmány a vállalkozások közötti kooperáció fontosságát hangsúlyozza, különösen a helyi piacra irányuló vállalkozások esetében, ahol a változatos kapcsolatrendszer, a szektoron belüli és szektorok közötti beágyazottság versenyképességhez, ellenálló képességhez és fenntartható fejlődéshez vezet. A vidéki térségek gazdasági fejlődése szempontjából a beágyazottság minden szintje és formája fontos.

A vidékkép, a vidékről való felfogás szerepe a beágyazódási folyamatokban

Gary Bosworth és Joanie Willett (2011) tanulmányukban a vidéki életről való felfogás vidéki gazdaságfejlődésre gyakorolt hatását vizsgálják a ruralizáció jelenségén keresztül. A szerzők szerint a ruralizáció gazdasági fejlődést stimuláló hatása attól függ, hogy a vidékre költöző egyének milyen attitűdökkel rendelkeznek a fogadó közösséggel szemben. Amennyiben a vidékiség alacsonyabb színvonalat, a moderntől távoli életmódot jelent a beköltözők számára, amellyel nem akarnak azonosulni, nem valószínű, hogy dinamizmust fognak hozni a vidéki közösségbe. Ezzel ellentétben, ha a vidékre költözők beágyazódnak a helyi közösségbe, sokkal nagyobb eséllyel fognak új humántőkét jelenteni a helyi környezet számára. Ez a megközelítés az endogén vidékfejlesztés szemléletéhez igazodik, és segíti az integráció és a gazdasági tevékenységek közötti összefüggések megértését.

A tanulmány szerzői beágyazódáson a vállalkozás helyi gazdaságba való integrálódásának mértékét értik, nem csupán az elhelyezkedést. A helyi vállalkozások szempontjából a beágyazottság megkönnyítheti a hozzáférést olyan helyi erőforrásokhoz, mint az információ és társadalmi tőke (Jack és Anderson, 2002, Atterton, 2007). A helyi kultúrába való beágyazódásnak kettős előnye van: egyrészt segíti a másoktól való megkülönböztetést a globális folyamatokban, másrészt pedig a meglévő társadalmi tőkéhez való hozzáférés hozzájárulhat az újratermelődéshez és ilyen értelemben a fejlődéshez. A beágyazódás társadalmi és vállalkozói aktivitás (hálózatok, normák, bizalom, tudásinterakció) révén fejleszthető, ami meg-

könnyítheti a fenntartható fejlődés érdekében elengedhetetlen kooperációt és koordinációt.

A tanulmány mondanivalója a neo-endogén vidékfejlesztés képviselői nyomán (Lowe, Ray, Bosworth) azon alapszik, hogy a városról vidékre költözők, a vidék külső kapcsolatainak megerősítése révén endogén szereplőkké válhatnak. Fontos azonban figyelembe venni, hogy a helymarketingnek köszönhetően eltérések lehetnek a beköltözők vidékről alkotott elképzeléseiben, ami hatással van a fejlődési folyamatokra. Habár az elvándorlás által kialakult humántőke hiányosságait értelemszerűen pótolni lehet a városról vidékre költözők csoportjával, a szakirodalom kevésbé figyel az egyének motivációinak és attitűdjeinek fontosságára, egyszóval a beágyazódás mértékére, ami elengedhetetlen ebben a folyamatban. A tanulmány ezt a szakirodalmi hiányosságot igyekszik pótolni két régió példáján keresztül, amelyben a városról vidékre költözők motivációinak és attitűdjeinek elemzése révén a beágyazódás mértékének fontosságát szemlélteti.

A tanulmány a kvalitatív interjús adatfelvétel és a grounded theory módszert alkalmazza az identitás és a gazdaság közötti összefüggések beazonosítására. A szerzők 32 városról vidékre költöző lakos, vállalkozó és regionális fejlesztési szakemberrel készült interjú alapján arra a következtetésre jutnak, hogy azok a bevándorlók (különösen vállalkozók), akik határozott elképzelésekkel és vállalkozásalapítási célokkal érkeznek a vidéki területre, nagyobb valószínűséggel generálnak pozitív fejlődési folyamatokat, mint azok, akiket az idilli vidéki állapot vonz. Az utóbbiak továbbra is külső piacokra irányítják tevékenységeiket, a helyi sajátosságoktól független módon, valamint a vidéki életmódot nyaralásként, kikapcsolódásként fogják fel, a helyi társadalomba való integrálódás vágya nélkül. Tehát a bevándorlók csak a beágyazottság révén válhatnak olyan endogén fejlesztési szereplőkké, amelynek előnyeit a helyi közösség is élvezheti: munkahely létrehozás, együttműködés, tudáscsere.

Termelő szövetkezetek, közös döntéshozási stratégiák fontossága

Ana M. Moragues-Faus és Roberta Sonnino (2012) tanulmányukban három spanyolországi olívaolaj-termelő szövetkezet stratégiáinak összehasonlítása révén elemzik a társadalmi (bizalom, kollektív cselekvés) és a térbeli (helyhez való viszony) dimenziók kölcsönhatását és a beágyazódás jelentőségét a hálózatokon belül. A kulcsfontosságú élelmiszerlánc -szereplőkkel készült mélyinterjúk alapján

a szerzők azt a következtetést vonják le, hogy a társadalmi és térbeli dimenziók kölcsönhatásának lényeges szerepe van a kormányzási intézkedések kidolgozásában, ami meghatározza a termék minőségi jellemzőit. Ez egy új megközelítés a minőség, valamint a hely és hatalom közötti kapcsolat elemzésében, ami a beágyazódási és beágyazódás elmaradási folyamatok fontosságára hívja fel a figyelmet a vidékfejlesztésben. A tanulmány ugyanakkor amellett érvel, hogy a közös döntéshozási stratégiák hozzájárulhatnak a regionális gazdasági területek kialakulásához. Ebben a folyamatban fontos szerepe van az agrárközösségben beazonosítható szimbolikus tőkének, a bizalomnak és a hovatartozás érzésnek, ami tudatosan fejleszthető. Tehát a minőség kialakítási folyamatában lényeges funkciója van a termék és a hely közötti kapcsolatnak, ami formálja a hálózat működési mechanizmusait. A társadalmi és területi beágyazódás emellett hatással van a belső reprodukciós mechanizmusokra is, a bizalomra, a hovatartozás érzésére, ami meghatározza a jövőbeli vállalkozásokat és ennél tágabb értelemben a kialakított gazdasági tér koherenciáját.

A tanulmány ugyanakkor bebizonyítja, hogy a területi szempontból kevésbé beágyazott hálózatok is generálhatnak vidékfejlesztési előnyöket a régiók számára, ugyanis a külső kapcsolatépítési stratégiáik révén összekapcsolják a régiót távoli, de fontos piacokkal, amit a helyi termelők másképp nem tudnának elérni.

A kutatás összességében arra hívja fel a figyelmet, hogy a politikai intézkedéseknek támogatniuk kellene a termelőszövetkezetek térbeli kontextusban kézzelfogható kapcsolatainak megerősítését (tanúsítás, reklám terv). Továbbá a regionális kormányzás jobban kellene ösztönözze a hálózatok és szereplők közötti, kevésbé látható kapcsolatok kialakítását és működését. Ezáltal olyan koherens stratégiákkal rendelkező, regionális gazdasági terek alakulhatnak ki, amelyek fejlődési lehetőségeket jelentenek az élelmiszergyártók és más vidéki szereplők számára is.

A gazdálkodási hagyomány mint beágyazott, társadalmilag megépített, endogén fejlődési ciklus

Az európai mezőgazdaság utánpótlási válságban szenved, ami veszélyezteti a családi gazdálkodás és az ahhoz szorosan kapcsolódó vidéki közösségek fennmaradását is. Kutatók és politikai döntéshozók szerint a gazdálkodási hagyományt olyan tényezők határozzák meg, mint az iskolázottsági szint, a farm mérete,

jövedelmezőség, vállalkozástípus. Heike Fischer és Rob J. F. Burton (2014) tanulmányukban egy alternatív perspektívát kínálnak a gazdálkodást érintő változási folyamatok elemzésére. A szerzők 22 skót családi gazdaságban készült mélyinterjú alapján körvonalazzák az endogén öröklődési ciklusok fogalmát, ami az utód identitásának fejlődésén és a farm struktúráján alapszik. Ebben a megközelítésben az öröklődés egy társadalmilag megépített folyamat, ami az endogén ciklusok fejlődésén és fennmaradásán múlik, és politikai intézkedésekkel kevésbé ösztönözhető. A szerzők szerint az aktuális válság a gyermekkori szocializációs folyamatban bekövetkező töréssel magyarázható, ugyanis a nagy mezőgazdasági gépek, a biztonsági szabályozások és a kevesebb mezőgazdasági alkalmazott következtében a korai gyermekkorban kevesebb a kontaktus a gyermekek és a farm között.

A tanulmány összességében a gazdálkodási hagyomány fennmaradása és az örökös identitása kapcsán felhívja a figyelmet a farm és az örökös közötti kapcsolat, a korai szocializációs hatások fontosságára, valamint az eset-specifikusságra. Ez alapján a mezőgazdaság öröklődési folyamatának társadalmilag megépített természete van, és kevésbé racionális választás kérdése, ami gyengítheti a különféle politikai intézkedések hatását.

A közösség szerepe a helyi élelmiszerelőállítási rendszerek fejlődésében

A közvetlen piac, a termelő és a fogyasztó közötti direkt kapcsolat a helyi élelmiszerelőállítási rendszerek sajátossága. A helyi rendszert a globálistól ilyen értelemben ez a direkt kapcsolat és a bizalom különbözteti meg. C. Clare Hinrichs (2000) tanulmánya a társadalmi beágyazódás fogalmán keresztül elemzi a közvetlen mezőgazdasági piacokat, valamint a gazdaság és a társadalom közötti kapcsolatot. A szerző két típusú közvetlen mezőgazdasági piacot különböztet meg: a gazdálkodó piaca és a közösség által támogatott mezőgazdaság. A gazdálkodó piaca esetében szoros társadalmi kapcsolat van a gazdálkodó és a fogyasztó között, ami alapvetően az árucserén alapszik. A közösség által támogatott mezőgazdaság egy olyan alternatíva, ami a termelő piactól való függetlenedését idézi elő. Mindez szemlélteti, hogy a beágyazódás mértéke, a hatalom és a privilégiumok miként befolyásolhatják a helyi élelmiszerrendszerek életképességét és fejlődését.

Összegzés

A tanulmányban olyan szemléleti és módszertani megközelítések kerültek bemutatásra, amelyek a székelyföldi térségben jelzik a társadalmi beágyazódás lehetséges mutatóit:

- A közösségi mező fontossága a helyi fejlődési folyamatokban: helyi szereplők nyitottsága, rugalmassága, társadalmi szegmensek közötti egyensúly.
- A vállalkozások közötti kooperáció, változatos kapcsolatrendszer, szektorokon belüli és szektorok közötti beágyazódás.
- A városról vidékre költözők mint endogén fejlesztési szereplők a beágyazódás révén
- A termelőszövetkezetek térbeli kapcsolatainak megerősítése, informális kapcsolatok kialakításának támogatása regionális kormányzási szempontból.
- Az örökös identitásának szerepe a gazdálkodási hagyomány fennmaradásában, a mezőgazdaság fennmaradásának társadalmilag megépített, politikai intézkedésekkel kevésbé befolyásolható természete.
- A termelő és a fogyasztó közötti társadalmi kapcsolat szerepe a helyi élelmiszerrendszerek életképességének fennmaradásában és fejlődésében.

Ezek a megközelítések a társadalmi beágyazódás konkrét gyakorlatának és dinamikájának megragadásában és elemzésében nyújtanak fontos támpontot. Meglátásunkban a társadalmi beágyazódás kutatása azért fontos, mert támogatni tudja a szakpolitikai tervezést a spontán beágyazódási folyamatok erősítésében és generálásában. Az agrárinnováció témában végzett eddigi kutatásaink eredményei alapján a szakpolitikai koncepció által kidolgozott konkrét támogatási programok gyakorlására az innovatív agrárvállalkozók jelentik az ideális célcsoportot, ugyanis ezek az egyének minden szinten érzékelik a társadalmi beágyazódás szükségességét. Ez azért van így, mert az innovatív agrárszereplők működésükkel társadalmi innovációt generálnak.

Irodalomjegyzék

Bosworth, G. – Willett, J. (2011): Embeddedness or Escapism? Rural Perceptions and Economic Development in Cornwall and Northumberland. In: Sociologia Ruralis, 51/2.

Domus Szülőföld Pályázat (2016): Helyi elitek szerepe a helyi fejlesztésben. (Témavezető: Dr. Biró A. Zoltán. Munkatársak: Sárosi-Blága Ágnes, Székely Kinga Katalin, Silló Ágota). Zárótanulmány, kézirat.

Fischer, H. – Burton, R.J.F. (2014): Understanding Farm Succession as Socially Constructed Endogenous Cycles. In: Sociologia Ruralis, 54/4.

Floysand, A. – Sjoholt, P. (2007): Rural Development and Embeddedness: The Importance of Human Relations for Industrial Restructuring in Rural Areas. In: Sociologia Ruralis, 47/3.

Granovetter, M. (1985): Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. In: American Journal of Sociology, 91/3.

Hinrics, C.C. (2000): Embeddedness and local food systems: notes on two types of direct agricultural market. In: Journal of Rural Studies, 16.

Johannison, B., Ramirez-Parcillas, M., Karlsson, G. (2002): The institutional embeddedness of inter-firm networks: leverage for business creation. In. Entrepreneurship and Regional Development, 14.

Laki, L. – Biró A. Z. (2001): A globalizáció peremén. Kunhegyes térség és a Csíki-medence az ezredfordulón. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest

Moragues-Faus, A.M. – Sonnino, R. (2012): Embedding Quality in the Agro-food System: The Dynamics and Implications of Place-Making Strategies in the Olive Oil Sector of Alto Palancia, Spain. In: Sociologia Ruralis, 52/2.

Murdoch, J. (2000) Networks: A New Paradigm of Rural Development? Journal of Rural Studies. Vol. 16/4, p. 407–419.

Ploeg, J.D. van der et al. (2000): Rural Development: From practices and Policies towards Theory. In Sociologia Ruralis, Vol. 40, Number 4, 391-408. p.

Ray, C. (1998): Culture Economies: a perspective on local rural development in Europe. Centre for Rural Economy: Newcastle

Shucksmith M. (2010) Disintegrated Rural Development? Neo-endogenous Rural Development, Planning and Place-Shaping in Diffused Power Contexts. Sociologia Ruralis. 50(1):1–14.

Young, N. (2010): Business Networks, Collaboration and Embeddedness in Local and Extra-local Spaces: The Case of Port Hardy, Canada. In: Sociologia Ruralis, 50/4.

Ward N. (2002) Integrated Rural Development – a review of the literature, Centre for Rural Research, University of Trondheim. p. 62.

II. Szakértői szempontok

Török Jenő

Igazgató, Hargita Megyei Mezőgazdasági Vezérigazgatóság

„Valamibe bele kell vágni, kell egy kis bátorság…"

Milyennek látja a fiatal gazdálkodók, újszerű vállalkozással foglalkozó egyének helyzetét Hargita megyében?

Idősebbek is vannak ebben a csoportban. Köztük vagyok én is, ugyanis mustármag és fekete ribizli termesztéssel foglalkozok. A fekete ribizli termesztés nem is annyira újszerű, mert már a '70-es években is jellemző volt, majd hanyatlásnak indult ez a tevékenység. Most újra fellángolóban van. Én is készülök nyugdíjba menni és ezzel szeretnék majd foglalkozni. Olyan tevékenységet választottam, amit szeretek. Egy konferenciát is tartottunk erről, amelynek az volt a mottója, hogy „a fekete ribizli a mi szőlőnk". Ezt lehet itt megtermeszteni. A mustárral pedig egyedül én foglalkozok a megyében. Már négy éve termesztem. Akkoriban, amikor ennek nekifogtam, összeültünk nyolc termelővel közösen és mindenki azt mondta, hogy megpróbálja 5-10 hektáron, de amikor vetni kellett, már csak én maradtam. Kitartottam emellett, az újságban is megjelent két újságcikk erről. A csoport helyzetéről azt tudnám elmondani, hogy a fiatalok könnyebben belevágnak új dolgokba, de a kényszerhelyzet is hordozza, ugyanis a pityóka-termesztés nagyon lecsökkent. A '90-es évektől kezdődően az Unióhoz való csatlakozásig olyan 14.000-15.000 hektár körüli volt a pityókával beültetett terület nagysága. Mára ez lecsökkent 8.000-8.2000 hektár körüli nagyságra. Tehát ez egy olyan 40-42%-os csökkenés, ami nagymértékben befolyásolja az alternatív megoldások keresését. A megművelt területek csökkenésének több oka van: az országból több mint 3 millió ember elment a legaktívabbak közül, amelynek következtében kevesebb lett a fogyasztás, nőtt az átlagtermés és nem voltunk eléggé felkészülve a következményekre. Nem voltunk felkészülve például a nyugati cégek által szabott feltételekre: például csomagolás, tisztítás. Emiatt az emberek egy része elfordult a pityókatermesztéstől. Olyan túl sok alternatíva nem volt, de más után kellett nézni. Az egyik lehetőség a gabonatermesztés, vagy az állat-tenyésztés. Az utóbbinak jó feltételei vannak ebben a térségben. Fellendült például a juhtenyésztés és a szarvasmarha tenyésztés. Továbbá nőtt a tejtermelés és megjelent a húsmarha tenyésztés is a tevékenységtípusok között. A húsmarha

tenyésztésnek sok fiatal látja értelmét. Ez sokkal könnyebb például a tejtermelésnél, mert nem kell mindennap fejni a marhákat, nincs annyi gond velük. Tehát egyéb dolgokon is kell gondolkozni. Sok fiatal elment Nyugatra. Az egy nagyon jó dolog, hogy a gyergyói Agrocaritas révén sokan elmentek Svájcba, Bajorországba, Ausztriába és ott sok tapasztalatot szereztek, sok újdonságot láttak, amit aztán itthon is megvalósítottak. Szerintem az a jó, amikor a fiatal kis pénzt keres és itthon is megvalósít valamit, vagy egyenesen használt gépekkel tér haza. Ilyenre sok példa van. A német vidéken nagyon jó munkamorált, fegyelmet, pontosságot tanulnak és látok kísérletet arra vonatkozóan is, hogy akár új ágazatokkal foglalkozzanak. Például Malomfalván egy fiatal beállt az országos paradicsom programba. Ez a program arra irányul, hogy támogassa azokat a gazdákat, akik 10 árnál nagyobb területen, födött körülmények között termelnek paradicsomot és azt szezonon kívül adják el. Ez azt jelenti, hogy májusban, vagy novemberben-decemberben történik az eladás. Alsóboldogfalván például egy Marosvásárhelyi Sapientián végzett diák fogott neki nagyon sikeresen virágot termeszteni. Emellett van egy kis halastó az udvarán és gyümölcsöst is telepített. Van olyan is, aki málnával foglalkozik. Egy másik eset, konkrétan a falumból, Borzsovából egy legény luxushajón dolgozott több évig. Ő most uniós pályázatból 2,7 hektáron magas törzsű áfonyát termeszt. Ezen kívül tudok málnatelepítésről, ribizli telepítésről. Több fiatalember ezzel foglalkozik. Tehát vannak ügyes fiatalok. Igaz, hogy nagyobb erőfeszítés kell, mint Nyugaton, de meg lehet itt is élni ebből, csak valamibe bele kell vágni, kell egy kis bátorság.

Hargita megyében mekkora az újszerű tevékenységekkel foglalkozó csoport nagysága?

Számot nem tudnék mondani. Kellene valami átfogó felmérést csináljunk. Jelen pillanatban azoknak a felmérésével foglalkozunk, akik 5 hektárnál nagyobb területen gazdálkodnak, vagy több mint 5 tehenük van. De ez nem csak a fiatalokra vonatkozik. Viszont ebből már ki lehetne szűrni a fiatalok számát.

Szakemberként hogyan látja, mennyire sikeresek ezek az emberek? Megéri ezzel az innovatívabb gazdálkodási formával foglalkozni?

Szerintem megéri ezzel foglalkozni. Az uniós programokat, lehetőségeket kellene jobban kihasználni. Én azt mondom, hogy mobilisak a fiatalok, így nem baj, ha kimennek 3-4 évet külföldre dolgozni, de jöjjenek vissza és csak egy kicsivel

nagyobb erőfeszítéssel meg tudnak valósítani itthon is valamit. Nem mindegy ugyanis, hogy mivel foglalkozunk, a munkánk mennyire lealacsonyító. Konkrétan tudok olyan esetről, hogy itthon jó funkcióval rendelkező egyén külföldön takarít. A pénz fontos, de ez nem minden és el kell gondolkozni ezen.

Mit tekint pozitívumnak, előnynek ebben az innovációs folyamatban?

A folyamatban jó dolog volt a Sapientia létrehozása. Ennek van hatása. Kolozsvár példája csodálatos az IT, meg minden szektor szempontjából. Jó volna, ha a magyar fiatalok egy része például nem csak mezőgazdaságban gondolkozna és más területeken is innovációs tevékenységekbe kezdene. Ez aztán szigorúan csak a fiataloknak való, mert az én generációm már nem tud és nem is akar ehhez felzárkózni.

Melyek a nehézségek, a gyenge pontok ebben a folyamatban, a fiatal gazdálkodókra nézve?

Pályázási szempontból a második uniós ciklus még nehezebb lett, mint az első. A belépés előtt még mi is pályáztunk a SAPARD program keretén belül és akkor mindenki azt mondta, hogy ahogyan haladunk előre ki lesz taposva az út, csökken a bürokrácia. De ez nem így történt, nagyon sok a papírmunka. Éppen ezért nagyon nehéz pályázniuk az embereknek. Például kérünk olyan papírt, amelyben az áll, hogy nem kell papír.

A másik nehézség a piac. Ebből a szempontból nekünk itt, a térségben kiesett az a 40-50 év a kommunizmus alatt. Ekkor megtanultunk termelni, de az eladáson nem kellett törjük a fejünket. A Pártbizottság, Pártunk és Kormányunk azt mondta akkor, hogy ti addig idegeskedjetek, amíg meg lesz a termés. A többit megoldja más. Emiatt a mi generációnk arra képezte magát, hogy sokat termeljen, de a piaci értékesítésre vonatkozó ismeretek terén hiányok vannak. Más részről a mai fiatalok nem tanulják meg jól az alapszakmát, a termelést. Ők jobban értenek az értékesítéshez és lenézik az idősebb generációt. Szerintem minden rendszerben kellett és kell a senior is, aki megfontolt, és akinek van tapasztalata, kell a középkáder, akiben erő van és végül, de nem utolsó sorban kell a lendületes fiatal is. Mindenki el kellene ismerje a másik fontosságát.

Pontosan ezekből következik, hogy a piacon való megmaradás problematikus. Például nemrég volt a ribizli termesztők gyűlése, ahol arról volt szó, hogy mindenki megtermelte a ribizlit, de gond lesz az eladással. Mindenki várja, hogy ezt

a problémát oldja meg a szövetség, de sem pénzzel, sem energiával nem akar ehhez hozzájárulni. Pedig ez magától nem fog működni.

Mivel lehetne ezt az értékesítési hiányosságot pótolni?

Kellene szövetkezni, csak az a probléma, hogy nálunk nagyon lejáratták ezt a szövetkezési vagy társulási gyakorlatot és mindenki inkább rövidtávon gondolkodik. A pityókatermesztők esetében is nem lehet megegyezni egy stabil árban, mint például Nyugaton, ahol összeállnak és minden hétfő reggel eldöntik, hogy mennyiért adják azon a héten a terméküket. Nálunk is volt már próbálkozás imittamott szövetkezésre, de legtöbbször baj van, mert a gazda nem adja be az egész termést, hanem eladja máshol, így egy nem lojális versenytársat jelent. Pedig 5 baniért nem éri meg elrontani a hosszú távú üzletet. Voltam egy németországi kurzuson, ahol nyilvánvalóvá vált számomra, hogy mi nem is vagyunk kedvesek azzal, aki adja a pénzt. Sokan mondják, hogy addig a raktárt ki sem nyitják, amíg 2 lej nem lesz a pityóka. Ilyen nincs! Mindig kedvesen kell beszélni azzal, aki megvásárolja a termékünket. Itt az a nagy hiba szerintem, hogy a székely ember nem jó kereskedő. Azért kellettek erre a vidékre a kereskedők, mert a székelyföldi ember jól bírta a munkát, de nem rendelkezett megfelelő kereskedői képességekkel. Ez hozzáállás kérdése, hogy mennyire vagyok nyitott arra, hogy megbecsüljem a klienst. Nálunk volt olyan, hogy 14 évig ugyanaz a kliens minden évben visszajárt, mert annyira megbíztunk egymásban, hogy amikor télen a hídmérleg rosszul működött a pityóka mérésénél, nem volt abból probléma. Kölcsönösen megbíztunk egymásban és egy pár lejért nem járattuk le a becsületünket.

Van-e tapasztalata azzal kapcsolatban, hogy a közvetlen környezetükben a helyi lakosság hogyan fogadja az újszerű kezdeményezéseket?

Erre nagyon jó példa a saját esetem. Amikor elkezdtem a mustármagtermesztést a sógorom azt mondta, hogy „azt a hülyeséget mikor fogjuk vetni?”. Még a nevén sem nevezte, érezte, hogy egy plusz nyűgöt találtam ki, de magyaráztam neki, hogy ne, 132 eurót jelent ez pluszban, a területnek jót tesz trágya helyett, és még valószínű, hogy a motorina is kevesebbe fog kerülni, mert jobb minőségű lesz a talaj.

Ezután eltelt egy év és megkérdezte, hogy nem volna jobb nagyobb területet bevetni mustármaggal? Ekkor már nevén nevezte. Könnyebb lett ugyanis a szántás, sokkal kevesebb üzemanyag fogyott el, nem kellett annyit vegyszerezni. Na de nem könnyű az újat bevezetni. Sokan nem mondják ki, de úgy gondolják, hogy ne ők legyenek az elsők, akik kísérleteznek. Én kísérleti állomásnál dolgoztam és életemben nagyon sokat kísérleteztem, ezért bele merek fogni. Nagy szükség volna most is egy kísérleti állomásra, kipróbáló parcellákra akár az egyetem mellett. Minden vegyszercég jön azzal, hogy az ő terméke a legjobb és a vásárló nehezen tud döntést hozni. Egy semleges cég meg kellene versenyeztesse a vegyszereket és ki kellene deríteni, hogy melyik a jobb.

A mustármagot Önök hol értékesítik?

Hazai, sőt megyei piacon. Az egyik cél az is volt, hogy ez székely mustár legyen. De ezzel is úgy jártunk egyik évben, hogy mikor délen már mások aratták a mustárt, nálunk még két hétre szükség volt és félóránként telefonáltak, hogy mikor tudunk aratni, mert szívesen vásárolnának jó áron. Amikor sikerült aratni és akartuk értékesíteni a termést azzal szembesültünk, hogy Moldvában, Ukrajnában felére esett az ár. Valamennyit így is sikerült eladni. Szerencsénk volt, mert az új ciklusban a Közös Agrárpolitikán belül kötelező volt a 15 hektárnál nagyobb területen termelők számára az 5%-os zöldítés. Ehhez szükség volt vetőmagra, így mi a megmaradt mustármag nagy részét aránylag jó áron el tudtuk adni.

Elképzelhetőnek tartja-e, hogy ezek az újító vállalkozók helyi szinten, a helyi közösség szemében elfogadottak legyenek, véleményformálókká, a helyi elit részévé váljanak?

Azt hiszem, hogy itt nem nagyon szeretik az elitréteget, de ebben lehet valami. Például indul a szépvízi joghurt, amelybe külföldi dzsemet tesznek. Most kezdtünk beszélni velük arról, hogy miért nem lehet megcsinálni azt, hogy ebbe a joghurtba a mi dzsemünk kerüljön. Ebből a szempontból lehet véleményformálóvá válni. Amikor valami működik és valaki sikeres, megjelenik az irigység, de a pozitív szemlélet is vele szemben.

Ön szerint a helyi vezetés tehet-e valamit az agrárinnováció érdekében?

Minden szinten tud segíteni a vezetés. Például Szépvízen a polgármester gazdálkodik. Ebben a faluban, amikor a polgármester elindul az ültetéssel vagy a

vegyszerezéssel, már másnap mindenki nekifog. Az ilyen jellegű ösztönzésnek is van hatása.

Mire lenne szükség ahhoz, hogy a helyi lakosság köréből többen elmozduljanak az innovatívabb agrártevékenység irányába?

Tapasztalatcserékre. Az nagyon jó, amikor az emberek elmennek Magyarországra vagy Ausztriába és látnak dolgokat. Ezek a testvérkapcsolatok is jók. Sokan azt hiszik, hogy ez csak kirándulás, de nem mindig erről van szó, mert lehet tanulni a másik példájából. Nem minden a pénz és támogatás kérdése, mert egyszer fejben kell eldőljön a dolog. Azt hiszem Nyugaton is úgy van, hogy egyszer el kell dönteni, hogy mit akarok. A forrásteremtés már csak egy másodlagos dolog. Továbbá a tanügyi rendszer szerintem rosszul van megszervezve. Nem kellene ennyi ember egyetemet végezzen, újra kellene szervezni a szakiskolákat és fontos lenne, hogy a fiatalok egy része maradjon meg jó szakembernek mezőgazdasági és más területen is. Szükség volna például jó vízgáz szerelőre, vagy kombájnosra. Ettől arrafelé olyan kombájnok érkeznek, amelyek percenként mérni tudják a nedvességet, a tört szemek számát, az átlagtermést stb. Ehhez képest 30 éve nem volt traktorista, gépészképzés és arra a drága gépre kár akárkit felültetni. Hatalmas a fejlődés, ezért szükség van a szakképzésre ezen a területen is.

Az interjút készítette: Sárosi-Blága Ágnes

Könczei Csaba

Igazgató, Kovászna Megyei Mezőgazdasági Vezérigazgatóság

„Ehhez kell egy embertípus, akire jellemző a kitartás….”

Mi a véleménye az agrárinnovátorok csoportjáról?

A véleményem röviden az, hogy erre a köztes csoportra, ezekre a kicsit „hóbortos” emberekre óriási nagy szükség van, mert ez az a réteg, amely gyakorlatilag irányt mutat egy innovatív termelési forma fele. Ez vonatkozhat új termelési struktúrák kialakítására, de lehet akár technológiai, innovatív irány is. A hagyományos módon termelő gazdaember eleinte fenntartásokkal fogadja az új kultúrákat, új termelési technológiákat. Ők valószínű, hogy évekig emésztik ezeket a problémákat. Nem véletlenül használtam idézőjelesen a hóbort szót, mert bizonyos közösségekben az innovátor gazdákat hóbortosoknak is tartják. Például nem értik, hogy mit akar a fekete ribizlivel. Én szükségesnek látom ezt a csoportot, és hivatali funkciómból adódóan mindig is támogattam az ilyen embereket. Perszem, felhívnám a figyelmet bizonyos dolgokra, kiemelten a dióültetvényekre. Szerintem a dióültetvénynek nincs létjogosultsága sem Hargita, sem Kovászna megyében, bár nagyon sokan belevágtak. Én ezt így látom. A kezdeményezéseket soha nem szabad csírájában elfojtani, korrektül támogatni kell, felhívni az emberek figyelmét bizonyos dolgokra szakmai szempontból és irányítani őket úgy, hogy bizonyos szempontból ők is megtalálják a számításaikat, de azért többé-kevésbé szakmailag is legyen megalapozott az elgondolásuk, a vállalkozásuk. Akikről beszélek, azoknak nagyjából mind vállalkozásuk van.

Kovászna megyében mekkora ez a csoport? Milyen a helyzetük?

Én úgy fogalmaznék, hogy talán még nagyobb is ez a csoport, mint amire én gondolok, vagy gondoltam is valaha, hogy létezni fog. Inkább a fiatalok a kezdeményezők, akik kaphatók az újra és egy-egy tanulmányút kapcsán megpróbálják meghonosítani a látott, új dolgokat. Az értelmezéshez fontos szétválasztani a területet: legyen a mezőgazdasági termelés és az élelmiszeripar. Mindkét irányba felfedezhető ez a középréteg, ez a különlegesebb csoport. A

termelésnél innovatív viszonyulásmód az új vagy a rég elfelejtett kultúrák iránt (például cserjés gyümölcsök: fekete ribizli, málna, áfonya, szeder). Rengetegen érdeklődnek arról, hogy ezeket a gyümölcsöket hogyan kell termeszteni, honnan lehet beszerezni, hogyan lehet értékesíteni. A napraforgó termesztését Kovászna megyében például két fiatal úriember kezdte el Papolc környékén. Egyelőre még elenyésző a napraforgóval bevetett területek aránya, de ez növekedő tendenciát mutat. Ugyanez a helyzet az energiafűz esetében is. Ezek mind olyan kultúrák, amelyeket egy-egy lelkes fiatal karolt fel, kialakította magának a technológiát. Gyümölcstermesztésben is vannak előrelépések, valamint a mezei zöldségtermesztésben, ami nem volt jellemző Kovászna megyében, bár a '89 előtti, kötelező struktúrában benne volt. Azután eltűnt és most kezdett újra jelentkezni. A zöldségtermesztés mozgatórugója egy külön érdekesség, mert a fiatal gazdás pályázatokban nagyobb pontszámot kaptak a jelentkezők, ha bele volt írva a mezei zöldségtermesztés is. Ezért belefoglalták, hogy legyen nyertes a pályázat, és kénytelenek csinálni, és rájöttek menet közben, hogy ez nem is olyan nagyon rossz dolog. Tehát a pályázati rendszer is befolyásolta a tevékenységet. Most a gyümölcstermesztési alprogrammal is ez a helyzet. Nálunk nem is olyan egyszerű ezt a pályázati pénzt lehívni, mert nem vagyunk mi kimondottan gyümölcstermesztő vidék. Ettől eltekintve az embereket ez az ágazat is kezdi foglalkoztatni. Főleg a fiatalabbakat, akik vállalkozóbb szelleműek.

Szakemberként hogyan látja, mennyire sikeresek ezek az emberek?

Szerintem többnyire sikeresek. Persze, ehhez kell egy embertípus, akire jellemző a kitartás. Ugyanis egy ilyen újszerű vállalkozásba belefogni és azt versenyképessé, életképessé, fenntarthatóvá tenni nem könnyű dolog és kitartást igényel.

A másik ágazatra, az élelmiszeriparra visszatérve elmondhatom, hogy a sajtkészítési kurzus után jó sokan megmaradtak a manufakturális sajtkészítés mellett. Sokan azóta már ebből élnek. Ha végig megyünk a hagyományos termékvásárokon már látjuk, hogy akár Hargita megyében, akár Kovászna megyében egymással vetekednek a termelők a sajtkínálat, a tejtermékkínálat terén. Ez a tevékenységtípus kialakít egy réteget. Én pontosan valamelyik nap osztottam meg a Facebookon egy képet róluk és mondtam, hogy amikor 7-8 évvel ezelőtt elkezdtünk gondolkozni a sajtkurzus indításán, nem gondoltam volna, hogy ilyen mennyiségű és minőségű termékek fognak piacra kerülni. Valamikor az egész

manufakturális sajtkészítés létezésével Dél-Tirolban szembesültem, ugyanis ott van egy ilyen turisztikai út. Ahogyan nálunk van a borvíz útja, náluk van a sajt útja.

Melyek a leggyakrabban választott tevékenységtípusok?

Amennyire én most látom, a gyümölcstermesztés kezd népszerű lenni. A zöldségtermesztésről elmondtam, hogy miért. Ezen kívül a természetes alapanyagokból származó, elsődleges feldolgozás: gyümölcslevek előállítása, tejfeldolgozás és ennyi. Kiindulva az egész termelési struktúrából, ezt a három ágat tudom kiemelni. Természetesen ezen belül mindenik ágnak megvan a bio része is.

Ebben a folyamatban melyek a gyenge pontok, a nehézségek?

Egy ilyen folyamat elindításakor egyik legnagyobb problémának a jóváhagyás bürokratikus részét látom. Amikor egy innovatív, újszerű dologgal elindulsz, akkor azon kívül, hogy a szomszédjaid fenntartásokkal fogadják azt, az intézmények is nehezen kezelik, mert sok helyen nincs kialakítva a hivatalos eljárás rá, nincs elképzelés sem arra vonatkozóan, hogy azt hogyan kellene kezelni intézményi szinten. Nehézség lehet a Kifizetési Ügynökség is, vagy az Élelmiszerbiztonsági Hivatal. Egy érdekes esetet tudok említeni. Van egy termelőnk Uzonkafürdőn, aki hagyományos módszerrel vajat készít. A Romániai Minisztériumnál elismertettük hagyományos terméknek az uzonkai vajat, de a gyártás engedélyezésénél nem tudták besorolni, hogy az „forma lichida”, vagy „forma solida”. Ugyanis az Élelmiszerbiztonsági Hivatalnál így van a megkülönböztetés: folyékony vagy szilárd halmazállapotú tejtermék. A vajról pedig nem igazán tudják, hogy most hová sorolják. Az ilyen jellegű akadályok elsődlegesek. Másodlagos akadály lehet a társadalmi fennakadás, a környezet zártsága az új dolgok iránt. A környezet az első fázisban közömbös, vagy fenntartásai vannak. Amikor már a vállalkozásnak, a folyamatnak mutatkoznak az eredményei, akkor már inkább pozitív az értékelésük. Ugyanis akkor azt mondja, hogy: „hú, nézd meg, ez nekifogott. Először röhögtünk rajta, de ne, most megcsinálta”. Innentől kezdve az adott emberre már felnéznek. Ez megtörtént a gombatermesztés esetében is például 10-15 évvel ezelőtt. Ilyen volt még a csigatenyésztés.

Elképzelhetőnek tartja, hogy ezek a fiatal vállalkozók a saját közösségükben akár véleményformálóként is elfogadottak legyenek?

Teljes mértékben. Ez már ma is így van. A '90 utáni mezőgazdasági társadalom szerintem most van a generációváltásnál. Az akkor, akár szakemberek, akár termelők szintjét most váltja a második generáció. Ezekből az emberekből már nagyon sokan sikeresek. Akik a fiatal gazdás pályázatok első ciklusát sikeresen végigvitték, teljesen profitorientáltak voltak, tehát teljes mértékben eltértek a hagyományos gazdálkodási formától. Most az akkori fiatal gazdák 40 év körüli termelők, akik kezdik dominálni a mezőgazdasági társadalmat és ők szabják meg a trendet.

Véleménye szerint a helyi vezetés tehet valamit az agrárinnováció érdekében, vagy ez inkább megyei szintű feladat?

Szerintem minden réteg tehet valamit az agrárinnováció érdekében. Ez lehet akár az adminisztratív községvezetés, lehet a megyei vezetés, sőt országos vezetés is, bár ez most már egy kicsit nehéz. Országos vezetésnél ugyanis nehéz egységesíteni a tevékenységeket. De egy regionális vezetés már sokat tehet az agrárinnovációért. Tehát község, megye, régió szinten biztos lehet tenni valamit. Szerintem nagy szerepe lehet és van mezőgazdasági intézményeknek: Mezőgazdasági Igazgatóság, esetleg Kifizetési Ügynökség, az Állatnemesítési Hivatal. Az utóbbi egy nagyon erős komponense kell legyen a mezőgazdaságnak, különösen nálunk, ahol még most sincsenek a legelők rendesen kihasználva. Ha eljutsz egy bizonyos állatlétszámig, onnan már a genetika fog számítani.

Úgyhogy mindenképpen lehet tenni az agrárinnovációért. Mindig megbeszéljük a kollégákkal, legalábbis Kovászna megyében, hogy ne akadályozzuk azt, aki egy kicsit hóbortos, kicsit agresszív, kicsit bolondos is, hanem amennyire lehet, intézményi szinten próbáljuk megsegíteni. Természetesen a törvényes keretek értelmében, amennyiben vannak ilyenek. Az érdekessége az egész dolognak az, hogy nem mindennek van bejáratott, törvényes kerete és így sokszor kell helyszínen dönteni.

Mire lenne szükség arra, hogy a helyi közösségben többen elmozduljanak az innovatívabb agrártevékenység irányába?

Elsősorban a jó példák mediatizálására. Például az állattenyésztésben a hús marha vagy hús juh tenyésztéséről, vagy növénytermesztésben a ribizli kultúráról. A fekete ribizli levet, ha valaki el tudja adni, akkor az egy jó példa, amit

mediatizálni kell. Ez nagyon fontos, mert a székely ember még inkább hajlamos arra, hogy csak azt hiszi el, amit lát.

Milyen lehetőségek vannak arra, hogy ez a csoport klaszterekbe vagy egyesületekbe szerveződjön?

Ez egy nagyobb probléma. Egyszer lássuk ki az, aki már annyira stabil a termelési folyamatban, hogy már gondolkozhat a szerveződésen. Szervezeteket létrehozni felsőbb nyomásra nem lehet és nincs is értelme mindaddig, amíg nincs igény erre a termelők részéről. Amennyiben van igény rá, intézményként rá lehet segíteni. Mindaddig, amíg a gazdák nem jönnek rá ennek a szükségességére, addig nem lehet rájuk hatni, de nem is kell. Szerintem ezek hosszú folyamatok, amelyekben bizonyos fázisokon keresztül kell menni. Ezt a folyamatot fel lehet gyorsítani, de nem szabad erőltetni.

Összességében, az Ön meglátása szerint mi jellemzi az agrárinnovátorokat?

Ezek az emberek kimondottan vállalkozó típusúak. Igazából bennük megvan a vállalkozói szellem és a kitartás egyaránt. Amikor arra vállalkoznak, hogy megvalósítanak egy innovatív dolgot, egyszer vállalkoznak rá és tudják, hogy ez sokkal nehezebb lesz, mint ha egy jól bejáratott dolognak fogtak volna neki. Ha nem is fogalmazzák meg ezt maguknak, de tudják, érzik. Tehát a vállalkozói szellem és a kitartás az a két fontos jellemző, amit érdemes támogatni.

Az interjút készítette: Sárosi-Blága Ágnes

Haschi András

Igazgató, Hargita Megyei Mezőgazdasági Kifizetési és Intervenciós Ügynökség

„Mindenképp dicséretes, amit ezek az emberek csinálnak…”

Szakemberként milyennek látja az innovatív agrárvállalkozók helyzetét ebben a térségben?

Igazság szerint egy olyan intézményt vezetek, ahol többnyire nagyparcellás gazdák vannak, ugyanis a területalapú támogatás alapfeltétele az, hogy a gazda parcellája minimum 0,3 hektár legyen, illetve hogy a gazdaságban legyen legalább egy hektárnyi terület. Ehhez képest, aki nekifog ribizlit vagy levendulát termeszteni, nem nagy területeken teszi ezt, nagyon kevés az esélye annak, hogy a parcella ebben az esetben, legalábbis az elején nagyobb legyen 0,3 hektárnál. Nekünk például, a saját családi kertünkben 50 tő ribizli van és arról is alig tudjuk leszedni a termést. Tehát aki 30 árat beültet ribizlivel, az már egy jelentős mennyiség, amivel nehéz dolgozni. Ennek ellenére valamit kell tenni és nagyon sokan vannak, főleg fiatalok, akik úgy gondolják, hogy kiugranak abból a kerékvágásból, ami szerint itt működik a mezőgazdaság már évszázadok óta. Ezek az újszerű agrárvállalkozások olyan növényekre és állatokra kell összpontosítsanak, ami megfelel a mostani klímának.

Ön szerint a fiatal, újszerű tevékenységekkel foglalkozók csoportja mekkora?

Nincsenek túl sokan. Például van egy rózsatermesztő Csíkban. Itt eddig nem lehetett ilyesmiről hallani, ez inkább Nagyenyed környékére jellemző tevékenység. Továbbá nagyon sok ribizli termesztő van. Levendulatermesztőt nem ismerek, de az újságban mintha olvastam volna ilyenről is. De összességében ez a csoport nem túl nagy és olyan kultúrákkal foglalkozik, ami óriási munkát igényel. Például a málnát, ribizlit szinte naponta kell szedni. Nemrég jártam Szerbiában, ahol olyan, Csíkszentdomokos felépítéséhez hasonló településeket láttam, ahol gyakorlatilag minden két ház között volt kb. fél hektár ribizlivel beültetett terület, amelyen a családok minden tagja dolgozott, minden nap. A ribizlit folyamatosan szedni, gondozni, kötözni kell. Ezt nem lehet valahol kint a mezőn termeszteni. Talán

ezért nehéz ilyenszerű dolgokba itt belevágni, mert eleve a ház körüli telek elég kicsi. Sok faluban a családok csúfneve is abból adódik, hogy kisméretű földterületeik vannak. Nem akarok konkrét településeket megnevezni, de nagyon nehéz ezeket a dolgokat olyan helyen megvalósítani, ahol kicsi a beltelek, ahol keskeny a ház melletti terület.

Szakemberként hogyan látja, mennyire sikeresek ezek a vállalkozók?

Az, aki a nehézségek ellenére próbálkozik, az egyelőre még sikeres. Ebben is van egy divatszerűség. Ha valaki nekifog ribizlit termeszteni, mindenki azt akarja csinálni. Most például ilyen ribizli őrület van. Őszintén, nem tudom, hogy el lehet-e adni az egészet, de ez ugyanakkor nem rossz divat: a ribizli egészséges, jó, mindenfélét lehet belőle csinálni. Én úgy látom, hogy még több fiatal kellene, aki nem csak állattenyésztéssel, hanem kertészeti munkákkal is foglalkozik. Azonban a mi vidékünkre inkább a nagykultúra és az állattenyésztés a jellemző. Itt nem azok a kultúrák az őshonosok, amelyekkel mindennap kell bíbelődni. Itt van a pityóka a mezőben, amivel egy évben 7-8 alkalommal kell foglalkozni. Az újszerű vállalkozások szerintem családi vállalkozásként tudnak sikeresek lenni, amikor apa, anya és a gyerekek is odaállnak.

A térség fejlődése szempontjából mit tekint pozitívumnak ebben az innovációs folyamatban?

Sok a pozitívum, mert minél bővebb a termékskála, annál jobb. Ezekből a termésekből nagyon sok olyan, amit egyből lehet fogyasztani és ez a turizmusra is hatással tud lenni. Például ha valakinek van egy kis zöldségese vagy gyümölcsöse, a panziók vendégeinek lehet ajánlani a termést. Nagyon fontos, hogy minél több ilyen újszerű kultúra legyen annak érdekében, hogy a termékskála bővüljön és ezáltal a konkurencia is legyen kisebb. Ehhez hozzá kell tenni azonban azt, hogy minden, ami újszerű, kockázatos is, mert a természet nem hazudtolja meg önmagát. A nem őshonos kultúrákra nézve az igazi csíki klíma nem biztos, hogy minden évben megfelelő lesz. Ne felejtsük el, hogy hiába van egy-két meleg nyár, itt mindig inkább hideg volt a jellemző.

A nem megfelelő méretű földterületeken és az időjáráson kívül, van még valamilyen gyenge pont, nehézség ebben a folyamatban?

A tapasztalat hiánya. Az innovatív agrárvállalkozóknak nagyon nehéz megosztaniuk a tapasztalataikat a szomszéddal, mert csak ők csinálnak ilyent. Persze, aki már innovátor, biztos járt valahol a világban. Nagyon sokan azok közül, akik különböző szervezeteken keresztül dolgoztak külföldön egy-egy svájci gazdánál, már látták, hogy ott mi történik, mit csinál az illető és azt próbálják itthon gyakorlatba ültetni. Viszont fejleszteniük kell magukat, meg kell találniuk azt a kört, amiben ők forogni tudnak, ahol a tapasztalataikat meg tudják osztani másokkal és ahol tanulni tudnak. A hátrány tehát az, hogy az újszerű tevékenységekkel foglalkozó gazdáknak folyamatosan keresniük kell az ilyen köröket, információkat. Természetesen ebben az internet most sokat tud segíteni, de sok dolgot azért jobb élőben látni, megtapasztalni.

Van-e tapasztalata azzal kapcsolatban, hogy a helyi lakosság hogyan fogadja ezeket a kezdeményezéseket?

Elfogadóak. Szerintem mindenki örül annak, ha valaki valami új dologgal foglalkozik.

Lát esélyt arra, hogy ezek az újító fiatal vállalkozók helyi szinten, a saját közösségükben véleményformálókká, a helyi elit tagjává váljanak?

Általában már csak azért is felnéznek az emberek rájuk, mert aki ilyen innovációs tevékenységet folytat, többnyire nem hagyományos mezőgazdász. Tudok olyan példát, hogy valaki nekifogott bio-zöldséget termeszteni, de azelőtt semmi köze nem volt a mezőgazdasághoz, nem az adott faluban nőtt fel, egyetemet végzett más területen. Sokan ebben a csoportban a városi életet felcserélik a falusival, és ha már ott laknak, a közösség tagjaként ők is nekifognak valamilyen falusi tevékenységnek. De nem tehenet tartanak, nem pityókát termesztenek, hanem pontosan egy ilyen innovációs tevékenységbe vágnak bele. Például én is városon nőttem fel és falun van egy kertem, ahol 105 gyümölcsfát ültettem, ami Csíkban elég ritka dolog. A 105 db. gyümölcsfa legalább harmincféle: tízféle alma, hatféle körte, négyféle szilva, kétféle meggy, stb. Ezek még nem teremnek, de már ez is innovációnak számít a térségben. Az ilyenszerű emberek újítanak inkább, akikre már eleve felnéz a falu, már csak azért is, mert városról költöztek ki és ott próbálnak megélni.

A helyi vezetés Ön szerint tehet valamit az agrárinnováció érdekében?

Én úgy látom, hogy be kellene mutatni ezeket a termékeket valahol. Nagyon jól jönne egy olyan nap, egy olyan vásár egy évben egyszer legalább, ahol a helyi vagy környékbeli, különleges dolgokat termelő kistermelők el tudnak jönni és bemutathatják a termékeiket. Legyen az levendula, egy különleges kecskének a teje, vagy gyümölcs, gyógynövény, giliszta stb. Ezeket be lehetne mutatni egy bizonyos helyen, hogy az emberek lássák, hogy mi van, mert így csak hallás alapján értesülünk dolgokról.

Ezen kívül még lehetne tenni valamit annak érdekében, hogy a helyi lakosság köréből többen is elmozduljanak az innovatívabb agrártevékenységek irányába?

Jó volna, ha az önkormányzatok többet reklámoznák ezeket a tevékenységeket, ha úgy éreznék, hogy ezek a különleges dolgok a saját településükön pozitív hatással tudnak lenni a fejlődési folyamatokra. Ezzel tudnának segíteni abban, hogy többen kedvet kapjanak az újszerű tevékenységek végzésére. Persze az sem jó, ha egy idő után az egész falu átáll ilyen tevékenység végzésére. Van ilyen divat is ebben, hogy most mindenki panziót épít, vagy fejős tehenet tart, mert arra adnak támogatást. Ezeket a dolgokat meg kell előre gondolni. Szerintem kétféle vállalkozó típus van ebben a csoportban: egyrészt az, aki szereti csinálni, próbálkozik és fogalma sincs arról, hogy mihez kezd a termékkel. Másrészt pedig azok, akik biztos házi feladatként fognak neki, tudják honnan vették az ötletet, vagy esetleg felkérték a egy kultúra termesztésére, mert azt átveszik tőle 100%-ban. A Nyikó mentén például van egy barátom, aki óriási mennyiségben gyűjt kankalin virágot és most nekifogott termeszteni is.

Mi a véleménye ennek a csoportnak a szerveződéséről, szerveződési lehetőségeiről?

Nem kell azonnal egyesületet csinálni. Még nem akkora ez a csoport, hogy egy egyesületet fent tudjanak tartani. Egy egyesületnek akkor van értelme, amikor már annyi a termény, hogy az emberek nem tudják eladni, és akkor muszáj valamilyen formában társulni. Én úgy látom elsősorban, hogy a szerveződés szakmai beszélgetéseket kellene jelentsen, mini konferenciákat egy egyetemmel a háttérben például, aki mindig tud segíteni egy terem biztosításával, előadók meghívásával. Lehetne hívni olyan partnereket más országokból, akik nem úgy érzik, hogy az itteni vállalkozók számukra konkurenciát jelentenek. Például ha Bajorországból

eljön egy termelő, az inkább segítő szándékkal jön. Szerintem ez a legfontosabb, hogy ezek az emberek egymás között beszélgessenek, bátorítsák egymást.

Van még valami, amiről a téma kapcsán beszélne, de a kérdések kapcsán nem tértünk ki rá?

Csak annyi, hogy mindenképp dicséretes, amit ezek az emberek csinálnak.

Rendben, köszönöm szépen a beszélgetést.

Az interjút készítette: Sárosi-Blága Ágnes

Orbán Miklós

Elnök, Kovászna Megyei Fiatal Gazdák Egyesülete

„Eddig termelni tanultunk, most vannak gépek, lehet feldolgozni…”

Kovászna megyében miként lehetne jellemezni az innovatív gazdák helyzetét?

A térségbe rengeteg pályázat bejött és most még több nyert, amióta a román vidékfejlesztési tervbe betették a hegyvidéket külön, így rengetegen nyertek, de azelőtt is. Sok gazda felszerelte magát úgynevezett válogató, csomagológépekkel, ami az élvonalba helyezi őket. Nyugat Európában is kell keresni, hogy ki vett ennyi új gépet egyszerre. Azok a gazdaságok maradnak fent, akik újítottak, vagy gépesítés szempontjából újítottak és akkor úgy csatlakoztak az élvonalba, vagy ilyen alternatív mezőgazdaságban gondolkodtak vagy a megszokottól eltérő növényeket szerettek volna termeszteni. Ezekről nem nagyon van információm, én úgy vélem, hogy itt a megyébe kevesen vannak, ahhoz képest, hogy mi van Hargita megyében. Beszélhetünk állattenyésztésről, ott is azok a farmok kezdtek jobban működni és életben maradni akik újítottak, vagy egy modernebb fejőrendszert vásároltak, vagy jobban odafigyeltek, és akkor már stabilabb szerződésük van a gyárakkal, és évek óta annak a feldolgozónak szállít be, nem ugrál tíz baniért egy másik feldolgozóhoz. Ezt látom, az utóbbi években sokan felhagynak s családokban is, farmokban is, főleg állattenyésztéssel sokan felhagynak. Csak azok fognak megmaradni, akik tudják tartani a lépést. Az olyan farmerek, akik feldolgozzák a tejterméket kevesebben vannak, mint Hargita megyében, ezek a helyi vásárokon, amit hétvégeken rendeznek különböző városokban, ott próbálják eladni. Az a kör is úgy látom, hogy önfenntartó, talpon tud maradni anélkül, hogy valamilyen állami intézmény vagy egyesület őt pártolná, ők már mennek esetleg Bukarestbe vagy különböző külföldi vásárokra. A növénytermesztéssel, mivel itt a gabonatermesztés elenyésző ahhoz képest, hogy világ vagy ország szinten miről beszélünk, inkább vetésforgóra használják s a krumpli termesztésben látom azt, hogy vannak nagyobbak, akik szállítanak helyi multikhoz főleg a térségben. A multik nagyon meg vannak elégedve ezzel a pityókaterméssel és minőséggel és mindig évről évre növelik a szerződéseket. Oda jutottunk, hogy a nagyobb farmerek nincs ahol megtermeljék ezt a nagyobb mennyiséget s szerződnek ilyen alvállalkozókkal,

beszállítanak a kisebbek. Több ilyen kezdeményezésről tudok, hogy fog épülni ilyen krumpli átvevő központ, ahol lehűtik, s majd amikor kell akkor rendelésre csomagolják. Itt látom a nagy esélyt ennek a megyének, s a kisebb farmereknek is, akár ha 2-3 hektáron is egy család mellékfoglalkozásban krumplit termeszt, azt elviszik tőle ősszel, s az egy biztos piac, biztos ár, megbízható, nincsen kitéve a kereskedőknek, ennek a rendszertelen vásárlásnak. Akár beszélhetünk innovatív gazdákról, a térségben úgy látom, hogy ez a jövő és úgy látom, hogy tovább fejlődik.

Ott ahol még látok fejlődési lehetőséget és keveset beszélünk róla az, hogy egyre többen öntöznek, és egyre többen fordulnak öntözési engedélyért. Nemrég itt az Agrosic egyesületnél is tavaly fejeztük be 1200 hektár engedélyezését. Harminchárom farmer közösen tette le az iratcsomóját s olcsóbban jött ki a tervezésnél s ezt az Agrosic egyesület lebonyolította, harminchárom farmer külön megkapta az öntözési engedélyt. Most szó van még, ami nagyon előrehaladott állapotban van, 2400 hektár területről, amit pályázatból szeretnének felújítani, erre van pályázat, Szépmezőn már egynek nekifogtak, ez a 2400 hektáron kívül van. Ezek az úgynevezett ANIF-os területek, ahol a föld alatt régi öntözőberendezéseket újítanak fel, föld alatt mennek a vezetékek és a folyók mentén, az Olt mentén főleg, ezek megvoltak a régi rendszerből s erre van pénz, hogy felújítsák. Most ha ezt a 2400 hektárt idesoroljuk, akkor az egy nagyon jó pályázati lehetőség főleg zöldségtermesztésre, nem csak a krumpli termesztőknek, hanem remélem, hogy a zöldségtermesztőknek is visszajön, ami régebb hagyomány volt itt.

Mennyire tekinthetőek sikeresnek az innovatív gazdák?

Abszolút sikeresek, látszik a portájukon, látszik a gépparkjukon, házukon, vagy akár a jólétükön, látszik. Én úgy gondolom, hogy ez egy olyan modell, hogy nagyon jól meg lehet élni belőle. Meg is lehet nézni a határt, meg van művelve minden, bárki jöhet, csak ámul, tényleg nyugat-európai szinten van, sőt. Olyanról is tudok, hogy holland farmerek lejöttek megnézni egy gépet, egy csomagoló gépsort, újabbat nem találtak Nyugaton, a legújabb itt volt felszerelve, idejöttek s megnézték, hogy milyen az erdélyi technológia. Már nagyobb gazdáról beszélek itt, aki ilyen óriási csomagoló, mosó, válogató vonalat szerelt be. A kicsik követik a maguk módján, ez abszolút járható út. A szarvasmarha tartó gazdáknál kevésbé látszik a fejlődés, nehézkesebb az állattartás, nincs akkora hirtelen jövedelem, mint mondjuk a krumpliból, de stabil jövedelmi forrás az is. Ma beszélgettem egy

gazdával, akit évek óta mintagazdaként emlegetünk, igaz, hogy úgy látom, hogy a kisebbeknél csak úgy működik a családban a munka, ha van egy nagyobb család s még esetleg egy-két munkás, de azért nagyjából a családra alapoznak, mert a munkaerő óriási probléma. Én is farmer vagyok, krumplit termesztek, százszor meggondoltam, hogy minek lehet nekifogni, de ha most ilyen fejlődőbe van, miért foglalkozzak káposztával vagy ribizlivel. Tudok olyant is aki bioban látja a jövőt, viszont pályázni senki nem pályázott a gyümölcstermesztéses ágazatban ilyen nagyobb ültetvényekre.

Milyennek látod az agrárinnovációs folyamatot a térségben?

Kell legyen jövője és csak az marad életben aki ezt választja. Szerintem olyan kényszerhelyzet is volt, nagymértékben kényszerhelyzet miatt folyamodik az ember arra, hogy a hagyományost felhagyja, vagy változtasson rajta. Csak ez a jövő. Az állattenyésztéstől elkezdve a növénytermesztésig, itt más nincs. Kicsiben nem lehet sajnos, én is bánom, hogy eltűnik a csorda, van, aki ki meri mondani, van, aki nem, de eltűnik a csorda, nagyon sajnálom. Eltűnnek azok a háztáji gazdaságok is, ahol három-négy tehén van, s a szüleim falun már meg kell nézzék, hogy honnan veszik a tejet, meg kell keressék, nem mondom, hogy nem találják meg, de nem úgy volt, mint régebb, hogy a szomszéd behozta a kapun. Ugyanúgy a kisebb zöldségtermesztők eltűntek, tudok én is olyan a környezetemben, aki felhagyott s elment külföldre. Az, aki fejlődik, raktárt épít, hűtőházat, próbál üzletekbe beszállítani a piacok mellett az fent marad és ez valahol így is van rendjén. Ha jól meggondoljuk, ez egy külön iparág, most az se normális, hogy hetven-nyolcvan százaléka az embereknek mezőgazdasággal foglalkozik, amikor három-négy százalék kellene. Ez valamikor így volt, ha megnézzük, most a kommunizmus ezeket megváltoztatta. A kilencvenes évek elején visszaadták a földeket, mindenki nekifogott, természetes folyamat, hogy így alakul, van aki lemond róla és van, aki tovább folytatja. Személy szerint én nagyon sajnálom, hogyha a háztáji kisebb önfenntartó gazdaságok megszűnnek, mert gyakorlatilag, hogyha azt nézzük, mondjuk mind a két fél a családból bedolgozik egy gyárba, s későn ér haza s már nincs kedve akár tíz tyúkot tartani vagy egy kis konyhakertet s könnyebb elmenni, megvenni az üzletből. Azért az kihat a következő generációkra is, mert a helyi fajták és a helyi ízek nem kellene eltűnjenek, de van egy ilyen veszély. Azért ezek is visszaszorultak, vagy a fiatalok ugye már nem járnak mezőre dolgozni. Milyen érdekes, hogy azért mi még jártunk, kimentünk falura, ha valaki városi volt, hétvégén az volt a

program, hogy lejött falura, ezelőtt tizenöt évvel mi ezt csináltuk, lejöttek a városi unokatestvérek takarni, bálázni satöbbi, kellett tatának segíteni, vagy aki végezte. Volt egyfajta szigor is meg munka is, most nincs, kimegyünk külföldre, ezért is nem lehet kapni munkaerőt, az utóbbi egy évben nagyon kiéleződött ez a munkaerőhiány, ki vannak ürülve a falvak az az igazság. Magam is farmer vagyok, tudom, hogy régebb elég volt kimenni a faluközpontba valakit felhívni s mindig akadt akinek kellett egy kis pénz. Most nincs kit, egyszerűen nincs kit, ki vannak ürülve a falvak. Azért mondom, hogy aki családba csinálja, vagy egy megbízható embert jól megfizet esetleg, ezekről a problémákról is kell beszéljünk. Nálunk van egy falu, romák lakják az erdő közepén, Hete, s onnan szoktak jönni napszámba s dolgozgatni, most egyik gazda éjjel kiment s könyörgött, hogy valaki jöjjön onnan a faluból másnap reggel a teheneket lehajtani a vízre legalább egy hétig, amíg kap valakit, kellett könyörögjön. Még onnan is Angliába vannak, s azt mondják, nem mennek állatokkal, ott, ahol több száz munkanélküli roma van, s a gazda olyant kapott aki három napra jött. Az információ átjön online, lehet látni, lehet utazni, könnyebb azt mondják mosogatni Londonban, mint itt üljek a tehenek mellett. S aki arra képes, hogy kimenjen Londonba s vegyen egy repülőjegyet, az kimegy.

Milyen gyenge pontokat, nehézségeket látsz a folyamatban?

A törvénykezés, bürokrácia, ember legyen a talpán, aki tényleg így gazdaként el tud indulni s mindenféleképpen segítségre van szüksége. Az első lépés az, hogy aki bátor s bejön, felmenjen egy mezőgazdasági igazgatóhoz, vagy valahonnan induljon el s akkor a végére lehet járni. Plusz azon kívül az adózás, könyvelés, könyvelők satöbbi. Ez tényleg probléma, ahelyett, hogy termeléssel foglalkoznának. Nem lehetetlen, bele lehet rázódni, de azért tanácsos könyvelővel kezdeni. Aki most kezdi éppen, még termelni is alig van ideje, még piacra jutni se jutott, az hogy kezdje el, befutott cégnek azért már egyszerűbb. Ezek az adminisztratív dolgok nehezek, hogyha jogi személyként szeretné, s másképp nem is nagyon látom értelmét, most fizikai személyként hol, kinek szállítson, kinek áruljon, kivel köt szerződést, már egy ilyen engedélyezett fizikai személy, ezek már ilyen alap dolgok szerintem. Aki elkezdi, induljon azzal.

Van-e tapasztalatod azzal kapcsolatban, hogy a közvetlen környezetükben a helyi lakosság hogyan fogadja ezeket a kezdeményezéseket?

Nem érzem én úgy, hogy elutasítanák, sőt. Azért a munkájukat nap mint nap látva szerintem valahol tisztelik, de ettől még azt is elképzelem, hogy van egyfajta irigység, akinek megy. Érzek egy ilyen dolgot, akinek nagyon megy, lehet egy ilyen irigység, de ott volt a lehetőség mindenkinek, hogy elinduljon, gazdálkodjon. Falun a gazdálkodókat ismerik, városi környezetben van egyfajta ilyen tudatlanság szerintem a mezőgazdasággal szemben, ilyen lila tehén példája. Azért a helyi termékekhez és a helyi ízekhez úgy érzem, még ragaszkodnak a városiak, főleg akinek volt kapcsolata régebb a faluval. Vegyes érzelmek vannak bennem. Nem is nagyon ismerik lehet a falusi életet, főleg ahol megszakadt a kapcsolat. A helyi termékek reklámja, ez lehetne amivel fel lehet kelteni az érdeklődést, a helyi piacok, helyi termék vásár. Ezen még kell dolgozni, szerintem ez egy külön téma, hogy a vásárlókat hogyan lehet motiválni, ösztönözni a fele, hogy helyi terméket vegyen. Most kényelmes lekapni az elsőt a polcról s kész, ez a jövő zenéje. Egyszer legyen termék, ami nincs. Bármit tudok mondani, tejterméken kívül, kenyér, egyéb nincs. Nincsen olyan, hogy helyi zöldség, helyi húsfeldolgozók nincsenek. Van egy ilyen nagy gyümölcsfeldolgozó, most a múlt héten bejött hozzánk valaki, aki ilyen ízeket, dzsemeket készít, próbálja csomagolni. Ezt se tudnék mondani, hogy van, nincsen termék. Feldolgozásban gyengén állunk. Mindent a maga idejében. Eddig termelni tanultunk, most vannak gépek, lehet feldolgozni. Mondjuk ehhez semmi segítséget nem kaptunk, se uniótól, se román államtól, ezt csak rombolták, tudatosan szerintem, hogy azért az ember a külföldit vegye meg. Én nem tudok olyan intézkedésről, ami az elmúlt húsz évben lenne, hogy a feldolgozást támogatta volna. Gépesítésre volt, de most is a kiírások a gépesítésre vannak, a feldolgozásra kevésbé. Eleve a feldolgozásos pályázatok ötven százalékosak, felét kell fizetni, míg a gépvásárlásnál fizetnek kilencvenet is. Van benne egy kicsi ilyen tudatos irányítás innen-onnan, úgy érzem. A vágóhidakat megszüntették, Kovászna megyében egy engedélyezett vágóhíd van, zöldségfeldolgozó, gyümölcsfeldolgozó nincs. Vannak ezek a helyi gyümölcsprések, almaprések, itt a megyébe tudok elég sokat, ezek még ilyen próbálkozások, ötöt-hatot tudok aki csomagol, pasztörizál. Nálunk most a pityóka s a nagyobb gazdák, ez a trendi, Hargita megyében pedig a kisebbek, más közösségek vannak, falvak is egész másak, sokkal több a helyi kézműves termék.

Elképzelhetőnek tartod-e, hogy ezek az újító fiatal vállalkozók helyi szinten, a helyi közösség szemében elfogadottak legyenek, hallgassanak rájuk, véleményformálókká váljanak?

Szerintem nagymértékben függ a személyes kapcsolatoktól, amit ápolnak a közösségben. Lehet jó gazda, de mondjuk rossz természete van s nincsen jóban a polgármesterrel, összetett kérdés. Az embere válogatja, lehet bányász is, hogyha tud alkalmazkodni s érvényesülni, nem kötném most gazdához, ez emberfüggő.

Véleményed szerint tehet-e valamit a helyi vezetés az agrárinnováció érdekében?

Persze, ez megint attól függ, hogy milyen a polgármester. Rengeteg mindent lehetne csinálni, ötletek vannak, nekem is sokszor, így elnézem, hogy mit lehetne, látszik, vannak falvak, ahol itt is jól megy minden. Én azt mondom, hogy mindenkinek adott a lehetőség, most van, aki él vele, van, aki nem, külföldre megy, van, aki itt próbálkozik.

Adottságaink vannak, minden adott, vadon termő gyümölcsök, folyók, minden van, neki lehetett fogni, most már, hogy hogyan alakul, azt tényleg azt mondom én is, hogy polgármester függő, sok függ egy polgármestertől, vagy egy személytől, egy mozgatóerőtől, aki ott van, egy idősebb gazda, aki mondjuk egyesületet vezet s reggeltől estig az utcán van vagy a farmokon. Erre nincs egy rendszer sajnos, mert minden úgy ad hoc működik. Ahol van személy ott bizonyos ágazatok jobban fejlődtek, ahol a közbirtokosságok megszervezték a gyümölcsszedést jobban megy, máshelyen nem megy. Mindenkinek adott a lehetőség, lépni kell, dolgozni kell.

Mire lenne szükség ahhoz, hogy a helyi lakosság köréből mások, többen is elmozduljanak az innovatívabb agrártevékenység irányába?

Szerintem a jó példa, egy jó példa az egy lavinát is elindíthat, azt kell keresni s szerintem sokan azt is csinálják, azért van az, hogy lehet, hogy most úgy lesz innovatív, hogy felhagyott a krumpli termesztéssel, mert nem ment, nem volt hova eladni, most pedig csatlakozik egy ilyen nagyobb farmerhez, vagy barátjához, aki lépni tudott s becsomagolja nála a krumpliját. A krumplihoz vissza kell térjek, mert konkrét példákat tudok ezzel kapcsolatosan. A jó példa, azt ha valaki elkezdi, kitapossa az utat, akár egy gyümölcstermesztő egyesületbe beáll, vagy országosba, vagy valami forrást talál, hogy hova lehet pályázni, akkor egymást húzzák.

Mi a véleményed ennek a csoportnak a szerveződéséről?

Vannak ilyen egyesületek, külön nem látom értelmét, hogy most ilyen innovatív gazdák egyesületét létrehozni, nem látom értelmét. Mindenki meg kell keresse a maga területén működő egyesületeket, mert vannak, kell kopogtatni s eligazítják, méhészektől elkezdve van minden. Aki akar, az tud menni, nem mondom, hogy könnyű, de így most az egyik legnehezebb nekifogni vagy váltani, még könnyebb más munkához menni irodába vagy külföldre. Ezt szeretni kell, nincs egy olyan rendszer, hogy most akkor a kormány támogatja, hogy bizonyos termesztők éve, vagy méhészek éve, nincs ilyen. Itt a megyébe nagyon jó a kapcsolat az intézmények között, ezt még a román partnerek is beismerik Bukarestből, itt minden, ami mezőgazdaság, sőt, megyei tanács együttműködik, úgyhogy ha valaki betéved, akkor irányítgatjuk ide-oda. Nagyon jó kapcsolat van, itt ez pozitívum a megyébe, a legnagyobb répatermesztőktől a legkisebbekig mindenki egymást segíti. Van egy kicsi súrlódás ott, ahol a földterületek felett nem is vita, hanem verseny van, ott magasak a bérek ott Kézdi környékén emiatt, hogy kevés a föld s mindenki szeretné, de egyébként nincs, nem látok ilyen nagyobb ellentétet.

Az interjút készítette: Kovács Judit-Tünde

III. Interjúk

„A szakmában mindig fejlődni kell..."

Benedek Kálmán, Székelytamásfalva

Legyen szíves ismertesse, hogy mivel foglalkozik.

Ez a cég 2003-ban alakult vegyes farmként, van 300 hektár mezőgazdasági terület, amelyből 220 hektár szántó terület, a szántónak 40 %-a krumpli, abból 80% ipari krumpli a többi meg búza, kurica, cukorrépa, hagyma. Azonkívül a legelők meg a lucernák. Az állományom kezdetben 25 fős volt, 10 tiszta fajtájú limousin tenyészüszőt vásároltam, melléjük 15 pirostarka tehenet. A cégnek most jelenleg van 200 darab húsmarhája, amelyből 140 darab aberdeen angus, skót fajta húsmarha, és 60 darab limousin ilyen keresztezett limousin angussal, próbáljuk a limusin terméket angus bikával fedezni, mivelhogy jobb az eladás, és jobb a súlygyarapodás is a borjaknál. Szeben melletti svájci cégtől vásároltam 35 piros és fekete változatú angus üszőt és egy tenyészbikát. A céggel visszavásárlási szerződést köttem volt, amely a 300 kilósra hizlalt növendékeket átvette 2,5 eurós plusz áfa élősúlyi árban. A limousin fajtáról azt fontos tudni, hogy néha ideges, ritkán agresszivitást is mutató jelleme van, épp ezért a vérmérsékletét szeretném visszafogni az angusszal történő keresztezéssel. A húsmarháknál nagyon erős az anyai ösztön, kiemelten védik a borjaikat, képesek elhajtani az odatévedő kutyákat, farkasokat és egyéb erdei vadakat, nagyon erős benne az anyai ösztön. Mikor kisborjaik vannak, még a pásztorok is sokkal jobban tartanak tőlük, mint más alkalommal. Úgy is fogalmazhatunk, hogy igénytelen állatok, télen-nyáron a szabadban vannak. A nyári időszakban alig kell rájuk gondot viselni, ősszel az utolsó pillanatig kint vannak a legelőn, öt centis hóvastagság alatt még szóba sem jön a takarmányozásuk, a réteg alól még bőven kapnak maguknak eledelt. Télen is végig kint vannak ridegtartásban, az istálló ajtó éjjel-nappal nyitva van, de csak akkor húzodnak be, ha nagyon nagy a szél, hóvihar. A -20 fokos hideget is olyan simán vészelik át, hogy be sem mennek az istállóba. Azonkívül van még 25 darab szürkemarha, az egy olyan félig hobbi gazdaságnak indult, de most már ott is több van, már gyarapodott. Ezt Magyarországról Hortobágyról vásároltam, törzskönyvezett szürkemarhák. Próbáljuk a magyar génállományt ide is honosítani, visszahonosítani tulajdonképpen, mert úgy írják a legtöbb szakkönyvben, hogy a szürkemarha valamikor Erdélyből származott, tehát Erdély volt a hazája.

A legjobb súlygyarapodást viszont a pirostarka és angus kereszteződéséből született borjak érik el. A keresztezett egyedeket is húsmarhaként könyvelik el, jogosultak a húsmarha támogatásra. Ennek értéke 300 euró, de követelmény, hogy az állat törzskönyvezett legyen, hivatalos termelési kontrollba legyen véve. A felvásárlók 2 euró plusz áfa élősúly kilogrammkénti áron veszik meg az angust, ha 300 kilogrammosnál nem több. A nagyobb állatok esetében csökken az ár. A be nem fedezett angus borjat 1800 euró plusz áfa áron lehet vásárolni. Másfél éves korában lehet fedezni, ez is előny, mert más fajtáknak ehhez 2 évesnek kell lenniük. 9 hónap a vemhességi idő, a megszületett borjat 8 hónapos korában lehet értékesíteni. Könnyen kiszámítható: 3 év kell ahhoz, hogy először pénzt lásson a gazda az angus után. A 3 év alatt fedezni kell a tartási költségeket, ezért is ajánlom minden gazdának, hogy a gazdaságok ne korlátozódjanak a húsmarhatartásra, hanem próbáljanak meg több lábon állni. Mert ha valaki tejelő tehén tartásra is törekszik, akkor a tejpénzt minden hónapban megkapja a gazda, így van amiből fedeznie a költségeket (...)

Az angus az egyik legigénytelenebb húsmarha, jól hasznosítja a legelőt, a növénytermesztésből megmaradt, másképp értékesíthetetlen maradékokat, hiszen megeszi a apró pityókát, répát, a kukoricacséplés utáni szecskált törmelékeket (...)

Mi ösztönözte arra, hogy ezzel foglalkozzon? Honnan jött az ötlet?

Hát elsősoban az ösztönzött, hogy nekem ez a végzettségem, én '94-ben végeztem Kolozsváron az Agrártudományi Egyetemen, és azután dolgoztam 3 évet a zabolai TSZ-nél, majd a szentkatolnai gazdaságnál, tehát ott a forradalom után még 10 évet dolgoztam az állami gazdaságnál, majd aztán azután privatizáltuk a farmot, és 3 év után külön vált a farm.

Húsmarhával azért foglalkozom, mert nekem már addig is volt fejőstehén, de akkor már nagyobb befektetés kellett volna a fejőstehénre és nagyon sok volt ez a mellék termék, ami megmarad a krumplinál, például az ipari krumplinál. Több mint 200 tonna apró krumpli marad meg, amit a tehenekkel feletetünk. Nagyon sokat, a szalmafélék, a kocsány félék, tehát szinte mindent megtermelünk, de mellék termékből tartsuk fel az állatokat. A borjaknak azoknak adunk ilyen kiegészítő tápot, azt is mi állítjuk elő, kukorica, búza, árpa, rozs, vagyis ezeket össze daráljuk.

Melyek voltak az első lépések? Milyen feltételek voltak kezdetben?

Mi 31 darab angussal kezdtük a gazdaságot, azonkívül még volt pár limousin borjú, és akkor így szaporodtunk. Most 2 éve hoztunk még egy friss állományt Németországból, ez az állomány mind Németországból van, a tenyészbikát is Németországból vásároljuk, azokat 2 évenként cseréljük. A földekkel is elindultunk, így lassacskán próbáljuk elérni, hogy egybe legyenek a földek. Nehézség az mindig van, de próbáltunk bankhitelt felvenni, csináltunk pályázatokat, nyertünk 2 pályázatot gépsorokra, modernizálásra.

A szülei gazdálkodtak-e?

Hát nem, édesapám hentes volt, édesanyám meg háziasszony, ők nem gazdálkodtak.

Melyek voltak az agrártevékenységgel kapcsolatban az első tapasztalatai?

Én gyerekkoromtól szerettem az állatokat, a gazdálkodást, és azért is választottam ezt a szakmát. Hát nem volt, hogy gazdálkodjam, mert ahogy elvégeztem a középiskolát én már mentem az egyetemre, és akkor nem volt ahogy gazdálkodjam. Most a kisebbik fiam viszi tovább a hagyományt, most mesterizett egy éve, agrármérnök, és most ketten vezetjük a céget.

Honnan szerezte a mostani tevékenységéhez szükséges ismereteket?

Nekem megvan minden szakkönyvem. Van természetesen, vannak szakmai találkozók, minden két hónapban Nagyszebenben részt veszek találkozón, vagyis tagja vagyok a Romániai Aberdeen Angus egyesület szövetkezetének, az igazgatói tanácsból én felelek 6 megyéből, a középrégióból, Kovászna, Hargita, Brassó, Vrancea megye, és minden két hónapban van gyűlésünk Szebenben. Tulajdonképpen átbeszélgetjük a teendőket, megszabjuk, mert az egyesületnek van 7 alkalmazottja, akik foglalkoznak a mérésekkel, a törzskönyvezésekkel, tehát cakompakk átbeszélünk mindent, kiadjuk két hónapra amit kell csináljanak, s akkor természetesen van egy fél óra, amikor beszámoló van, tartanak egy beszámolót, hogy mit tudtak teljesíteni.

A tagságot kérő gazdának legalább 10 angus marhával kell rendelkezniük. A tagság egyik feltétel a hús marhák után járó támogatás igénylésének. Meglátásom szerint mégis sok gazda halasztgatja az egyesületbe való belépést, leginkább a támogatási kérelmek leadási határideje előtt igyekeznek taggá válni. Sok esetben ez

már túl késő, volt eset amikor stagnált a marhahús piaca, ezt az egyesület is meg szokta érezni. Új eladási lehetőségeket keresünk, a nagyáruházláncokkal próbálunk szerződéseket kötni.

Mi a véleménye a Pályázati támogatásokról? A bankhitelekről?

Nagyon jók a pályázati támogatások, az azért jó, mert régebb volt 50%-os volt most van 70-90%-os, ha azt ad Unió, természetesen új gépet lehet venni kevés pénzből, ezért jó. És lehet modernizálódni, és lehet nagyobb hatással dolgozni, mint a régi gépezetekkel. Nekünk nagyon jól jöttek a pályázatok, mert egy 350 000 eurós vidékfejlesztési terv segítségével minden gépet sikerült megvásárolnunk, ami szükséges növénytermesztésben és az állattenyésztésben. Most is van egy pályázatunk folyamatban, nyerő pályázatunk, ugyancsak mezőgazdasági gépekre, vagyis farm modernizálásra. A bankhitelekről nem annyira pozitív a véleményem, mert azért a bankok próbálják az embert nyúzni-húzni, de az a baj, hogy bankkölcsön nélkül nem lehet dolgozni. Nem hiszem, hogy valaki annyira tőkeerős, hogy bankhitel nélkül tudjon dolgozni, vagy szerintem nagyon komoly cégek azok.

Fontosnak tartja-e az együttműködést más gazdálkodókkal, vállalkozókkal?

Igen annak tartom, vannak gazdaságok itt környékünkön mindenhol, például Szörcsén van két gazdaság, ami jobbacska gazdaság, Zabolán van 3-4 gazdaság. Kovásznán vannak állattenyésztő farmok, azt hiszem három tulajdonképpen, mert az inkább az állattenyésztésnek felel meg, mert hegyvidék. Szentkatolna, Kézdivásárhely, Márkosfalva, Csernáton… ezekkel mind tartom a kapcsolatot, igaz ezek mind csak mezőgazdasággal foglalkoznak. Nagyobb húsmarha állományok vannak Nagyajtán, Sepsiszentgyörgyön, Zalánban. Mindenki próbál valamivel foglalkozni, hát mindenki marhát nem tarthat.

A továbbtanulás, szakmai tudás megszerzése érdekében milyen ismereteket tart előnyösnek, fontosnak?

A szakmában mindig fejlődni kell az a legfontosabb, utána kell olvasni, kell, télen vannak ezek a szemináriumok, összejövetelek. Nyáron vannak a kiállítások, most például holnap megyek Funduleára techno agro kiállításra. Akkor részt veszek mindig Kolozsváron, Bukarestben is a rendezvényeken, itt mindig megnézzük az új gépeket. Nyáron vannak az összejövetelek úgy a mezőn, mint zárt

tereken is, vagyis egyszer megnézzük a kultúrákat, terméseket a mezőn, utána minden elbeszélgetünk a tapasztalatainkról, meglátásainkról. Akkor jönnek a vegyszerkereskedők, vannak ilyen bemutató parcellák, bemutatják az új termékeket, hogy mivel permeteztek, vagy milyen új vetőmagok vannak. Aztán akkor próbálkozunk mi is, akkor 1-2 évet mi is nézzük, hogy-hogy fejlődött, hogy adaptálódik nálunk, s akkor próbáljuk mi is utánozni. Tehát ez a lényeg, hogyha behoznak valami újat, ha jó megfelel, van eladása, akkor azt kell csinálni.

Az állatoknak is van kiállítása, most volt például Kolozsváron az első, megszerveztük mi az egyesület az első aberdeen angus licitálást, ami nagyon jól sikerült. Olyan hatalmas árakkal adódtak el az állatok, hogy azt itthon nem hitte senki, 2000 eurós borjú árak voltak, egy éves borjú 3000 euró volt, a vemhes üsző 6000 euró. Vagy Erdély legnagyobb kiállítása volt most áprilisban 15. alkalommal volt megszervezve Kolozsváron. A legtöbben Ausztriából érkeztek, 14 cég mutatkozott be, amelyek istállótervezéssel és építéssel, istálló berendezések és mezőgazdasági gépek gyártásával foglalkoznak. A megnyitón az osztrák nagykövet arra biztatta a hazai szakminisztérium képviselőit és a hallgatóságot, hogy a román mezőgazdaság az átalakításánál az osztrák példát vegye alapul. Számos cég jött Hollandiából, Dániából, Belgiumból, Spanyolországból és az anyaországból is. Ez alkalommal több húsmarhafajtát, húshasznú juhfajtát, rengeteg baromfit hoztak el. Néhány Háromszéki cég is megjelent, tavalyhoz képest többen érdeklődtek, valamint hiányolták a kisméretű gazdaságok számára traktorokat és mezőgazdasági gépeket forgalmazó cégeket. Újdonságnak számított az unió mezőgazdasági szakbizottságának a saját standja, ahol a külföldi és hazai szakemberek a közös agrárpolitikáról, pályázati lehetőségekről és támogatási formákról tartottak naponta többször előadást.

S akkor aztán vannak itt a megyében is ilyen kiállítások, gazdatalálkozók, amelyeket a megyei egyesület szervez, az minden télen van minden régióban. Akkor van a nagy kiállítás Kovásznán minden ősszel, itt nincs eladás, csak állatkiállítás. A megyéből a jobb állatokat a gazdák hozzák, tulajdonképpen reklám szempontjából. A bejelentkezett gazdák közül 11 állattenyésztő 25 különböző kategóriájú tejelő szarvasmarha közül kellett a győzteseket kiválasztani a zsűrinek. Itt nemcsak szarvasmarha tenyésztők gazdák vitték közszemlére a legszebb jószágaikat, hanem kisállatokat, juhokat, galambokat is kiállítottak. A növénytermesztésben érdekeltek is megkapták a látnivalót, gépkiállítás volt, valamint kézi és gépi fejés bemutató volt.

Azt hiszem 2013-ban volt Kovásznán megszervezve a nemzetközi húsmarha konferencia, ami a húsmarhatartásról és a marhahústermelésről szólt. A rendezvényre ebben a szakmában mind a jeles képviselők voltak meghíva Magyarországról, Franciaországból és itthonról. Második nap pedig arról szólt, hogy a résztvevők meglátogatták a háromszéki húsmarhatartó gazdaságokat, és a legelőket.

Véleménye szerint mi az, amit a hagyományos falusi gazdálkodási gyakorlatból érdemes megtartani, követni?

Hát a hagyományosból a trágyázást az meg kellene maradjon, legalábbis akinek van lehetősége, például mi több mint 20 hektár földet mindig meg-trágyázunk istállótrágyával. Aminek én úgy gondolom, hogy nagyobb jövője lesz, mint a sok műtrágyáknak, s a vegyszereknek. Tehát ez az istállótrágyának a kezelése, amit most szigorítanak, na de hát abba nincs igazuk, mert ha mélyalmon van szabadtartásban például akkor azt a trágyát mi nem pucoljuk mindennap. A mélyalom azt jelenti, hogy mindennap rá aljazol, tulajdonképpen rá teszed a szalmát, és az amíg föl nem gyűl egy bizonyos tavaszig, amíg ő ki nem megy addig az a trágya erjed az istállóban. S akkor nyáron ki visszük a mező közepébe, nem patak mellé, nem út mellé természetesen nincs abszolút semmi probléma, de annyi az egész, hogy ősszel október hónapban el kell szórni és rá kell szántani.

Hogyan látja az Ön kezdeményezését a közvetlen környezete? Mennyire értékelik azt amit csinál?

Mindig vannak olyan személyek, akik ellen véleménnyel jönnek, irigyek, de olyan is van aki értékeli, bátorít.

Véleménye szerint mi jellemzi inkább az innovatív agrárvállakozást?

Nagyon fontosnak tartom az egészséges élelmiszerek előállítását, de sajnos elég nehéz, mivel nagyon sokat vegyszerezünk, és annyit műtrágyázunk, hogy már szerintem csak mese. És mindenhol az egész világon ez van nemcsak Romániában. Jó, hogy van egy pár jó dolog, de ez már minimális.

Véleménye szerint mit tehetne a helyi vezetés az agrárinnováció érdekében?

Karbantartanák az utakat szerintem, ami nagyon fontos lenne, ami nagyon minimális mindenütt. Másban nem nagyon segítenek.

Véleménye szerint mire lenne szükség ahhoz, hogy a helyi lakosság köréből mások is elmozduljanak az innovatívabb agrártevékenység irányába?

Hát ha jövedelmes a farmjuk és látják az emberek pozitívan dolgozol, tehát haladsz, akkor más is gondolom, hogy kedvet kap.

Vállalna-e személyesen is valamilyen szerepet abban, hogy a településen jobban teret nyerjen az agrárinnováció?

Nem, mert nagyon sok tevékenységem van. Jelen vagyok a megyei szarvasmarha tenyésztésnél is alelnök vagyok. Van Szebenben is beosztásom, így most már nem.

Köszönöm a beszélgetést.

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„A környezeti feltételek adottak...”

Bereczki Attila, Bánkfalva

Az indulás körülményeiről kérdezünk. Honnan jött az ötlet a mostani tevékenységre?

Az egész úgy indult, hogy megvettem ezt a területet és mivel nem volt rajta gyümölcsfa, gondoltam, hogy egyet ültetek. Aztán láttam, hogy nincs gyümölcs és gyümölcsfeldolgozás a környéken, így elkezdtem lekvárokat főzni kíváncsiságból, hogy lássam megéri-e ezzel foglalkozni. Kiszámoltam excelben, hogy körülbelül mit jelentene saját gyümölcsöt feldolgozni. Láttam egy ilyen működő prést Torján. A környéken akkor ilyen nem volt, csak Farkaslakán volt a legközelebbi. Innen jött az ötlet. Annyi gyümölcs összejön 4-5 fából udvaronként, hogy érdemes belevágni. Viszont pontosan kiszámolni nem tudtam, hogy ez biztos biznisz.

Tehát próbajelleggel fogtál neki? Mikor volt konkrét döntés arra vonatkozóan, hogy ezzel fogsz foglalkozni?

Próba nem volt, mert olyan nagy a gép, hogy amikor megvettük már kellett használni. A gép megvásárlására vonatkozó döntést 2014-ben hoztam meg. Az előkészületek azelőtt egy évvel kezdődtek.

A családodnak valamilyen mértékű agrártapasztalata volt-e?

Nem volt, vagy ha igen is, engem nem érintett.

Akkor honnan jött részedről ez a pozitív kapcsolódás a természethez, termeléshez, gyümölcstermesztéshez?

Nekem itt tetszett meg ez az egész. Például Vásárhely környékén egész más minden, nem ilyen vonzó sem a táj, sem a természetben való tartózkodás. Valahogy ez itt jött nekem, Csíkban. Lehet, hogy valahol szunnyadt bennem a paraszt.

A tevékenységhez szükséges szakmai tudást honnan szerezted meg?

Először nem volt szakmai tudásom, de annak meg is ittam a levét. Aztán kezdtem járni tanfolyamokra. Eddig voltam három gyümölcsfeldolgozó tanfolyamon és még ha lesz, akkor megyek. Az egyik Csíkszentgyörgyön volt és a másik kettő Csíkszeredában. Ezek többhetes tanfolyamok voltak elég sok gyakorlattal. Itt szereztem meg a technológiai ismereteket. Ezek mellett könyveket olvastam, az interneten tájékozódtam és saját magam is kitapasztaltam dolgokat. Ha valami nem jött össze, akkor megkérdeztem másoktól, hogy vajon mi lehet a gond. Ez egy lassú folyamat volt.

Az internet miben tud segíteni?

Nagyon sok konkrét leírás van a Wikipédián például. Most szeretnék tárkonyt termeszteni ecetnek. Ha beírod, hogy tárkonytermesztés, annyi szakszöveg jön elő, hogy nem is értem. De vannak kezdő és haladó szintű szövegek is.

Volt szükség arra, hogy valakivel esetleg kommunikálj is az interneten?

Igen, például betegség esetén elküldöd a fényképet a beteg levélről, vagy a kártevőről és azonnal jön a válasz. Vannak ilyen fórumok, ahol nagyobb termesztőktől lehet érdeklődni. Például van egy nagy málnatermesztő Kolozs megyében, aki segített egy betegség beazonosításában, megoldásában.

Ezek a beszélgetések milyen nyelven zajlanak?

Magyarul, románul és angolul is. Fontos a nyitottság, a válaszra való hajlandóság, mert ez nem mindenkire jellemző.

Valamilyen külföldi tapasztalatod ezen a területen volt-e?

Nem, viszont a gépgyártótól személyesen hoztuk el a gépet Ausztriából, és ő sok mindent elmondott azonkívül, amiket tanultunk. Ez a hely egy kicsi falu volt Ausztriában, Bánkfalvánál kisebb.

Honnan szerezted az információt arról, hogy ott lehet ilyen gépet vásárolni?

Interneten láttam. És ők rengeteget segítettek, amíg beindultunk. Akármikor hívtam, segítőkészek voltak és válaszoltak a kérdésekre.

Kérlek röviden foglald össze, hogy mivel foglalkozol, mit termelsz?

A fő tevékenység most a gyümölcs- és zöldséglé készítés. A fő termék, amit feldolgozunk az alma, amit keverünk mindenfélével. Eddig tízféle keveréket készítettünk, vagyis kilencet plusz a sima almalevet. Mi kísérleteztünk a legtöbbet a környéken. A legmenőbb termékünk az alma, murok és céklakeverék. Második helyen van a tiszta almalé, majd ezt követi az alma és homoktövis, az alma és ribizli, az alma és fekete berkenye, tiszta szőlőlé. Most lesz alma és szőlő keverékünk is. Ezekhez a nyersanyagot vásároljuk. Először van a bérpréselés. Ahhoz hozzák az almát, viszik a levet, mi feldolgozzuk, csomagoljuk. Ez a fő tevékenység. A saját gyártású termékekhez vásároljuk az almát kicsi elhagyatott gyümölcsösökből, vagy Udvarhely környékén nagyobb, régi, több hektáros, magántulajdonban levő gyümölcsösökből. Ugyanígy Nagyajtán is van egy almás, amelyet a polgármesteri hivatal kerített be és szociális munkásokkal gondoztatja. Ők is eladják a termést.

A kiegészítő termékeket is részben megtermeled, részben vásárolod?

A cékla és murok vetőmagot megveszem én, egy volt kolléga és egy mostani kolléga termeszti ezeket. Tőlük vásárolom fel. Nekem az a fontos, hogy a mag legyen minőségi. Emellett nagyon sok murkot vettünk Szentmártonból. Mondtam a helyieknek, hogy itt is meg lehetne termeszteni. Többen mondták, hogy itt nem lehet és én próbáltam rábeszélni őket arra, hogy ha Szentmártonban lehet, akkor biztosan itt is. Két helyi gazda így beállt, akik megállapodás alapján termesztik a murkot és én felvásárolom tőlük. Tavaly például a környéken nem volt alma, muszáj volt messzebbre menni, például Dambovita megyébe, ahol ilyen kis, itt talán közepes ültetvénynek minősülő helyekről vásároltuk meg az almát.

A csomagolást a gépsor végzi el?

A préselő gépsor csomagolja a terméket is. Ez mos, darál, présel, pasztörizál és csomagol. Nagy beruházás volt, családi összefogással sikerült megvalósítani.

Az értékesítéssel kapcsolatban milyen tapasztalataid vannak?

Kell tudjanak rólad, ez az első, de a hírünk ment azzal, hogy beindult a bérpréselés. Akik jöttek igénybe venni ezt a szolgáltatást, vitték a hírünket. Az

elején ez volt a legfontosabb. Aztán amikor kezdtük a saját termékeket gyártani, hirdettük újságban, Facebookon. A Facebookon a temékek 25%-át tudjuk eladni, minimális ráfordítással. Szezonban a legnehezebb, mert két hónapig tart, ami idő alatt mindent egyszerre kell csinálni: el kell menni házalni, itt kell lenni a termelésnél, az árut el kell hordani, a gyümölcsöt meg kell venni, stb. Tehát ez a része a szezonnak elég nehéz.

A bedolgozó termelőkön kívül egyebet mindent családi körben csináltok, vagy alkalmaztok embereket?

Van hét alkalmazottunk, akik napszámos szerződéssel dolgoznak, idény-jelleggel. Ez a tevékenység nem igényel olyan szakképesítést, ami akadályozná a munkások alkalmazását, viszont van néhány fontos elvárás. Például a tisztaság, higiénia, kommunikációs készség és az egyfajta ügyesség, mert a klienssel kell beszélni. Most már van egy váltásfőnök, aki minden feltételnek megfelel és a munkásokból is igyekszem a legügyesebbeket megkeresni.

Terved, elképzelésed a saját körben történő nyersanyagtermelésre van-e?

Van, ez fontos volna. A fekete berkenyét meg tudjuk termeszteni. Szerintem a homoktövist is meg tudnánk, de egyelőre még nincs rá terület. Almából a fölösleget szintén feldolgozzuk. Ugyanígy a fekete ribizlit is. Úgy gondolom, hogy néhány gyümölcs nagy részét meg tudnánk termeszteni. Jelenleg kicsi a saját nyersanyagtermelés mértéke. Például fekete berkenyére most ültettem be egy területet, ami csak 3-4 év múlva fog termelni. Ribizliből meg nem tudtunk felvásárolni a tavaly, mert nem volt hely a fagyasztóházakban arra, hogy júliustól szeptember végéig tárolni tudjuk. Tele volt minden olcsó import-hússal és sehol nem volt ribizli, sem Vásárhelyen, sem Udvarhelyen, sem itt Csíkban. Délebbre meg nem próbáltam.

Látsz lehetőséget a beszállítói/termelői kör bővítésére?

Igen, én úgy szeretem, hogy minden stabil legyen, a beszállító, a kliens és én is, amennyire tudok. Itt nehézség az, hogy nincs vállalkozóbarát környezet. A közbirtokosság által ide vezetett gázt mi nem használjuk. Továbbá nagyon gyenge az áram. Azon állítólag az Electrica próbál javítani. Emellett van még kútvizünk és ennyi.

A helyi közösség hogyan tekint rád, arra, amit csinálsz?

Igen, amit csinálok az első perctől szimpatikus lett mindenkinek, mert a feldolgozott alma általában foltos, nem tárolható sokáig. Azelőtt valamennyit elfogyasztottak és a többi ment pálinkának, vagy a disznóknak. Viszont most feldolgozzuk.

Gondolkodsz valamilyen további fejlesztési irányon?

A fejlesztés pályázatfüggő. Terv van. Először szükség van a szezon kinyújtására, mert ez túl rövid. Nehezen kapok embert két hónapra. Az év további részében elmennek minimálbérért dolgozni valahova. Ha már lenne egy féléves szezon, ez a probléma is megoldódna. Pályázatból fedél alá szeretném tenni ezt az egész helyet, plusz még gépeket vásárolni. Emellett, ha lenne erős áram, akkor építeni is szeretnék egy épületet, ahol lehet végezni a feldolgozást: lekvárt főzni és minden gyümölcsöt feldolgozni. Jelenleg sátor alatt vagyunk.

Milyen pályázati lehetőség jöhetne számításba?

Még nem tudom, mert nincs a nevemen terület és így nincs is amiért érdeklődni. Úgy tudom vannak olyan pályázatok, amelyek vidéken a nem mezőgazdasági tevékenységet támogatják.

Mi a véleményed a bankhitelekről?

A másik cégnél már volt bankhitelem. Ilyen jellegű tevékenységre szerintem túl szigorúak a feltételek. Minden függ az időjárástól. Ha felveszem a hitelt és következő évben elfogy az alma, már nincs annyi profit, hogy tudjunk törleszteni egy építkezésre felvett hitelt.

Mi a véleményed a hasonló jellegű, innovatívabb tevékenységekről, amelyek eltérnek a hagyományos családi gazdálkodási modelltől?

Ezek a tevékenységek nagyon kevés ember esetében váltják ki a serkentő hatást. Akik neki is fognak hasonló tevékenység végzésének, sokszor elbuknak. A régi típusú gazdálkodásból nem volt tőkefelhalmozás, tehát nincs indulótőke egy vállalkozás beindításához. Sokan a tevékenység marketing részét is nehezen tudják végezni. A technológiát pedig a szakképzésen meg kell tanulni. Nélküle nem

érdemes nekifogni semminek. Ezt saját bőrömön is megtapasztaltam. Fontos minél több képzést indítani ezen a területen, mert a környezeti feltételek adottak. Gyümölcstermesztés nincs a környéken, de próbálkozásból 23 féle gyümölcs megélt. Emellett áruhiány is van. A Kauflandban például árulnak kínai és lengyel paszulyt azt hiszem, a Lidlben pedig kirgizt és kanadait. A paszuly egy igénytelen növény, ami mindenhol megterem, és mégsem foglalkoznak itt vele.

Hogyan tudná a helyi vezetés ösztönözni az ilyen jellegű tevékenységeket?

A legnagyobb probléma a telekkönyvek hiánya. Ezzel mindenki vissza van fogva. Én vettem két éve egy területet. Egy 142 évvel ezelőtt született néninek, aki már régóta nem él, a papíron történő halottá nyilvánítása két évig tartott a bíróságon. Saját terület nélkül gyakorlatilag semmit nem lehet csinálni. Ebben lehetne a leginkább segíteni az embereknek. Ezt követi az infrastruktúra kiépítése. Az önkormányzatok továbbá pályázati pénzből tudnának idehívni oktatókat és tanfolyamokat szervezni: például kecsketenyésztés, gyapjúfeldolgozás és minden ágazat. Én mindenkinek szívesen elmondom, amit tudok, de nem vagyok szakember. Szakember kell jöjjön, hogy tudjon válaszolni minden kérdésre. Most beiratkoztam egy gyógy- és fűszernövény termesztő tanfolyamra, amit Macalik Ernő fog tartani.

Annak van értelme, hogy a hozzád hasonló emberek szervezetbe tömörüljenek?

Igen. Most indult egy Ribes nevű egyesület, ahol a ribizli termesztők tömörülnek. Úgy látom ez azért jött létre, mert a termesztők nem tudják elképzelni, hogy hogyan lehet eladni a ribizlit. Még néhány évig nem lesz veszély az értékesítés területén, de nem látom azt, hogy annyian tanulni akarnának. Például a pityóka esetében is el van hanyagolva az értékesítés, nincs meg az a tudás, ami ehhez kellene.

Az interjút készítette: Sárosi-Blága Ágnes, Biró A. Zoltán

„Szeretném átadni, amit én megtapasztaltam...”

Derzsi Enikő, Csernáton

Kérem, röviden ismertesd, hogy mivel foglalkoztok?

Én magyartanárként dolgozom, a férjem pedig mezőgazdász. Amióta elvégezte az iskolát azóta ezzel foglalkozik. Én is ami után befejeztem az egyetemet 2004 óta tanítok magyar nyelv- és irodalmat. Itthon gazdálkodunk 50 hektár földön, a férjem ő pityókával, búzával, cukorrépával, cékla, árpatermesztéssel foglalkozik. 15 hektár búza, 15 hektár pityóka, 15 hektár répa, 2 hektár cékla, 2,50 ár árpa, és 50 ár fekete ribizli. És két évvel ezelőtt nekifogtunk a fekete ribizli termesztésnek, valamint 5 éve körülbelül, hogy én kezdtem a staticával, a sóvirággal foglalkozni, nyári vakációs programként.

Milyen hatásra vagy ösztönzésre, hogyan történt, kezdetben milyen indulási feltételek voltak?

Szerettem volna nyáron valamivel foglalkozni, a vakáció nagyon jó csak hosszú és unalmas. S akkor gondoltam, hogy valami olyan kezdeményezésbe fognék, aminek látszata is van, amiből jövedelmet is tudnék kivenni. És így kezdtem el szalmavirágot illetve sóvirágot termeszteni. A statica elég nehéz volt, mert nagyon nehezen lehet honosítani itt nálunk, palántokat tettem, amikből később ki tudtam ültetni, de nagyon keveset. A ribizlit illetően pedig édesapámnak 10 éve, hogy van ribizlise Kurtapatakon, és láttam, hogy egy jó üzlet, és sok noszogatásra a férjemet rá tudtam venni, hogy foglalkozzunk vele, mert nem akart ő ribizlivel foglalkozni. Tehát ő azon fajta gazdák közé tartozik, aki megszokta a régit, a hagyományost és abból őt nem lehet kitéríteni.

Melyek voltak az első lépések?

Édesapám ősszel levágta a dugványokat és azokat beszúrtuk itthon a földbe, én itt gondoztam, olyan 500 dugvány volt, amiből majdnem mind megélt, mondhatni azt, hogy olyan 10 nem élt meg, a többi mind. S akkor azokat tavasszal kiültettük a végleges helyükre az erdő alá. Tehát locsolási lehetőség is van, de nem

volt arra szükség, hogy locsoljuk, mert kedvezett az időjárás, már ez a második éve, hogy ültettünk ki ribizlit, és mindig olyan szerencsénk volt, hogy mindig nagyon esős időt kaptunk el. Most az idén amit visszanyestünk nem is itt a kertünkbe ültettük, hanem egyenesen a helyükre, a végleges helyükre, most 50 áron van ribizli.

Én tettem szalmavirágot és kialakítottam a kuncsafti kört, érdekes módon főként román vidékekről jelentkeztek vásárlók, tehát itt Kézdivásárhely és környéke nagyon alatt van. S mindenki kérdezte, hogy más szárított virágom van-e? Tudjuk, hogy a szalmavirágot főként a koszorúkra szokták feldolgozni, s akkor ajánlotta egy nő, hogy foglalkozzak statica ültetésével is. S akkor ahogy az első rend staticám meglett nem az a nő jelentkezett, hanem egy csíkszeredai rózsatermesztő, aki minden évben jön, tudja hogy mennyi staticám van és viszi is el, ő biztatott hogy tegyek nagyon sokat, korlátlan mennyiségben el fogja vinni, de nem bírok meg. Főleg az idén nem is tettem egyáltalán szalmavirágot, mert fokozati vizsgára kell mennem, s akkor nem lenne időm tanulni.

Milyen feltételek, nehézségek voltak kezdetben?

Ültetésnél keresztbe kell vágni a dugványt, és úgy kell betenni a földbe, mi olvastuk az interneten, hogy mi a legideálisabb, de nem tettük mi iskolába, mert elméletileg úgy van, hogy betesszük a földbe, télen kiszedjük őket is iskolába tesszük. Az azt jelenti, hogy összekötünk, nem tudom hány tövet és hűvös helyre homokba eltesszük, de nem, mi egyenesem a végleges helyére tettük, vizet igényel addig ameddig meggyökerezik, nem rengeteget, de olyankor kell tenni általában mikor esősebb idő van. A ribizli levelei már kora tavasszal kihajtanak, ezért ősszel kell ültetni, vagy kora tavasszal. Nekünk nincsen öntözőberendezésünk és nem is volt a tavaly sem volt, mondjuk az idén lesz az első évünk, hogy tudunk róla termést leszedni, mert most már akkora bokrok lettek. Tehát úgy kell elképzelni, hogy nagyobb bokrok, kisebb bokrok és a dugványok, így van az 50 ár beültetve, ez 2 év alatt ültetődött be. Szokták bogár ellen megpermetezni 2-szer, úgy tudom hogy virágzás előtt és mielőtt kezdene beérni a gyümölcs azelőtt. Látszik a leveleken, hogy megpödrődnek tehát olyankor kell megpermetezni.

A staticát csiráztató korongba tettem, s úgy ahogy amikor meg lett a növény azt ki tettem egyenesen a földbe. Ezt kellene permetezni, mert nagyon sok rezet igényel ez a virág, kapálni kell, különösebben gyomirtózni egyáltalán nem gyomirtóztuk, tehát nem is merek rá tenni semmit, mert mivelhogy virág, félünk,

hogy kimegy. Meg kell kapálni, öntözni sem kell túl sokat, mert kezd rothadni, tehát a túl sok vizet sem szereti a statica. Mielőtt kikeltek volna, azelőtt sem hagytam, hogy állandóan víz legyen alattuk, meglocsoltam, tehát a lényeg az volt, hogy a csiráztató korong ne száradjon ki, ez így van minden növénynél. Én az internetről rendeltem magot, kerestem Kézdivásárhelyen is ahol ilyesmiket árulnak, de nem volt. A statica az kevés területen van, olyan 5 áron. A szalmavirág az egy olyan 10 áron volt, de az most már az idén nincs, jövőben, hogyha a kuncsafti kör megmarad akkor lesz, de ha nem akkor nem foglalkozom vele. Folyamatosan kell leszedni őket júniustól egészen októberig, tehát addig-ameddig az első fagy meg nem üti őket addig kell gyűjteni, és mikor a két szirom lenyúlik akkor már kell szedni őket. Fontos, hogy száraz és sötét helyen kell szárítani őket, tehát ahogy leszedődnek összecsukódnak azok a virágok, folyamatosan kezdnek pattogni és nyílnak ki, tehát hogyha fényt kapnak, akkor a színükből veszítenek. Szárított formában lehet értékesíteni őket. Nem szárral szedtem, hanem csak a fejét, lehet úgy is hogy szárral, szét terítettem a padláson, lehet az kilóra adni, lehet darabszámra adni, én darabszámra adtam ezeket.

A szüleid gazdálkodtak-e?

Igen, édesapám. Tehát ő autószerelő, de ő is hobbiból foglalkozik ribizli termesztéssel, és újabban egy 20 ár területet körtével is beültetett császár-, illetve vilmoskörtével, ő nagyon szeret kint lenni a szabadban. Most hogy nyugdíjba eljött nem is dolgozik, s akkor inkább ennek szenteli az életét, hogy a növényekkel foglalkozzon. A férjemnek az édesapja pedig ő gazdálkodó volt. Ugyanezek a kultúrák voltak, ez öröklődött apáról-fiúra, most folytatjuk ezeket, Ami újdonság lett az a cékla, eddig nem volt ültetve, azt a tavaly ültettük ugyanis egy fiatalgazda pályázatot nyertünk meg, és ide kötelező volt valamilyen zöldséget ültetni. S akkor mivelhogy van nekünk répa ültetőnk gondoltuk, hogy a cékla is ugyanúgy ültetődik, ugyanazon a kultúra csoportba tartozik, akkor van amivel el ültetni, van amivel megművelni, s ezért választottuk a céklát.

Honnan szereztétek a mostani tevékenységhez szükséges ismereteket?

Az internetről én úgy gondolom, hogy meg lehet minden információt kapni, ha valamibe elakadunk, akkor édesapám nagyon sokat segít nekünk, úgy-e neki volt ideje kitapasztalni a dolgokat, a mi éghajlatunkra mi az ami jellemző, és

hogyan kell ezeket a növényeket ápolni, főként a ribizlire gondolok, mert ő egyéb növényekkel nem foglalkozik. Na de van egy gazda Bélafalván neki a felesége, ő barátnőm is nekem, és állandóan eszmecserét tartunk, hogy ezt én úgy csináltam, nekem ez így bejött. Én úgy vettem észre, hogy a tapasztalat, az ami a legtöbbet hordoz, mert hiába olvassuk el, nézzük meg az interneten. Sok olyan dolog van, amit másképp ír, nem arra az adott környezetre, adott klímára vonatkoznak azok az előírások. Van egy szakkönyvünk, Kertészkedünk a címe, abból a könyvből szoktunk olvasni, tehát az végülis egyszer elolvastad s akkor utána már tudod.

Mi a véleményed a Pályázati támogatásokról? A bankhitelekről?

Én azt mondom, hogy minden fiatalnak élni kell ezekkel a lehetőségekkel, tehát azt tapasztaltam, hogy környékünkön egyre többen riadnak vissza, mert híresztelik, hogy mindenkinek elvágják a pályázatot, vagy jönnek s büntetnek meg. Nem igaz, hogyha rendesen betartod a szabályokat, ugyanazokat a dolgokat teszed, amiket a pályázatba bele foglaltál akkor nincsen amiért félni. És egy óriási lehetőség, tehát így lehet haladni, tehát hogyha önerőből kell mindent megvalósítsál, akkor valamiről le kell mondani. Tehát ezek a pályázati lehetőségek, ezekkel élni kell. Nekünk is van egy 112-es fiatal gazda pályázatunk, amiből egy 12 tonnás utánfutót vásároltunk, üzemanyagot, meg vegyszereket, és friss vetőmagokat.

Még nem folyamodtunk bankhitelhez, nem volt szükségünk. Az a rossz a mezőgazdaságban, hogy a támogatások mindig később érkeznek, és nem mindegy hogy mikor veszik meg a műtrágyát.

Fontosnak tartjátok-e az együttműködést más gazdálkodókkal, vállalkozókkal?

Igen. Tehát a tapasztalatcsere, az eszmecsere az nagyon fontos, éppen ezért a férjemmel egykorú gazdák rendszeresen összeülnek, megbeszélik a dolgokat, barátok is, általában a baráti körünk mind ilyen gazdákból áll. Megbeszélik, ki milyen pityókát ültetett, milyen vegyszer szükséges.

A továbbtanulás, szakmai tudás megszerzésére érdekében milyen ismereteket tartasz előnyösnek, fontosnak?

Konferenciákra elmennék, ha lennének ilyen témákban. Most nekem ezzel a pályázattal kötelező, hogy egy könyvelés tanfolyamot el kell végezzek, amit az

Amőbánál végzek is már. Az idén nyárra tervben van, hogy be fogok iratkozni egy agrármérnökire itthon a mi gazdálkodásunkhoz, a mi vállalkozásunkhoz nagy szükség van. Illetve az iskolában is, én szaklíceumban tanítok, és úgy veszem észre, hogy a szakoktatásnak nagyon feljött az ideje, és egyre inkább jön fel. Tehát rájött végre a kormány arra, hogy szakemberekre is szükség van, ezért úgy gondolom, hogy ez a terület lenne, amin még szívesen tanítanék. Valószínű, hogy majd át is kell váltsak, mivelhogy a humán tantárgyak egyre kevesebb órát foglalnak el a gyermekek órarendjében, és a szaktantárgyak azok amik túlsúlyban vannak.

Véleményed szerint mi az, amit a hagyományos falusi gazdálkodási gyakorlatból érdemes megtartani, követni?

Hát ahogy a régi öregek is mondták, hogy a vetésforgót azt be kell tartani. Vannak dolgok, amiket érdemes az öregektől megtanulni, meghallgatni illetve betartani. Tehát egy évben történt meg nálunk is, hogy a búzát nem csávázták be, mivelhogy megjelentek ezek az innovatív vegyszerek, amivel elég hogyha be permetezi és nem kell csávázni, na hát beüszögesedett a búzánk. Na ezt hiába mondták, az öregek, hogy de fiam így csináld, mert így a jó, na de másképp sikerült, tanultunk a saját bőrűnken, és elég nagy veszteség volt abban az évben, mert nagyon üszöges lett a búzánk.

Hogyan látja a kezdeményezéseteket a közvetlen környezetetek? Mennyire értékelik azt, amit csináltok?

Ha a virágokat hogyha nézem, nem úgy vettem észre, hogy irigykednének, sőt, segítséget kérnek tőlem, hogy milyen tapasztalatokat szereztem, ők is szeretnének ezzel foglalkozni, és én szívesen is segítek bárkinek, sőt kuncsaftokat is tudok ajánlani, mert én nem tudok eleget termelni. Ribizli kapcsán pedig sajnos az a tapasztalatunk, hogy valószínű, hogy irigykednek az emberek, mivel hogy egyre több ribizli tő kezdett elfogyni a földből, bármennyire is be van kertelve, ellopják. Ezt nem tartom jó dolognak, hogyha valakinek szüksége van valamire, az jöjjön kérjen szívesen adunk, de ne tulajdonítsa el azt, amivel mi dolgoztunk meg.

Továbblépési, fejlesztési terveitek?

Igen. Szeretnénk, hogy nagyobb legyen a ribizli ültetvényünk, egy hektárral szeretnénk bővíteni. Szeretnénk egy ribizli szedőt vásárolni majd. Ha jól láttam az

interneten ilyent, hogy alól megy egy fólia, s akkor leveri a bokrokról a termést, s úgy jön is fel, s fent ül 2-3 ember, s ládákba teszik egyenesen, csak a leveleket kell kiszedni belőle. Tehát édesapámék úgy szedik, hogy emberekkel, ami nagyon hosszú folyamat, időigényes, és költséges.

Meglátjuk, hogyha a staticák maradnak-e, mert az idén, nem tudom, hogy a környezeti viszonyok vagy a hideg télnek a listájára írjam-e, de nagyon sok kifagyott. Ha marad, akkor én szeretném tovább folytatni, akkor már úgy gondolkodtam, hogy akkor majd külön egy ilyen növényes pályázatot készítenénk el. Szükségem lenne nekem egy óriás nagy tárolóra, ami azt jelenti, hogy fekete fólia. Tehát ez a statica, ezt úgy kell elképzelni, hogy ahogy leszedted, fejjel lefelé felkötve szárítod. Láttam az interneten, hogy milyen profin csomagolják, küldik. Az a gond, hogy én így ahogy van beteszem egy dobozba, óriási nagy a költsége, addig ameddig én elküldöm. Nagyon sokba fog kerülni annak, aki megveszi, hogyha én kell dobozoljam, és küldjem. Akkor van egy speciális prés is, aminek a segítségével nem törnek a virágok sem, az sem mindegy, hogy mikor kötődnek a szálak össze, hálóba teszik bele, sokkal kisebb helyet foglal el, és könnyebben szállítható.

Most van egy pályázatunk, és akkor hogyha ez befejeződik akkor szeretnénk még egy önrészes pályázatot, aminek keretén belül ezeket a fogyó cikkeket, mint az ekét vagy talaj lazítókat szeretnénk még vásárolni. Tehát ezt jövőben tudni fogom leadni.

Véleményed szerint mi jellemzi inkább az innovatív agrárvállakozást?

Főként a helyi adottságoknak a hasznosítása, és akkor itt megint visszatérünk arra, hogy az időseknek megfogadni a tanácsát, hogy melyek voltak azok a kultúrák, amelyek valamikor itt honosak voltak, és esetleg már nincsenek itt a környékünkön. Ők valamikor kitapasztalták, hogy melyek azok a kultúrák amelyeket lehet ezeken a területeken ültetni. Például a Ferencesek Esztelneken nem tudom azt neked pontosan megmondani, hogy mikor, de nekik volt óriási nagy ribizli ültetvényük, és azokon a területeken főleg lépcsős területekre tették a ribizliket, a mostani csemetés kert valamikor tiszta ribizlis volt Esztelneken. És onnan jött édesapámnak is az ötlet, hogyha valamikor honos volt ott a ribizli, akkor most is lehet. Akkor könnyebb volt, mert a szövetkezetek átvették a ribizlit, és sőt pénzbeli lehetőségre is mehettek az emberek, tehát kaptak pénzt amiért leszedték a ribizlit. Most viszont nehezebb ebből a szempontból, hogy mi kell

kialakítsuk a kuncsafti kört, mi kell megkeressük, nekünk úgy-e még nincsen hűtőberendezésünk, nem is szándékoztunk még egyelőre ezzel foglalkozni. De vannak ismerősök, aki már jelezték, hogyha lesz szörp akkor szeretnénk venni tőletek, én biztos vagyok benne, hogy majd el tudjuk adni ezeket a növényeket. Szörpöt és készítünk belőle, illetve bort készítünk. Lekvárt is lehetne készíteni belőle, de oda már engedélyek kellenek ahhoz, hogy lehessen tartósítani, eladni. Tehát ezeket, amiket édesapám is készít a ribizli szörp és a bor, Bio termékek, ő egyáltalán nem tesz vegyszert rájuk, valamint műtrágyát sem, csak természetes trágyával.

Véleményed szerint mit tehetne a helyi vezetés az agrárinnováció érdekében?

Figyeljen fel ezekre a vállalkozókra, akik ilyennel szeretnének foglalkozni, és ilyennel mernek foglalkozni, és tegyen azért, hogy egy felvásárló központot hozzon létre. Tehát ez ne azt jelentse, hogy a fölét ő vegye le, hanem jutányos áron lehessen leadni a terményemet, és ő biztosítsa, hogy mindaddig amíg eladódik addig megfelelő körülmények között tárolja. Én úgy gondolom, hogy így tudna segíteni.

Véleményed szerint mire lenne szükség ahhoz, hogy a helyi lakosság köréből mások is elmozduljanak az innovatívabb agrártevékenység irányába?

Én szerintem hogyha látnának a gazdák több ilyen kezdeményezést, és látnák a sikerét. Látjuk az interneten is, hogyha valaki belefog egy ilyen innovatív vállalkozásba rengetegen megtekintik a vele készült riportot. Mindenkinek az az első kérdése, hogy mennyi a nyeresége. Ebben a világban normális, hogy mindenki a nyereségre hajt, de én azt gondolom, hogy szeretni is kell. Tehát hogyha valaki úgy gondolja, hogy szeretne valami újjal, különlegessel foglalkozni, akkor utána néz a dolgoknak, elmélyíti tudását azon a téren, szakkönyveket olvas, próbálja felvenni a kapcsolatot olyan személyekkel, akik már ilyesmivel foglalkoztak. Az is jó lenne, ha a polgármester konferenciát, előadásokat szervezne a kultúrotthonba, ahová akár Hargita megyéből is elhívna ilyen innovatív gazdákat, és azok bemutatnák, elmesélnék a tapasztalataikat, hogy hogyan fogtak neki a gazdaságnak. Hasznos lenne, de az is lehet, hogy kevesen mennének el egy ilyen bemutatóra. Itt nálunk én azt tapasztaltam, hogy soha senki nem azt mondja ami a reális. Csak egy példát mondok a pityókaszedést, amikor áruljuk a pityókát akkor én eladom 60 baniba, a

másik gazda azt mondja, hogy ő 1 lejbe adja el. Érdekes módon neki is ugyanúgy elfogy a terménye, mint ahogy nekem, nem szebb a terménye, de soha nem azt mondják. Én nem hiszem, hogy lenne olyan, aki elmondaná az igazságot. Ha valaki belefog egy újfajta különleges kezdeményezésbe, egy ilyesfajta vállalkozásba, akkor rögtön az első évben már lecsügged, mert ő nem ezt hallotta, nem ezt tudta. És mindenkinek van egy kerete, amivel számol, tehát tudom, hogy én ebbe beleférek, mert ezt mondta X, tehát mondjuk a reális dolgokat. Nem azt mondom, hogy nem lenne jó, mert jó lenne ha lennének ilyen konferenciák, ilyen bemutatók, de nagyon nehéz az emberek kimozdítani, nem érdekli őket. Látom a vegyszereknél is, amikor vegyszer bemutatók vannak bármennyire az újat reklámozzák mindig az emberek megmaradnak a régi mellett, mert félnek az újtól, hogy ugyanaz lesz-e a hatás, és azt tapasztaljuk mostanában, hogy hiányzik a hatóanyag minden vegyszerből. Ez a ribizli termesztés egy olyan dolog lenne, hogy nagyon sok embernek az életét megmentené. Amellett, hogy C-vitaminban igen gazdag, B- és E-vitamin is jócskán található benne. Ásványi anyagokban, többek között kalciumban, magnéziumban, nátriumban és vasban is bővelkedik. A magas A-, B- és C-vitamintartalma mellett a feketeribizli kiváló a meghűlés ellen, ám vízhajtó, méregtelenítő hatása miatt is érdemes fogyasztani. Akik vashiányba, vérszegénységbe, alacsony vérnyomásba szenvednek azoknak a legjobb, és természetes, és tudjuk, hogy a gyomrot nem bántja és valóban az van benne, nem mint amit az üzletben megvásárolsz.

Vállalnál-e személyesen is valamilyen szerepet abban, hogy a településen jobban teret nyerjen az agrárinnováció?

Igen én szerintem vállalnék, én szeretek is tanítani, én szeretek gyermekekkel foglalkozni, ezért is gondoltam, hogy amit az előbb is mondtam neked, hogy az agrármérnökit hogyha elvégzem, akkor tudnék saját tapasztalatomból átadni a diákoknak. Nemcsak azt, amit a könyvbe leírnak, hanem amit én megtapasztaltam.

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„Aminek nekiállok, azt végigviszem…”

Domokos Árpád, Kézdiszentkereszt

Milyen tevékenységgel foglalkozik?

Energiafűz termesztéssel, tanácsadás energiafűz termesztéssel kapcsolatban, farming, telepítés másoknak, ültetvénylétrehozás. Mint gazdálkodó kerestünk egy alternatívát, hogy ne mindig azt termeljük, amit más, hogy olyan, aminek piaca legyen, tudjuk eladni, valami újabbat termeljünk. És úgy jött az ötlet az energiafűz termesztésre. Ennek a termesztésnek körülbelül 10 éve fogtam neki.

Melyek voltak az első lépések?

Hát az első évben vettem 4 hektárra szaporító anyagot, azt elültettem, akkor még a technológiáról nagyon keveset tudtunk, kicsit tudtak mondani a dugvánnyal kapcsolatban. Aztán úgy folyamatosan kísérleteztük ki, hogy hogyan jobb termeszteni, vegyszerekkel kapcsolatban, hogy mi a jobb vegyszer. Milyen technológiával lehet tisztán tartani, hogy jobb eredményt érjünk el. Az első 4 hektárt kézzel ültettem, még a rá következő évben is kézzel ültettem, aztán utána neki álltam s csináltam ilyen félautomata ültető gépeket, s azzal ültettem.

Milyen feltételek voltak kezdetben?

Nehézségek voltak, mert ez olyan, hogy elültetem és majd a harmadik évtől fog hozni jövedelmet, és én folyamatosan telepítettem. Tehát mindig, amit másból kerestem azt mind visszaforgattam oda, anélkül, hogy jövedelmem legyen. Jelenleg 92 hektár ültetvényem van. És a dugványokat már nem vásárolom, mert egy jó pár éve szaporítóanyagot termesztek, a svédektől megvan a sub licens a csíkszeredai kontracégen keresztül, és azokat ültetem el. A dugványokat legelőször Csíkszeredában vásároltam meg. Ikersoros telepítést alkalmazunk, ami azt jelenti, hogy 75 centire van a két sortávolság, utána jön 1,5 méter köz, megint 75 centire két sortávolság, és utána megint 1,5 méter. Az első levágás után bokrosodik, 1 tőn lesz 8-10-15, amiből 4-5 marad vastagabban, a másik vékonyabb, ami életképesebb annyira összenő, hogy éppen be tudunk menni a 1,5 méteres közön. A növények

között 60 centi a távolság, mind a két fele tud nőni. Nem igényes növény, ha első évben jó ültetvényt csinálunk, tehát első évben nagyon tisztán kell tartani, hogy ne vegye fel a gyom, nagyon szép ültetvény legyen, s akkor ő utána saját magát intézi. Levágás után ki kell szórni 200-300 kilogramm műtrágyát, s következő évben is így, de akkor csak kézzel lehet szórni, mert akkor már felnő 3-4 méterre és nem lehet bemenni. Ez az éghajlat nagyon jó nálunk itt a Kárpát-medencén belül, ez tökéletes, minél vizesebb a föld annál jobb, tehát tudjuk, hogy vízigényes. Itt általában milyen talajok vannak, itt jól meg terem. Van nekem ültetvényem Szentiványlaborfalva és Uzon között, Dálnokban a lófarm mellett, itt Kézdivásárhelyen, Kézdivásárhely és Torja között, a többi meg itt Pojánba van. Minél több eső lesz, annál jobb a termés, általában így hektáronként olyan 1000 euró jövedelem megmarad. Annyi, hogy egyszer telepítünk, s akkor 25 évig nem kell újraültetni, levágjuk a föld felszínén s újra hajt ki tavasszal. Az a szerencse, hogy eddig nem jelentkezett semmi betegség, egyszer a tavaly a nagyon enyhe tél miatt egy parcellába túlszaporodtak valamilyen lárvák, úgyhogy a levelet le is ették teljesen. Mire észrevettem, úgy nézett ki mintha ki lenne száradva, azt lepermeteztem egy ilyen kontakt gyomirtóval, motoros pompával, mert olyan 6-7 méter magasak voltak, s le is szotyogtak. Ez az egy betegség volt, amióta gazdálkodom, és ez is csak egy parcellán volt. Nem kell vegyszerezni, tápanyag utánpótlás kell, műtrágya. A betakarítása akkor van, amikor a levele lehull, tehát a vegetációnak vége van, egész tavaszig. Én takarítok nyáron is be, mert például most is azzal foglalkozom, hogy gátépítéshez vágjuk egész évben. Az értékesítést így apríték formában alkalmas fűteni, a lakásomat is ilyennel fűtjük, van automata kazán. Egyesületünk van, az egyesület keretén belül van egy kazángyártó, amelyik 20 kilowattostól egészen 700-800 kilowattosig gyárt. De az egyik nagyobb felvásárlóm a Dália ott Sepsiszentgyörgy szélén, virágháza van. Egyelőre én így apríték formájában jól el tudom adni, én úgy látom, hogy fontosabb, hogy még szaporítsam a területeket. Ezt az aprítékot a betakarításnál a gép csinálja, ezt úgy kell elképzelni, mint a kombájn ahogyan aratja a búzát, ugyanúgy aratja le a lábáról, szecskálja, s fúja fel darabkákba a remorkára. Tehát most nekem egy 200 lóerős traktorra szerelt aprítóm van, úgyhogy a traktor olyan, hogy megfordítjuk a munkairányt, a széket hátrafele, van a hátsó felén is egy kormány, s akkor azzal naponta három hektárt tudunk learatni. Mondjuk az most elszállítani is elég, pótkocsikkal, tehát a kapacitásom nem akkora nagy.

A szülei gazdálkodtak-e?

Persze, a szüleim gazdálkodtak. Állattartás, meg dolgoztak a téesz-ben annak idején.

Melyek voltak az agrár tevékenységgel kapcsolatban az első tapasztalatai?

Első évben 30 áron kezdtem a gazdálkodást, krumpli termesztéssel foglalkoztam, akkor következő évben 5 hektárt béreltem, káposztát is tettem. Akkor voltak próbálkozásaim, tehát mindig kerestem alternatívát, más növényt mit lehet. Volt olyan, hogy termesztettem díszmákot, akkor termesztettem cickafarkat, volt menta ültetvényem 1,5 hektár egy éven keresztül. Az idéntől csak energiafűzzel foglalkozom, a tavaly még volt 22 hektár gabona, és most az idén betelepítettem azt is energiafűzzel.

Honnan szerezte a mostani tevékenységéhez szükséges ismereteket?

Hát azt autodidakta módon, tehát én amit egy kicsit tudtam a svédektől, de az itthon nem igazán ment, például a vegyszerezés, s akkor nekiálltunk s kezdtem tesztelni melyek azok a vegyszerek hatóanyagokra bontva, amit tolerál a fűz, mekkora mennyiség. Akkor milyen technológiával lehet tisztán tartani, melyek azok a gépek, amiket át tudunk alakítani, hogy ne kelljen kézzel kapálni. Akkor így kidolgoztam egy technológiát, ami egész jól bevált, s mondhatom, hogy Románia szinten a legjobban. Tartom más gazdákkal is a kapcsolatot, de én országszerte telepítettem sok fele, Suceava Constanta, Arad, Zilah. Rengeteg konferencián veszek részt, ezek általában a megújuló energiáról szólnak, ezzel kapcsolatosan sok előadásra hívtak, mint előadót is. Az egyetemekkel közösen, itthon én is szerveztem, idáig minden évben tartottam bemutatót, olyan is volt, hogy nyolc országból voltak. Az egyetemekkel nagyon jó kapcsolatunk van, a brassói egyetemmel, a bukaresti politechnikával, azokkal is több konferencián vettünk részt. Sok fele hívnak, csak nem érek elmenni mindenfele, mert én mondtam, hogy kell dolgozzunk is folyamatosan. Most is kellett volna menjek a múlt héten, de kihagytam mert kellett dolgozni. Itt mindenki bemutatja a saját tevékenységét, mi azért tovább léptünk, mondhatjuk, hogy megalakítottuk az országban az első ilyen megújuló energia klasztert, a Green Energico klasztert, ami kapcsolatot tart több külföldi klaszterrel, elértük az ezüst fokozatot a klaszternél, úgy tudom, hogy Európa szerte lét klaszter kapta meg ezt. Ilyen szempontból elég sokat fejlődtünk. Akkor vannak közös pályázatok az egyetemekkel, most ért véget az egyik a

salicinsav kivonással kapcsolatban. Akkor a másik páláyzat a bukaresti gépkutatói intézettel és a Piatra Neamt-i egyetemmel, ilyen ültető és betakarító gépek gyártásával kapcsolatban. Én már legyártottam előttük, csak alapul vették az enyémet és valamit alakítgattak.

Mi a véleménye a Pályázati támogatásokról? A bankhitelekről?

Csináltam egy Uniós pályázatot, 400.00 eurós, 50%-os önrésszel, azzal egész gépsort vettem volt, traktor, ültető gépet, betakarító gépet. Azon kívül más pályázat keretén belül vettem egy mobil aprító gépet, még vettem egy norvég négy soros ültető gépet, amivel napi 10 hektár felett lehet ültetni. Speciális vágó gép is van, de az igazi megoldás azért egy silózó kombájn lenne, csak drága. Most egy más pályázattal szeretném azt megvenni, mert azzal van egy spéci fűzvágó asztal, amivel napi 10 hektárt is le lehetne vágni.

Akkor volt egy Norvég Alap pályázatunk, amiből 219 000 eurós támogatást nyertünk, amit idehoztunk Esztelnekre az önkormányzathoz, hogy mutassuk meg, hogy lehet energiafüggetlen falut csinálni, energiafűz ültetvényt telepítettünk az önkormányzat három hektáros területén, kazánt tettünk az önkormányzathoz, a kultúrotthonhoz, A Leader-hez pályázva vettünk egy fahulladék apritékoló gépet és biomassza előállító gépet a pályázat keretén belül. S azon kívül így az egyesületnek nagyon sok pályázata van. A Green Energy klaszter támogatásával megvalósuló Biovill projektnek köszönhetően Esztelnek és Gelence bió mintafaluvá válhat. Az Európai Unió 1,99 millió euróval finanszírozza a projektet a Horizon 2020 kutatási és innovációs programon keresztül. A projektnek az volt a célja, hogy a fejlettebb nyugati államok mintájára megújuló energia felhasználásával energetikai szempontból független falvakat alakítson ki Szlovéniában, Szerbiában, Horvátországban, Macedóniában és Romániában. Ez arról szól, hogy népszerűsíteni a megújuló energiát, vagyis hogy tud egy falu zöld lenni, megújuló energiával fűteni. Egy falu 1 megawatt – ez a klaszter egyik fontos jelszava. Egy megawatt energiával meg lehet valósítani egy falu energiafüggetlenségét. Mi főként biomasszára alapozunk, de nem zárunk ki más lehetőséget, például a nap- és szélenergiát sem. A Green Energy klaszter sikeres pályázata a megújuló energiával történő energiatermelés népszerűsítésében segít. A BioVill projektre 18 falu adta le pályázatát Brassó, Hargita, Ialomița, Kolozs és Kovászna megyéből; Háromszékről Bereck, Bodok, Bölön, Esztelnek, Gelence, Gidófalva, Kőröspatak és Lemhény. Közülük választották ki szigorú pontozási rendszer alapján Esztelneket és

Gelencét, ezekben a falvakban ugyanis már léteztek kezdeményezések ezen a téren. Esztelneken a Norvég Alapnál pályázva már megvalósítottunk egy biomasszával működő hőközpontot, amely a polgármesteri hivatal, a művelődési ház és az Angustia Egyesület székházát látja el hőenergiával, erre csatlakozik rá majd az iskola és a ferences kolostor, sőt a közelben lakó magánszemélyek is kapcsolódhatnak a rendszerhez. Gelencén az összes középület fűtését biomasszával oldják majd meg.

Az olyan vidéki települések, mint a németországi Jühnde, az ausztriai Güssing és a dániai Samsø, úttörők voltak a megújuló energia felhasználásában, és ezekben az országokban jelenleg néhány száz ilyen falu van. A pályázat célja, hogy Dél-Kelet-Európában is átvegyék ezeket a pozitív példákat és tapasztalatokat, ebben segítenek az ausztriai és a németországi partnerek. Ezekben az országokban kormányzati szinten is sokat tesznek a megújuló energia hasznosításáért. Motiválják a közösségeket és egyéneket, hogy megújuló forrásból saját maguk állítsák elő az elhasznált villamos energiát, üzemanyagot és vizet. Az önkormányzatoknak nagyon fontos szerepük van a népszerűsítésben, a lakosok példát látnak maguk előtt, észreveszik, hogy így is lehetséges energiát előállítani, és követni kezdik őket. Fontos lenne, hogy ne vágjuk ki mi magunk az erdeinket. Csak az a baj, hogy sok önkormányzati vezető négyéves ciklusban, és nem távlatokban gondolkodik.

A klaszter tanácsadással, ötletekkel és felkészítőkkel támogatná az ökovállalkozásokat, illetve az eladott rendszerek fenntartásában, szervizelésében és segít.

Bankkölcsön is van, amire a végére érek az lesz 70%-os, de úgy is jó volt, mert meg tudtam venni a gépeket, használom és pénzt keresek.

Fontosnak tartja-e az együttműködést más gazdálkodókkal, vállalkozókkal?

Persze, azért mert elsősorban fontos az eszmecsere, az egyesületet is megcsináltuk, a klasztert is, nyítottak vagyunk az egyetemekkel való együttműködésben, hogy bevonjuk a fiatal szakembereket a kutatási részbe, kapcsolatot tartunk a cégekkel, amelyek erőműbe gondolkoznak, van tagja az egyesületünknek amelyik erőművet épít 1,5 megawattosat. A környezetvédelemmel is szoros kapcsolatot tartunk. Tehát ez komplex dolog, mert nem csak abban áll a dolog, hogy megtermeljük, eladjuk és levágjuk, hanem fejlesztjük, kutatunk, például az országban az egyedüli vagyok aban, hogy a szennyvíziszapot feldolgozom az

ültetvénybe. Hát azzal trágyázom, mert az egy nagy gond, hogy hova teszik a szennyvíziszapot.

A továbbtanulás, szakmai tudás megszerzésére érdekében milyen ismereteket tart előnyösnek, fontosnak?

Például konfereniákon részt venni, mert ott mindig ötleteket kapunk, mi is adunk másoknak ötleteket. Külföldre is rengeteg konferenciára hívtak, itt az országba az egyetemekkel kapcsolatosan olyan is volt, hogy kéthetente konferencia volt. Van az egyesületnek elnöke, ő tud menni, ő képviseli a egyesületünket, ő nagyon aktív. Fiatal egyetemistákat vontunk be a tevékenységbe, most olyan van, hogy járnak ide rendszeresen hozzám Brassóból az erdészeti szakról, hogy ebből doktorálnak. Minden egyes munkálatomra jönnek, a traktorokat fel műszerezik, rezgést, zajt, fogyasztást mérnek. Én Magyarországon voltam két konferencián, ami a megujuló energiáról szült. Hét éve van meg az egyesületünk, ennek a szülőatyja Vajda Lajos volt, ő alakította a klaszterokat itt a megyébe, úgy álltunk egy adott pillanatban, hogy országos szinten volt 6-7 klaszter, s abból három Kovászna megyében volt. S jöttek mindenhonnan Galacról, Brassóból, pédát vettek, hogy kell csinálni, s azt fejlesztik tovább, úgyhogy ő egy ilyen szempontból egy rendkívüli szervező.

A csíki enegiafűzessel is tartom a kapcsolatot, rajta keresztül adom el én a dugványokat, tehát úgy van, hogy neki megvan a joga a licensz, nekem megvan a szublicensz. Ő alakult hamarabb, azt hiszem neki kisebb az ültetvénye.

Véleménye szerint mi az, amit a hagyományos falusi gazdálkodási gyakorlatból érdemes megtartani, követni?

Hát érdemes lenne a biogazdálkodás fele elmenni, de én azt már évek óta mondtam, hogy addig amíg nincs fizetőképes piac addig szép álom. Jött volt Magyarországról valaki, aki itt épített Kurtapatakon házat, s jött a fia, hogy indítsa el biogazdálkodás. Szerintem amíg nem tudják megfizetni addig valamiből meg kell élni, az szép, hogy otthon a kertben csinálok biogazdálkodást, termelek, amit termelek, nagyon szép, de a családot el kell tartani, a számlákat kell fizetni. Az átállás három év, én addig a három év alatt fél termést tudok kivenni, mert nem vegyszerezhetek, hogy kitakarodjon a föld. A hagyományos gazdálkodásnál most egyre nehezebb, tehát egyre nehezebb. Olyasmibe, ami valami különleges, mint a

bivaly tenyésztés, vagy szürke marhák, az egy életforma, ebbe lehet látni fantáziát, vagy egy kecskefarmot csinálni, olyasmit, hogy lenne igény, hogy minőségi kecske sajtot, vagy tejet csinálj, mert nagyon egészséges, ezekbe látok én lehetőséget. A hagyományos gazdálkodást ha nem reformálják meg az emberek, vagy ha nem jönnek valami új olyan ötlettel, aminek tényleg van piaca,akkor nem működik. Mert termelhetünk, de mielőtt nekifogunk piackutatás kell, s megnézni mi az amit tudunk termelni, el lehet-e adni? S a másik, én örökké azt mondom, hogy a gazdálkodó kell alkalmazkodjon, hogy milyenek a területek, mert úgy mondtam, hogy rossz föld nincsen csak rossz gazda van. Amit Székelyföldön is egy adott időben csinálták, hogy pityókát pityóka után ültettük, vetésforgó nélkül vagy egyszeres vetésforgóval, nem volt piac. Gond a hagyományos gazdálkodással, hogy szétütötték a piacokat, a vásárlási szokás megváltozott sajnos. Megjelentek a nagy üzletek, a vásárló annyira kényelmes, hogy bemegy és megvesz ott mindent, ha rosszabb minőség is, mert egy helybe van. Eltűnt a közvetítő, én megtermelem, de az nem normális, hogy egész télen azzal foglakozzam, hogy adjam el a termékemet. Viszont el sem lehet adni, mert most már piacon nagyon keveset adnak érte, annak idején mikor gazdálkodtunk, elvittünk egy kamion pityókát s eladtuk, vagy a vetőmagot. Most annak vége van, s akkor maradtak a nagyok, amelyikeknek sikerült, hogy vagy társultak, vagy annyira megerősödtek, hogy van mosójuk, csomagolójuk, vagy feldolgozzák. Én ezelőtt, amikor termeltem, emlékszem, hogy olyan nap is volt, hogy 8-10 kocsi jött ide a faluba vásárolni, de most egész télen nem láttam majdnem senkit. Változtak a vásárlási szokások, ez egészen felborított mindent, s akkor a gazda is kell alkalmazkodjon. Annyi lelkes beszédet hallottam, hogy a hagyományos gazdálkodás de jó, de azt addig tudja csinálni, amíg van valami plusza amit belerak, mert ha nem jön 1-2-3 évbe, akkor azt mondom, hogy annak békít kell hagyni, azt nem lehet csinálni. S ezért mondtam, hogy van lehetőség, sok minden van, lehet újat csinálni, csak meg kell keresse a gazda a lehetőséget. Ezelőtt kacagták, mert például ahol van az én szülőfalum Esztelnek, van egy nagyon vizenyős határ, most felértékelődött a szárazabb időkbe, de nagyon jó, annyira vizenyős volt, hogy pityókát olyant termeltek, hogy röhögni való volt. Tehát olyan is volt, hogy egy hektárról csak két szekérrel vittek haza. De jött egy nagyon jó mérnök, nekiállt, ő volt az első, tett kosárfonó csigolyát vagy 2-3 hektárra, hozott Marosvásárhelyről szakembereket, kosarakat fonatott, fonott asztalokat, fonott székeket. Volt egy ilyen napos oldal, azt betelepítette fekete ribizlivel, hát nagyon jól ment, a kollektív abból pénzezett.

Csak annyi, hogy ő innen elkerült, s egy botcsinálta szakember vette át, egy igazi kommunista, amelyik nem értette a gazdálkodást, nem termelt jól. De az a korábbi mérnök az nagyon jó szakember volt, látta, hogy megvolt az adottság, szirupot csinált, bort csinált, országszerte volt kereslet, mind el tudták adni. Na, ezeket a gazdák most is újrakezdhetnék. Ez az én véleményem, hogy most is van olyan kultúra, amiből lehet, csak meg kell keresni minden területen az adottságot hogy milyen a föld, a domborzat, s akkor valami olyant termelni, amit nem mindenki csinál, hogy lehessen értékesíteni.

Hogyan látja Ön kezdeményezését a közvetlen környezete? Mennyire értékelik azt amit csinál?

Nem értékelik. Hát a székely emberben van egy ilyen, hogy miért ő! Nem azt mondja, hogy én is csinálnám, hanem, hogy még azért se. Vagy van egy olyan rosszindulat, hogy elkezdték, hogy begyűjtöm a vadakat, és akkor azt mondtam nekik, hogy én egyet sem hoztam a hátamon be, a vadak mindig olyanok voltak, hogy bejöttek a határba. Bejöttek azért, hogy van kukorica, pityóka, amit egyen, s a másik az hogy kiszorították az életterükből, rengeteg erdőt kivágtak illegálisan, az életterük szűkült, s ezért bejönnek, de ahol energiafűz ültetvény nincs ott is bejönnek. Annyi, hogy itt ha bejön a mezőbe, be áll az őz, mert árnyékot kap, de addig nem tapod egyéb terményt.

Melyek a továbblépési, fejlesztési tervei?

Szeretném, hogy jó pár intézményt át tudjunk állítani erre a megújuló energiára, fűtéssel, hogy ne csak megtermeljünk, hanem hogy szolgáltatást is csináljunk. Még az ültetvényeket szeretném tovább fejleszteni, tehát mikor nekifogtam a hosszútáv az volt, hogy olyan 50 hektárt érjek el, hálistennek az most már megdupláztam, úgyhogy sikerült folyamatosan, lépésről-lépésre. Amíg még pénz nem jött be, akkor is bele raktam. Az a jó tulajdonságom van, hogy nem ijedek meg, s a másik az, hogy meggondolom, hogy minek fogok neki, és aminek neki állok, azt végig viszem. A legtöbb baj az ezzel az ültetvénnyel, hogy országszerte rengeteg negatív tapasztalat van, hogy nem veszik komolyan. Tehát én mindenkinek elmagyarázom amikor jön, hogy ültetvényt akar: figyelj ide, ez pénz, ez befektetés. Első évben nagyon-nagyon oda kell állni, s ha nagyon jó ültetvényt csinál, akkor utána meghonorálja. A tapasztalatomat elmesélem, hogy így csináld,

ilyen földet készítsél elő. Meg kérdezem, hogy azelőtt milyen kultúra volt. S akkor mindig azt mondom, hogy előre tegyen valami más növényt, hogy a talaj alakuljon, legyen apró morzsás, úgy ültesse. Ha nagyon rosszul előkészített a föld akkor már eleve a kikelési arány rossz lesz.

Véleménye szerint mi jellemzi inkább az innovatív agrárvállakozást?

Hát a tudatos gazdálkodásra kellene motiválni az embereket, főleg az élelmiszeri dolgok előállításánál nagyon fontos lenne, hogy milyen vegyszereket használunk, és abból mennyit, csak sajnos még nem igen tartják be. A másik, hogy a környezettudatos gazdálkodáshoz sok minden hozzá tartozik, hogyan vegyszereznek, hogyan kezelik tovább, a víz használat.

Véleménye szerint mit tehetne a helyi vezetés az agrárinnováció érdekében?

Sajnos, hogy nagyon kevés a beleszólása, de ha több lenne se tudnának, mert hiányzik a tapasztalat, hiányzik a szaktudás, úgyhogy nem igen tudnak ebbe beleszólni.

Véleménye szerint mire lenne szükség ahhoz, hogy a helyi lakosság köréből mások is elmozduljanak az innovatívabb agrártevékenység irányába?

Hát minél több példa kellene, mert aztán lassan-lassan lássák, hogy a másik tudja csinálni, s jól tudja, akkor megpróbálom én is, több tudást át kellene adni nekik. Amit én látok, s ami nagy gond, hogy az egyetemeknél, legalábbis a mezőgazdaságinál nagyon elmentek egy irányba, tehát régen nem az adják le, amit kellene. Diploma gyárak lettek, eltűntek azok a agrárszakemberek, akiknek nagyon mély tudásuk volt, vegyszereket ismertek, növényeknek a tulajdonságát, az a generáció nincsen. Jó pár éve futószalagon jönnek ki az emberek az egyetem kapuin. A fiatal generáció, amelyikek nekifogtak gazdálkodni, az kezdett tanulni autodidakta módon és egymástól is tanultak, így belejöttek. Kellene azon a szinten is a tudás, hogy ezen a talajon mit lehetne termelni, vagy ebbe a hegyvidéki zónába, milyen gyümölcsfát, vagy áfonyát, homoktövist. Csak össze kellene állni, társulni vagy szövetkezeteket csinálni, úgy meg van az emberek tudása mérgezve, hogy rá kellene jöjjenek, hogy egyenként nem érnek eredmény el amíg nem társulnak. Én most azon töröm az agyamat, hogy az energiafűz termelőknek csináljam meg a

szövetkezetet, mert az egyesületünk országos. Most van itt a dokumentáció, csak nem volt időm eddig tanulmányozni.

Vállalna-e személyesen is valamilyen szerepet abban, hogy a településen jobban teret nyerjen az agrárinnováció?

Nem, mert senki nem tud a saját hazájában próféta lenni. Ha valaki megkér, akkor szívesen segítek, de én látom, hogy az ország másik feléből eljön, megnézi, érdekli, nagyon értékeli. A településen kívül vannak érdeklődések, más országokból.

Én láttam, hogy helyi szinten mennyire negatívak. Például én ide olyan konferenciát szerveztem a faluban, hogy büszkék lehettek volna rá, hogy több országból jöttek, rengeteg tévés társaság volt itt. A falut országszerte ismerik a tevékenység miatt, mert rengeteg tévés szereplés volt, nagyon sok olyan időszak volt, hogy hetente jött valamelyik tévés társaság. Új dolog volt, pozitívan vették, akkor szakemberek országszerte rengetegen jöttek, megnézték. Na de ez megvan a székely emberben, hogy nem nyitott az újra, s nem az a mentalitás, hogy a szomszédnak van egy kecskéje s nekem is legyen, hanem hogy ha az én kecském megdöglött, akkor dögöljön meg a szomszéd kecskéje is, hogy neki se legyen.

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„Engem az új dolgok mindig felvillanyoztak…”

Fábián Imre, Korond

Megkérem, röviden mutassa be, hogy mivel foglalkozik?

Fábián Imre vagyok, korondi lakos. Jelenleg több mindennel foglalkozunk, ősszel gyümölcsfeldolgozás, nyáron járunk fesztiválokra kürtöskalácsot sütni és árulni, emellett még van a méhészet, 50 családdal méhészkedek, próbálkozok méh anyaneveléssel, méztermeléssel. Ezelőtt állattenyésztéssel foglalkoztunk, teheneket tartottunk.

Apum már kicsi korom óta fazekassággal foglalkozott. Öt éves lehettem, már ott voltam Bukarestben a piacon. Ami kerámiát készítettünk, azt vittük Bukarestbe. Engem mindig érdekelt, foglalkoztatott a fazekasság, mindig néztem, hogy apu hogyan „fazakal”, meg akartam tanulni. Mikor negyedikes voltam, már a kicsi hamuzókat s a csészéket készítettem. Ötödik, hatodikos lehettem, mikor megjelentek a váltós biciklik, én is szerettem volna egyet magamnak. S akkor, apum, hogy ösztönözzön, azt mondta, hogy ha az árát kikeresed, akkor meg fogjuk vásárolni. Akkor, én már készítgettem kisebb tárgyakat, de még rendszeresen nem „fazakaltam”. Ösztönöztem magam, 15-20-at úgy napjában elkészítettem, de hát az kevés volt, de a végén olyan is volt, hogy 550-et levágtam napjában. Ez ösztönzésnek elég volt, olyan 400-500 darabot csináltam. Ez eladódott, annak az ára még nem ütötte a biciklit, de a szüleim felpótolták, és megvásárolták a biciklit. (Na, nem baj, mert a többit is lefazakolod.) S akkor így indult.

Aztán, mikor végeztem az iskolával, láttam, hogy a kereskedelem az, ami jobban menne, s kértem a szüleimet, hogy próbáljuk meg azt. A mi árunk mellett próbáljuk meg a siménfalvi kosarak, szőttes dolgok árulását is, vigyük el a fesztiválokra, így hátha jobb lenne. Megpróbáltuk, elmentünk egy vásárra, s hát annyira sikeres volt az az edény, amit készítettem, hogy a vásár felén a nagyját eladtuk. Nem vittünk olyan túl-túl sokat, de eladtuk, úgy, hogy jól ment. 2004-ben fogtunk neki kereskedni és azzal egyhuzamban az az állattenyésztést is csináltuk.

Megkérem, beszéljen az állattenyésztésről.

Az állattenyésztés úgy indult, hogy kicsi koromban volt egy tehenünk, s mert apum mindig fejlesztette a gazdaságot, a végén már 8-9 tehenet tartottunk, mindenik borjas volt, e mellett juhok is voltak. Nagyon nehéz volt, mert kézzel kellett dolgozni, nem volt traktor, szekérrel hoztuk haza a szénát, kézzel kellett forgatni, nem volt forgatógép, tehát nagyon nehéz volt. Annyi állatot tartottunk, hogy aki csak azzal foglalkozott az sem tartott annyit abban az időben. Vagy fordítva, annyi edényt csináltunk e mellett még, hogy más, aki edénnyel foglalkozott, nem készített ennyit. Elhatároztam, hogy kellene egy autó, aztán addig fazakalok, amíg 30 éves koromra veszek egyet, de már két év múlva tudtam venni egy Daciat. Akkora már a fesztiválok is kibővültek, és mind a kettőt nem tudtuk csinálni. Eleinte nem tudtuk, hogy mikor, hova, melyik fesztiválra kell menni, de mikor a kapuk kinyíltak, tudtuk, hogy melyik héten, mikor, hol van vásár, akkor rájöttünk, hogy ez így nem fog menni, mert a szénát lekaszáltuk, anyumra itthon hagytuk, ő nem győzte a munkát, ez így nem fog menni. S aztán lassan eladtuk a teheneket és fesztiváloztunk. A közben, megpróbálkoztam ruhaárulással, először megpróbáltam kicsiben, Bukarestbe jártam, a fesztiválos áru mellett, hoztam farmereket, meg ilyen olyan dolgokat eladásra. Rá két évre, 2006-ban jött egy olyan ötlet, hogy jó volna neki fogni kürtőskalácsozni. A szüleim mondták, hogy hát most fogtunk neki az Artizanatnak, az annyira kialakult, megint ne változtassunk, még a rokonságtól is véleményt kértek. Akkor még én sem voltam annyira határozott, lebeszéltek a kalácsozásról. 2009-ig csináltuk ezt a fesztiválozást, a Dacia mellé vettünk egy dubát, és akkor lett egy baleset, egy kamion hátulról elütött és az autó összetörött. A kocsit meg kellett csináltatni, alig maradt pénzünk, de elhatároztam, hogyha megy, menjen a többi után, fogok neki a kürtöskalácsnak. Azon a télen, 2009-ben elintéztem papírokat, és tavasszal Csíksomlyón elkezdtük a legelső vásárunkat. Egy valamilyen receptet tudtunk, de ennek sok ága boga volt. A fáról esett le, csavarodott le, mikor félig megsült, akkor esett bele, hol apum, hol én, hol a húgom, jött rá valamire. Most más cukorral dolgozunk, nézzétek meg, ez miért van így, vagy más liszttel dolgozunk, figyelitek, hogy mi lett, sok minden befolyásolja. Kísérleteztünk, de aztán belejöttünk, s így átváltottunk kürtőskalácssütésre. Annyit jártunk Bukarestbe, vásárokra, fesztiválokra, hogy már megkezdtük unni, sok volt, hogy minden hétvégén kellett menni.

És akkor jött egy olyan ötlet, hogy legalább őszire legyünk itthon, csináljuk meg ezt a gyümölcsfeldolgozót. És most már a negyedik éve ezzel is foglalkozunk.

Mindezeket a tevékenységeket a család oldja meg?

Igen. A feleségem, anyum, apum és én. Eddig a húgom is volt, csak ő most férjhez ment. Olyan is volt, hogy kétfele mentünk, a szüleim mentek az egyik vásárra, én a másikra, és munkások is voltak. De most telítve lettek a kalácsosok, minden csak egy ideig megy, egy idő után meg kell állni, egyébbel kell foglalkozni.

Mielőtt a gyümölcsfeldolgozásról bővebben beszélnénk, megkérem szépen, röviden a méhészkedés történetét mutassa be!

A méhészet úgy indult, hogy egyik bátyám, két családdal elindult méhészkedni. Engem az új dolgok mindig felvillanyoztak, mindig ott voltam és néztem, hogy most mi van, hogy van, hogy csinálja. Ő is „tanólkodott", ő sem tudta még biztosan a dolgokat, de ő olvasta a könyveket. Aztán láttam, hogy gyarapodott, a végén már 80 családdal méhészkedett. Ők is emellett a mezőgazdasági munkát végeztek, és edényt készítettek.

Egyszer az történt, hogy mentek Bukarestbe árulni, és megkértek, hogy most már tudom nagyjából, hogy kell a méhekkel, mit kell, a rajokat legalább fogjam be. Akkor 25-30 körüli családot befogtam, A végén úgy alakult, hogy az utolsó raj befogásánál a nyakamba zúdult az egész raj, 60-70 méh megcsípett. Éreztem, hogy nem vagyok valami jól, arcidegbénulást kaptam a sok csípéstől. Három hétig voltam a kórházban. Nekem már a két kaptár azelőtt meg volt véve. Hazajöttek bátyámék is, s azt mondja, amiért befogtam a méheket, ad nekem két rajt. Így indult el, így fejlődött, egyik évben a kettőből lett három, a következő évben lett négy, s egy télen nem tudom, mi lett, mi nem, csak egy család maradt a tavaszra. Hát az így nem jó, szólok Illyésnek, a méhésznek, hogy jöjjön, nézze meg. Kinyitja a kaptárt, nézi a méheket, semmi rendellenesség nincs, kérdem, hogy nincs, hát dögölnek meg. Igen-igen, ételhiányában dögölnek. Hát mondom, ne mennyi étel van ott a kaptárban te, igen, igen mondja, csak nem ott, ahol kellene, legyen.

Gondoltam, ez így nem lesz jó, s mert szeretem csinálni, elmentem tanfolyamra. Ott aztán megtanították az ábécét, most már csak olvasgatni kell, a betűket összeolvasni.

A mézet kinek, hova adják el?

Elviszik a háztól. Most már tudják, hogy ezzel dolgozok, és ide jönnek. Nincsen olyan túl sok méz, egyféle mézünk van, mert nem vándorolunk. Az van,

amit a méhek a hegyvidékről tudnak gyűjteni. Más egyebet nem készítünk, mert nincs idő arra, kipergetjük a mézet, és már hívnak, hogy van-e.

Továbbá szeretném, ha a gyümölcsfeldolgozásról is beszámolna. Honnan jött az ötlet?

Az ötlet onnan jött, hogy elmentünk Magyarországra, ugyanis a feleségem unokatestvérei ott laknak Cegléden. Ők vitték a gyümölcsöt a gyümölcsfeldolgozóba, így mi is elmentünk, hogy nézzük meg. Ott nekem nagyon megtetszett az a zsongás, ami a feldolgozóban volt, mikor hozták a gyümölcsöt. S akkor elhatároztuk, hogy itthon ugyanezt megcsináljuk.

Tulajdonképpen mit foglal magában a gyümölcs vagy zöldségfeldolgozás?

Az emberek behozzák a gyümölcsöt, zöldséget és bérmunka fejében ezt feldolgozzuk. Annyi, hogy ennek is van egy hátulütője, mert termésfüggő, hogy ha nincs a gazdáknak termése, nincs munkánk, úgy, mint a tavaly is ahogy volt, nem volt termés, nem volt munka. Van egy ennyi rossz benne, de azért jó, hogy az ember több mindent csinál, mert most ha nem ment az, akkor ment a másik. Az emberek behozzák a gyümölcsöt, ami levet kicsavarunk, azt „pungázzuk", annak megvan az ára. Ők a bérmunkát fizetik meg, amiért megmossuk, leőröljük, kipréseljük, majd lepasztörizáljuk. Már sokan inkább nem pálinkát főznek, mert így az egész család tudja használni.

Hogyha külön kérik, hogy alma, körte, vegyes azt lehet, vagy még valamit választhat?

Ki, mit hoz. De mi csinálunk saját részre is, azaz „lesztokkoljuk" a levet. Az idén is készítettem: almalevet, céklalevet, muroklevet (mind három az egyben, alma, cékla, murok). Megvan az arány, hogy az rossz ízű se legyen, mármint a céklalé, mert sokan nem szeretik, de az, ami benne kell, az azért legyen benne. Hívnak, s akkor megbeszéljük, hogy nekik körülbelül mennyi gyümölcsük van, mikorra szedjék fel, vagy rázzák le a fáról, vagy a szőlőt mikor szedjék le.

A gyümölcspréselés első lépései milyenek voltak? Voltak- e nehézségek?

Nagyon nehéz volt, mert elhatároztam, hogy most ezt fogom csinálni, hazajöttem, most megveszem a gépeket, de honnan vegyem, milyen gépeket vegyek, hát persze sokat kellett taposni. S akkor visszamentünk Magyarországra,

megnéztük ismét, megkérdeztük, hogy hol vették a gépeket, hát így indultunk. Mikor neki kezdtünk, jól bele kellett fektetni, mert inox gépek kellettek, présgép, pasztörizáló gép, felvonó, szalagbanda, ami felviszi a gyümölcsöt. Eleinte kevesen tudtak róla, az első két évben kevés munka volt. Úgy gondoltam, hogy ez elég rossz egyik felől, mert termésfüggő, de lassan, a következő évben lett termés, és akkor már jobb volt. Na, de ez hosszú távon csak megtérül, s legalább ősszel itthon vagyunk. Az idénre úgy mutatkozik, hogy csak lesz valami termés.

Honnan szerezte a tapasztalatokat?

Az ismerős Cegléden dolgozik a Néptanácsnál, ő mondta, hogy van még egy gyerek ezen kívül, ahova ők vitték a termést, és tudja, hogy szeretne pályázni gépekre. A legelején elmentünk oda is, és megnéztük, komoly gépekre komoly pályázatot csinált, de akkora követelmények voltak, hogy azt mondtam, hogy nem foglalkozok vele, esetleg, ha önerőből meg tudom valósítani, de másképp, nem.

Nem pályáztak egyáltalán? Nincs is tervbe véve?

Nem, nem igazán. Mi idegenkedünk az ilyen dolgoktól, lehet, hogy így nőttem fel. Talán a méhészetben, de ott is olyan nagyok a követelmények.

A bankhitelről mit gondol? Hiteleket vettek-e fel?

Eleinte, mikor a kalácsozást indítottuk, akkor gondoltam, hogy én veszek fel kölcsönt, de a szüleim nem engedték, azt mondták, úgy ahogy tudjuk meg fogjuk valósítani, de banki hitelbe nem megyünk bele. Végül is igazuk is lett, mert vannak kollégák akik bele mentek az ilyen banki dolgokba, s még most is tapossák, nagyon ráfizettek. Szerintem nem érdemes ilyenbe belemenni. Mikor első évben nem jött össze a gyümölcsfeldolgozás, a szüleim mondták, na, látod, milyen jó, hogy nincs hiteled, mert most nem jött össze, lett volna egy kikötés, hogy ennyit le kell termelj. A gazdáknak nem volt mit feldolgozni, akkor hogy termelted volna le, akkor hogy teljesítetted volna azt a követelményt.

A szülők tanácsát mindig megfogadta?

Igen, mert együtt dolgozunk. Mindig megbeszéltük a dolgokat, hogy miként is legyen.

Fontosnak tartja az együttműködést más gazdákkal?

Hát szerintem nem, én nem szeretem az ilyeneket. A szövetségek, társulások nekem nem jönnek be. Rossz tapasztalataim vannak az ilyen dolgokról, nem nagyon szeretek belekeveredni.

Mit gondol a továbbtanulásról, egy vállalkozásnál szükséges, hogy valaki tanult ember legyen?

Persze, mindenképpen kell, hogy az ember fejlessze magát. Én estiben tanultam kereskedelmet, elvégeztem az Ezüst Kalászos Gazdaképző tanfolyamot itt Korondon, amelyet pályázat alapján indítottak. Cukrásztanfolyamot is végeztem. Mai napig járunk kiállításokra, megnézzük, hogy mások hogyan csinálják. Magyarországon voltunk a télen is, a Hungexpora, itt vannak új fejlesztések, gépek és az ember körül néz, hogy mi változik, mivel lehetne könnyíteni, egyáltalán megéri-e változtatni, fejleszteni vagy így maradni, mint eddig.

Véleménye szerint a hagyományos falusi gazdálkodási gyakorlatból mit érdemes megtartani, tovább vinni?

Lehet az állattenyésztést, csak hogy mi kézi erővel kellett megtermeljük a szénát, meg mindent éveken keresztül, és így az ember nagyon megunja. De gépesítve igen, szerintem az ilyennek van jövője. Megmaradna az állattenyésztés, méhészet, csak egy kicsit modernebb formában.

Hogyan látják az emberek a kezdeményezésüket, mit gondol, mennyire értékelik?

Hát legalábbis az első években értékelték biztos, még a polgármester úr is jött, gratulált, hogy ilyen fiatalon, ilyen kezdeményezésbe vágtam, majd jöttek a visszajelzések, hogy milyen jól fejlődik a falu, milyen vállalkozó szellemű emberek vannak. Úgy, hogy szerintem értékelték, és a másik az, hogy több gazda jelezte, hogy örvend, mert eddig Farkaslakára kellett vinni a termést, és most legalább itt helyben megoldódik.

Mit gondol, hogy mi az új ebben az egész vállalkozásban?

Régen nem csináltak ilyent, nem pasztörizáltak, hanem tartósítószerekkel próbálkoztak, Szerintem natúron kicsavarva, így pasztörizálva, tartósítószer nélkül,

hermetikusan lezárva, így eláll. Hő hatására az a csíra, ami az erjedést indítaná be kiölődik.

Az egészséges életmódra is gyakorol hatást?

Igen, többen vannak itt Korondon is, akiknél az orvosok megbetegedést diagnosztizáltak. Hallották, hogy a céklalé mennyire jó. Most is tudok ilyent, hogy korondi gyerek kigyógyult a betegségből, sőt ő mondta el, hogy most már tünetmentes vagyok.

Ez az innovatív gazdálkodás az ember környezetére pozitívan vagy negatívan hat?

Szerintem ez pozitívan hat, mert ha úgy vesszük, hogy az ember természetes dolgokat fogyaszthat, tartósítószer nélkül, persze hogy ez jó dolog.

Mit tehetne a helyi vezetés az agrárinnováció érdekében? Tudna-e valamit segíteni?

Szerintem igen, tudnak tenni. A falufejlesztés az, amit nagy színvonalon művelnek a korondiak, a vezetők tényleg olyan dolgokat valósítottak meg, hogy itt a környéken szét lehet nézni, hogy ilyen dolgok nincsenek. Voltak olyan területek, amelyek megközelíthetetlenek voltak, a mezei utakat is leaszfaltozták.

Ön szerint mire lenne szükség ahhoz, hogy a helyi lakosság köréből mások is elmozduljanak az agrártevékenység irányába?

Hát ezt nem tudom, hogy milyen hatások kellenének ehhez, biztos, hogy támogatás kell, mert ha van egy olyan fiatal aki szeretné, de lehetősége nincsen, akkor nehéz a kezdet. A gyümölcsfeldolgozóban is, ha nem lett volna máshonnan, akkor nem tudtuk volna megvalósítani. úgy hogy kellett mellette a másik vállalkozás is, hogy beinduljon.

A jövőben szeretné folytatni ezt a munkát?

Szeretném folytatni, de már gondolkozok, hogy a következő lépés mi legyen. Mert az van, hogy egy ideig megy minden, mint ugye, ahogy csináltuk a mezőgazdaságot, de lehet, hogy vissza lehet úgy „körforgalomba" térni arra is. Már gondolkozunk, hogy mit lehetne, mert szeretek vállalkozni, hogy belevágjak az új dolgokba.

Személyesen vállalna-e szerepet abban, hogy a fiatalokat betanítsa a településen, hogy így jobban teret nyerjen ez az agrárinnováció?

Szerintem, mindenki magának meg kellene lássa, hogy mit lehetne csinálni, hogy még mi nincsen. Most már az embernek vannak tapasztalatai, több mindenbe belevágott, ha valaki kikéri a véleményem, akkor biztos, hogy segítenék, elmondanám, hogy mik lehetnek a hátulütői, legalábbis az én szemszögemből, úgy amit meglátok. Mert az ember már annyi ilyen olyan dolgot próbált, hogy azért már rálát dolgokra.

Valamit még szeretne-e mondani a tevékenységeivel kapcsolatosan?

Szeretnék új dolgokat megvalósítani.

Köszönöm a beszélgetést!

Az interjút készítette: Fülöp Ilona

„Ezt nem lehet abbahagyni, ezt csak tovább folytatni kell!”

Fábián Viktória, Korond

Megkérem, röviden ismertesse, hogy mivel foglalkozik!

Fábián Viktória a nevem, gazdasági munkával meg sajtkészítéssel foglalkozom. Ezt a kezdeményezést mi 36 évvel ezelőtt indítottuk. Előbb nekifogtunk a juhtenyésztésnek a férjemmel, neki volt inkább az álma, hogy ezt a gazdaságot indítsuk el. Megkezdtük juhokkal, tehenekkel és elértünk idáig az évek során. 90 juhval indultunk, előbb volt 10, másik évben vettünk még hozzá, fejős tehén kevés volt, 3-4. Most 400 juh és 30 tehén van, abban van fejőstehén, szopóborjú, növendék, kicsi, nagy.

Itthon tartották az állatokat?

Nem, mert ugye akkor Ceauşescu rendszer volt, még „fungált” a bárányhizlalda, a kollektív, s az atyhai részen találtunk legelőt magunknak, mert volt egy kis ismeretségünk a bárányhizlalda igazgatójával. Ő adott nekünk egy kis helyet, ahol 36 évvel ezelőtt nekifogtunk az életnek.

Mi ösztönözte, tulajdonképpen miért indították el már akkor ezt a gazdálkodást?

Hát inkább azért mert láttuk, hogy van jövője. Mivel akkor nem volt se villanyunk, se víz, se gépek, valaminek neki kellett fogni, hogy megéljünk.

Nehezek voltak az első lépések?

Nehezek, mert egyszer az ember bele kellett szokjon, meg kellett tanuljon mindent.

Ugyanazt a tevékenységet folytatta Ön is, mint a férje, közös volt a munka?

Megoszlott minden, mert volt a kaszálás, kapálás, akkor ültettünk krumplit meg mindenfélét, úgy hogy megoszlott a munka, mert ki mit tudott, azt csinált.

A szülei besegítettek?

Nekik is volt, de nem nagy mennyiségben. Ők is segítettek, de inkább mi foglalkoztunk ezzel.

Milyen tapasztalatokkal indultak?

Egyszer mi is meg kellett tanuljuk mindent, a juhfejéstől elkezdve a sajtkészítésig. Én lánykoromban egyáltalán nem foglalkoztam ilyesmivel. A szülői háznál volt egy-két tehenünk, de mi mással foglalkoztunk odahaza.

Az ismereteket honnan szerezte meg?

A legelső kezdet az volt, hogy volt egy felsőfsófalvi bácsi, ő ideadott mindenféle felszerelést, segítséget nyújtott, megmutatott mindent. Nem kellett sokat tanítson, mert hogyha valaki valamit szeret akkor nekifog saját magától, és mindig valami jobbat akar kihozni belőle.

A pályázatokról mi a véleménye?

Hát a pályázatok nem a mi korunkhoz valóak, mert mi ebből a pályázati korból kiestünk. Volt pályázás is, de nem sikerült, csak ráfizetés, úgy hogy én mindenkinek azt mondom, hogy ezzel nem érdemes foglalkozni. Gépekre, gazdaságfejlesztésre, épületekre pályáztunk, nem sikerült, mi mindig ráfizettünk, s jobb lett volna azzal a pénzzel, amit oda költöttünk, vegyünk egy gépet. Önerőből, az lett volna a legjobb. Aztán banki hitellel ne foglalkozzon senki.

Nem volt banki hitelük?

Soha az életben, nincs is számításba ezzel foglalkozni, a gazdaságban a banki hitel azt teszi, hogy a végén elveszik még a házat is.

Fontosnak tartja az együttműködést más gazdálkodókkal?

Én azt sem, ott is vannak ilyen olyan dolgok, vannak vitatkozások. Attól függ, hogy ki miből mennyi pénzt kap, ennek sok ága-boga van. Az ember önerőből saját maga amit tud, s amire tud menni, haladni azt igen, de mást nem. Én nem ajánlanám senkinek, hogy valakivel közösen vállalkozzon, soha az életben többet

nem csinálnám együtt senkivel. Nincsenek rossz tapasztalataim, de az a baj, hogy ebben a gazdasági munkában egyenlő kellene legyen a munka. Mikor két ló húz, és kettő félrehúz az nem egyforma.

A szakmai tudás megszerzése érdekében milyen ismereteket tart előnyösnek?

Hát itt nálunk nincsen ilyen, hogy mérnökit végzett volna ebben a gazdaságban, vagy tanult volna. Van két lányom és egy fiam, a két lány egyetemet végzett. A kisebbik lányom lekvározással foglalkozik, a nagylányom közgazdaságot végzett, most megy Parajdra dolgozni a néptanácshoz, ha minden sikerül.

Na, de más itt nálunk ilyen gazdasági iskolát nem végzett. Nekünk nem kell szakmai tudás, mert a 36 év annyi szakmai tudást adott, hogy az bőségesen elég. Úgy, hogy nekem nem kell se egyetem, se iskola, én már az élet iskoláját kijártam itthon.

Véleménye szerint mi az, amit a hagyományos falusi gazdálkodási gyakorlatból érdemes megtartani?

A hagyományos gazdálkodás az volna, hogy pityókát ültetek, répa magot vetek, zöldséget ültetek, paradicsomot, paprikát, vagy megyek a mezőre. A kézi kaszálás az most már nem megy, hiába hagyományos, mert erősen nehéz munka, erre rengeteget rá kell dolgozni. Most inkább minden gépesítve van, mert nem is lenne elég a kézi munka ennyi állatnak, régebb egy két tehénnek kaszáltak, takartak, azt el tudták végezni kézzel is. Most hol van a fagereblye, vagy ki megy kézi kaszával kaszálni, ez már a múlté. Most könnyebb, mert nem mindegy, hogy milyen takarmányt készít, és mennyit hoz ki az ember abból az állatból tejtermelésre vagy hústermelésre. Most vannak ezek a fóliás bálák, a füvet lekaszáljuk, nyersen összesodorjuk, felbálázzuk, befóliázzuk, ez a munka könnyebb, de gépek kellenek hozzá.

Azt tessék nekem elmondani, hogy most mi az, amivel foglalkoznak?

Vannak a juhok és a tehenek. A lényeg, hogy ebből minél több tejet tudjunk kitermelni, mert nem húsmarhák, hanem tejtermékre vagyunk állva. Vannak különféle sajtkészítések, ezek mind itthon valósulnak meg. A tejfeldolgozás az én gondom.

Hány liter tejet dolgoz fel napjában?

Mikor mennyi van, 200-300-400 liter tejet. Ezt minden nap fel kell dolgozni. S amint mondtam, a sajtkészítés egyedül az én dolgom.

A sajtkészítés mozzanatairól tessék beszélni!

Most nagy az igény a tehéntejes sajtokra, erre a kézműves sajtokra, amiben van medvehagymás, fokhagymás, chili paprikás, édes pirospaprikás, kapros, nagyon sok féle sima, füstölt, füstöletlen, meg minden féle. Készítek „sajttálakat", de ezt csak tehéntejből lehet. Viszont juhtejből nem lehet ilyen kézműves dolgokat kihozni. Megoltom a juhtejet, azt külön megkészítem, megszárítom, csinálok füstölt sajtot, juhtúrót, mert ugye van, hogy igen megszárad a füstölt sajt és akkor azt is fel kell használni. Azt külön ugyanúgy ledarálom, ízesítem köménymaggal, egy pici Delikáttal, ezzel-azzal és azt ugyanúgy meggyúrom, mint a sima sajtot, ebből puliszkának való túró lesz. A juhtejből még készítek telemeát. Na, most felsorolom még egyszer: van a juhsajt, a száraz juhsajtból lesz a juhtúró, van a füstölt sajt, a füstölt sajtból lesz a füstölt köménymagos túró, akkor készítek még telemeát, ordát, mert a juhtejből csak ennyit lehet kihozni. Viszont a tehéntejből, abból nagyon sok mindent lehet készíteni, mert abból még fölözni is lehet, tejfölt is lehet készíteni, savanyított tejet, tehéntúrót.

Hány órakor kel reggel, egész napos ez a munka?

Hát, ha kéne menjek juh fejni, akkor 5-6 óra között kelni kéne, mert ugye, mire a juhfejés és tehénfejés lejár ott van 9 óra. Régebb felkeltünk 4-5 óra között, de most egy kicsit később. Nekem a lefekvés nagyon későn van mindig, úgy éjszaka 1-2 óra körül.

Ha jól értettem, ezt a munkát a család végzi?

Igen a család. Jómagam, a férjem és a fiam. Van egy juhászunk is, aki itt van már, azt hiszem 13 éve, nincsenek szülei, havonta fizetjük.

Kinek adják el a termékeket? Van szerződésük?

Hát a környéken, meg jönnek magyarországiak házhoz is. Szerződésünk nincs, mert az évek során, hála a jóistennek, annyira kialakult a klientúra, hogy nem kell, annyit nem tudunk készíteni, hogy ha jó az áru, hogy elég legyen.

Mennyire értékelik az emberek ezt a tevékenységet?

Nagyon értékelik az emberek, főleg a sajtos tálakat, amiket készítek. A tál maga is sajtból van, díszítem főtt zöldsaláta lapival, tehát ez dekoráció szerepet tölt be. Ezután jön bele kerek sajt, köménymagos, füstölt, mozzarella, medvehagymás, fokhagymás chili paprikás, s akkor azt, mint a virágot úgy befogom celofánba, és ki, hogy kéri, ha baba látogatni viszik, teszek rá egy szívecskét, hogy „Isten éltesse a babát" vagy, ha eljegyzésre kérik, akkor „Sok boldogságot", attól függ, hogy ki születésnapra, ki mire rendeli. Ez úgy 1,80 – 2 – 2,25 kg, nincs mit rajta elmérni, mert a celofán nem húz semmit. Ezután megkötöm, van ilyen gyorscsokor, attól függ, ki milyen szalagot igényel, olyannal. Van, aki piros fehér zöld szalagot kér rá, van, aki fehéret, van, aki kéket, van, aki pirosat, ez óhaj szerint történik.

Most már rendelnek többen ilyen tálakat?

Most már kezdtek, mert idáig nem nagyon ismerték az emberek itt a környéken, s kezdtek jelentkezni rendelésre, mert mindenki rájött, hogy a tortánál finomabb. Árban is ugyanannyi, mint 1 kg torta, s akkor ez olyan, hogyha ezt nem tudja megenni, szétszedi, beteszi nylon zacskóba, lefagyasztja, akkor eszi meg, amikor akarja.

Továbblépési, fejlesztési tervei vannak-e?

Ezek az ötletek sajtkészítés közben jönnek, mindig gondolkozom, hogy mit tudnék jobbat kihozni belőle. Amikor kislány voltam, akkor palával foglalkoztunk, s onnan adódott az ötlet, hogy ha akkor palából ki lehetett nyomtatni kutyát, macskát, őzet, szívet, meg tányért, akkor ezt az olvasztott sajtból is el lehet készíteni, mert olyant nyújt amilyent akar, olyant készít, amilyet akar, csak kell egy kicsi tudás, egy kicsi kézügyesség. Körülbelül 5 éve, hogy külön készítem a tehénsajtot, s ezek az ötletek még magától is jönnek. Az évek során, egy könyvet is írtam, hogy hogyan kezdtük ezt a mesterséget és vannak receptek benne, mert van olyan, aki nem tudja, hogy ezekből a termékekből miket lehet készíteni, milyen ételeket lehet főzni. Például nem tudják, hogyan kell a bárányt megkészíteni, sem

egy tárkonyos levest vagy miccset, s akkor jött egy olyan ötlet, hogy megírtam ezt a könyvet, melyben kimondottan a saját hagyományos receptjeim vannak.

Szeretnék folytatni ezt a tevékenységet?

Ez az évek során egy megélhetőségi lehetőség volt számunkra. Nem tehetjük azt, hogy ma ezt csinálom, vagy holnap azt csinálom, ide szököm, vagy oda szököm, vagy elmegyek 2-3 hónapot külföldre dolgozni, mert mikor visszajövünk, akkor már nem tudunk visszarázódni ebbe az életbe. Ezt nem lehet abbahagyni, ez csak tovább folytatni kell. Ez egy irtó nehéz fizikai munka, aki nem ebben nőtt fel vagy nem született bele az nem nagyon szereti.

Lehet szeretni ezt a munkát?

Hát, igen. Például az én részlegem a sajtkészítés, én ezt nagyon szeretem, mert ha nem szeretném akkor nem csinálnám.

A fenti beszélgetésből kitűnik, hogy teljesen újszerű dolgokkal is foglalkozik, mint például a sajttálak készítése. Mit gondol, mi szükséges ezen innovatív dolgok továbbfejlesztéséhez? Talán több tudás, a környezetre való hatás?

Ide nem kéne több tudás, ide egy kicsi pénz segítség kéne még. Mert egy gazdaságban úgy van, hogy most vettem egy traktort, egy gépet, de az nem elég, mert még kellene egy, mert ha az egyik elromlik akkor a másikra kellene ülni át. Például a kaszálásnál, mikor jön a rossz idő, az egyik gépet le kell oldja, a másikat utána kell kösse, úgy, hogy a mi gazdaságunkban már a 2 traktor sem elég. Most már mindenféle folyamathoz van gépünk, bálázótól elkezdve körkaszáig, tavasszal trágyázáshoz, ami kell, trágyaszóró, felrakó, amik nagyjából kellenek, azok megvannak. Na, de még folyamatosan kellenének minden fázisba gépek. Van egy kinti „szájván", a fiatalok építettek egy új épületet a teheneknek külön, arra kéne még fejlesztés tovább, arra kéne még egy kicsi pénz, na de hát amit önerőből meg tudunk megcsinálunk, amit nem abbahagyjuk. Mert, mint ahogy mondtam, a bank az nem jó dolog. A gazdaságban nem lehet banki kölcsönt venni fel, mert Isten őrizzen meg, 5-10 tehén, vagy 20-30 juh megdöglik, akkor már baj van. A bank egy olyan dolog, hogy ha én veszek fel kölcsönt, nekem nagyon sokat rászámít, de ha ő kérne tőlem kölcsönt, nekem nem adna semmit rá, úgy, hogy ezzel nem érdemes

foglalkozni. S így önerőből, amit tudunk, ennyire fejlesszük magunkat, tovább semmit.

Tehát akkor az egészséges élelmiszerek előállítása a lényeg!

Igen a környezetünkben is, és a külföldiek is, kezdtek rájönni arra, hogy azokat a természetes dolgokat vásárolják meg, amelyek a házaknál vannak, mert ebben nincs semmi tartósítószer. Például, amikor kifejjük a juhból, a tehénből a tejet, akkor azt rögtön feldolgozzuk, ebbe semmi sem kell. Az olyan termékeket amelyeket nem tudunk eladni azt lefagyasztjuk, mert jön augusztus, akkor nagyobb a vásárlói kereslet, télen ismét szaporodik, mert szeretik a túrót. Most ezek a hagyományos termékek nagyon bejöttek, úgy, hogy ezeket most már az idevalósiak is kezdik megismerni, nem csak a külföldiek.

A helyi vezetéssel kapcsolatosan mi a véleménye?

A tanácshoz az adót fizetjük, most még az is megnőtt, mert ugye gazdasági terület, belterület, külterület, gépekre kell, fizessünk, meg minden, úgy hogy rengeteg adót kell fizetni. A jó Isten a mi segítségünk, ha bírjuk egészségileg, mert az évek során az egészségem nagyon tönkrement. Ami a legnagyobb dolog, hogy nincsen nyugdíjunk, mert mindig úgy volt, hogy ha egy kicsi pénz összegyűlt, akkor vagy egy földet vettünk vagy egy gépet, vagy ez kellett vagy az kellett, mert, mint ahogy mondtam, mikor összekerültünk és neki fogtunk az életnek, akkor nem volt se villanyunk, se víz, se földünk, nem volt semmi. Ugye, hogy nekünk született a három gyerek valamerre ki kellett bontakozni. Valamiből meg kellett éljünk, valami kellett, mert a gyermekek jöttek, nőttek az igények is. S így aztán az évek során, ha egy kicsi pénz összegyűlt, másra kellett, nem jutott arra, hogy fizessem a nyugdíjalapot. Annak a kicsi pénznek megvolt a helye, hogy hova kell tenni, hogy ezt kell venni, azt kell venni. A gyerekek nőttek, iskoláztattuk, egyetemre jártak, azt fizetni kellett. És ezt mind a gazdaságból, ebből kellett kihozni az egészet az évek során. Arra sosem gondoltunk, hogy mi lesz, amikor elérjük a nyugdíj időt, és mi lesz akkor, amikor nem fogunk tudni dolgozni, mert itt ha nem tud dolgozni, akkor vége, nincs nyugdíj.

Mire lenne szükség ahhoz, hogy a helyi lakosság köréből mások is elmozduljanak?

Ezt nem csinálja senki sem, mert rengeteg munkát igényel. A faluban van még egy-néhány ember, aki tehenet, juhot tart. A gyapjú nem ér semmit, a bárányt alig tudjuk eladni, én úgy gondolom, hogy ennek nincs jövője, mert aki csinálta az is ráunt. A miénk a továbbfolytatás annyi, hogy legyen, amiből megéljünk, amikor nem tudunk dolgozni.

Személyesen vállalna-e valamilyen szerepet abban, hogy nagyobb teret nyerjen az agrárinnováció?

Annyit még szeretnék, hogy ha valaki ezt szeretné megtanulni, ilyen iskolás diákoknak szívesen megmutatnám vagy tanítanám őket. Mert azért nem rossz dolog ez, aki szereti és van amiből dolgozzon. Van nekem egy kis unokám, 7 éves, ő nagyon ügyes kezdett lenni, már összetöri a tejet, megreszeli a sajtot a két kicsi kezével, már amennyire tehetsége van. Nem szólok bele, ő amit akar az neki meg van engedve. Nem úgy van, hogy most icipici kezdő, és mondom, hogy ezt nem szabad, azt nem szabad. Dehogynem, kell engedni egészen, aki készíteni akarja és szereti. Most már csinál olyant, hogy kinyújtom neki a sajtot darabokra, megolvasztom, mert ugye forró a víz, nem tud abba belenyúlni, akkor vannak pici formák, szívek, csillag, meg rózsák, és akkor azt ügyesen rakja bele a formákba, teszi bele a hideg vízbe, hogy megszilárduljon. Máskor méteresre kinyújtom a sajtot, ő azt megfonja s olyan boldog.

Valamit még szeretne- e esetleg elmondani, amit még nem kérdeztem?

Most hirtelenjében nem is tudom, hogy mit szeretne még tudni. Talán, következőkor mesélek a könyvemről, a receptekről.

Nagyon szépen köszönöm a beszélgetést!

Az interjút készítette: Fülöp Ilona

„Az ember bárhova megy, ha egy apróságot is, de örökké tanul…”

Ferencz Alpár, Sepsibodok

Mikor indítottad el ezt a kezdeményezést?

Az egész úgy indult, hogy már óvodás koromtól vonzódtam az állatokhoz, nyuszikkal kezdtem a gazdaságot, olyan időszak is volt, amikor volt legkevesebb száz darab nyuszi. Egy-négy osztályos voltam, s amikor téli időszak volt, s tudtam, hogy kell fiazzanak, akkor futtam haza az iskolából. Akkor még Bodokon volt két barátom, idősebbek mint én, ők már benne voltak itt a helyi kisállat egyesületben, s engem is érdekelt a dolog, én is beszálltam a csapatba, bevettek, jártam kiállításokra s aztán telt-múlt az idő. Eközben megvoltak a földek, állatok inkább, szüleim, édesapám borjúkkal foglalkozott abban az időszakban, amikor én még iskolába jártam, ló is volt, s akkor úgy lassacskán folyamatosan kezdtek érdekelni már a nagyobb állatok is, nemcsak a nyulak. Időközben vásároltam egy-két borjút is, s most így a nyulakról átálltam a tehéntartásra, mert most már a borjúkból tehenek lettek, az egy-két borjúból most jelenleg negyvenöt darab lett.

Időközben amikor szaporodott az állatállomány végeztem az iskolával, gondolkodtam, hogy hova menjek tovább. Két variáns volt, volt ez a vadgazdálkodás, mert az is érdekelt, és az állattenyésztés. Édesanyám mindig mondta, hogy apumnak agrármérnök a végzettsége, hát fiam te is miért akarsz az lenni, kapaegyetemet minek végzel. Nem mondom, hogy ő is befolyásolt egészen, hogy ne menjek oda, de mégis nem tudtam eldönteni, hogy hova menjek s akkor végül bejutottam volt Brassóba az erdészmérnökire. Elég nehéz volt a kezdés, nagy nehezen átlábaltam a dolgokat, de ezalatt az idő alatt itthon azért a gazdaság is növekedett, nőtt az állatállomány, földterület.

Most már annyira benne vagyok, hogy most már nem is akarom hagyni, mert lett volna szakmámban munkahely is, mondjuk inkább ilyen irodai munka, amit nem nagyon szeretek, inkább a terepet szeretem, hogy most itt vagyok s tíz perc múlva a városnak a másik részében. Így alakult az enyém a mezőgazdasági pálya. Még van egy munkahelyem is. Működik ez a genetikai tejkontroll a szarvasmarhákon belül, alkalmazva vagyok a megyei szarvasmarha tartó egyesületnél s

azon belül járok tejkontrollba. Van tizenvalahány farmom, ahova minden hónapban eljárok tejkontrollba. Ez ilyen reggel-esti pár órai munka, hogy aközben végzem az enyémet is ez mellett.

Milyen fajta szarvasmarhákat tartasz?

Nagyrészt piros-tarka, román fajta és három évvel ezelőtt vásároltam volt ilyen törzskönyves állományt öt darabot, ami kezdett most már szaporodni, az genetikailag tiszta, úgyhogy visszamenőleg törzskönyve van, lehet ismerni a genetikáját. Ettől arrafele amik borjúk születnek, azoknak is mind törzskönyvük van. Az állomány egészében tejhasznú, hússal még egyelőre nem foglalkozom, de szeretnék azzal is, úgy mellékesen.

A tejet milyen formában értékesíted?

Van egy begyűjtő a faluban s azon keresztül értékesítem a Covalactnak. Az úgy működik, hogy reggel és este bevisszük a begyűjtőbe, s onnan viszik a Covalacthoz. Feldolgozással nem foglalkozunk, hogy ilyen sajt, s tejföl s ilyenek. Egyrészt azért is, mert munkaigényes nagyon, a másik, hogy pénzigényes, nagy befektetést igényel, most olyan törvények, szabályok vannak, hogy fajánc s minden, elég bonyolult, végül is lehet, hogy értékesítés szempontjából többet kapnék a tejért, mint most, de több hozzáállást igényel.

Vannak alkalmazottaid?

Egy van most jelenleg, s mi édesapámmal ketten. Van egy alkalmazott, aki intézi az állatokat, úgy értem, hogy fejni s etetni, ilyen mezei munkát s az ilyen gépesített munkát, azt apummal végezzük ketten. A jelenlegi fejőállomány most húsz, akkor még van öt darab üsző, amelyik kell borjúzzon, s a többi kisborjútól egészen négy éves borjúig.

Mi volt az az ösztönző tényező, ami miatt el kezdtél gazdálkodni?

Az állat szeretete az benne van az emberben, már onnan indul, hogy ha szeretsz egy kutyát, akkor szeretsz egy lovat is, s így tovább, a másik, hogy bele is születtem, mert az édesapám felőli nagyszüleim állatokkal foglalkoztak, s már kisgyermekkorom óta ott nőttem fel köztük. Amikor kicsi voltam tartottak

borjúkat, egyet-kettőt, a régi világban a nagyszülőknek nem volt olyan lehetőségük, mint most, hogy gépesítve legyen minden, s akkor szegények gürcöltek reggeltől estig egy-két tehénnel s nem voltak ilyen adottságok, lehetőségek, mint most. A másik az, hogy még a haveri körben is van egy-kettő olyan, aki mondta, hogy ilyen lehetőségek vannak, hogy lehet pályázni, ha állatod van, földek, ez meg az, akkor jött ez a munka is, hogy ez a tejkontroll, tudod, most elmegyek fel Barátostól Bükszádig, akadnak ilyen szép állományok, hát nekem is miért ne lehetne. Így kialakult a dolog lassacskán.

Honnan sajátítottad el a gazdaság működtetéséhez a megfelelő tudást?

A kezdés az úgy volt, hogy amit jónak láttam én, meghallgattam a szomszédot is, amit mondott, vagy, ahogy ő csinálja, de olyan is volt például, hogy nem láttam helyesnek vagy megfelelőnek, akkor internetről vagy könyvekből, innen- onnan, de jó, ha az ember mindent megtapasztal a bőrén, nem mindig az jó, amit a szomszéd csinál. Bújom az internetet is, a könyveket is, ilyen szakmai téren onnan szoktam inkább informálódni.

Más gazdákkal tartod-e a kapcsolatot?

Persze. Ezért is jó ez a munkahelyem, hogy eljárok ilyen nagyobb farmokra is, ott ahol 100-200 darab állat van, már komolyabban odafigyelnek, megkezdve etetéstől fejésig, állategészségügy, higiénia, bármire. Ez olyan, hogy ahány kapu annyi féle szokás, tényleg így van, egyik gazda így látja jónak, a másik úgy látja jónak, neki az úgy van jól, legtöbbet tényleg az, hogy az ember amikor jár-kel, világot lát, ott lát a legtöbbet. El szoktam járni ilyen kiállításokra is, most is voltunk Kolozsváron, Bukarestbe is készültem, de nem értem el. Az Indagrán többször voltam. Az eszmecsere hasznos volt, mert az ember bárhova megy, ha egy apróságot is, de az ember örökké tanul. Azt jól mondják, hogy az ember amíg él addig tanul, ez így is van. Én legalábbis hasznosnak s fontosnak tartom a kapcsolatápolást bármilyen körben. Mondhatnak bolondságot is, hogyha valamit kérdezel, de okos dolgot is, s főleg aki szakember, aki nem csak lopta a mesterséget, mint én.

A pályázati lehetőségekről mi a véleményed?

A pályázati kedvem maximális volt, mondjam úgy, hogy már egyetemi időszak alatt elkezdtem. A pályázathoz kitartás kell, s a másik az, hogy napirenden kell legyél az állatnyilvántartással, a másik az, hogy a területek jogilag is rendben kell legyenek ahol dolgozol. Például a területek nagy része, amin dolgozunk, van saját, van bérelt, van olyan amelyikről nincsenek akták, akkor a másik problémát a jogi helyzetek jelentik. A saját területeknek is az volt, hogy nagytata nevén, nagymama nevén van, hogy pályázni tudjál saját terület kellett, vagy bérelt terület kellett. Ahhoz, hogy ezt megoldd, pénz, nehézségek, hagyaték… Az első próbálkozásra nem sikerült, mert 2014-ben próbáltam a fiatal gazdás pályázatot, akkor nem jött össze. A tavaly megint megpróbáltam, a tavaly júliusban leraktuk s most március elején jött a válasz, hogy nem sikerült. Úgy elkeseredtem megint, olyan mérges voltam. Olyan banális dolgokért vágták el, hogy semmi alapja nem volt az egésznek, a pályázatíró is azt mondta, hogy ezt meg kell kontesztálni. Meg is kontesztáltuk s ha a vége jó, akkor minden jó, akkor mégis összejött a dolog. Most tartunk abban a fázisban, hogy aláírtuk a szerződést az AFIR-ral s egy pár hét múlva kapom a pénzt is. Ami nagy cél s az egyik nagy álom, hogy szeretnék vásárolni egy új traktort, úgy néz ki, hogy még van egy kicsi hátra, de már a nehezén túl vagyok, a lényeg az, hogy sikerült s összejött. Vissza nem térítendő ez a pályázat, s nem kellett önrész. A futamidő három év, az alatt az idő alatt a gazdaság, ami szerepelt a projektbe, hogy x létszámú állat, x mennyiségű föld, az nem szabad csökkenjen, csak egy pár százalékkal, növekedni növekedhet. Ez három évig meg kell legyen s akkor van egy kötelezettségem, hogy kell csináljak egy trágyatárolót uniós normáknak megfelelőt, mert most erre van a hangsúly fektetve. Ahol állat van, ott megfelelő trágyatároló kell legyen. Ez nekem van, csak nem megfelelő az állatlétszámnak s nem is megfelelő az uniós normáknak. Jó hogy ki van betonozva, csak most hogy beltelkesítve kell legyen a terület, építkezési engedély kell legyen, minél hivatalosabban, mint egy lakásnak az építése, úgy kell legyen. Valamit valamiért.

A bankhitelekről mi a véleményed?

Az előnye az, hogy amikor bajban vagy s valamit nagyon muszáj megoldani, akkor nagyon jó. Úgy értem, nekem is a legelső hitelem a LAM-nál volt, pont úgy történt, hogy a földünk mellett volt egy harmincöt áras föld eladó. Nem volt pénzem, mit csináljak, kitől kérjek annyi pénzt, mezőgazdásznak nem minden bankban adnak hitelt. A LAM-nál ez működött, hogy földterületet, ilyesmit

zálogba be lehetett tenni s akkor a legelső hitelem nekem is ott volt, muszáj volt megvegyek egy földet. Még mindig jobb, mint valakitől kérni s akkor holnapután jönnek a nyakadra, hogy nem fizettél. A bank esetében tudod a havi jövedelmedet s hátteredet, hogy mekkora, s tudod biztosítani a fizetést ha olyan a kamat is, hogy megfelel neked. Kicsit többe került az a föld, amit vettem, mint ami a reális értéke, de hosszútávon megérte, mert tudom, hogy most már az enyém, nem a szomszédé, úgyhogy áldozatot közbe kell hozni, ha egy kicsit nehéz is.

A továbbtanulásról mi a véleményed?

Vadgazdálkodást végeztem Brassóban az erdészetin belül, ez alatt az idő alatt elvégeztem a LAM-nál Illyefalván a mezőgazdasági növénytermesztést, állattenyésztést és vadgazdálkodást ott is. Mindenképp hasznos tanulás szempontjából is, a másik az, hogy baráti kapcsolatok alakulnak ki az alatt az idő alatt, olyanok, hogy egy életre szóló. Amikor elmész Zilahra, s van egy haverod, hogyha van valami problémád van akit felhívjál, azért jól esik. Már ebből a szempontból is, s akkor tudod hogy van, munkahely szempontjából is nem mindegy, hogy mérnöki diplomával mész valahova, vagy mész négy osztállyal. A másik, hogy az életbe sok olyan dolog van, hogy hasznát vennéd, s nem tanulod, vagy nem térnek ki annyira a dolgokra. Most jelenleg az én helyzetem úgy áll, hogy mivel céget kellett alapítsak a pályázat végett, így el is kell végezzek egy ilyen könyvelési tanfolyamot. Nagyon nem akarok oda is belemerülni a dolgokba, csak legalább ilyen alapismereteket azért jó volna tudni. Van egy könyvelő, aki csinálja a papírmunkát, de így az alapdolgokat jó, ha az ember ismeri, mert érdeke, mert saját magáról szól az egész. Ez, ami még tervben van, hogy el szeretnék végezni. Az óvodával együtt szinte húsz év tanulás van, úgyhogy egyelőre úgy érzem, hogy az ember ameddig él addig mindig tanul, de most már komolyabba nem szeretnék belefogni.

Szerinted mi az amit a hagyományos gazdálkodási gyakorlatból érdemes megtartani?

Azt, amit ők csináltak akkor, most a mai fejlett világhoz képest ég és föld az egész. Kézzel kapáltak, kézzel ültettek, kézzel takartak, kézzel fejtek, kézzel hányták a trágyát. Most nem mondom, hogy mindent gépesítve kell, de ezt most nem lehetne csinálni, annyira fel van gyorsulva a világ, hogy nem érnéd utol magad, sőt most is annyira kell igyekezz, sokszor az idővel versenyt kell futni. Nézed az internetet, hogy holnap estére esőt mond, s kint van a szénád, s akkor

tudom, hogy egyebet nem csinálok, csak szénászok, mert be kell hordjuk. Ezelőtt például nem nézték az internetet, nem nézték a tévét, kint takartak jó nyugodtan, ha jött az eső megverte, megszárította. Most is a régi öregeknek az a felfogásuk, hogyha megveri megszárítja, mondjuk ez így van, ez ellen nem tudsz tenni semmit, de ha meg tudod előzni a dolgokat amennyiben tőled függ, akkor az ember meg szokta előzni.

A közvetlen környezeted hogyan viszonyul a kezdeményezésedhez?

Így amit hallok a baráti körből vagy a falu hangjából, egyik azt mondja, hogy hogyha vadgazdálkodást végeztél akkor miért csinálod ezt, miért nem ülsz egy irodában, ülsz a gép előtt s végzed a napi teendőket, kapsz egy jó nagy fizetést, ez meg az. Mondom, annyira nem szeretem azt csinálni. Az idősebbek például mondják, hogy ó, Alpárka, hát még meddig bírod, még meddig csinálod, egész nap mész, így-úgy, az öreg nénik ott a szomszédba. Közben belenyúlunk az éjszakába is, van, amikor nem dolgozunk egész nap semmit, mert az idő nem engedi, mint például a tegnap is, de van, amikor este tízkor is dolgozunk, hogyha úgy van. S akkor jön Márta néni, s mondja, jaj Alpárka, még bírod-e, még meddig dolgozol? Hát mondom Márta néni muszáj, mert most engedi az idő. Amikor valami jól sikerül, vagy ahogy eltervezted úgy alakul, akkor az ad egy energiát, hogy most valamit meg akartál csinálni, s össze is jött, s jól is alakult, s minden úgy van, ahogy te akarod, akkor az úgy ad még egy bíztató erőt, hogy megyünk tovább s holnap kezdjük elölről, csináljuk a következő programot, a következő álom is ki van tűzve.

Mesélnél a jövőbeli terveidről?

Jövőre nézve nagyok a tervek, reméljük, hogy mindenképp a legelső sorban lesz egészségem, ez a legfontosabb. Ambícióm, ha egészségem lesz, akkor remélem lesz, s az anyagi fele is úgy alakul, ahogy szeretném, akkor vannak kilátásba tervek. Egy modernebb istállót szeretnék oda, ahol most van a területünk. Most jelenleg a falu között vannak az állatok, most jelenleg egy régi, a nagyszülőktől örökölt csűr van átalakítva ahol vannak az állatok, de szeretnék jövő év folyamán egy kicsit modernebb istállót építeni, ahova ki szeretnék költözni mindenestől, hogy ne kelljen a falu között lenni. Most már az uniós szabványok is kérik, hogy ennyi állattal nem szabad a trágya végett, s a másik az, hogy gépesítve tudjál istállót takarítani, etetni, fejni, mindent tudjál gépesítve csinálni. Ha

modernebb istállót tudsz építeni, akkor már nem kell annyi fizikai erő. Azt a fizikai erőt hasznosabb dologra tudod fordítani. Inkább növeled az állatállományt, jobban is megéri, másik az, hogy nem is kapsz most embert, aki dolgozzon. Nagyon nehéz, nem kapok egy embert a faluból. Úgy képzeld, hogy egy ember van, aki így elmegy, s mint ez az épület egy akkora kertet lekaszál, a gyümölcsfákhoz nem kapsz egy embert. Nem az, hogy nem tudok kaszálni, sokszor azt sem tudom hova menjek. Az idősebb generációban még kapsz egy-két embert, de a mai generáció, hogy gyere barátom, adok száz lejt, csak azt a kertet kaszáld le, azt mondja nem kell a száz lejed se, sajnos.

A mai fiatalokat én, ahogy látom a baráti körből s az utcából a gyermekeket, így az állatok iránt egy-kettő ha vonzódik. Mindegyiket a Facebook érdekli, mindenkinek megvan a maga stílusa, élete. Főleg, ahol a családban nem is foglalkoztak gazdasággal, a szüleik sem. Van egy-két ügyes gyermek, aki még valamit akar, de nem nagyon vonzódnak az állatokhoz. Inkább azon törik a fejüket, hogy menjenek külföldre dolgozni. Biztos, hogy akinek zéróból kell induljon, annak nagyon nehéz. Én nem zéróból indultam. Vannak irigy emberek most is, hogy te így vagy, s te úgy vagy, s neked könnyű volt, mert így s úgy… Hát mondom, figyelj ide, az én szüleimtől ezt kaptam s nem elherdálták, mint a tiéd, hát az enyémek is el tudták volna adni. Most sokan úgy csinálják, van egy pár ár földjük, adják el s mennek külföldre. Az én szüleim is eladhatták volna. Jó hogy nem adták el. Én is eladhatnám, de hogyha most már én örököltem, egy-egy amelyik örököl nagy területeket, erdőket, mindent, egy-egy nem tudja értékelni, ahogy jött úgy megy is. Én pedig úgy vagyok vele, hogy ha lehet, hogy száraz kenyeret kellene egyek, akkor sem adnám el. Aztán, hogy a fiam vagy az unokám mit csinál vele az már az ő baja lesz, de én úgy tartom, hogy ha a nagyszülők nem herdálták el, akkor én biztos nem fogom.

Szerinted inkább mi jellemzi az innovatív agrárvállalkozást?

Régen, ami volt, hogy van negyven ár földecském s egy tehenem, az még működik abban a körben, az idősek közt. Az nekik elég, nem kell több, megvan a nyugdíjuk, abból most így egy fiatal család nem tud semmit kezdeni. Annyi jövedelmet nem tud belőle szerezni, hogy abból eltartsa a családot. A szomszédban esetleg értékesíti azt a pár liter tejet. Ez az irány, amit én is látok, hogy legalább tízhúsz-harminc egyedet kell tartsál ahhoz, hogy te is meg tudjál élni belőle, még egy

segítséged is legyen, aki besegít, tudjál egy kicsit fejleszteni, gépparkot kialakítani, ezt-azt, kicsit fejlődni. Most mindenre nagyon oda kell figyelni, hogy fenntartható legyen az állományod, mert nem mindegy, hogy egy elavult genetikát viszel tovább, vagy egy kicsivel több pénzért, de minőségi genetikával javítod az állományt. Az idősek ezelőtt nem adtak ilyesmire, nem is volt ez a világ, hogy gépesítve legyen, tudod, kézzel végeztek mindent. Most már minden arra megy ki, hogy gépesítve legyen. Ahhoz, hogy hatékonyan tudj minőségi terméket előállítani kézi erővel már nem is győznéd. Kevés területen meg lehet élni, de ahhoz, hogy valami profitod legyen, ahhoz már megvan a minimális állatállomány és terület, hogy valami értelme legyen az egésznek.

A gazdaságod mennyire épül helyi erőforrásokra?

Szerintem a környék az állattenyésztésnek a helye. Itt hiába akarunk mi paradicsomot termeszteni Bodokon, amikor télen van mínusz huszon- és annyi fok, mert sokan jöttek azzal, hogy ne mennyi támogatást adnak, csináljunk melegágyat s termeljünk paradicsomot. Mondom, ez mind szép s jó, adnak pénzt is rá, de hogyha télen ezt a melegágyat kell fűtsed, akkor neked a paradicsomnak az eladási ára legalább húsz lej kell legyen, hogy kijöjjél zéróba. Éghajlati viszonyokat is szempontnak kell venni. A másik, hogy például nálunk nagyon szeretik ezek a hús marhák is az éghajlatot, télen is nagyon bírják, kint tudnak telelni, takarmányozás szempontjából is igénytelenebbek, mint a tejelő állatok, s most már kezdett egyre gyakoribb lenni itt a környéken is a hús marha vásárlása és tartása is.

Mennyire tartod fontosnak az egészséges élelmiszerek előállítását?

Én mindenképp fontosnak tartom, nem mondom, azt, hogy nem használok vegyszert, de próbálom a minimálist, mert nem annyira egészséges, s főleg, tudom, hogy amikor én le akarok vágni egy tyúkot a gazdaságból, azt tudom, hogy az az én megtermelt gabonámból, nem pedig a tápot eszi minden nap. Az állatok takarmányozására használok minimális műtrágyát is, de ami van trágya azt mind visszafordítjuk a földbe. Hogy biogazdálkodást folytass ebben a szakmában, nagyon nehéz. Kezdettől fogva amikor megveszed azt a kukoricamagot, amit elvetsz már helyből génmódosított, kezelve volt. A hagyományos kukoricát, amit nagymama lebontott, azt hogyha elveted abból már nem tudsz olyan mennyiségű termést előállítani, amilyent szeretnél, s azt pedig akkor már megint nem jó, mert

amikor már jönnek csépelni, a két hektáros kukoricát is annyi pénzért vágják le, mint a harminc centist. Azon van a hangsúly, hogy minél kisebb területről minél jobb termést tudjál előhozni.

A helyi vezetők milyen szerepet vállalhatnak az innovációs folyamat érdekében?

Ez minden attól függ, hogy a helyi vezetőség mennyire viszonyul az agráriumhoz, mennyire érdekli, mennyire van ismeretsége azokban a körökben, de szerintem mi Bodok szinten nagyon jó viszonyban vagyunk, nagyon ügyes polgármesterünk van, nagyon sokat tett a faluért s minden téren. Sok lehetőség van, csak ki mennyire nyitott a témára. Nálunk szerintem ilyesmivel nincs probléma, van hajlamosság, csak minden idő kérdése s ki mennyire akarja, ki mi fele húzódik. Most már a községben is vagy diós ültetvény is, ribizlisen is gondolkoznak, kezdtek az emberek mozgolódni.

Szerinted mire lenne szükség ahhoz, hogy a helyi lakosság köréből mások is elmozduljanak az innovatívabb agrártevékenység irányába?

Legelső sorban kell érdekeltség az iránt, s a másik az anyagi forrás. A legnagyobb problémák, amik vannak, hogy most akkora a hajsza s a konkurencia a földekért, nagyon nehéz vásárolni. Még nálunk a környéken elmegy, de Kézdi környékén versengés van. Most én ha szeretnék egy ribizlist valahova, oda egyszer kell legyen egy kicsi tőkéd, akkor a másik az, hogy nagyon bonyolultak ezek a jogi helyzetek, mert még a nagyszülők nevén van a föld, nincs egyáltalán semmilyen papír arról a területről s jó, hogy megfelelne annak a területnek a ribizlis, de ha nem tudsz hozzáférni elég nehézkes most mintha egy kicsit látnám, hogy próbálkoznának az emberek. A másik, hogy több informatív anyagot, lehetőséget kínálni a fiataloknak szerintem. Így hogy hallja a másiktól nem biztos, hogy megfogja őt a ribizli termesztés például. De hogyha látja, hogy a barátjának összejött, hosszú távon megéri,akkor másként viszonyul hozzá.

Személyes szerepet vállalnál-e abban, hogy a településen jobban teret nyerjen az agrárinnováció?

Ez nem olyan most mint egy különleges ételnek az előkészítése, hogy stikák vannak benne, esetleg adok egy olyan tanácsot vagy egy ötletet, amit én tapasztaltam s ebbe a könyvben nincsen benne, az alap dolgokat mástól úgy is

megkaphatja, tiszta szívesen. Én nem vagyok ellene, sőt szeretek elbeszélgetni másokkal is. Bárkivel bárhol beszélgetsz, örökké valamit tanulsz, én is nap mint nap valamivel szembesülök, ha jó, ha rossz. A rossz is jó, mondjuk, mert levonod a következtetést, hogy következőkor nem úgy csinálod. Jó, ha az ember érdeklődik, jár-kel, hall, a négy fal között sokat nem tanul az ember.

Az interjút készítette: Kovács Judit-Tünde

„Fontos, hogy nézzed a külföldi technológiát is…”

Lázár Sebestyén, Csíkszereda

Milyen agrárágazattal foglalkozol?

Mezőgazdasággal foglalkozom, hús marhákkal, teljesen megtermeljük az állatoknak a takarmányt, siló, kukorica, gabona, széna. Itthon 160 hektáron és Pusztinán a gabonatermesztés 250 hektáron folyik. A családban sokan vagyunk, akik elkezdték, azok a szüleink voltak, édesapámnak a testvére s a lánytestvére, elkezdték 1995-ben, akkor alakult a cég is. Először nagyapám kezdett állatokat vásárolni s akkor apáról fiúra szállt. Volt lehetőség megvásárolni egy telepet, Szentmiklóson volt az első telephely, aztán majd 2000-ben vevődött Csaracsó, az egy hat istállós telephely, oda még egyet építettünk. Volt egy SAPARD program, pályázat, azt megnyertük s azzal felújítottuk. Alul lebetonoztuk, szabad tartásba vannak az állatok. A területek felét béreljük és fele saját tulajdon. Azt a nyolcszáz állatot öt ember elintézi. Van egy telepvezetőnk, ő osztja ki a feladatokat, van mérleg, nézzük a súlygyarapodást is.

Korábbi mezőgazdasági tapasztalatod volt-e?

Igazából úgy képzeld el, hogy a szüleink is ebbe beleszülettek, a nagybátyám kint dolgozott Franciaországban, ő onnan szerezte a vevőket az állatokra. Sok féle szarvasmarhánk van, Romániában nagy a választék, sok keresztezett. Nagyon sokan nem megfelelő bikát használnak s akkor ilyen mindenféle borjú születik. Legnagyobb mértékben román tarka. Ezeket az országból, helyi gazdaságokból vesszük. János bácsi felhív, hogy neki van öt darab, akkor azt elhozzuk, de van olyan ötven darabos telep is, s akkor azt megvesszük. A két év alattiakat vesszük. Mindig egy kicsit a piac után alkalmazkodunk, mert muszáj, mindig a piactól függ az egész. Mivel Konstancán sok az arab felvásárló, elég kemény a piac, az arabok rengeteg állatot hordanak el, nemcsak szarvasmarhát, hanem juhot is. Hajóslag hordják. Visszatérve, kicsi korban már traktorokat vezettünk, kocsikat, mentünk, raktuk a szénát, beleszülettünk.

Kezdetben milyen feltételek voltak?

Voltak nehézségek, de szerencsére kitartottunkk, valahogy megoldódtak, mindenhol vannak nehézségek. Például bejött a kéknyelvűség, s nem lehetett állatot szállítani, lezárták, a kapun ki nem szabadott vinni egy állatot sem s akkor azt bezárták három hónapra. S olyankor amikor nincs mozgás, nem tudsz eladni, akkor nehéz. Nincs ahonnan forgasd, nincs pénzforgás, egyszerűen leblokálsz, majdnem egy évet. Csak vágóhídra lehetett vinni, s azt is csak három hónap után. S a vágóhídon nem adnak annyit, hogy megérje eladni. S most a jó állatot nem viszed vágóhídra, inkább tartod. Most a legegyszerűbb példa, lent Pusztinán százhúsz hektárt a jég csutkára vert, nem marad semmi belőle. Addig mind gondolkoztunk, legyen biztosítás, ne legyen, végül nem lett, ezt most nem tudjuk hogyan oldjuk meg, lesz valami kártérítés, nem lesz… Tényleg minden az időtől függ a mezőgazdaságban. Az is van, hogy nagyon sokan mennek ki külföldre, nem lehet kapni egy normális fiatal, jó kondícióban levő embert, akiben úgy meg is bízhat az ember, s már kétezer lej sem elég, hogy megtartsd. Annyi, hogy tényleg fizikai munka, nehéz munka, nem mondom, hogy leányálom, mert nem az, még így is, hogy gép van, mert kell dolgozni, télen mínusz húszba is. Tíz hektár a telephely, gyalogolni is egész nap nehéz, nem könnyű munka s nem könnyű dolog. Nekünk is volt három fiatalunk, akik egyszerűen elmentek Németországba, nagyon jó munkaerő volt, de nem tudod megfogni, mert nincs ahogy, kétezer lej is azért jó fizetés. Ha az újságban is megnézed csak állattenyésztők írják ki, hogy alkalmazottat keresnek. A másik dolog, hogy itt most a környéken nem kapnánk egy traktoristát, aki felül a traktorra s elvégzi a munkát, egy képesített szakembert nem lehet kapni s ez szerintem a rendszernek is egy kicsit a hibája, mert ezeken a környékeken nincsenek szakiskolák, hogy megtanítsák az embert egy jó szakmára. Van olyan alkalmazottunk, hogy Gyimesből jár nap mint nap, traktoros, gépész. Most például ilyen negyven éves is elmúlt, annyi, hogy nincs a családjával. Muszáj te is itthon begépesítsd magad, hiába mondják, hogy nem kell, ha elmennek az emberek muszáj te gépesítsd magad, hogy tudd fenntartani a gazdaságot.

Honnan sajátítottad el a gazdaság működtetéséhez a megfelelő tudást?

Mindenhonnan összelopkodtam, az üzleti tudást a szüleimtől, és aki foglalkozik az állatvásárral, a mezőgazdasági felét teljesen nagyapánktól, ő mindig hordott magával, mindig elmondta mikor veted a gabonát, mit mennyivel, mire mi kell, milyen betegségre. Automatikusan rögződött, jó, persze vannak újítások, utánanézel, nem úgy dolgozol, mint a régi rendszerben. Van ezen veszekedés, hogy

sokkal könnyebb megoldást tudnánk de a régi rendszerben benne van, ezen vitatkozunk nagytatával. Nagytatánk is besegít, aktív szereplő, elég aktív reggel öttől este kilencig menne, nem is tudja abbahagyni, ez az élete, ebben érzi jól magát. Ha nem mehet ki a mezőre, neki már vége van. Kicsi korban mindig ott voltunk az állatok közt vagy a mezőn, mi az órát sose néztük, hogy na most este nyolc óra… olyan volt hogy tizenkettőkor még ott voltunk. Mikor mennyi dolog van, igazából mindig ahhoz alkalmazkodunk. A mezőgazdaságban még termelünk pityókát, azt inkább azért, hogy vannak földek s jussba, bérleti szerződésünk van, hogy egy hektár után mennyi pityókát s mennyi gabonát kapnak.

A pályázatokról mi a véleményed?

Az az igazság, hogy nagyot nem pályáztunk, például ma mondtam, hogy van ez a Bethlen Gábor Alap, hogy arra kellene pályázni, aztán még ezen gondolkozunk. Igazából úgy vagyunk ezekkel a támogatásokkal, hogy például ha magyarországi, nem feltétlenül érzem, hogy le kellene rakjam, kellene éljek vele. Meg lehet próbálni, de nem sok esélyt látok, akkor már inkább éljünk egy kicsit a román pályázatokkal, ami egy kicsit biztosabb. De például tavaly a fiatal gazda pályázatoknál nem tudom hány százan lerakták Romániából s sikerült vagy kettőnek. Mi pályáztunk olyanra, hogy minimis, hogy az állam ad állatokra pénzt, felét állja az állatoknak s így vettük ezeket az új fajta szarvasmarhákat. Ezzel könnyű volt pályázni, a papírokat le kell rakni s utánanézni kicsit.

Szeretnél-e a jövőben pályázni?

Igen, gépekre, újítani. Még nem mélyedtem el ebben, ott tartok, hogy jó volna utána olvasni. Az a baj, hogy szerintem nincs is Romániában olyan, hogy most valaki idejöjjön s tartson egy előadást, hogy ne, most ebben az évben ezekre lehet pályázni. Ha bemész érdeklődni az APIA-hoz, esetleg elmondják, másképp én sose hallottam. Mondjuk, ott van az internet oldal s akkor fel lehet lépni, bele lehet olvasni, mondjuk nem sok, s el vannak késve, sokszor az információk amit felraknak már elég régi. Úgy látom, hogy a munkaerőhiány a legnagyobb probléma. Az is elmegy, akinek épp egy nagyon kicsi háza van, az is, nem hogy ott maradjon, hanem elmegy. Otthagy csapot- papot, s csak kimegy három hónapot dolgozni, jóformán nem is él, dolgozik. Hazajön, egy hónap alatt hol a házat, hol a manzárdot meg kell csinálni s megy vissza. Itthon is meg lehet csinálni szépen lassan,

csak ott úgy tűnik szerintem, hogy kapod a nagy pénzt rövid idő alatt, igazából hamar költünk. Egymást ráveszik s viszik.

A bankhitelekről mi a véleményed?

Én valahogy hitelt nem vennék fel. Csomót hallom rádióban is, hogy LAM mikrohitel, főleg a mezőgazdászokat támogatják, nagyon minimális, amit a rádióban hallok, de én valahogy inkább önerőből próbálom megoldani. Ismerek más farmokat, akik azt várják, hogy valahogy teljen el az év, hogy valahogy fizessék ki a hitelt.

Más gazdákkal tartod-e a kapcsolatot?

Igen, nagyon sok gazda hívja a szüleimet, olyan nap nincs, hogy tízen ne hívjanak. Szoktunk olyant, hogy kiadjuk bérbe a borjúkat, van aki igényel ilyent, hogy nincsen neki öt borjúra lehetősége, kiveszi tőlünk bérbe, felhizlalják és amit felhizlalnak azt mi visszavesszük. Ahogy a farmról kiadtuk úgy megmértük s amennyit hizlal, azt kifizetjük neki. S akkor így legalább nekünk is nagyobb a hely. Szerintem ez egy nagyon jó dolog. A háztáji gazdáknak ennél könnyebb pénzszerzés nincs.

A továbbtanulásról mi a véleményed?

Lehet fejleszteni, lehet utána olvasni, most már az interneten jó dolgokat lehet megtanulni. Az egyetem alatt voltak dolgok, amit tanultam, voltak, amit untam. A praktika s a tanulás az két külön fogalom. A könyvből megtanulsz egy dolgot, ad egy alapot, de a praktikához idő kell. Például van ez a nagybátyám, aki kiment külföldre még régebb és neki nagy a tudása, de gyakorlatba semmit nem tud. Ő azt gondolja, hogy minden így lesz, hogy felfújod s megvan, de nem. Nem tudja ő felmérni azt a munkát, hogy a traktor kimegy a mezőre az mennyi idő. Szerintem a praktika az legyen nagyon erős, a képzés az kiegészíti a praktikát. Ez a szakma egy olyan dolog, a praktikára kellene épüljön az elmélet. Például az egyetemen nagyon látszik, hogy akinek tetszik ez a szakma és ezután fogna bele, annak nincs meg az a tudása. Fontos, hogy ha gyermekkortól elkezded, s úgy benne vagy s mindenhonnan összelopsz valami kicsi információt, lényeget. Fontos, hogy nézzed a külföldi technológiát is azért, hogy újíts te is, mert másképp nem tudsz haladni, s más farmokat nézzél. A marosvásárhelyi MIÉRT-esek csinálnak ilyen farm-

látogatásokat, felvilágosítják a fiatal gazdákat, visznek húsfarmra, tejfarmra. Itt Csík szinten nem nagyon hallottam róla. Inkább gyakorlatias képzésekre mennék, az, hogy beüljünk egy terembe s valaki kezd papolni nekem, hogy hogyAN kell szarvasmarhát tenyészteni… Például jött hozzánk szakember, aki végignézte az egész telepet s elmondta, látszott, hogy értette a szakmáját, felvette az állat elől a silót s elmondta, hogy a takarmánynak mi a hibája, ez lehetne apróbb, az a szem nincs eltörve. A szakkönyv szerintem a maximális feltételeknek van írva, de ha neked nincs maximális feltételed, akkor te a saját kondíciód szerint kell megcsináld.

Szerinted mi az amit a hagyományos gazdálkodási gyakorlatból érdemes megtartani?

A hagyományos gazdálkodással a mai világban szerintem nem halad az ember. Ha kezdenénk lóval s szekérrel takarni, amíg megcsinálnánk kilenc hektárt a lovak is lefogynának. Egy nap tizenkét hektárt fel tudunk takarni lóval, de a falu ott kell legyen. Mi is próbáljuk úgy csinálni, hogy nagy parcellák legyenek, minél nagyobbak, hogy egymás mellől béreljük.

A közvetlen környezet hogyan látja a tevékenységedet?

Erről is lehetne beszélni, ez egy külön mese. Van, aki mondja, hogy nektek könnyű, a legtöbb vélemény ez. A másik fele, akit elvittünk dolgozni hozzánk, az többet nem jön, legtöbbször menekül a telefonhívásoktól. Sokféle. Van aki szeret,van, aki nem szeret. Van, aki irigy, az emberi természet tudod hogy van. Nagyjából azért próbálunk a jó út fele menni. Most ha véletlenül a traktorista beleszántott a másik területébe, akkor kompenzáljuk valamivel. Itt Taplocán van a mezőgazdasági székhely, itt tartjuk a gépeket, ide járnak be a gépészek, innen indulnak.

Mik a jövőbeli terveid?

Én most istállót szeretnék építeni, el van indítva, megvan a tervrajz. Azért, hogy a döntéseket ne a családtól kapjam, hogy jó vagy nem jó. persze lesz beleszólás. Egy kicsit valamit, csendesen, te csinálod úgy ahogy akarod, persze amellett tudsz te nekik is segíteni. Kiderül aztán.

Szerinted mi jellemzi az innovatív vállalkozásokat?

A fejlődés, nekem egyből az ugrik be és a pénz. Sokan kezdtek szóját is termeszteni, ami nem azt mondom, hogy egy őshonos növény, s kezdik termeszteni, mert van benne pénz, ez is egy jó dolog. Az uniós támogatások kiírják, hogy milyen vetőmagot használj, ez is egyfajta provokálás, a hazai termékeket úgy kiszorítja. Ha vennél román terméket, ahhoz támogatást nem kapsz. Most például van a támogatásokba egy ilyen alapcsomag, hogy meg kell várd július elsejét, s csak az után vághatod le a füvet, elöregedik. S amikor van ötven hektárod akkor ezt a csomagot nem tudod kérni, mert akkor egybe lesz a silózás. Virágzás előtt jó levágni a füvet, de ilyenkor már csak cellulóz marad a növényben. Meg lehet nézni, hogy július elseje van, mindenki úgy megfutamodik a mező felé. Meg lehet mondani, hogy ki tartozik bele a támogatásba.

A helyi vezetők vállalhatnak-e szerepet az innovációs folyamat érdekében?

Igen. Megcsinálja a mezei utakat, hogy lehessen haladni. Mi csináljuk meg a mezei utakat, mi kell a követ vegyük, rendeljük. Ezzel tudnának segíteni. Most nem tudom még mivel lehetne, ez nagy segítség lenne, rendszerezni az utakat, egy kerülőutat, hogy ne kelljen a traktorista a főúton menjen.

Szerinted mire lenne szükség ahhoz, hogy a helyi lakosság köréből mások is elmozduljanak az innovatívabb agrártevékenység irányába?

Nevelés kellene. Az első dolog, hogy a farmok, ahol ez a szimpla gazdálkodás folyik öregednek ki. A fiatalok vagy nagyvárosokba mennek, nem maradnak otthon. Például nekem sok olyan ismerősöm van, hogy faluról elmegy Kolozsvárra, elvégez egy humbug egyetemet, nem megy haza, hanem ott marad Kolozsvárom, bemegy egy multihoz dolgozni és leragad, nem fejleszti magát, nem próbál egy kicsit kimozdulni ebből, nagyváros, jó élet, ott ülnek, nem jönnek haza. A farmok öregednek ki, egyre több az idős, s most egy idős nem fog nekem termelni, ő megtermeli a paradicsomját, a hagymáját, közbe kirakja a kapu elé, hogy hátha egy kicsi plusz jön, de ez nem elég. Most szerintem, ha a fiatalság egy kicsit nem marad ott, nem áll a dolgok mellé, szerintem akkor senki. Egy-egy farmon van olyan, hogy két-három fiatal otthon dolgozik orrvérzésig s csinálja. Aki itthon marad nincs meg az a szaktudása, hogy ne most hogy értse s akkor valami nagyobbat csináljon. Kíváncsi vagyok, hogy öt év múlva akik hazajönnek azokkal mi lesz. Sokan kimentek, most a ház s az autó az a legfontosabb. Akárhova megy

az ember, ha elmész ilyen román faluba, ott csak öregek vannak, Pusztina fele még a kecskék az úton esznek, a tehén ki van kötve a kapu elé. Egy idős házaspár nem fog annyit termelni. Ahhoz képest egy olyan öt év alatt sokat fejlődött a mezőgazdaság, most már szinte senki nem takar lóval s szekérrel, jön a kicsi traktor s bálázó. Félnek itthon maradni, én is soktól hallottam.

Személyes szerepet vállalnál-e abban, hogy a településen jobban teret nyerjen az agrárinnováció?

Persze. A Sapientián egy másodéves csoportnak megszervezték a farm-látogatást nálunk. Nem egy titkos folyamat. Vagy egy olyan dolog, hogy ne, lássák az emberek, most is a gazdák nap mint nap bejönnek, akiktől vesszük a borjúkat, mert jó mérleg van, például sok faluban nincs mérleg, ezért a polgármesterek csinálhatnának helyi mérleget legalább a községeknek. Lehetne egy csomó mindent újítani, fejleszteni de ahhoz mind pénz kell. S a polgármesterekről a falvakba nagyon sok minden múlik.

Az interjút készítette: Kovács Judit-Tünde

„Nem félünk veszíteni, kísérletezni sem…”

Papp Edit, Papp Zsolt, Szentkatolna

Mivel foglalkoznak?

Elsősorban a homoktövisben reménykedünk, amiből 2,5 hektárt telepítettünk, és már az ültető anyag tiszta forrásból származik, tehát bio eredetű, és nem szeretnénk semmilyen vegyszert használni. Tehát maga a koncepció, amivel szeretnénk foglalkozni az nem csupán a növénytermesztés, a gyümölcs betakarítás és az eladásból származó profit, hanem szeretnénk ilyen tiszta termékeket előállítani, tehát szeretnénk biokultúrákkal foglalkozni. Hát van egy kis áfonyánk is a kertben néhány áron, van még 100 bokor ribizli.

Hát nagyban ezt a homoktövist szeretnénk még tovább fejleszteni, hogyha sikerül. Homoktövis jelenleg közel 5000 bokor van, ez az első éve, vagyis a nagy részét tavaly ősszel ültettük el, kishányadát meg idén tavasszal, de azok is megéltek. A kézdimárkosfalvi egyház területén ültettünk 250 gyümölcsfát, aminek három-negyede alma, most pontosan a számot nem tudom, 30 szilvafa is van. Az viszont nagyon nehéz biokultúrának átalakítani, mert az alma nagyon igényes és azt hagyományos módon szeretnénk termeszteni az egyház javára. Ezt két éve telepítettük, vagyis ősszel lesz két éve, hogy telepítettük a gyülekezet segítségével. És az idén szeretnénk folyatni még 50 csemetével, kibővíteni ott ahol van a régi harangozói lak, azt kipucolni, mert egy szemét terület. És az egyházkerület most támogatja ezeket a kezdeményezéseket, úgy-e a munka oroszlánrésze a miénk, mert a területet le kell dolgozzuk, lepucoljuk és bekerítsük, és aztán következnek a gyümölcsfák. De legalább megmentjük, mert az tényleg ott van az egyházhoz közel és eléggé szemetes, meg gaztelep.

Diófákkal próbálkoztunk korábban, van is jó néhány diófánk, viszont a vidék nem igazán felel meg az ültetvényszerű bio termesztésnek. Egy-egy fát, amit ügyesen el lehet rejteni a szélvédett helyre azok szépen fejlődnek, gondozva, öntözve, de tapasztalatunk az, hogy nagybani ültetvény legalábbis Szentkatolna-Márkosfalva határában ilyen nyílt mezei területen nem igazán életképes. Inkább az erdő-aljai falvaknak megfelelő, tehát ott ahol domb által védett, és nem annyira

szeles, ott valószínű, mert a talajminősége jó itt ezen a vidéken csak a szél, a huzat az ami zavarja nagyon.

A csincsillákból 45 anya volt és 9 hím, ezt egy Kolozsvár melletti, vagyis pontosabban aranyosgerendi tenyésztőtől vásároltuk, a valóság az, hogy drágák voltak. Kihoztuk az árát az eladásokból, most kellene többet befektetni, ahhoz, hogy profitra menjen az ember. De úgy érezzük, hogy most egy időre megállítjuk ezt a folyamatot, a tenyésztést. A nagy részét már eladtuk, az utolsók vannak megmaradva, mivel picik még és nem akarjuk felnevelni 8 hónaposra, odaajándékozzuk egy kökösi tenyésztőnek baráti alapon.

A csincsillák nem egy sikeres vállalkozás volt, valószínű, hogy nem sikerült nekik biztosítani elég rágókat, vagyis nem foglalkoztunk eleget velük, mert nem volt időnk. Ez az állat egy rágcsálófajta, és egy olyan szisztemet indítottunk el, ami rácsos ketrecben való tartás. Tehát azzal indultunk, viszont a csincsilla állandóan rág, és hogyha nem foglalja el magát a forgáccsal való rágással, akkor saját szőrét rágja meg.

Ez a vállalkozás nem sikerült, ezt most megszüntetjük egy ideig, még vannak, de amit tudunk eladunk belőle, mert mondjuk azt visszahozta, amit bele fektettünk. Viszont én nem adnám fel, annyit kellett volna még javítani, csak a feleségem nem ment bele, hogy még tovább befektessünk, hogy alul tálcákat helyezzünk és úgy forgácsba legyenek, mert akkor a forgácsot rágják, amikor stresszesek, nem magukat, és a kölykök is, amikor meg születnek, nem hűlnek ki, mint a rácson annyira, hanem sokkal nagyobb a megélési ráta. Ezt mondjuk pluszban még meg kellett volna ketrecenként csináljuk, de most kicsit belefáradtunk. Úgy gondoljuk, hogy most egy ideig leállunk, meg állunk ezzel, az infrastruktúra megvan, aztán nyugdíjra újra kezdjük. Például egy nyugdíjas házaspárnak nagyon jó fizetés kiegészítő, mert ismerünk olyanokat, akik foglalkoznak ilyen forgácsos rendszerrel, és sikeresen csinálják.

Nagyon fontos nekik a csend, mivel ezek magas hegyekben élnek és itt ahol gazdasági udvar van, és nem állhat le az apósom gazdasága ez miatt, és akkor ezek a nagy gépek, amikor dübörögve elmennek, akkor a csincsillák ezt hallják és egy kicsit bestresszelnek, és elkezdnek ugrani, és ez sem használ nekik. A nyugodt

helyet szeretik, a csendességet, pontosságot. Most már tudjuk, hogy mi hibádzik, csak most már nem volt erőnk úgy mindent helyrehozni hamarosan.

Kezdetben milyen indulási feltételek voltak?

A homoktövis ültetése álmunk volt, amikor egy nagyvárosban éltünk és laktunk akkor már megfogalmazódott bennünk, hogy egy nagyon szép tájhelyen egy ültetvényt telepítünk. Csak persze kell alkalmazkodni a vidék jellegzetességeihez is, és így esett végül a választás a homoktövisre, eredetileg fa ültetvényt akartunk. Hát végülis a homoktövisre a harmadik alkalommal esett választás, mert végülis fa ültetvényt szerettünk volna, de mindig végig futtatva rájöttünk, hogy igazából ez az a növény, ami nagyon ellenálló, és hát a szeles helyen szaporodik igazából, jó neki a szeles idő, mást nem is találtunk, aminek jó lett volna igazából. Legelőször a diófával kezdtünk, és azért kezdtünk, mert az elején végülis egy megélhetési forrásban gondolkodtunk a pedagógusi munka mellett, és a lelkészi állás mellett még jó lenne valami földiben is gondolkodni, s akkor ezért döntöttünk ezek mellett fizetéskiegészítésként. Az áfonyát csak a család részére termesztjük, azzal 400-al kezdtünk, de jó pár bokrot eladtunk, ami úgy nem fejlődött. Azt is állandóan savazni kell, s akkor gondoltuk annyit tartunk meg, amennyivel meg tudunk birkózni, mert 3-4 évente ki kell az alját, cserélni a savas tőzeggel, a fiúnk nagyon szereti, és a feleségem is, én meg nem annyira, és a lányunk sem. Hogyha nem tudod megfelelően kezelni az áfonyát, nem savazod, vagy nem viszed be kémiai úton a savas közeget neki akkor nem terem. Abból most van körülbelül 300 bokor, tehát a 400-ból visszajöttünk 300-ra. De az élet ilyen kísérletezés, és az ember így szabja meg a maga irányvonalát, ha egy-két dolgot kipróbál, mi nem félünk ilyen szempontból veszíteni, kísérletezni sem, szóval másképp nem lehet, kell tudni veszíteni, mert akkor jössz rá, hogy melyik a jó. Mert az a valóság, hogy anélkül, hogy megbántanám ezt a vidéket itt mindenki malaccal, gabonával és pityókával foglalkozik, tehát nem tudnak tanácsot adni ezekben a dolgokban. Nincs pionír előttünk, aki úttörő lett volna, és ezért a saját bőrünkön kellett megtapasztaljuk.

Az áfonyák öt éve voltak ültetve, és már két alkalommal átültettük, most készülünk a harmadik átültetésre, de az áfonyabokrok, azok mind élnek, szépen megnőttek. Viszont ahhoz, hogy teremjen savas tőzeget kell neki biztosítani, időnként cserélni kell az aljzatot, vagy korpába ülteted, 80% korpába vagy

vásárolsz ilyen 4,5 ph-ju savas tőzeget. Kell néha permetezni. Az ültetésnél jó, ha minél nagyobb a távolság, mi úgy csináltuk, hogy 1-szer 1-re ültettük, tehát a sortávolság is 1, és a tőtávolság is 1 méter. Ha jól terem majd el is adjuk, mert a családnak egy kicsit sok lesz, mert most is van körülbelül 250 tő. Ilyen kis kerti mennyiségben még kézzel szedjük le, a nagy ültetvényeknél van fésűje, lehull ami meg van érve, és ami meg van érve az benne marad a fésűbe. Ezt csak Youtube-on láttuk, hogy Amerikában hogy csinálták nagy ültetvényeknél. Most rendeltünk neki kapát, hogy ne kézzel kapáljuk.

Milyen nehézségek voltak kezdetben?

Az első lépés az volt, ez a könnyebbség, hogy apósom ideadta a földet, a nagy nehézség az volt, hogy be kellett keríteni, annak is egy részét ő csinálta, de például nyáron mi kerítettük be a nagyobb részt. Hát úgy-e lépésenként történt ez a dolog, a Márkosfalviak munkájával, ők dolgoztak rajta a kerítés készítésében, dróthálózás, tehát egyszer meg kellett teremteni, mert ezen a vidéken azért nem hagyhatod nyitva az ilyen területet, mert nem biztos semmi. És akkor maga az ültetés is, minden kemény munka, napszámfizetés volt, ásók törtek el, lapok, tehát minden apróság, benzinköltség is, van energia is meg pénzráfordítás is. Megvenni az ültető anyagot is, vagy megrendelni jó forrásból. A homoktövis Aradról származik, ott van egy európai hírű nemesítő, mert ez nemes homoktövis, ilyen kis fákká alakul, hogyha nem bokrosodik, mint a vad, hanem koronája lesz. A diót pedig Moldvából hoztuk, az románfajta dió, a második rend, az első rendnél francia dióval próbálkoztunk, de az nem jött be, mert a francia dió két év után kifagyott. Tehát az sikertelen vállalkozás volt, ebből a dióból is szeretnénk átmenteni, ahol még területünk van minél többet ilyen zártabb helyen, hogy azért legyen dió-termésünk, csak nem ültetvényszerűen lesz, hogyha el tudjuk adni. Ha el tudjuk adni, akkor kicseréljük homoktövisre, persze az se olcsó, de tovább folytatni. A diófák ültetésénél hívtunk egy kertészmérnököt, aki azt mondta, hogy elsősorban talajmintát kellett volna venni, ezt mi meg is csináltuk. A talajjal nincsen gond, viszont egy hűvös, szeles helyre van a dió ültetve, ami nem megfelelő neki. Ami előnyös az ültetvény locsolásánál, hogy patak mellett van, mi már locsoltuk volt, mert volt egy forró nyár. Viszont a kora tavaszi fagyok erősebbek a patak mentén, és ez egy kicsit visszafogja a fejlődésüket. Viszont a patakot akkor felhasználjuk a homoktövis locsolására, ha összejön a locsolórendszer, mert csepegtető kell hozzá.

A szüleik gazdálkodtak-e?

Igen gazdálkodtak, de még jelenleg is gazdálkodnak. Krumpli termesztés, gabona, állattenyésztés, tejtermelés.

Melyek voltak az agárár tevékenységgel kapcsolatban az első tapasztalatok?

Hát az, hogy elég verítékes, és kiszámíthatatlan, de mindenképpen áldás van rajta már maga a munkában is és a termésben is. De ugyanakkor, hogyha látod, hogy valami megél és szép és fejlődik, akkor van sikerélmény és elégtétel, úgyhogy érdemes dolgozni.

A mostani tevékenység előtt gazdálkodtak-e?

Persze, még ezelőtt 15 évvel is tartottunk malacokat Kézdimárkosfalván, nagyon szép malacok voltak, sikeres volt az a vállalkozás, akkor jól ment a süldő piacon, és mindig jó árban el tudtuk adni, mindig 3-4 hónapot felneveltük és akkor tovább adtuk. De igazából növénytermesztéssel így nagyban nem foglalkoztunk.

Honnan szerezték a mostani tevékenységéhez szükséges ismereteket?

Utána olvastunk interneten, könyvekből, telefonbeszélgetések, megkerestük az illetőt, elmentünk megnéztük milyen egy kezdeti ültetvény, tanácsokat kértünk tőle. Például a homoktövissel kapcsolatban elmentünk Kovásznára, itt közel van egy fiatalember, és Magyarországon is megnéztünk egy homoktövis ültetvényt. Mert nem mindegy, hogy hogyan ülteted el, mert a homoktövis ültetvénynek van egy ültetési sémája, megvan a metódusa hogy hogyan kell ültetni, megvan a sortávolság és megvan a tőtávolság. Tehát megvan a homoktövisnek a sortávolság a 3,5 méter, és a tőtávolság az egyik tő a másiktól 1,5 méter, és akkor ezen belül, tehát úgy van, hogy 8 sortermő és 1 sor megporzó, és 1 sor megporzó után ismét jön 8 sortermő, és így tovább ilyen rendszerben van ahhoz, hogy működjön a megtermékenyítés. Mert ez nem úgy van, mint más növénynél, hanem ide kellenek megporzók. A gondozását, ápolását ezen túl fogjuk megtapasztalni. És utána mikor megerősödik a bokor és kezd teremni, lehet hagyni, befüvesedni és nyírni kell a közét, ez az alja. És a koronát ki kell alakítani ugyanúgy, mint más fánál, az első 2-3 évben kialakítod a koronát s akkor utána jön a betakarítás. A betakarítás az együttműködik a nyeséssel, miután ki van alakítva a korona, tehát levágod az

ágakat ilyen 30 centisre, azok berakódnak ilyen nagy dobozokkal egy hűtőládába, -28 fokra lefagy, utána kiveszik a nagy dobozt majd le verik az ágról, fagyosan hull le, fagyosan hagyja el a bogyó az ágacskát. Akkor egy másik hűtőládában visszateszik, ami már nem kell -28 fok legyen. Ez egy komplexebb ipari folyamat és nem ártana addig 3-4 év alatt felépíteni egy ilyen két kamarás fagyasztórendszert hozzá, hogyha jól terem. Nehéz lesz, mert ez elég drága technológia, nem könnyen térül meg, de hosszú távon talán igen. Persze ehhez előbb egy komolyabb épület is kell, ahová berakni a hűtőrendszert. Most azon gondolkodunk, hogy jövőben megcsináljuk egyszer az épületet, majd a kamrát, ami minimum 6-7000 euró. És ezen kívül nem ártana locsolórendszert ilyen függesztett csöpögtetőt, hogy lehessen az alját kapálni rendszeresen, de még jobban fejlődne. Szárazság tűrő, viszont a bogyók nagysága s az íze nem mindegy, hogyha locsolva van, az sokkal nagyobb, jobban fejlődik, nagyobb szemek lesznek, minthogyha nincs locsolva. Tehát még ezzel nem állt meg a folyamat, hogy elültetődött, hanem tovább jönnek a gondok. Van benne ilyen technika, és akinek ez nincs meg az már hátrányban van, ezt el kell érni. Azért kell elérni, hogy a piacon kétszer annyit tudsz kérni fagyasztott termékért, mintha a földről elvinnék. Monopolhelyzetben van a felvásárló, mert tegyük hozzá ezt a növényt igazából azért nem szabad piacról venni meg útszéli árusoktól, mert 48 órát őrzi meg a leszedés után az antioxidáns tulajdonságait. Azért kell lefagyasztani, mert két nap után elveszti. Ezt nagyon sokan nem tudják amikor veszik, mi sem tudtuk eddig amíg nem olvastuk, hogy amit az út széléről veszel homoktövist nem ugyanaz, mint amit lefagyasztva veszel, mert azt kitudja mikor szedte valaki, ezelőtt egy héttel és tovább árulja. Igazából a fagyasztott bogyó ára, amikor már extra szezon van akkor 2-3 szorosa a föld végén adott árunál, mert ott felvásárló monopolhelyzetben van épp ezért, hogy nem őrzi meg a tulajdonságait sokáig.

A diófához nem sok ismeretet szedtünk össze, egyszerűen azt megkívántuk, hogy valami tartósabb fából álló ültetvényünk legyen, csak nem dokumentálódtunk erre eléggé. Tehát egyszer kellett volna próbából néhányat ültetni, de úgy-e ideje sincs az embernek. Tehát az ötlet az onnan jött, hogy úgy gondoltuk, hogy legyen valami, amit át lehet adni a következő generációnak, mert egy jó fa 70-80 évet él. Azért szerettük volna, mert annyi mindenki írtja a fákat, az erdőt, és úgy gondoltuk, hogy jó lenne valami tartósabbat ültetni, na de nem minden ötlet sikerül, hiába hogy jó a szándék, a természet beleszól.

A gyümölcsfák azok szépen fejlődnek, viszont onnan jött az ötlet, hogy először is végignéztük azt a területet, mert valamikor tetszett nekünk, amikor először ott voltunk, laktunk hat évig. De most más szemmel néztük, miután egy kicsit a világot is láttuk, és úgy össze-vissza görbén nőttek az öreg fák rajta, és úgy gondoltuk, hogy most már 100 évig elég volt így ebben az állapotában, és akkor egy kicsit újítsuk meg. És akkor a presbitérium pozitívan állt hozzá, azt mondhatom, hogy 90%-ban támogatták, és oda is álltak keményen dolgozni, megtisztítani a területet. A polgármesteri hivataltól engedély kértünk, hogy fa helyett fa lesz, tehát hozzájárultak, hogy a régi fákból tűzre aprított fa legyen majd az egyház számára, és akkor majd egy gyümölcsös létesüljön. S persze még onnan jött az ötlet, hogy a terület hasznosan ki legyen használva, és a másik, hogy a falubeli kisgyermekeknek legyen mindig gyümölcs. Arra gondoltunk, hogy az óvódás, iskolás gyermekek kapnának ebből a gyümölcsből és természetesen az egyháztagok. Ezeket a gyümölcsfákat két éve ültettük, vagyis 2015 novemberében, még nem volt termés, két év múlva várjuk az első termést, egy éves fákat hoztunk, s az legalább három évig kell nőjön. Az idén már volt amelyik virágzott, de az még nem termés. Ez különösebb nagyobb gondozást nem igényel, az egyházgondnok jól lekaszálja a tövét, és akkor fel kellene kapálni, rügyezni. Van egy speciális csoport, aki felnyesi, permetezi, tehát most a kezdettől fogva úgy lesznek kialakítva a koronák, hogy nem elnyúlt nyúlánk fák lesznek, hanem már szakszerűen vannak nyesve. Hát van ennek egy évi karbantartási díja, de le kell nyesni, mert elég nagy terület, s hanem össze-vissza nőnek. Hát az alma nem bio, mert azt nem lehet, mert hanem akkor nem piacos és be kellene őrölni, így egy minimális permetezést igényel, 2-3 alkalommal évente, s akkor a metszést is végezni kell évente. A permetezést is ez a szakcsoport végzi, ők megmetszik, és tudják, hogy évi 2-3-szor hogy kell permetezzék, tavasszal, nyár elején és ősszel.

Honnan hallottak erről a szakcsoportról?

Ezt a szakcsoportot mi már rég ismerjük, hiszen ezek már évek óta az apósomékhoz járnak, mert nekik is vannak gyümölcsöseik, és akkor meg kértük őket, sőt itthon a kertben is a fákat, amikor jönnek aposómékhoz ők rendezik, és mindig bőségesen teremnek. Nekünk volt nyolc almafánk és annyit terem mindig, hogy a családot eltartja, annyi az alma, hogy szinte szakad le az ág. De ezek profik, és tudják, hogy mit hogy kell, és nagyon sokat termett a nyolc almafa, nekünk, a

családnak, gyerekekkel együtt egész télen van almánk. Tehát arra gondoltunk, hogy a 250 fa miért ne teremjen ilyen sokat, hogyha már van, és megéri.

Mielőtt meg vásároltuk volna a csincsillákat elmentünk ide Aranyosgerendre, Ott van egy elég nagy tenyésztő és meg néztük nála, ő egy komáromi nagy felvásárlóval dolgozik, ez a legnagyobb a világon állítólag, nem a szlovákiai részen, hanem a magyarországi részen, ő a közvetítő, és beszedő központ van Aranyosgerenden. De oda mi nem szállítottuk, hanem egy régeni felvásárlónak, mert az közelebb volt.

A csincsillákról meg ezelőtt 20 éve olvasgattunk volt internetről, ami egy könyv formájában terjedt, és már akkor gondolkodtunk kisállatokkal, de akkor nem próbáltuk meg. Most már itthon könyveink is vannak. Érdemes foglalkozni, mert természetes bőr, szőr. Minden ilyen bőr ellenes sivalkodás ellenére még mindig azt tartom, hogy a műanyag ipar, hogyha az gyártja a ruhákat meg a bundákat, sokkal nagyobb kár csinál a műanyagipar, hogyha csak műszőrmékbe öltöznek az emberek, minthogyha az ember tenyészt egy állatfajtát, egy részét feláldozza, de azzal nem pusztítja ki, mert tenyészti végülis. Ha ennivaló lenne senki nem szólna semmit, mert az ember mindent megesz, de ha bundának tenyésztik akkor már sokan felszisszennek(...)

Amire nagyon kell vigyázni az a hőmérséklet állandósága, amit nehéz biztosítani, tehát 17-18 celsius fokban szeretik a legjobban, 25 fok után, mivel nem képesek izzadni, és nagyon- nagyon sűrű a bundájuk, egy szép bundába lehet 10.000 szőrszál is négyzet centiméterenként. Tehát emiatt a 25 celsius fok fölötti melegeket nem bírják sokáig, és elpusztulhatnak, ezt ventilátorokkal biztosítjuk. És nem szeretik a nedves levegőt sem, tehát a páratartalom nem lehet nagy, mert akkor meggombásodnak, és megrágják magukat, ezért száraz levegő kell nekik. Hát ezek a nehéz körülmények miatt olyan drága a csincsilla bunda, hogyha készen áruházból veszi az ember.

Mi a véleményük a pályázati támogatásokról?

Gondolkodtunk volt erről egy időben mi is, hogy jó lenne csinálni, de úgy látjuk, hogy több hátránya van, mint előnye. Hát például ennél a fagyasztó raktár építésénél is nagyon-nagyon sok mindent le kell kötni, saját földtelket, mindent be tenni cég névre, s a másik az, hogy az ember nem tud akkora raktárépületet

tervezni mekkorát szeretne, hogy mondjuk mutasson is azon a telken, ahol van. Hanem, akkor csak akkorát lehet, ami a megengedett, így kis épület kétszer annyiba kerül pályázaton keresztül, mintha az ember saját erőből csinálná. Tehát nagy részét elviszi a pályázatnak fölösleges kiadásokkal, és annyi hogy a technológiát meg lehetne akkor egyből vásárolni, de reméljük, hogy lépésenként így is összejön. Túl nagy lekötöttség, túl sok ellenőrzés, túl sok szigor és emiatt aztán nem ragaszkodtunk, rengeteg a bürokrácia, és el is lehet bukni apróságokon, meg visszafizettetek, tehát nem hiszem, hogy ezzel mi élnénk. Van, akinek járható út, de ilyen kisebb összegeknél nem éri meg kockáztatni szerintem.

Mi a véleményük a bankhitelekről?

Ha lehet óvakodunk tőle ameddig engedi a takarónk, hát pontosan a kamatok miatt, és amiatt, hogy az ember, amikor nagyon lelkes akkor nem tudja felmérni, hogy hosszútávon mekkora tehertételt jelent hosszú évtizedek során egy hitelt törleszteni, hogy mennyire bele tud fásulni, ki tud égni, mert már nincs meg az újdonság ereje, és akkor el is tud keseredni hogyha van egy ilyen nyomás állandóan rajta. Úgyhogy jobb kevesebbel megelégedni, persze vannak esetek, amikor valakinek nagyon kreatívan van egy ötlete, és nincs, amiből elinduljon és meg van száz százalékban győződve, hogy hoz az az ötlet, akkor talán érdemes belevágni, ha nincs más útja.

Fontosnak tartják-e az együttműködést más gazdálkodókkal, vállalkozókkal?

Mi fontosnak tartjuk, ha valaki velünk szeretne együttműködni mi nyitottak vagyunk. Gondoltunk társulásra, sőt szeretnénk is, mert itt már van két személy, aki ugyancsak homoktövis termesztéssel foglalkozik, és az eladásnál mindenképp kell, hogy társuljunk, hogyha lenne felvásárló, mert három gazda van ugyanezen a vidéken, majdnem ugyanezen az útvonalon. Tehát érdemes társulni én szerintem, tapasztalatokat átadni, észrevételeket megosztani. Tartjuk is velük a kapcsolatot, csak még nem történtek konkrét lépések, mert ők is még csak egy éves ültetvénnyel rendelkeznek. Sőt már a vásárlásnál is társultunk, mert amikor mentem tövekért, akkor hoztam a másik két tulajdonosnak is, aki még ültetett, vagyis csak ez kiegészítés volt, mert nekik már több volt, csak megkértek, hogy hozzak nekik is.

Van egy állatorvos, aki ültetett itt Zabola előtt, és akkor kellett nekik is hozni bakk töveket. És akkor egy kovásznai román mérnök szintén ugyancsak egy hektárt most ültetett ősszel. Ő már kipróbálta 100 tővel, ezelőtt vagy 4-5 évvel elültette, hogy hogyan bírja ezen a vidéken, és elég jó. Tehát azt mondja, hogy jó, csak nála a megporzás nem működött szerintem ilyen jól, mert zártabb, nem annyira szeles, mint nálunk a kertben. De úgy is ültetett, ő is még próbálkozik egy hektárral.

A továbbtanulás, szakmai tudás megszerzése érdekében milyen ismereteket tart előnyösnek, fontosnak?

Az a helyzet, hogy most én egyéb domíniumban tanulok tovább, de itt ebben a domíniumban is fontos lenne, hogy a bio termesztésről többet megtudni kurzusok, könyvek által, meg állandó információra van szükség. A feleségemnek lett volna most egy lehetősége, hogy beiratkozzon egy bio tanfolyamra, de mivel most ment vissza tanítani picit tolta ezt a továbbtanulási lehetőséget. De valószínű jó hogyha tovább tanulsz, jó lenne olyan szempontból is hogy tanulj, hogy mikor ellenőriznek, akkor tudod, hogy mit kérnek, hogy reagálj arra, tehát érdemes lenne.

Véleményük szerint mi az, amit a hagyományos falusi gazdálkodási gyakorlatból érdemes megtartani?

A földszeretetet, a kitartást, s a jó tapasztalatokat érdemes meghallgatni mielőtt belefognál valamilyen különleges vállalkozásba, mert általában a gazdák tudják, hogy mit miért mondanak, ők már tudják, hogy mit szabad és mit nem. A hagyományos gazdálkodást mi nem annyira ismerjük, mert nem foglalkoztunk direkt módon, csak tudjuk, hogy a családban van. Sőt nem szeretnénk pontosan a rengeteg vegyszert bevinni meg ilyesmi, azért próbáltuk ezt a homoktövist, hogy ez semmiféle vegyszert nem igényel. Már az elején megtudtuk, hogy az egyik kevésbé vegyszerigényes, tehát szinte semmi nélkül, lehet ezt a bio termesztés vonalán csinálni. Kevés ellensége van, mert a madarak sem szeretik, mert természetes formájában rengeteg C- vitamin tartalma miatt nagyon savanyú a bogyó. Tízszer annyi C-vitamint tartalmaz grammra, mint a citrom. És úgy gondoljuk, és így is olvastuk, hogy a mesterséges C-vitaminról áttérnek a természetes C-vitaminra, s akkor reménykedünk, hogy hátha ez egy jó út. Meg sok helyen például már a

németek ebből vonják ki a C-vitamint, ami nagyon fontos az embereknek az egészséges életmódhoz.

Hogyan látják az Ön kezdeményezését a közvetlen környezetükben?

Van, aki csipkének nevezi, van aki gyomnövénynek, burjánnak, van akik csodálkoznak, a székely konzervativizmusba úgy-e egy kicsit beleütközik az ember, de többen pozitívan veszik. Van, akik kíváncsian várják a fejlődést, hogy mi lesz ebből, azért mert már sokan olvastak róla, és a fiatalok rugalmasan tekintenek rá, érdekesnek találják. A csincsillákat lepatkányozták meg mindenféle ellenvélemény volt, aztán egy idő után, mikor látták, hogy milyen szép tökéletes puha bundájuk van, akkor úgy megszeretgették így a családban is, még sajnálják is, hogy most megállítjuk.

Továbblépési, fejlesztési tervei?

Hát hogyha beválik ez a növényfajta ezen a területen akkor szeretnénk fejleszteni, ott még van összesen 4 hektár bekerített terület, ebből 2,5 hektár van beültetve, és a fennmaradt 1,5 hektár még homoktövis vagy egy ilyen hűtőrendszer kialakítása se ártana, ha összejönne.

Véleménye szerint mi jellemzi inkább az innovatív agrárvállalkozást?

Én szerintem itt nem annyira jött be az innovatív agrárvállalkozás, inkább csak a hagyományos, itt ezen a vidéken. De olyan például ismerősünk Nagyváradon, aki régóta foglalkoznak áfonyával, 1200 áfonya bokruk van. A fiatalok, a középkorú generáció nyítotabb az innovatív agrárvállalkozásra. Valamint még arra gondolok, hogy mindenképpen néhány dologra rá lehet helyezni a pontot, mert kisebb területen nagyobb hatékonyságú növényeket lehet benne termeszteni. A megszokottak helyett innovatív kultúrákra kell törekedni, olyasmire kell törekedni, ami tényleg nagyon sok nyomelemet, vitamint, ilyesmit tartalmaz. Nagyon fontos a locsolás ilyen szempontból, és ha lehet tisztán termeszteni, vegyszerek adaléka nélkül.

Mit tehetne a helyi vezetés az agrár innováció érdekében?

Én szerintem jó lenne több előadást tartani, az embereket felvilágosítani, hogy érdemes ezzel foglalkozni, hogy merjenek többen vállalkozni, ne csak a hagyományos krumpli, kukorica, búza. Értem, hogy az a jó, csak akkor jobb lenne összefogni ezekben a kultúrákban és kialakítani egy piacot, tehát az eladást megszervezni kisebb gazdáknak. Biztos ez jóval nehezebb gyakorlatban, mint így elméletben kimondani, egy csomó érdek egymásnak feszül, meg eltérő vélemények meg bizalmatlanság van, és ezért nehéz összefogni. Itt az ilyen szövetkezetektől az emberek vonakodnak, nem szeretik, a kommunizmus után félnek. És a szövetkezetben nem az lenne a lényeg, hogy 2-3 igazgató, aligazgató, titkár kivegye a jó summa pénzt, hanem hogy a szövetkezetekben ott ne a főnökség vigye el a jövedelmet, hanem akik dolgoznak, a tagok. Mert bizony van olyan, hogy vannak szövetkezetek, de a termelőnek vagy a gazdának nagyon kicsi marad meg, amikor minden juttatást kifizet.

Vállalnának-e személyesen is valamilyen szerepet abban, hogy a településen jobban teret nyerjen az agrár innováció?

Ezt inkább átengednénk olyanoknak, akiknek nagyobb tapasztalatuk van, szakvégzettségük és jobbak ebben a domíniumban. Azt hiszem, hogy ebben nem vállalnánk szerepet. De a tapasztalatainkat elmondanánk bárkinek.

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„Egy telefonnal s egy internettel bármit megtudsz...”

Pákó Zsolt, Gelence

Honnan jött az ötlet, hogy dióval foglalkozz?

A nővéremtől. Ezt soha nem kérdeztem meg tőle, hogy neki honnan jött az ötlet. Egyszer azt mondta, hogy diót akar ültetni az egyik földbe, csináljak neki öt hektár földet. Akkor összeszedtem egy parcellába négy hektár hatvankét árat. Ezek saját földek voltak. A továbbiakban a teljes betakarító készletet be szeretném szerezni. Ez egy rázógépből áll és egy felszedőből. Algyógyi 65-öt szeretnék telepíteni, leírások alapján ez tűnt a legrezisztensebbnek, itt hideg van, a rezisztenciára szükség van, meg terméshozam, mert nem elég csak, hogy rezisztens legyen. Most kertelek, úgy képzeltük el a kerítést, hogy az éljen. Ne kelljen minden öt- tíz évben kerítésoszlopot cserélni, ne kelljen vasból, betonból tenni. A legegyszerűbb és legkézenfekvőbb a fűzfakaró, leszúrni a földbe, drótháló rá, kész. Az a drótháló amíg elromlik, a tizenöt év alatt, a diófák annyira megerősödnek, utána már nem árt neki semmi. S akkor megmarad csak a fűzfa sövény körülötte. Ezt bio ültetvénynek tervezem. Nekem már van bio minősítésem, pillanatnyilag lucernát termelek, mivel hogy nem kell senkinek semmi, konkrétan, hogy valamilyen kultúrnövényt valaki kérjen, hogy én azt neki bioba termeljem, vagy egyáltalán megkérdezze, hogy tudnád-e termelni ezt vagy azt, senki. A bio nálunk egyelőre még a pénzen alapszik, nem azon, hogy valakinek szüksége van rá.

Korábbi tapasztalatod van-e a mezőgazdaságban?

Van. Apám tanító volt és 92-ben otthagyta a tanügyet. Pityókával, búzával foglalkozott olyan hetven hektáron. Gyermekként annyira nem érdekelt, hogy ezt tanuljam meg vagy azt tanuljam meg. Neki volt egy barátja, az agrármérnök volt, ők mentek mindig ketten, egyfolytában járták a mezőt, a másiknak mániája volt a mező, mert mestersége volt. Én nem kerültem be a képbe. Gyermekként nem vettem részt a gazdálkodásban, utána jött a líceum és azért nem, utána pedig elkerültem egyetemre. Nem igaz, hogy semmit sem tudtam, nem úgy mentem oda, csak nem volt meg az az alapvető jó paraszti tudásom, ami meglett volna, hogyha

teszem fel nem járok líceumba, nyolcadik osztály után neki álltam volna gazdálkodni s akkor lett volna egy tapasztalatcsomag.

Én agrármérnök vagyok, azért vagyok az, mert ezt akartam csinálni, céltuda

tosan. 2000-től 2005-ig jártam Kolozsváron. Az ott szerzett ismereteket nem tudom gyakorlatba ültetni, mert nincs anyagi fedezet rá. Mindenki tudja elméletbe, hogy de jó volna így s így, de nem teszünk 150 kilo hatóanyagot, csak ötvenet, mert járni jár, de nem jut. Más az elmélet s más a gyakorlat. Úgy jöttem haza Kolozsvárról, hogy na, én most megmutatom, csodákat fogok tenni, nem.

A szükséges ismereteket honnan szerezted?

Jársz, mész, hallasz, megjegyzed. Ez olyan, mint a kicsi gyermek a kosszal, ráragad. Ha érdekel akkor megtanulod te is. Én tényleg a legtöbbet a dióról, amit tanultam azt az utóbbi egy évben szereztem. Kerestem, hogy milyen fajtát, miért azt a fajtát, még milyen fajták vannak, első nekifutásból például próbáltak meggyőzni s szinte sikerrel is jártak, hogy francia fajtát vegyek, Franquettet, szinte meg is győztek.

Elmentem Ploiesti-re és egy bácsikához, aki azt mondta, hogy ők diót termelnek s dióültetvényeket csinálnak, s hogy ők csemetéket adnak el, s elmentem, hogy nézzem meg, lássak csodát. Az volt gyanús, hogy a csemeteültetvényre nem vitt el, de elvitt egy olyan ültetvényhez, amit ezelőtt ő tíz évvel ültetett magának. Mire elértünk oda, kiderült, hogy ő azt eladta, nem tud bemenni a kapun se. Én arra jöttem rá, hogy valakinek elvitt az ültetvényéhez, valahonnan fog venni csemetéket s rám fogja sózni jó drágán. Szerencsére van Google Map, s be volt jelölve a diós, hogy nem tudom milyen nőnek a bio ültetvénye, ő ültette, nem vette. Nyilván felhívtam, beszéltem vele, ők ültették, nevelték, ők azt a diót nem eladják, hanem feldolgozzák, cukrászdájuk van. Elmentem Vranceába, utána Iaşiba, egyszer valaki elszólta magát, hogy nem-e fog kifagyni nálunk. Akkor néztem a fajtákat. Itt lennebb van egy dióültetvény, eljöttél mellette, annak az egyetlen problémája az, hogy a Feketeügy partján van, alapból iszapba van ültetve, a vízállás két méteren felül van, a diónak hármon alól kellene legyen, nem iszap, hanem szellős talaj kellene, a huzat nem jó, tehát ott semmi sem jó, s ott már harmadik rend csemete van.

A pályázati lehetőségekről mi a véleményed?

Lehetőség van. Van pályázatom, három van letéve az idén. Most információ kiegészítést kértek, ugyanez a pályázat más megyébe is le volt téve, ott nem volt probléma. Ez a pályázat egy szalma brikettálóra van letéve. Tavaly hetven hektár búzánk volt, az idén ugye a lucernaföldek sokat elfoglaltak ebből, vetettünk harminc hektár lucernát, a pityókát megnöveltük a tavalyhoz képest. Zabot is termesztünk.

Más gazdákkal tartod-e a kapcsolatot?

Igen. A faluban van vagy kettő-három, akivel együtt tudunk dolgozni, de olyan is van, akivel nem lehet. A második legnagyobb gazdákkal a faluba nem lehet együtt dolgozni, annyira önzők, csak az ővé haladjon. Dolgoztunk együtt, akkor ő olyan volt, hogy szombaton és vasárnap nem dolgozik, neki mindent meg kellett csinálni, mert közösen dolgoztunk. Neki mindent meg kellett csinálni hét közben, s akkor az enyém maradt a hétvégére s azt egyedül kellett megcsináljam, akkor mi értelme segítsek neki, akkor csinálom az enyémet s kész. Így összement a tej, de vannak kisebbek, akikkel együtt tudunk dolgozni. Én éjjel kettőkor is dolgozom, ha tudom, hogy megérdemli az ember. Egyedül az embert megeszi a fene, egyedül nehéz.

A továbbtanulásról mi a véleményed?

Ha valami érdekel, annak bármikor bárhol utána tudsz járni, főleg most, egy telefonnal s egy internettel bármit megtudsz. Én ezeket az uniós képzéseket, amire lepengetnek ilyen olyan nagy összegeket tiszta pénzpocsékolásnak látom. Nem mintha baj volna, mert ide jön be a pénz az országba, az itteni körforgásba kerül be, de nem látom értelmét. A tapasztalatcserék érdekesek, mert az olyan dolog, hogy valakinek meg kell legyen az információja, valaki le kell tárgyalja, mert nem igaz, hogy nem tudsz elmenni önerőből, de érdekesebb, hogyha többen megyünk.

Szerinted a hagyományos gazdálkodási módból mit érdemes megtartani?

Az, hogy úgy kell csinálni, mint régen, az nézőpont kérdése. Az ökörrel való szántás is jó dolog volt, akkor. Most se rossz, ha megfizetik. Pénz kérdése minden. Ha meg van fizetve bármit megéri csinálni, de ki fizeti meg és miért, mi a hosszú

távú hatása ennek, ha azt kell csinálni? Régen nem csináltak rosszul nagyon semmit, a szükség is rávitte őket, de az, hogy azzal az egy-két tehénkével s a felgyűlt trágyával, s azzal a kicsi földdel rengeteg munka volt, azt el kell ismerni, hogy embertelen volt, most nem tudnám csinálni. Megtermelték, viszonylag egészségeset termeltek mindazok ellenére, hogy a lehetőség akkor is megvolt a gombabetegségeknek a fejlődésére, a kártevők, de ők annyira betartották a vetésforgót, ha most betartod, most sincs annyi probléma, hogy egyszerűen nem szaporodtak el. A fajták is olyanok voltak, hogy például a Május Király, Gülbaba, ezeket az ötvenes-hatvanas években termelték, annyira egyszerű volt felfrissíteni a magot, Bereckből lehozták Hatolykára s Hatolykáról felvitték Bereckbe, s annyi volt, mint hogyha most elit magot vennél. Most ugye a gyógyszergyárak meg kell éljenek, a vegyszergyárak meg kell éljenek, nagy biznisz. Például van a Chemark, a legnagyobb parasztokat minden évben elviszi valahova, hol Hungaroring, hol Vietnám, biznisz. Hogyha megéri neki tíz embert elvinni neki azért, mert jót vásárolt tőle, akkor azt tudom mondani,hogy ő tízszer annyit kellett keressen rajta.

A közvetlen környezeted hogy tekint rád?

Én nagyon megosztó személyiség vagyok, engem nem lehet középúton venni, engem vagy utál valaki, vagy szeret. Ilyen is van, olyan is van. Van egy pár haver, akikkel együtt kocsmázunk, de őket nem érdekli, hogy én dióval akarok foglalkozni, ők inkább fakitermeléssel foglalkoznak, az pedig engem nem érdekel.

Mik a jövőbeli terveid?

A jövőre nézve köd van. Oda jutottam, hogy nem tudok tervezni. Nem látok előre tíz métert. Van egy jó ismerősöm, nekem általában a barátaim mind ilyen ötven fölött vannak. Ez az ember is egy hetven éves s azt mondja, hogy édes fiam, azt tanuld meg, hogy többet ér egy méter kereskedelem, mint egy kilométer munka. Igaza van. A munkában nem tudsz tervezni. Most arra fogunk ébredni az ősszel, hogy ilyen 35-40 banis pityókaárral kell dolgozni. El kell adjál húsz kilo pityókát, hogy vegyél egy liter motorinát. Erre tervezni nehéz. Aztán innovációról ne is beszéljünk. Még pillanatnyilag nem tudom. Amikor nem tudja a jobb kéz, hogy mit csinál a bal, amikor állami intézményekben olyan emberek vannak, hogy fogalmuk sincs mit kellene csinálni. Egy jogász próbálja megszabni egy kataszteri hivatalnak, hogy hogyan kell kinézzen egy telekkönyv, vagy elvárja, ma ebbe

ütköztem bele például, hogy egy telekkönyvön azt írja, hogy „teren necunoscut” abból a szempontból, hogy kültelek-e vagy beltelek, de alul kiköti, hogy nem beltelek. Akkor te írasd rá a kataszteri hivatalnál, hogy kültelek, de miért, ha nem beltelek, akkor mi tud az még lenni? Ebbe beleköt, és erre kell most csináljak egy ezer lejes dokumentációt, tizenöt munkanap, hogy „necunoscut” helyett legyen „extravilan”. Ebbe beleköt egy jogász. Egy pár évvel ezelőtt az APIA húzott egy vonalat, egy nagy parcellát, ők láttak egy csíkot, valamikor valaki elutazta valakinek a földjét, a régi légi felvétel szerint az a földnyom látszott, tehát légi felvételek alapján elemzik, az az én búzaföldem volt és az én földemet elvágták kétfelé. Azt mondták, hogy jobbról az egyik „bloc fizic”, balról a másik „bloc fizic”. S akkor most mit csináljak, ez egy parcella, de nem lehet egy parcella. S akkor egy három hektár húsz áras parcellát el akartak nekem vágni úgy, hogy egyik oldalon lett volna negyven áram ,s másik oldal kettő nyolcvan, s plusz kiütik belőle azt az útszélességet. Meg van szántva, gyertek, ellenőrizzétek, le s ki kellett jöjjenek, lefényképezzék, leellenőrizzék Bukarestbe vissza. Nem mer senki semmit csinálni. Senki nem mer semmit aláírni. Ha ennyire legyen ez az ország, akkor mire tervezz?

A tiédhez hasonló innovatív vállalkozások vannak-e a településen?

Van. Karácsonyfa ültetvény, azt megkezdték ezelőtt hét-nyolc évvel. Az már ott van, hogy mindjárt vágásérett. Vagy csemetekert, fenyő, szépen dolgoznak s értenek is hozzá. Ezek nem is annyira vállalkozások, mint jövedelem kiegészítések, mert egyik se ebből él. Nekünk is volt például tyúktenyészetünk, minden tavasszal megvettük, nyáron felneveltük, ősszel kezdtek tojni, télen tojtak, tavasszal eladtuk. Akkor tojtak, amikor volt a legnagyobb tojáskrízis, mikor ára volt, s nekünk volt időnk, télen. Ezt csináltuk 4-5 évig. Fenn állt az a tényező, hogy nem volt ember, nem volt aki csinálja, egyebet nem kellett csinálni, bevinni két veder kaját, beadni nekik és összeszedni a tojást. Ezt ha tudtuk volna gépesíteni, tehát ha akkora lett volna a profitja az egésznek, hogy tudtuk volna gépesíteni, s ha nem volna ennyire elkomplikálva az engedélyeztetése akkor tudtuk volna. Akkora az állam által elvárt pénzösszeg, adóba, meg uniós elvárások, hogy azt nem tudod teljesíteni. Ha nincs húszezer tyúkod, nem éri meg csinálni. Nekem volt harmincöt tehenem, most van öt. Szabadon vannak engedve, annyit tudok, hogy milyen irányban vannak, nincs bajom velük. Azokat sem a profitért tartom, hanem azért, mert olyan fajtájúak, hogy nem szeretném, hogy eladjam, kárpáti borzderes, igénytelenek, nincs baj velük. Be vannak csapva az egyik unokatestvéremhez a lovardájánál, van ott két

magyar szürke, három borzderes két borjúval. Arról is lemondtam, a végén oda jutottam az emberekkel, hogy az egyik részeg volt, a másik úgy lopott, hogy ott voltam mellette is lopott, a harmadik ha kérdezett is hazudott, nem lehet. Utoljára volt egy emberem, Vrancearól hoztam, az délelőtt fél tizenegykor kelt s este tízkor meg nem volt a tanyán. S ő kellett ellássa az állatokat. Az első hónapba el is látta, semmi gond nem volt, csak utána kezdtek soványodni s nem enni, nem volt étvágyuk. Nem is lehet étvágyuk, ha trágyás villával adom. Aztán így leépítettem, amit tudok felügyelni azt csinálom s a többit engedem, menjen.

Hogyan vélekednek a helybéliek arról, amit csinálsz? ?

Nem érdekli az embereket, egyáltalán nem érdekli, sőt, még örülnek, ha valami nem sikerül s tudnak pletykálni rajta. Ez általános emberi hajlamosság. Nem Gelencére jellemző, ez mindenhol így van, ha valami nem megy, jaj de jó. Most nem éppen, hogy jaj de jó, de hallottad-e, hogy… s egyet lehet pletykálni rajta, ennyi. Nem érdekli annál jobban az embereket. Ha sikerül s nagyon jól megy, akkor hmm… kicsit elsopánkodunk rajta s annyi, de ha nem sikerül akkor még jobb.

Az interjút készítette: Kovács Judit-Tünde

„Kívülről gyönyörű, szép, csak belülről nagyon nehéz…”

Rancz Sándor, Kézdialmás

Röviden ismertesse, hogy mivel foglalkozik!

Mangalicatenyésztéssel is foglalkozom, van egy cégem, amelyik mangalicát tenyészt, a céget mangalica KFT-nek hívják, az is a neve a cégnek. 2008-tól foglalkozunk mangalicatenyésztéssel, volt időszak, amikor nagyon nagy mennyiség volt, egészen 1000 főig volt mangalica. Ez az ország legnagyobb mangalica-tenyészete, az első disznókat Magyarországról hoztuk, a szabadtartásnak köszönhetően alig három esztendő alatt a számuk megsokszorozódott. Van egy saját telepünk, szabadtartásban tartjuk a mangalicát, és van egy saját, vagyis a cégnek van egy gazdálkodása, ami nem egy mellékgazdálkodás, mivel össze van kapcsolva a kettő, amelyik növénytermesztéssel foglalkozik. Úgyhogy a mangalicáknak megtermeljük a növényeket és a táplálékot, úgyhogy teljesen önellátóak vagyunk. Hát most jelenleg a farmunk állománya úgy 150-180 fő között mozog, mert van eléggé jó eladásunk most már, úgy látom, hogy a piac is kezdett alakulni, van rá kereslet lassan-lassan. Hát havonta olyan 10-50 darab között adunk el hízott állatot, úgyhogy van kereslet rá. A mangalica szabadtartásban van nevelve, az természetes, hogy lasabban nő, úgy kell elképzelni, hogy 1,5- 2 év kell, amíg el éri a 100 kilón felüli súlyt, körübelül 120-140 kilónál szoktuk vágni, a vágósúlyt amikor el éri. Ezért hosszú idő kell neki, és a tápláléka az úgye teljesen úgymond bio, hát nagyjából, amit mi termelünk, és kint van szabadtartásban. Egy tévhit, hogy a mangalicahús nem tartalmaz koleszterint. Annak koleszterintartalma kedvezőbb, mert több telítetlen zsírsavat tartalmazó triglicerid van benne. Zsírja és szalonnája jótékony zsírösszetételének köszönhetően könnyebben emészthető, mint a hússertéseké. Vadhúskészítményeknél ugyancsak mangalicazsírt használnak. A biotemékeket árusító boltokban jóval drágább áron kínálják a belőle készült, feldolgozott termékeket mint más házi disznóét, többek között azért is, mert hosszabb az átfutási idő, amíg eléri a 120-140 kilós vágósúlyt, valamint ritkaságnak számítanak Romániában. Ezek a sertések igénytelenebbek a többi házi sertés fajnál, hideggel, betegséggel szemben sokkal ellenállóbbak. És úgy kell elképzelni,

hogy a mozgástere sokkal nagyobb, mint a rendes hizlaldás disznónak, hát itt úgy-e ilyen nagy pakokkba vannak, ami több mint 50 méter hosszú, kifutókban, korosztályonként válasszuk el egymástól az állatokat. A többi sertésfajtától eltérően a mangalicakoca csak 4-5 malacot hoz világra, ezért jobban oda kell figyeljünk mi gondozók, hogy minimális legyen a veszteség. Nagyjából kukorica a fő tápláléka, de kapnak búzát, ápát és rozst is, akkor nyáron keresztül végig kapják a lucernát, télen is a lucernát, összeőröljük. Szalmával aljazzuk, nagyon fontos a szalma a disznónak. Nagyon fontos a cellulóz, és a különböző gabonafélékk, amit termelünk egészen a búzától rozsig, árpa, zab, mindenfélét kapnak. Hát mint a hagyományos disznótartás, csak nem moslékot csinálunk, hanem szemül kapják vagy megőröljük, vannak ilyen egyszerű etetőink. Általában naponta egyszer etetünk, ami fontos, hogy megoldottuk az itatót, ilyen önitatók vannak, hát főleg azért télen gond van az önitatókkal, mert akkor le kell zárjuk, de nagyrészt tavasztól őszig önitató van, ami a disznónak nagyon fontos, a napi 2 liter friss vizet meg kell kapja.

A mangalica amúgy az egyetlen olyan állat, amely tiszta vérűen fennmaradt őshonos sertésfajta. A Balkánon és a Kárpát-medencében a rómaiak terjesztették el a közvetlen ősét, a szalontai sertést. A mangalicát a 19-ik században József főherceg birtokán a bakonyi és a szalontai fajták keresztezésével tenyésztették ki. Aranykorát a múlt század negyvenes éveinek végéig élte. Milliószámra szállították Nyugatra, ahol a fajta etalonjának számítottak. A második világháború után a zsír helyébe étolaj lépett, a sertések legfontosabb értékmérője a húsmennyiség lett. Folyamatosan csökkent a mangalicák száma, 1991-ben már csak 200 törzskönyvezett kocát tartottak nyilván egész Magyarországon. A végső kihalás előtt a mangalicák száma az utóbbi 15 évben látványosan megnőtt, nemcsak az anyaországban hanem Erdélyben is újra felfedezték a göndör szőrű, őshonos sertésfajtát. Remek ízű húsa miatt az ínyencek a lazac, a kaviár kategóriájába sorolják a mangalicahúsból készült termékeket.

A mangalicatenyésztésen kívül a másik úgymond legnagyobb hobbim a vadászat, vagyis elmondhatom, hogy nem mindennapi vadaskertet vezetek Kézdialmáson. Mivel rengeteg vadászaton vettem részt az évek során, megfogalmazódott bennem az életem igazi célja, a természeti értékek megőrzése egy saját vadaskert működtetésével. Elmondhatom, hogy a Kézdialmási Vadaskert egyedülálló szépségű egész Európában, a fafajok és vadfajok sokszínűsége utánozhatlan

arculatot ad a tájnak. Ebbe a vadaskertbe belefektettem minden műveletet, amely a vadaskert jelenlegi állapotának kialakulásához vezetett, ezt személyesen oldottam meg, és irányítom.

A vadaskertben külön gonddal alakítottuk ki a kerten belüli faunát, miszerint egy területen több állatfaj is harmóniában megfér egymás mellett, persze csak úgy, ha azok tartása tudatos vadgazdálkodási tevékenység keretében történik. Vadaskertünkben kistestű ragadozók, róka, hiúz, és vadmacska, madarak, a nagytestű növényevők, őz, muflon és a mindenevők, vaddisznó több fajának képviselői is helyet kapnak. A zárttéri vadaskertek egyben jó kiegészítői a hatalmas vadásztársasági területeknek. Amit még jó tudni, hogy az egészséges arányok és szigorú szabályok szerinti üzemeltetésük a tartott vadfajok előnyére válik, mind a faj, mind pedig az egyedek szintjén. Amit még fontos és hasznos tudni, hogy ügyelünk a megfelelő állattartási és gondozási eljárások legszigorúbb betartására, mivel így potenciálisan rezervátumként is működik a vadaskert, ahol a vadfajok érdekei az elsők. Nagyon büszkék vagyunk arra, hogy az állatállományunk természetes módon jut hozzá a táplálékuk egy részéhez, valamint a mozgásigényük kiélésére is tér van biztosítva, így emiatt elmondható, hogy tökéletes izomzattal, erőteljes megjelenéssel élik le életüket.

A vadaskert elsődleges funkciója nyilvánvalóan a vadászat, a vadászatok lebonyolítása. Persze ezek előzetes egyeztetés útján kerülnek lebonyolításra A legfontosabb célunk az, hogy elégedett legyen a vadász, legyen teljeskörű a kiszolgálása. Egyedi és csoportos vadászatokat is szervezünk igény szerint. Még lehetőség van az időjárás függvényében lovas kocsi vagy lovas szán túrára, valamint agyaggalamb lövészetre. És nem utolsó sorban a környék nevezetességeinek a megtekintésére.

Háromszéken nagy hagyománya van a vadászatnak, a nyarak elmaradhatatlan eseményei a vadásznapok, és vadasparkból sincs hiány. Egy létesítményt vezetek, elmondhatom hogy az elmúlt 10 évben az életem a vadászat körül forgott. Számos vadászaton vettem részt belföldön és külföldön egyaránt, tapasztalataimat felhasználva nagyon sok vadászat megszervezésének lebonyolítását vállaltam magamra Románia területén, elsősorban külföldi vendégeknek. Sikereimet igazolják az azóta is folyamatosan visszatérő vendégeink (…)

Mi ösztönözte arra, hogy ezzel foglalkozzon? Honnan jött önnek ez az ötlete?

Közösen csináltuk az egészet egy cégtársammal, akinek volt feldolgozója, és az volt a lényeg, hogy a feldolgozónak mi adtuk volna a mangalica húst, adtuk is ameddig működött, aztán egy idő után nem működött. Most egyedül csinálom, még van az eladási szándékunk, van nekünk is egy kisebb feldolgozó, mert igazából úgy müködik az értékesítés, hogyha van egy feldolgozó.

Gyerekkoromat Kézdialmáson tölöttem, ahol édesapám életvitelének befolyására már kisgyermekként megszerettem az erdőt és a benne élő vadvilágot. Az akkori hegyvidéki túrák mély nyomot hagytak bennem, amit mai napig is az emlékeimben őrzök. Ezen élményeknek köszönhetően a mai napig szívesen veszek részt, vagy szervezek hasonló kikapcsolódási megmozdulásokat.

Melyek voltak az első lépések?

Hát a lépések azok, mind általában nálunk Erdélyben, nem könnyű lépések, amikor egy újat, valamit, amit más nem csinált, a sablonon kívül eső dolgot elkezdesz. Hát nagyon nehéz volt biztos, hogy egy olyan 4-5 hónapot járkáltam amíg sikerült elintézzem azt, hogy a telepet bejegyezzék, bejegyzett telepünk van a létezésünk óta, elég sokat variálták, mert senki nem tudta, hogy hova soroljon be. Ma is még problémáim vannak ezzel, de folyamatosan kell úgy-e a farmot fejleszteni, de mivelhogy nagyon nehézkesen megy, a piac nehezen alakult ki, mi is elég lassan haladtunk ezen a téren. De most úgy veszem észre, hogy eléggé nagy a kereslet a mangalica iránt, és hogyha normálisan csinálod, normális befektetéssel akkor igény van rá.

Melyek voltak a kezdeti előnyök, nehézségek?

Előny egy kezdő cégből nem igazán szokott származni, ezek mind hosszú távú befektetések, ha azt veszed, mert az egész egy kicsi cég, semmi kedvezményt nem kaptunk, még egy bankkölcsönt sem, úgyhogy annyit próbálkoztam. Mindenhol ilyen nehezen működik, kezdő cégeknek nehezen adnak.

A szülei gazdálkodtak-e?

Igen, persze, mikor visszakaptuk a földeket akkor gazdálkodtunk, növénytermesztéssel, krumplitermesztéssel foglalkoztunk. De mint minden falusi embernek az istállójában volt disznó, meg nevelt édesapám bikaborjakat. Édesapám, mikor vissza emlékszem, még ő is mit elmondott, mindenki gazdálkodott, mint minden székely faluban.

Melyek voltak az agrár tevékenységgel kapcsolatban az első tapasztalatai?

Amikor nekikezdtem rögtön a rendszerváltás után a saját földjeinken, hogy dolgozzak, nekem elég rosszak voltak a tapasztalatok. Nagyon nehézkesen indult el, az elején nagyon nehéz volt, abba is hagytam egy ideig, nem is dolgoztam. Most újrakezdtem, 2008-ban újrakezdtem az egészet, egy darabig volt egy idő amíg nem ezzel foglalkoztam Az én szakmám, én vadgazda mérnök vagyok, én erdészettel meg vadgazdálkodással foglalkozok. Ez igazából a mangalica tenyésztés, mint egy mellék foglalkozás úgy folytattuk. Most, hogy egy kicsit felfejlődött, azért egy kicsit már nagyobb teret kapott az életünkben.

Honnan szerezte a mostani tevékenységéhez szükséges ismereteket?

Sokat olvastam utána könyvekből, internetről, máshonnan nagyon nincs ahonnan. És voltam egy jó párszor ki Magyarországon ismerősöknél megnéztem több vállalkozást, több ilyen kis farmot néztem meg. Kértem tőlük információt, csak az a tapasztalatom, hogy náluk minden más, mivelhogy az éghajlat másabb, úgy-e nálunk a tél az egy igazi tél, általában még most is, és náluk nem. Nálunk sokkal nehezebb, sokkal másabb vetülete van, meg nálunk van még egy olyan gond, hogy igazából a farmok itt kicsik Székelyföldön. Eldaraboltak, nehezen találsz területet, ott mind inkább látom szabadtartásban nagy-nagy területeken tartják, meg általában olyan is volt, hogy alig volt valami lefödés. Nálunk a -20 fok azért január- februárban elég folyamatos, úgyhogy a disznó akkor nem is nő, meg nagyon megviseli a hideg, főleg ezen a télen láttam az utóbbi két évben, amikor nehezebb tél volt, hogy azért ez nehéz a disznóknak. Növésbe meg hízásba le is állnak, 3 hónapig semmit se nőnek, meg vissza is fejlődnek, úgyhogy ezért nekünk van 3-4 hónap lemaradás, amit le is nullázhatunk.

Voltam egy konferencián különben, de egyéb szakmai kapcsolatok nem nagyon voltak.

Mi a véleménye a pályázati támogatásokról?

A pályázati támogatás nagyon nehézkes, egy volt valamikor, amikor neki kezdtünk, megpróbáltuk a mangalica szövetséget Romániában. Át is vettük, de amikor jóvá kellett volna hagyják, akkor valaki más kapta volt meg Tordán, ott volt, elég nagy harc volt, ki is zártak. Az idén tudtuk nehezen, románoson mondva visszanyalni magunkat. Pályáztunk mezőgazdasági gépekre, traktort vettünk belőle a földi munkákhoz. Most még hamarosan még egy pályázatot leteszünk ugyancsak gépekre.

A bankhitelekről?

A bankhitelekről nulla a véleményen, kínlódtunk, próbálkozunk, de nem. Konkrétan egy csomó papírt behordtunk, megígérték, és amikor odaértünk nincs, egyszerűen nincs. Hát Romániában úgy látom, hogy annak adnak bankhitelt – mert nem igaz a másik cégemnél van bankhitel – akinek a cége annyira átlátható és annyira nyereséges, hogy ne legyen gond. Több bankhitelt adnak egy magánszemélynek, mint cégnek, úgyhogy nagyon nincs amiről beszéljünk.

Fontosnak tartja-e az együttműködést más gazdálkodókkal, vállalkozókkal?

Persze, ez lenne az egyik legfontosabb, kellene egy közös hangot, egy közös piacot teremtsünk. Ez nagyon fontos lenne, itt a szerepe a mangalica egyesületnek, amit én látok az lenne a szerepe, ami sajnos nem működik. Vagyis nem részletezem, hogy hogyan, de támogatást kaphatunk, de azt csak úgy kapjuk meg, hogyha a mangalica szövetségben benne vagyunk. Oda, hogy visszajussunk, most visszajutunk, oda hát alig fogadtak el. Olyan kritérium nincs amit nem tudunk teljesíteni, csak egyszerűen járatnak.

A fiam ott van Kolozsváron az egyetemen, és ő a tavasszal minden héten 1-2 alkalommal odament. E-mailen vagy levelezéssel ezt elintézni nem lehet, az e-mailt elküldjük, meg sem nézik, egyszerűen csak a pénzünket akarják, én úgy érzem. Mert, hogy megkapjuk a támogatást elkérnek 50 lejt disznónként egy papírért, s még miután a támogatást meg kapjuk, elkérnek 50 lejt. Fele támogatást odaadjuk nekik, ez a valós helyezet, és több gazdával beszélgettem úgy-e, tartom a kapcsolatot Udvarhelyen meg Keresztúron vannak még ilyen gazdák, akik mangalicával foglalkoznak, itt Háromszéken nemigen, rajtunk kívül még kisebbek vannak, de

ilyen nagyobb gazda senki sincs. Csíkszeredában van még, Gyergyóban is van, azokkal is volt valamilyen kapcsolatunk. De igazából a többieket, senkit sem vettek be. Mi egy komoly mangalica egyesületet akartunk, de nem sikerült, másik aztán meg kapták, és még az sem lenne gond, hogy ők kapták meg, nem érdekel, csak működnének.

A továbbtanulás, szakmai tudás megszerzése érdekében milyen ismereteket tart előnyösnek, fontosnak?

Ahhoz, hogy egy ilyen cég működjön meg kellene engedjék, hogy legyen egy állatorvosunk, igazából akkor tudnánk működni, minimum legyen egy állatorvosunk. Hát van szerződésünk helyi állatorvossal, de az nem elégséges. Itt ha az Isten segít, s még élünk, kell egy szakember, aki vezesse az egészet, mert én nem vagyok szakember ebben, mi csak csináljuk egyféleképpen, de igazából, mint cég csak akkor működne rendesen. Itt legalább egy állatorvos és egy agrármérnök kellene, aki ezt csinálja, mert most már szakmailag a világ akkorát fejlődött, akkorát haladott, hogy nyereségesen egy cég csak akkor működik, ha megvannak ezek.

Véleménye szerint mi az, amit a hagyományos falusi gazdálkodási gyakorlatból érdemes megtartani, követni?

Hát szerintem ezen már túlléptünk, úgy néz ki Székelyföld, hogy itt már hagyományos gazdálkodásról nincs, amit beszéljünk, mert azzal nem érünk semmit. Én úgy gondolom, hogy egyszerűen azért, hogy az egyik ok az, hogy nincs ember, nem lesz aki gazdálkodjon. Másik dolog az, hogyha igazából összeszervezkednénk, meg ezt meg lehetne szervezni társulásokkal, akkor nagyon jól menne, de én nem úgy látom, hogy úgy haladna ez a világ. Igazából ebben lenne jövő, és nem az elvándorlásban. Igazából úgy működne egy ilyen mangalica farm is, mert folyamatosan van eladás, meg folyamatosan van szükség, hogy hagyományos nevelésben meg gazdálkodásban tudnék eladni, kiadni malacokat, de egyszerűen nincs akinek.

Hogyan látja az Ön kezdeményezését a közvetlen környezete? Mennyire értékelik azt amit csinál?

Semennyire nem értékelik, inkább mondjam úgy, hogy mint a székelyek elfogadnak, ilyesmiket mondtak, hogy nem érdemes ezzel foglalkozni úgy is belebuksz. Az irigység meg a primitívség jellemző. Én ezeken már túl vagyok, hogy meghallgassam, ki mit mond, kinek mi a véleménye.

Továbblépési, fejlesztési tervei?

Hát igen, a feldolgozót szeretném, meg a farmot át akarom teljesen alakítani, most az egész farmot át kell, hogy alakítsam rendesen, hogy a normáknak megfelelő legyen, hogy ovális pecsétet kapjak, ami arról szól, hogy mi kisfarmokkal egy vágóhídon keresztül jutunk be az üzletekhez árusítani. És hogy direktben tudjuk adni, ezért kell nekünk is egy feldolgozónk legyen. Az ovális pecsét, ha a nyers termék felületén van, például egy csülkön látjuk, akkor ezt állategészségügyi jelölésnek nevezzük, ami azt jelenti, hogy az az állati test, amelyikre ez felhelyezik átesett a hatósági állatorvos által végzett vizsgálaton és fogyasztani lehet. Most a tavalytól erre jogi lehetőség is van, mert kis vágóhidakat, kis feldolgozókat most könnyebben engedélyeznek. Erre van most lehetőség, de ezzel rosszul állunk a finanszírozás miatt, mert a bank nem segít, nincs pénz.

Véleménye szerint mi jellemzi inkább az innovatív agrárvállalkozást?

Hát oda eléggé optimista ember kell legyen, aki egy ilyenbe lásson valamit, meg neki merjen fogni, mert kívülről nagyon gyönyörű, szép, csak belülről nagyon nehéz. Hát én arra gondolok, hogy egyebünk nincs Székelyföldön, a nagyszüleink is amiből megéltek mi is abból kell megéljünk, és próbáljuk értékesíteni amink van. Mert gyáraink nincsenek, amink van azt kellene megbecsülni. Sajnos egyre úgy látom, hogy nem arra fele halad, az embereket adják el a földjeiket meg egy csomó ilyen negatívum van, főleg itt Háromszéken. Nagyon kevesen tudják, hogy nemcsak a mangalicákra, hanem különböző juh fajtákra meg szürke marhára, van egy ilyen pár állat, amire még vannak támogatások, és hogyha egy ilyesmit indít el az ember, akkor egyszerű. Úgy kell elinduljon, hogy ezt a szövetséget megkeresse, mert ha be tud jutni akkor érdemes nekifogni, ha nem, akkor az egy kicsit nehezebb. Mondjuk a mangalicára nem olyan nagy a támogatás, mert 300 lej körül adnak egyre, de csak kocára, nem nagy összeg, és ennek majdnem felét az egyesület elviszi.

Véleménye szerint mit tehetne a helyi vezetés az agrárinnováció érdekében?

Sok mindent kellene egyszerűsíteni, elsősorban a bürokráciát, ami a legfontosabb lenne, meg a helyi viszonyokat rendezzék, ami rendezetlen itt nálunk, itt gondolok a földviszonyokra. Nem tudsz pályázni, mert nincs egy telekkönyvezett területed, meg van kötve a kezed, ez a lényeg, mert csak mindenki mondja, hogy pályázz, na, de hova pályázz? Én hogy egyet pályázzak a szomszéd faluban kellett vegyek egy telket, mert itt nincs, egyszerűen megvannak a földjeink, és nincsenek betelekkönyveztetve.

Véleménye szerint mire lenne szükség ahhoz, hogy a helyi lakosság köréből mások is elmozduljanak az innovatívabb agrártevékenység irányába?

Szerintem az embereket csak jövedelemmel lehetne motiválni, s magát az embereket csak úgy lehetne nevelni, hogy ne abba lássa a lehetőséget, hogy ki megyek Németországba, s azzal megéltem, meglett a jövőm, mert nagyrésze csak ezt látja. Ezt kellene valahogy átnevelni, és itt szerintem már az iskola sem elég erre. Kezdeményezések, szervezések legyenek valahol, hogy lássa az ember, hogy megél. Például nekem az a tapasztalatom, meglátásom, hogy Hargita megyében sokkal több innovatív agrártevékenység van, nálunk ehhez képest itt semmi sincs Háromszéken, vagy leszűkítve Felső-Háromszéken. Valahogy a gyökerektől elkezdve mindent másképp csináltak, semmi nem úgy van, a földek visszaszolgáltatása, az erdők. De ameddig a mi vezetőink nem úgy gondolkoznak, hogy csináljanak egy feldolgozót vagy valamit, akkor nincs amiről beszélni. Anyagi támogatás van, csak ki kellene használni, kellene kidolgozni. Más helyeken volt pár ember aki kezdeményezett, nálunk pedig ez nincs, és mindenki próbál fékezni, ha valamit csinálsz. Nekem több vállalkozásom van, több kezdeményezésem van, de örökké azt tapasztaltam, hogy örökké valaki vissza próbált húzni. Mindig azt mondtam,hogyha valaki olyan merész, hogy neki mer fogni, akkor azt kell hagyni, ha sikerül neki akkor jó, hanem belebukik, de kell hagyni hogy csinálja, nem akadályozni. Na, mondjuk, hogy próbáljon nekifogni valaki, csináljon egy pályázatot, hogy építsen valahová egy feldolgozó üzemet vagy valamit. Azzal kezdjük, hogy kell egy terület, ezzel már itt meg vagy bukva, másik az hogy Hargita megyében mindenhol van PUG. Kovászna megyében nincs PUG, nincs, nem tudsz építeni. Azért, hogy ezt átlépjed van egy olyan, hogy úgy nevezik, hogy PUZ (Palnul Urbanistic Zonal), és ezt meg kell minden egyén külön csinálja, a mi legalább 2 vagy 3 hónap, egy csomó járkálás, pénz. Mindegy hogy mekkora terület, ez vagy 15 000 lej, na ezt ki veszi elő. És ahol ez meg van akkor úgy indultál el,

hogy 15 000 lejt már megspóroltál, ez nem semmi összeg egy kezdő fiatal vállalkozónak.

Vállalna-e személyesen is valamilyen szerepet abban, hogy a településen jobban teret nyerjen az agrárinnováció?

Valamikor sokat csináltam, egy pár évet dolgoztam ebben, hogy fiatalokat vittünk kirándulni, meg természetbe. De ezt most már hagyom másra, nekem nincs úgy energiám erre. Itt leginkább a szervezéssel van a gond, hogy egy ilyen dolgot összeszervezz.

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„Lassan és biztosan kell fejlődni…”

Sólyom Zoltán, Torja

Röviden ismertesse, hogy mivel foglalkozik.

Torján vagyok történelem tanár, politológus is. Ez mellett az egyik hobbym, hogy nyulakat tenyésztek, fajtiszta nyulakat, fehér újzélandit, vörös újzélandit, német szürke óriást, fekete-fehér tarkalepkét, kék-tarka lepkét. Ez mellett fajtiszta baromfikat is tenyésztek, kék és fekete színben. Ezen kívül más hobbym is van, gyűjtöm a régi pénzérméket, bankjegyeket, amelyekből volt több alkalommal kiállításom.

Mikor kezdte a nyulak tenyésztését?

Egész kiskorom óta foglalkozom ezzel, gyakorlatilag 9 éves korom óta vannak nyulaim, hát igaz akkor a nagyszüleim etették, én csak úgy félig-meddig, én ahhoz túl kicsi voltam. De végső soron úgymond akkortól vannak nyulaim, igaz akkor nem fajtiszta nyulaim voltak, hanem mind egyszerű sima paraszt nyulak voltak. Fajtiszta nyulaim hát úgy nagyjából 2000 után már vannak, de úgy 2005 után foglalkozom komolyan velük, miután befejeztem az egyetemet, és 2010-től már a kisállat tenyésztő egyesületben is tag vagyok. Sőt 2012 már pénztárosa vagyok. Nagyon komolyan 2005-től foglalkozok vele. Jelen pillanatban már 300 állat van, 200 nyúl, 100 baromfi, néha vannak galambok is, per pillanat nincs. A leges-legelső a német szürke óriás volt, majd utána a fékete-fehér tarka lepkéket tenyésztettem, utána pedig vörös újzélandiakat, ezek persze meg is maradtak, mellé kerültek az újak, kék-fehér tarka lepkék jöttek, majd a fehér újzélandiak. Azért tarka lepke, mert az orrukon van egy olyan fekete folt, ami egy pillangóra hasonlít. Ezeket nagyon nehéz tenyészteni kiállítás szempontjából, mert folyamatos 2-3 centi kell legyen a hátukon. Első feltétel, hogy tag kell lenni egy kisállat tenyésztő egyesületben, a nyúl le kell legyen tetoválva és be kell legyen oltva. Azért is fontos, hogy legyen ott a tetoválás a fülében, hogy tudódjon melyik nyúl kié, minden egyesületnek meg van az egyedi azonosító száma. Egy évben maximum három kiállításon veszek részt. Három szintű kiállítás van, egy helyi Kézdivásárhely és környéke, regionális kiállítás Székelyföld különböző városaiban, és van országos

kiállítás. Amúgy télen vannak a kiállítások decembertől márciusig, mert a nyári melegben nem bírnák a szállítást, szőrük és szebb, sűrűbb, fialás is kevés van a hideg miatt. Össze-vissza öt országos kiállításon vettem részt, ahol három alkalommal szereztem országos első díjat a nyulakkal, a vörös újzélandival és a tarka lepkével. Regionális kiállításon mindeniken részt vettem, ott nyertem mindig valami díjat, a helyi kiállításon is több állatom nyert, itt nem akkora nagy a konkurencia. Számos eredményt értem el a 2009-es, a 2011-es és a 2012-es torjai falunapokon szervezett kisállat kiállításon, a nyulaimmal első díjat nyertem, a 2011-es kézdivásárhelyi kisállat kiállításon német szürke óriás bak nyulam 96 ponttal fajta győztes lett. 2012-ben a segesvári országos kisállat kiállításon vörös újzélandi fajtával I. díjat kaptam. A 2012-es kézdivásárhelyi kiállításon német szürke óriás, illetve vörös újzélandi kategóriában bak és a nőstény nyulam fajtagyőztes lett 96 ponttal. A 2013-as kézdivásárhelyi kiállításon a német szürke óriás nőstény, illetve vörös újzélandi bak és nőstény, és a tarka lepke bak kategóriában fajta győztes címet szereztem 96 ponttal. 2013 áprilisában a Romániai Nyúltenyésztők Fórumának a legszebb nyúl Romániában versenyén II. helyezést értem el a bak nyulammal. A 2014-es I. székelyföldi kisállat kiállításon a vörös újzélandi kategóriában szintén fajta győztes címet szereztem a nyulammal.

Fajtiszta baromfikat 2007-től tartok, ez is maga az állatszeretetből jött.

Honnan szerezte be a fajtiszta állatokat?

Kiskoromban én úgy magam válogattam őket, nem hallottam nyilvánvalóan fajnyúlról sem, meg különböző fajtákról nem is beszélve, vakcinákról, vagy éppenséggel milyen körülmények kellenek nekik. Viszont idővel utána olvastam, s akkor egy idő után kezdtek fogalmaim lenni, hát vásároltam nyilvánvalóan az első példányokat itt a környékbeli nyúltenyésztőktől, de messzebbről is hoztak, nem én személyesen, hanem mások. De az utóbbi 5 évben már nagyon sok vérvonalat tenyésztek, például tarka lepkéből 10 vérvonal van, teljesen más génvonal, és ez akkora variációt biztosít, hogy gyakorlatilag oda jutottam, legalábbis ebben a fajban, hogy nincs szükségem új génállományra, új nyulat hozni. Nem tartok itt a vörös újzélandinál, a fehér újzélandinál vagy szürkével, de növekszik folyamatosan az állomány (…)

A fajtiszta tyúkokat egyik ismerősöm hozta volt először Ausztriából, én tőle vettem volt tojásokat, abból lett volt az első állomány. Aztán vásároltam volt újakat más tenyésztőkről Hunyadról, így alakultak ki, abból is van több vérvonal, 100 darab van jelen pillanatban, fekete van és kék, csak Brahmák vannak mostan. A kék Brahma a legnehezebben tenyészthető, mivel recesszív génként öröklődő. Legeslegelső fajtiszta tyúkjaim a német lazacok voltak. Nem voltam megelégedve velük, nem nőttek nagyokra, nem tojtak eleget, nem váltak be, 3 évig voltak körülbelül, 2 évig párhuzamosan a Brahmákkal. A Brahmák nagytestűek, a húsa is nagyon finom, jól is tojik, évi 150 tojást tojik a megfelelően tartott Brahma, nagyon változatosan kell etetni például napraforgó magot, 5 kilósra nőnek meg.

Mit jelent a tetoválás?

A tetoválás azt jelenti, hogy a nyulak kapnak egy egyedi azonosítót a fülükbe, ezt gép segítségével csináljuk, amelyben tűpárnák járnak különböző számokat vagy betűket formázó tűk. Beletesszük a megfelelő számokat, betűket és azt a nyúlnak a fülére rányomjuk, a jobb fülébe általában az szokott kerülni, hogy az ország és az egyesületnek a sorszáma, például RO 02, de ez csak kiállítási szempontból fontos. A másik fülébe pedig bele kerül a születési dátuma, igazából csak az év és a hónap, és a sorszám, amúgyis általában 6 betű vagy sor fér egy tetoválóba. A sorszám azért fontos mert egy hónapba például 50 tarka lepke született, s akkor meg kell legyen a megfelelő sorszámuk. 3 hónapos kor után tetoválunk csak, sőt én szeretem, hogyha 5-6 hónapra megnőnek, főleg a kistestűeknél olyan kicsi a fülük, hogy nehéz.

Milyen feltételek voltak kezdetben?

A tapasztalat számít a legtöbbet, amit olvasunk az internetről vagy mond egy másik tenyésztő, de a saját tapasztalat ér a legtöbbet, amit mi meg tudunk tapasztalni. Igaz induláskor nagyon sokat számít az, hogyha kapunk segítséget, valaki elmondaná a-z-ig, nekem azért így senki nem mondta el. Gyakorlatilag megtapasztaltam magamban. Az egyik nehézség, mint minden más állatnál, hogy minden nap etetni kell ünnepektől vagy hétvégétől függetlenül. A másik nagy nehézséget nyilvánvalóan a betegségek jelentik, a nyulak jóval érzékenyebbek, mint más egyéb állat. Van például a vírusos agyvérzés, RHD (Rabbit Hemorrhagic Disaese) ez a legveszélyesebb, ezt nevezik az emberek vésznek. Nem

meggyógyítani kell, hanem megelőzni a betegséget. Ezen kívül talpfekély tud jelentkezni. 2009 óta én megtanultam oltani is őket, egy darabig állatorvos jött ki, amikor megbetegedtek a nyulak, de így két szempontból is jó, mert akkor csinálom, amikor lebetegednek, nem kell várni az orvosra, és akkora tapasztalatom lett, hogy egy évben körülbelül 500 nyulat oltok be, és nemcsak a saját állatállományomat, hanem másokét is. Gazdasági szempontból is megéri, például Kézdivásárhelyen 5 lej egy nyúlnak a vakcinája, én ezt megkapom az egyesületen keresztül 2 lejért, plusz egy injekciós tű kell hozzá, én ezt 2,50 baniból elintézem. Bőr alá kell oltani a fülük mögött, a másik probléma az oltással az, hogy nagyon sokan mivel nem tapasztaltak és a tűk is nem nyúlra vannak kitalálva, beszúrja a tűt és a szőre közé megy a vakcina. Csak akkor megyek házhoz, ha körülbelül 20 darab van, legtöbben olyanok kérik az oltást, akik tőlem vásároltak nyulakat. Fajtiszta nyulakat nagyon kevesen tenyésztenek.

Mivel eteti őket?

Megpróbálom minél természetesebben etetni őket, minél kevesebb tápot kapnak, gyakorlatilag csak a kisfiókák kapnak tápot, én a Coccifort nevű tápot részesítem előnyben. Kapnak gabonát, egy magkeveréket, tehát árpát, zabot, búzát, napraforgó magot és kevés kukoricát. Ezen kívül nyáron zöldfüvet esznek, de azt frissen, szárított szénát, ennek nagyobb a tápértéke mint a lucernának, esznek almát ameddig tart, ép egészséges almákat, éretlenekkel nincsen gond, kapnak takarmányrépát. Ezen kívül murkot, céklát lehet adni nekik, a murokkal viszont az a gond, hogy magas tápértéke van, a nyulak is nagyon szeretik, de nehéz a tárolása a fehér pimpó lepi be, és lebetegednek, így frissen szabad adni nekik. A vizet is naponta cserélni kell, a mi vidékünkön az önitatás nem megoldható a nagy telek miatt, szétfagy a rendszer. Marad a konzervdobozos cserélgetős rendszer, az önitatóból sokkal kevesebbet tudnak inni, és csak állandó fűtött helyen lehet. Az önetetők viszont hasznosak, mert több gabonát oda tudunk adni nekik, folyamatosan lehull az étel, kevesebb a pazarlás. Amit a nyulak elpazarolnak azt a baromfik feleszik, ilyen szempontból hasznos őket tartani, a nyulak jóval kényesebbek, és amúgy nem teljesen gabona evők. Szükségük van például arra, hogy a fogukat kell koptassák, ezért is jó, hogyha nem fémből, hanem fából van a ketrec, hogyha egy kicsit megrágják az ajtót, azt jelenti, hogy egészségesek. Kell adni nekik különböző ágakat, a fűzfa ága tökéletesen megfelel erre, ezenkívül a gyümölcsfák nagyrésze szintén jó nekik, amiket lemetszünk belőle, javítja az

emésztésüket, az étvágyukat, és koptatja a fogukat. Ez mellett a só is folyamatosan előttük van, szükségük van a sóra, az ásványi anyagokra, főleg minél nagyobb meleg van annál inkább, nő az étvágyuk is.

Tökéletes etetés naponta kétszer lenne, reggel és este, ha többször etetünk az nem gond, nagy állománnyal nehéz munkahely és család mellett. Minél pontosabb az időpont annál jobb, nekem napokra van meg az órarendem, a programom, hogy mikor melyik nap hogy kapják meg. Ha úgy sikerül, hogy valamelyik etetést ki kell hagyni, akkor ha naponta egyszer etetünk ez se gond, de akkor meg kell kapjanak mindent, répa, széna, gabonák. A húsuk nagyon finom, az íze nem a fajtól függ, hanem két dologtól, hogy mit evett, és milyen idős. Az idősnek rágósabb a húsa, egy éves korig jó a húsa. Elég zsírszegény húsuk van, ásványi anyagokban gazdag, jóval egészségesebb, mint a disznóhús. A német szürke óriás kevés húst ad, nagy a feje és a bundája, nagyok a csontja, fele hús elvesz. A fehér újzélandira azt mondanám, hogy zsír nyúl és a vágáskor nagyon kevés húst ad. Én azt tapasztalom, hogy a tarka lepkék és a vörös újzélandiak adják a legjobb százalékú húsokat. Frissen vágott nyúlhúst adok el egészben, lehet választani kilogramm szerint.

Mit termel meg nekik?

A szénát, sarjút teljes mértékben én termelem meg, almát, sok gyümölcsfánk van. A gabonákkal az a probléma, hogy lenne föld ahol megtermeljem, de én kiszámítottam, hogy gyakorlatilag jobban járok, ha megveszem. Hat tonna a fogyasztás egy év alatt, ebben benne van árpa, búza. Másik az, hogy nincs fizikai időm a megtermelésre, mert akkor hogyha én csinálok teljesen mindent a szántástól a vetésig, akkor megérné, de így, hogy valakit meg kellene kérjek, nem éri meg. Egy jó pár éve van egy barátom és ő mindent megtermel, még napraforgót is. Céklát adott esetben termelek és kukoricát is. Nem kerül tárolásra, december végéig megetetődik, a kukoricát csövestől dobom be, de abból keveset esznek meg, a magkeverékükbe például árpa, búza, napraforgómag sokkal több van, mint kukorica

A szülők gazdálkodtak-e? Valamilyen hagyományos foglalkozást folytatnak-e?

Hát a nagyszüleim ők gazdálkodtak, krumplit és búzát is termeltek, teheneket és juhokat tartottak, innen tapasztaltam. A szüleim tanárok, édesanyám a kertben

veteményez, a saját szükségletre csak. Mi is termelünk zöldségeket a saját szükségletünkre, és semmit nem vegyszerezünk, annyi hogy a nyúltrágyát a földre felhasználjuk.

Honnan szerezte a nyúltenyésztéshez szükséges ismereteket?

Megtapasztaltam magamtól, a legelején olvastam internetről, és könyveket is vásároltam, arra jó volt, hogy fajtákat ismerjek meg, standardokat ismerjek meg, de arra nem hogy minden nap mit csináljak. Épp ezért írtam én nyúltenyésztésről könyvet. Olyan információkat nem kaptam, ami fedezte volt a teljes igazságot, nagyon elrugaszkodott dolgokat olvastam. A könyvet a saját tapasztalataimból írtam meg. Onnan jött az ötlet, hogy magam értelmiségi vagyok. És nyilvánvalóan, hogy szeretem csinálni, és hogy másoknak is hasznos legyen, de magamért is csináltam. Az első dolog, hogy magát a nyulat történelmi szempontból bemutatom, meg azzal is foglalkoztam, hogy honnan erednek a nyulak. A nyúlnak a leírásával foglalkozom, hogy hogyan néz ki anatómiai szempontból is. Utána meg bemutatom a nyúlfajtákat amik a környékünkön ismertek, tenyésztettek, majd rátérek mindennapos dolgokra, hogy aki nyúltenyésztéssel akar foglalkozni az hogyan kell elkezdje, hogyan válassza ki a tenyészpéldányokat, hogyan építsen ketrecet, mit kell etetni, hogyan szaporodnak, hogyan fejlődnek. Felsorolom az összes nyúlbetegségeket, hogyan kell megelőzni ezeket, hogyan lehet gyógyítani.

Mi a véleménye a pályázati támogatásokról és a bankhitelekről?

Pályázati támogatások nyulakra nem nagyon léteznek, és őszinte leszek, ha lenne se kérnék, így annyit tartok amennyit akarok, vannak olyan hónapok többet adok el nyulat, ez változó. Soha életembe nem kértem kölcsönt, soha semmilyen bankhitelt nem vettem fel, nem is fogok felvenni, mindent készpénzzel vásárolok, ugyanezt várom el az ügyfeleimtől is eladáskor.

Fontosnak tartja-e az együttműködést más gazdálkodókkal, vállalkozókkal?

Igen, vannak vállalkozók, de ekkora tételben nincs, sokat kellene javuljon a helyzet, mi a tenyésztők is többet kellene tegyünk, de maga a társadalom is, ha jobban rátérne a nyúl húsnak a fogyasztására. A tapasztalatcsere nagyon fontos, azzal hogy egymással beszélgetünk, megnézzük egymás állományát, ezzel mind

fejlődünk, mindannyian újabb és újabb dolgokat látunk, találunk ki, ami mind segíti a tenyésztést, a termelést, az előrehaladást. A másik dolog, hogy ritkán van olyan, akinek megvan ilyen sok vérvonala, minden évben új tenyésznyúl kell, ha nincs elég ismerősünk ahonnan szerezzünk, akkor egy idő után beltenyészetünk lesz, és ezzel egy pár év alatt tönkre megy az egész állomány. A másik dolog nagyon hasznos volna, hogy közösen próbáljunk értékesíteni állatot, ami nyúltenyésztésben egyelőre abszolút nem müködik sajnos, nincsen felvásárló nagyüzem, ami nyúlhúst vásárolna fel, vagy akár élőbe tenyésznyulat. És a tenyésznyúl eladás nagy méretekben nem megy, mert az a helyzet, hogy magánszemélyeknek adunk el tenyésznyulakat. Éppen ezért megy jól nekem, hogy 90 százalékát eladom tenyésznyúlnak.

A továbbtanulás, szakmai tudás megszerzésére érdekében milyen ismereteket tart előnyösnek, fontosnak?

Mindenképpen mindig van ahova fejlődni olyan nincs, hogy mindent tudunk, mindig van valami új, fejlesztődik. Gyakorlatilag 1-2 évben egy-egy fajtával több lesz nekem, most például az idén a Brahmákból fogoly színű Brahmák is lesznek, meg vannak rendelve, még nem érkeztek meg. Plusz a meglévő állományt mindig szélesítjük, legalább évente 1-2 vérvonallal többet, most a tarkával elértem úgy a maximumot, de a 10 vérvonal már számomra biztosítja a fenntartást, s többieket is növeljük tovább. Nyilvánvaló minden évben legalább 10 ketrec épül. A nyúltenyésztéshez kaszálni meg kell tanulni. Az interneten nem megbízható minden forrás, inkább szakkönyveket kell olvasni, mert ez többet ér. Akkor tudjuk az interneten lévő forrásokat kiszelektálni, amikor eljutunk addig amikor már tudjuk mi a jó és mi az, ami úgymond hülyeség. A kezdőknek nem ajánlott, mivel nagy információ áradat zúdul rá, egyik helyen ezt olvasta, a másik helyen amazt, a kettő ellentmond egymásnak. Az a helyzet, hogy szeretni kell, ha csak azért fogunk neki, hogy ez legyen a munkánk és ebből éljünk meg, akkor nem fog működni, nem úgy fogja csinálni, biztos vagyok benne, hogy előbb-utóbb be fog bukni az a dolog.

Hogyan látja Ön kezdeményezését a közvetlen környezete? Mennyire értékelik azt amit csinál?

Pozitívan, én meg vagyok elégedve. Több alkalommal több újságtól kerestek meg és cikket, interjút csináltak. Ezen kívül az iskola másként héten óvodából, iskolákból jönnek ide gyerekek, hogy megnézzék az állatokat. Nagyon-nagyon sok ember – kezdő tenyésztő vagy akár haladó tenyésztő, hetente minimum 5 ember – megkeres telefonon vagy e-mailben, hogy tanácsot kérjen tőlem, vagy valamit megkérdezzen, egy része azért, hogy vásároljon. De nemcsak innen a környékről keresnek, hanem más országokból is, például Kárpátaljáról. Tehát ilyen mértékben én meg vagyok elégedve, ismernek. Az internet ebben nagyon sokat segít, van saját honlapom, az hozza az ismeretséget meg az összes vásárlót, ha valaki a keresőbe be írja fajtiszta nyulak, az elsők között megtalálnak engem. Ez nagyon sokat segít, nagyon hasznos, én készítettem a weboldalt is (http://www.solyom-nyulfarm.atw.hu)

Továbblépési, fejlesztési tervei vannak-e?

Igen, megint 12 új ketrec fog épülni, nyilván fognak nőni a fajták is, új fajtákat is szeretnék vásárolni hosszútávon. Az a helyzet, hogy nagyon sokan azt csinálják, hogy neki ugranak, túlfejlődnek. Lassan és biztosan kell fejlődni, nem szabad egyből, fenntartható kell legyen a dolog, tehát én azt mondom biztosabb lassan fejlődni, nem jó hogy egyből neki ugrunk, fel veszünk egy hatalmas hitelt, és utána be bukunk egy év múlva. Még pulykákon gondolkodok a baromfik terén.

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„Sok mindent lehet csinálni, csak szeretettel kell…”

Szabó Izabella, Kézdivásárhely

Ismertesse, hogy mivel foglalkozik.

Én közgazdász vagyok, magán cégnél dolgoztam hosszú évekig, viszont azelőtt mielőtt a líceumot elvégeztem, ez 1989-ben volt, akkor a szülőfalumban hazahívott az igazgatóság, hogy helyettesre van szükségük. Ott tanítottam három és fél évet, megszerettem. Csak aztán családot alapítottam, mondta a férjem, hogy nehéz gyerekek mellett ingázni, és akkor ez így elmaradt. Majd az egyetemet elvégeztem Bukarestben, és dolgoztam egy magáncégnél mindenesként, tehát humánerőforrástól elkezdve könyvelő voltam, ügyintéző voltam. És aztán jött egy fordulat, egy találkozás valakivel, és mondta, hogy a lánya megy peda modult végezni Brassóba, mondtam, na, azt én is, és akkor elvégeztem, versenyvizsgáztam és az Apor Péter líceumban tanítok. Én máshol nem is taníthatnék a városban, ott gazdasági szakon tanítok, vállalatvezetés, könyvelés.

Mi ösztönözte arra, hogy levendulatermesztéssel foglalkozzon?

A levendula az úgy jött, hogy én nagyon szeretem a levendulát, én nem voltam sem Tihanyba, sem Pannonhalmán, sehol nem voltam fesztiválon. Ezelőtt 12 éve még nem is volt ennyire nyitott a világ, még nem volt a központi parkokban sem, vagy sehol a városban. Próbálkoztam ültetni itthon magamnak, magról, ez évekig nem sikerült, egyszer csak kikeltek, és akkor ahogy növögettek én szétraktam itthon udvaron, kertben, ide-oda azt a néhány tövet, nem is volt olyan kevés, mert olyan 150 tő lett. Csak én ezt nem profi módon kezdtem, én nem is gondoltam arra, hogy én termesztek levendulát, csak hobbiból magamnak, most hobby egyébként. Aztán jött egy olyan gondolatom, hogy kinőtték itt a helyeket, bokrok alatt fák közelében, nagyon nagy árnyék volt nekik. Mondtam a férjemnek, hogy a kertben azért most nekem egy kis rész kellene a szántóföldből, és akkor elültetem, meg vannak most is. Nem profi módon ültettem akkor sem, sorban ültettem, de sem a sortávolság, sem a tő távolság nem volt úgy, ahogy kellett volna, de én úgy szemre, ahogy gondoltam ültettem. Nőttek, növögettek, szépek is lettek, és mondtam én a családomnak, hogy segítsenek, mert egyedül nem tudom, mert

nagyon munkás az ültetése, a levágása, a karbantartása. Én egyáltalán nem vegyszerezek, nem gyomirtózok, rengeteget kell kapálni, most már nagy a tőtávolság és a sortávolság is, de én azt mondtam, hogy nem fogom megvegyszerezni, úgy adom el, hogy ez tulajdonképpen bio. Mi a kertben egyébként semmit sem vegyszerezünk. Akkor én próbáltam egyedül ültetgetni tovább sorba, de nem voltak szabályosak, egyedül nehéz. Na de annyira megnőttek és szépek lettek, és termést hoztak, hogy már fölöslegben volt olyan szempontból, hogy már elajándékoztam a családnak, a barátoknak, rokonoknak ismerősöknek szárított csokorral. Mondtam, hogy ki kell vinni ezt a piacra, de oda törvényesen vállalkozni kell, és akkor 2015 nyarán hoztam létre ezt az egyéni vállalkozást a PFA-t, azt mondtam én, hogy akkor be fogok mutatkozni az őszi sokadalmon, és úgy is lett. Én vászonzsákokat varrok kisebbet-nagyobbat különböző formákban, a lényeg az az én zsákjaimban, hogy minden vásárra vagy nagy ünnepre, például Karácsonyra is én más és más kollekciót készítek, illetve kizárólag natúr len vagy kenderalapú alapanyagokat használok. Én csak ízléses dolgot viszek ki a piacra, én próbálom ezzel is egyedivé tenni, nem szeretem az ízléstelen giccses dolgokat Felhasználok itt akár régi szőtteseket, vannak régi liszteszsákok, gyönyörűen kimosom, csipkékkel kombinálom, Olaszországból illetve Franciaországból származó len alapú textileket használok, van aki beszállítja Franciaországból, illetve ami Olaszországból van azt Magyarországon vásárolom meg. Nem nagy még az én ültetvényem, össze-vissza egy olyan 20 árnyi, idén még nem is tudtam fejleszteni, mert elég zsúfolt volt a program az iskolába, mert végzős osztályom volt. Vannak palánták, de még nem tudtam kirakni, öt sor van a kertben, itt fogom fejleszteni tovább, be akarom az egész kertet palánttal ültetni. Magyarországról vásároltam volt a magot a közönséges orvosi levendulát, nekem ebben benne van a lelkem, nekem ez hobbym, ez szeretet, nem profitra megyek. Egyéb nagy befektetésről nem beszélhetek, megveszem a textíliákat, csipkéket, meg elmegyek vásárokra, akkor üzemanyag, a fizikai munka rengeteg a leszedésben is illetve a megvarrásban is. A leszedése az nagyon sok idő, mert u-gy-e a profik a nagy termelők géppel aratják, viszont ha learatjuk géppel, akkor egyben learatódik és a sorhajtások is learatódnak. Nem mindig, de vannak esetek, hogy én is egy bokrot egyben vágok le, de azért igyekszem amennyire tudom szálára a szebb bokrokról levágni, hogy a sorhajtásokat ne vágjam le, legyen egész nyáron virágom, mindig hajt, és jó illata van. Megszárítom, tehát most kezd virágzani, van egy bizonyos állapota a virágnak, ami után érdemes vágni, nincs is teljesen kivirágozva, kibomolva azok a kis

bimbók, viszont valamilyen szinten azért érett kell lennie ahhoz, hogy szépen száradjon, mutasson, szép legyen a szárított virág. Árnyékban szárítom mindenképpen, levegő kell érje, csokrokat kötök, és kenderkötővel felakasztom, és mikor megfelelően megszáradt van nekem egy tárolóm, ahová elrakom. Amit nem csokorban adok el, hanem a zsákokban azokat lemorzsolom a teljesen száraz növényről, aztán kiszitálom, pormentesítem az egészet, én sem levelet, sem szárat nem teszek bele. Mondják is, hogy az én standomnál mindig olyan jó illat van, mindig úgy érzik, azért érzik, mert én mindig a frisset árulom. Van illata a levelének is meg a szárának is, de nyilvánvalóan a virágnak van igazi illata, én imádom ezt csinálni, én nem tudom átverni az embereket, hogy azt mondom, hogy csak virág van benne, és nem csak azt teszek bele. De nagyon keresett a csokor. Szeretetből jött, meg hát onnan, hogy én szeretek kertészkedni, meg az én szüleim falun laknak, volt foglalkozásuk mindkettőjüknek, voltak földek. Főként, amikor nyugdíjba jöttek a szüleim akkor úgy-e a földekkel foglalkoztak, termeltek hagyományos termelést, krumplit, búzát. Nekünk viszont mindig volt veteményesünk, mindig szerettem velük dolgozni. S akkor így jött a lányoknak is, mert két lányom van, a nagyobbik 23 éves. Ő úgy választotta a szakmáját, hogy amikor a kilencedik osztályt elvégezte itt ültünk a teraszon, és abban az évben ő egyedül bevállalta a paradicsomtermesztést, és azt kérdezte, hogy mi az a szakma, aminek köze van a kertészkedéshez meg a művészethez is, mert rajz osztályban jártak ők V-VIII osztályban, jól tudnak rajzolni, meg a családban hagyománya van a művészkedésnek. Mondtam hogy kerttervező mérnök. A kicsi pedig, ő most van a Sapientián, most végez első évvel a kertészmérnökin, ő segít nekem a levendulatermesztésben is nyáron, de inkább a varrásban, mert ő is ilyem művészi hajlamú, divattervezéssel is foglalkozott magániskolában. Viszont ő is bevállalt tavaly, ő termesztette a fűszerpaprikát.

Milyen feltételek voltak az induláskor?

Én nem gondolkodtam üzletben, ezért ilyen irányban nem volt nehézség, mert csak nekifogtam és csináltam, persze olvasgattam szakirodalmat, főként interneten, mert könyvhöz nem igazán jutottam hozzá. Vannak hasznos információk, mint például a sorköz 1 méter és a tőtávolság 50 centiméter, hogy tudjon bokrosodni. Körülbelül 4 éve ültettem többet a kertbe. A levendulának a virágzása a mi vidékünkön júniusban kezdődik, például a tavaly egy picit előbb volt, úgy-e most nehezebb tél volt, hidegebb volt, később tavaszodtunk ki, és ez megviselte a

levendula bokrokat. Igazából megjelentek a virágok már 3 hete is, viszont még nincsenek annyira kifejlődve, hogy vághassam, még annyira nem bomoltak ki, hogy érdemes legyen levágni. Nem mindegy, hogy mikor vágjuk le, és ősszel mindig megnyesem a bokrokat olyan félgömbformára, jó arasznyit hagyok a szárakból, annyira visszanyesem majd. Benne évelő virág, tulajdonképpen 15 évet bírja egy tő, nekem lassan az első rend el is éri ezt, nem volt eddig probléma, jól teleltek, jól kihajtottak nyáron, a meghagyott szárából kihajtanak, tehát sok hajtás lesz. Idén télen az öreg tövekből nagyon sok elfagyott, nem teljesen, olyan is van, ami teljesen, viszont a föld feletti részek fagytak el. Öntözni nem kell, a napot szereti, mert mediterrán növény, árnyékban nagyon csenevész lesz, évekig én is szenvedtettem itt-ott fák árnyékában, nem szerette, nem fejlődött jól. Viszont azért kell neki az eső, de nem kellett locsoljam csak akkor, amikor kiültettem friss palántot, ami növekedésnek indul. Ha nagy szárazság van nyáron, akkor egy picit meglocsoljuk, de nem rendszeresen, mint a más zöldségeket. Én kimondottan nem akartam ilyesmivel foglalkozni, ez úgy jött, szeretem nagyon a virágokat, ültettem, egy idő után lett nekem, aztán több lett, mint amennyire szükségem volt, mindenki csodálta. De hasznos is, mert friss illatot tart a szekrényben, meg varrok kisgyerekeknek párnát. Egyébbel nem foglalkoztam, de lehetne, én azt olvastam, hogy a hegyvidéken termelt levendulából jobb minőségű illóolajat lehet előállítni, ki szeretném próbálni előbb-utóbb. Az is lehet, hogy jövőben egy picit jobban odafigyelek, és akkor jobban bővítem. Én nem készítettem szappant sem belőle, viszont van Szentgyörgyön egy család, akik méhészkednek és odaadtam én a virágomból, ők készítettek mézes-levendulás szappant, nagyon jó illata volt, kaptam én is egy nagyobb szeletet Karácsonyra, ez tavaly ősszel történt. Én igyekszem mindenben a natúrt előnyben részesíteni, például én itthon a kertben minden zöldséget megtermelek, igaz most le vagyok egy picit maradva, mert egy picit később ültettem, de azért van minden a kertben. Mindig is megtermeltem a családnak mindent.

Honnan, hogyan szerezte a mostani tevékenységéhez szükséges ismereteket?

Interneten, ott kaptam különböző anyagokat, megosztanak dolgokat, például a Pannonhalmi Apátságnál egy-két információt le lehet csípni, meg a Tihanyiaktól is le lehet, azért ki írnak dolgokat. Egyébként hallottam, hogy Pannonhalmán nagyon szívesen adnak információt, csak még nem jutottam el oda, és Tihanyba sem. Olvastam a Facebookon, hogy lesz Csekefalván levendula fesztivál, a

programot is meg néztem, a kisgyerekes családoknak nagyon jó programok vannak, lesznek bemutatók, filmvetítés, viszont csak séta lesz a levendulásban. Tihanyban, amikor fesztivál van akkor szedni lehet levendulát.

Mi a véleménye a pályázati támogatásokról?

Nem pályáztam, ez kimaradt, mondta a lányom, hogy kellene, de meggondolom. De nekem egyszerűen nem volt időm, mert nekem megvan a hivatásom, oda teljes ember kell, megvan a háztartásom ide is teljes ember kell, és csak 24 óra a 24 óra. Egyszerűen fizikai idő, hogy azt jobban fejlesszem nincs, nem járok én messzi vásárokban még, éppen ezért mert nincs időm. Viszont Kézdivásárhelyen vagy Szentgyörgyön kihasználom a vásárokat, tehát a tematikusokat is, a Karácsonyi vásárok is egész jók szoktak lenni, viszont hetekig kell készülnöm előtte, ha szép árut akarok kivinni. És mindezt a munka mellett, időt kell és energiát ráfordítani, s nem marad idő, mindent egyformán nem lehet csinálni, ezért nem jött még nekem össze, hogy pályázzak. Feltételeket is be kell tartani. Meglátom, hogyha a kicsi lányom, ha haza fog jönni, akkor mindenképpen ezt komolyabban csináljuk, vagy átadom neki és én csak besegítek vagy közösen, mert egyedül nehéz.

Fontosnak tartja-e az együttműködést más levendulatermesztőkkel?

Igen, tehát valamilyen szintem információkat és tapasztalatokat cserélünk egymással, de azért hiába mondom azt, hogy nem tekintenek engem konkurens személynek, mert csak annak tekintenek. A konkurenciával megvan, hogy hogyan beszélünk, mit mondunk el egymásnak, de szoktunk beszélgetni a bikafalvi termesztővel, itt a megyében ahová járok ő is jön, ő többfele jár, Hargita megyében, meg Maros megyében minden rendezvényre eljár. A sepsiszentgyörgyivel egymás standját meglátogatjuk, beszélgetünk, megnézzük egymás áruját, azért az árakat is úgy nagyvonalakban egyeztetjük. Én például kimérem, vannak nekem standard zsákocskáim is, és én kimérem vannak 15 grammosak, 25 grammosak, 40 grammosak, és akkor én digitális mérlegen be is mérem. Tehát, hogyha én azt mondom a kliensek, hogy ebben 40 gramm virág van, tiszta szárított virág, akkor annyi van. Tehát itt nagy munka van, amikor vásárban készülünk, levarrom, segít ebben a lányom, hogyha itthon van, a férjem is, ő méri, és rakja bele a zsákba.

A továbbtanulás, szakmai tudás megszerzése érdekében milyen ismereteket tart előnyösnek, fontosnak?

Mindenképpen a szakszerű termesztésről én még szeretnék tanulni, például valamilyen szinten talajjavító ismereteket szeretnék, mert mediterrán helyen mégis egy kövesebb meszesebb talajon nőnek. És akkor én azért szeretnék ilyen információt kapni, hogy ez egy jó termőföld, de esetleg hogy egy picit ha meszesíteni lehet jobb lenne, mert dúsabb virágzása lenne. Kaptam ígéretet rá szintén egy Sapientiás kertészmérnök végzőstől, hogy kifogja mérni a talaj Ph-t, egy picit szakszerűen nézzünk utána, legyen jobb vagy szebb termés. Például a közönséges levendulának a virágfűzére, virágzata nem annyira szép mint egy hibrid levenduláé, viszont én azt mondom, hogy az illata sokkal jobb, értékesebbnek tartom. Én nem igyekeztem, hogy most beszerezzek hibrid palántákat, mert lehet, mert termesztenek Nagyenyeden, Marosvásárhelyen, Kolozsváron. Én ezt imádom.

Hogyan látja Ön kezdeményezését a közvetlen környezete? Mennyire értékelik azt amit csinál?

Nincs negatív hozzászólás, szeretik. Én pozitív véleményeket hallok, hogy levendulatermesztéssel is foglalkozom, szeretik, egyre többen keresik, vásárolják, megszokták, hogy vannak termékeim. A kreatív boltban is adok be csokrot is meg kis zsákokat is, volt egy új kollekcióm a Szentgyörgy vásárra, most abból nem tudok mutatni, mert az elfogyott, de van még pár dolog. Aztán nemsokára neki kell fogjak dolgozni, mert jönnek legközelebb az Őszi sokadalom, mindig igyekszem valamit újítani, újat bevinni. A Karácsonyhoz igazítok olyan szempontból, hogy stilizált fenyőfákat is varrtam, ez egy ilyen háromszög tulajdonképpen vagy anyagában, az anyag mintázatában, hogy megfeleljen, például karácsonyi legyen a mintázata. Egyébként, ami mindig előfordul, és amiből most nem tudok mintát mutatni az egy olasz textília, ami levendulás, de natúr len alapú, és azon vannak nagyon szép festett virágok, az mindig előfordul bárhová megyek bármikor. Régi szőttesekből, zsákokból vart dolgok, azt is igyekszem tartani, tehát abból is mindig legyen. Alkotás ez, én amikor nekifogok varrni, én alkotok tulajdonképpen, előttem nem az van, hogy lefogok gyártani 200 ilyen zsákot, és akkor azt eladom a piacon. Én alkotok, nekem olyan is van, hogy bizonyos kollekcióból ahány van annyi féle, például egy méreten belül ahány zsák annyi féle, mondjuk a csipkével úgy kombinálom, hogy nem egyforma. Készítettem például

hímzettet középen hímzett fonallal, kaptam a Székely Nemzeti Múzeum igazgatójától egy könyvet, Háromszék és Kászon szék néprajzos szemmel, és vannak régi szőttesekről, színes mintás házi szőttesekről fotók annyira felnagyítva, hogy le tudtam rajzolni, és akkor kis részeket vettem ki, hogy autentikus székely motívum legyen, ez volt a lényeg. Kiemeltem kis részeket, amik nekem megfeleltek, és keresztszemes öltéssel rávarrtam a zsákokra, ez óriási nagy munka, ez már olyan szinten kézimunka, hogy nem lehet az árát megkérni. Nagyon sok munkát igényel, nagyon fárasztja a szememet, viszont volt egy ilyen sorozatom, ezeket a dolgokat illetve a házi szőttesből készült zsákokat külön vásárló közönség vásárolja. Egyszerűen, amikor jön a vevő én látom, hogy most nem számít, hogy az hány lej, ő azt meg fogja venni, mert ő abban látja az értéket, hogy az egy régi szőttesből van készítve vagy az egy kézi hímzett. Vittek zsákokat a kézi hímzettekből Angliába, angol vásárlóm vitte el, vittek Amerikába, Belgiumba, Németországba, ezeket a külön kategóriásokat. Én azt mondom, hogy ettől lesznek szépek meg különlegesek. Én a kis párnákat dupla huzattal varom, hogy mosható legyen, van egy belső huzata, amiben van a töltelék egy kevés levendula, mivel legtöbbször gyerekeknek vásárolják, és akkor van külön levehető mosható huzat. Tavalyig varrtam 2-3 kollekciót is, ilyen rátétest levendula mintákkal, hát rengeteget dolgoztam vele, én olyan motívumokat varrtam bele, elkészítettem a színes virágokat különböző színes textíliákból, én olyan rajzokat varrtam bele sima varrógéppel, hogy egyszerűen mindenki csodálkozott. Éreztem, hogy ettől én nem tudok megválni, aztán hálistennek olyan emberek vették meg, mondta is egy hölgy, kántorasszony, hogy látom én, hogy ebben a párnában mi van benne, és ne tessék búsulni, mert jó helyre kerül, értékelni fogjuk. Évekig érződik a jó kellemes levendula illat, azért mert a párna gyömöszölődik, de a zsákocskákkal is úgy kell eljárni, hogy mindig mondom a vevőknek, hogy meg kell időközönként morzsolgatni, nyomogatni, mert akkor újra elő jön az illat. Ez az elsődleges tulajdonsága a levendulának, hogy nyugtató, vagy fürdőt veszek belőle, intenzív főzetet készítek belőle, akár a lábamat áztatom meg benne. Én szoktam nyugtató teakeveréket is vagy akár nyugtató teát is főzni, forrázatot készítek citromfű, levendula és orbáncfű. Termesztek egyébként zsályát is, csak az az idén kifagyott, vennem kellett új töveket, termesztek mentát is meg cickafarkat. Nem szabad eldobni a régi szőtteseket, fel kell a régi dolgokat használni meg fel kell újítani, és lehet használni, ha lyukak vannak rajta csipkéket lehet rá varrni. Én átalakítom és tovább él, ha lyukas vagy foltos eldobjuk, akkor mi marad meg. Én tovább adom

másoknak, dédnagymamám zsákjaiból nagyon sok embernek varrtam szanaszét Európában.

Hogyan jellemezé a saját tevékenységét?

Én nem mondhatom, hogy a levendulatermesztés hagyományápolás, viszont inkább gyógynövényeknek a jó hatására lehet nevelni az embereket, hogy merjenek visszanyúlni a gyökerekhez. A régi tapasztalatokat, ismereteket részesíteni, előszedni, használni, például ez. Vagy úgy-e a szépség, nemcsak maga a virág szép, hanem felhasználva valami szépet alkotni, létrehozni. A másik az, hogy nevelni a gyermekeket, én mindig annyit mondom a gyermekeknek, hogy nem igaz, hogy nincsenek lehetőségek, nem igaz hogy el kell menni külföldre, mert aki tanul az akár külföldön is másfajta munkát kap. És akkor meg kellene egy kicsit nyitott szemmel járni, hogy mi az ami az adottságaiknak, a képességeiknek adott ponton a lehetőségeiknek megfelelne, valamit ki lehetne hozni amit szeretnének, én mondom az én példámat nekik. Sok mindent lehet csinálni, csak szeretettel kell, megfelelő alázattal, tehát ez nem úgy müködik, hogy én belefogok egy vállalkozásba, az ritka, hogy valakinek egy olyan lehetőség adódik, hogy belefog egy vállalkozásba és egyből neki minden anyagi java megvan, meg kell dolgozni mindenért. És ez is a jó benne, nem lehet készen kapni a dolgokat, meg kell dolgozni, azzal fejlődünk, azzal leszünk többek. Rengeteget nevelem őket, és én mindig azzal kezdem a kilencedik osztályosaimmal, hogy elbeszélgetünk, és akkor megkérdezem valami hobbitok van-e gyerekek, valami olyan tevékenység, ami nem kötelező, amit szeretetből csináltok, és nem igazán van a mai világba, ritka az a gyerek. Vagy mindig meg kérdezem, hogy olvastok-e, mit olvastok, többnyire semmit, és itt nemcsak szakirodalomra értem, hogy valakit érdekel a szakmája és abban fejlődjön, az kötelező, viszont saját maga fejlődésére is kell olvasni. Vagy, hogy adott ponton akár segítség lehet kapni egy könyvvel, egy mondattal, ami megtanít akár valamire. Regény olvasás is kell néha, nem ponyvát, hanem jó kis klasszikusokat, sorsokat lehet megismerni, életutakat lehet megismerni, abból lehet tanulni.

Véleménye szerint mit tehetne a helyi vezetés az agrárinnováció érdekében?

Informálás az jó volna, tehát akár összegyűjteni fiatal végzősöket akár, legyen az líceumi végzős, egyetemi végzős csoport, különböző szakterületekről, fórum

ahol beszélgetnek ötletekről. Meglévő információkat átadni, jó példákat akár bemutatók által, pályázati lehetőségekről tájékoztatót, egy rendszert csinálni az informálásról, vagy egy cégalapításról információt fiataloknak, hogy merjenek vállalkozni. Vagy, hogy az konkrétan miben áll, mert megvan az interneten, hogy mi kell egy cégnyitáshoz, de nem mer elindulni a legtöbbje, mert sok negatív példa van. Ha tényleg tájékozottak lennének a fiatalok, látnák, hogy odafigyelnek rájuk, látnák, hogy segítség van akkor biztos, hogy többen vállalkoznának. Változik a pénzügyi törvény is, mindenki nem jogász, mindenki nem jogtanácsos, minden cégnél nincs jogtanácsos, a könyvelő sem tud mindig mindent mondani folyamatosan. Ilyen irányú tájékozottságra szükség van, havonta egyszer összehívni a fiatalokat s beszélni, biztatni és elmondani, hogy mi miben áll konkrétan. Vagy meghívni vállalkozókat, hogy meséljenek, de úgy reálisan, hogy-hogy kezdték, hogy csinálták, kicsit biztatni őket, lássanak példákat.

Véleménye szerint mire lenne szükség ahhoz, hogy a helyi lakosság köréből mások is elmozduljanak az innovatívabb agrártevékenység irányába?

Az értékesítésnek a megszervezése, hogy lenne ahol tárolni a terményt, nem mindenki tud egyből megteremteni kondíciókat, hogy sok ideig otthon tárolja.

Vállalna-e személyesen is valamilyen szerepet abban, hogy a településen jobban teret nyerjen az agrárinnováció?

Órán is elmondom a tapasztalataimat a diákoknak, ha szervezett keretek közt igény lenne, akkor én szívesen segítenék, elmennék.

Az interjút készítette: Kovács Ottilia-Enikő

„A méhészek között megvan az együttműködés…”

Tófalvi Melinda, Korond

Megkérem szépen, röviden mutatkozzon be, és ismertesse, hogy mivel foglalkozik!

Tófalvi Melinda, Szász Illyésné vagyok, úgy ismernek, hogy Szász Melinda és méhészkedünk.

Az elindulásról, a tevékenységről kérem beszéljen.

Ahogy a líceummal végeztem, édesapám ment el az elosztásra, mert akkor mindenkit kihelyeztek már líceumból is. Ő választotta nekem Keresztúron a kollektívgazdaságot, mert ott volt méhészet, s azt mondta, hogy jó lesz neked. Édesapámat imádtam, biológia tanár volt, úgy gondoltam, hogy jól döntött, de én a méhekről semmit sem tudtam. Volt egy nagybátyám, ő méhészkedett, ideadott egy könyvet, hogy olvassam el, mielőtt valamit is megmutatna. Olvasni szerettem, én azt három nap alatt elolvastam. Nagyon kíváncsi voltam, ott van a bölcső, van királyné, van dolgozó, Mint egy mese olyan volt, alig vártam, hogy lássam. Mikor kinyitottuk a kaptárt, egy csomó nyüzsgő, kicsi, szőrös állatka. Hát én nagyon le voltam törve, hogy ez nem az a szép világ, amit olvastam. Aztán menni kellett dolgozni, ott megkaptam az első szúrást, az iszonyúan fájt, és a világ legletörtebb embere voltam. Aztán komolyabbra vettem a tanulást, hogy jussak be az egyetemre. Az egyetemen másodéves voltam, amikor méhészetet tanultunk, ott már büszke voltam, hogy mennyi mindent tudok a kollégákhoz képest. A férjem Illyés, Magyarországon dolgozott, ott kitaláltuk, hogy menjünk el a Méhészeti Tanszékre. Hát egy kis huncutság volt a dologban, mert kérdezték, hogy mivel keressünk meg egy professzort. Most mit mondjunk, annak az ideje, tudása fontos, nem fecsérelheti ránk, hát mondtam, hogy üdvözli a Kolozsvári Méhészeti Tanszék vezetője, (hát mondom, biztos üdvözölné, ha tudná). S akkor megérdeklődtük, hogy hogy hívják, elmondták, hogy mi a neve, s mi már úgy érkeztünk Gödöllőre, hogy tudták, hogy a tanár urat keressük. Ott volt a tanszéken, eligazítottak, s akkor mondtuk, hogy Erdélyből vagyunk, Kolozsváron vagyok Állattenyésztési Karon, és, hogy üdvözli a Méhészeti Tanszék vezetője. Megörvendett, mindjárt szívesen fogadott, két órát mesélt nekünk, megmutatta az

egész tanszéket, és, hogy ő is üdvözli a kollégáját és, hogy szívesen felvenné a kapcsolatot. Visszafelé így már igaz volt a történet, nagyon örvendett a kolozsvári professzor is neki. Akkor volt nekem egy olyan piszok szerencsém, hogy a kolozsvári professzor franciául beszélt, román anyanyelvű, a magyarországi, pedig magyar anyanyelvű és angolul beszélt, és pont nem volt közös nyelvük, én nagyon fontos lettem, mert én voltam a tolmács, az összekötő kapocs. Már annyira dicsérték általam egymást és csodálták, hogy mindjárt a következő év augusztusában összejött egy három napos személyes találkozó, ahol én voltam a tolmács. Ez alatt a három nap alatt megkerült a királyné, a bölcső és minden, ami a mesében van, és a csoda. Én úgy elbűvölődtem a méhektől, annyira éreztem, hogy ez egy olyan fantasztikus világ, hogy én csak ezt akarom. Ott aztán megfertőződtem úgy, hogy minden nehézség ellenére, amit tudok, hogy tényleg nagy állóképesség kell, fizikailag ez strapás, fáj a beszúrás, meg minden, ezt az utat választottam. A szakdolgozatomat már méhészetből írtam, úgy, hogy a magyarországi professzor irányította, megint egy nagy élvezet, különleges szép dolgozat lett.

Mi történt az egyetem után?

Utána megint jött egy kicsi valóság, ilyen cudar valóság itthon, mert kihelyezést nem adtak. Aztán a mezőgazdasági igazgatósághoz versenyvizsgáztam, falugazda, vagy ahogy mondták akkor, ilyen mezőgazdasági szakirányító posztra kerültem Parajdra. Először Homoródalmáson, aztán Parajdon, de még azelőtt tanítottam, édesapám meghalt, és akkor átvettem helyette a katedrát.

Mezőgazdasággal, falusi munkával egyáltalán nem foglalkoztak?

Nem, csak a méhészkedéssel.

Akkor beszéljünk a méhészkedésről.

Már amikor Keresztúron dolgoztam, édesapám vett 5 méhcsaládot nekem, hogy hát egész nyáron abban dolgozok, legyen itthon egy kiló mézünk. És az ismeretség a férjemmel szintén összekötött, neki azt hiszem, volt 15- 20 családocskája, s azzal kezdődött.

Ez mikor volt?

1985-ben érettségiztem, s a következő évben, tehát 1986-ban, azóta nem szakadt meg a szorosabb tágabb a kapcsolat a méhekkel.

Milyenek voltak az indulás feltételei?

Abszolút nem hasonlított a maira, így, ahogy látom, hogy ma indulnak a gyerekek. Nem volt sürgős. Tehát én egyetemet végeztem, a szakmában el akartam helyezkedni, a méhek ott voltak hobbi szinten. A férjem, már mire én végeztem, akkorra a 20 családot felszaporította 45- re, aztán 75-re, már vett egy ilyen, itt úgy mondjuk, hogy konténer, pavilon, ilyen méheket szállító eszközt. De neki is volt munkahelye, a faiparban dolgozott, az itt nagyon jól jött, mert a kaptárgyártást tudta csinálni. Értette a famegmunkálást, a méhészetet, mert ugye az asztalos tudás nem elég egy méhésznek, aki a méhbiológiát nem ismeri, nem tudja csinálni. Nagyon-nagyon fokozatosan haladtunk, mert először, ilyen jövedelem kiegészítés, hobbi volt. Nem voltak nagy terveim, hogy ennyi méhcsalád, vagy ilyesmi, azt hiszem 10 éven keresztül 72 családunk volt, mert annyi fért abba a konténerbe. Ezt 3-4 év alatt felszaporítottuk, tehát nem vettünk egy családot sem, ez mind ilyen önerőből szaporítás, munkába járás. Akkor vállalkozott a férjem, hogy egy nagyobb méhésszel elment először vándorolni, hogy lássa meg, milyen a vándorlás. Akkor kapott kedvet, hogy vándorolni kell. Én megmondom őszintén, hogy mai napig akácra nem voltam vándorolni. Az úgy történt, hogy család alakult, jöttek a gyerekek, kora tavasszal, április végén, május elején van az akácvirágzás, indulni kell a méhekkel, a gyerekeknek óvoda, iskola, gyereknevelés, két pici gyerekkel az a nomád élet. Én megmondom őszintén, hogy tudtam, hogy a méhészetet nagyon szeretem, akarom folytatni, akkor oda kerültem, hogy kerestem, hogy mit csináljak a méhészetben. Rájöttem, hogy ezt a vándorlást nem akarom, nekem túl strapás volt, úgy hiányzott a fürdőszoba, őszintén. Szóval, nem ment nekem, plusz a gyerekek, hogy itthon is lenni. Akkor néztem, hogy mit lehetne, hogy a méhekkel legyen, hogy én ne kelljen menjek vándorolni. S tulajdonképpen így jött az anyanevelés, a szaporítás, a rajkészítés és az, hogy itthon is lehet. De hát munkába jártam, végül is voltam szinte 5 évet gyereknevelésin, mert pont úgy jöttek a gyerekek, és akkor 12 évet munkába jártam. Az volt a biztos megélhetés. A férjem már otthagyta a munkahelyét ahogy először vándorolt, akart egy hónapos fizetetlen szabadságot, de nem engedték el, akkor fel is mondott. Attól kezdve, főállású méhész lett, de én gyakorlatilag, még csak 12 év múlva, olyan 7-8 éve, hogy én is itthon vagyok. Aztán abból a 72 méhcsalád utáni jövedelemből, azért volt jó így,

hogy a fizetésemből éltünk egyik napról a másikra, és a méhészetből, azért olyan egyenlőtlen jövedelem is volt, mert egyik év sikeresebb, a másik nem annyira, szezonális is, mert három hónap a méhészkedés. Akkor nagyon jó ára volt a méznek és ilyen méhészekkel összetársultak, hogy az idei mézemet mind odaadom neked, s abból csinálj valamit, amit akarsz, és akkor ez, és a saját háromévi mézünk, s akkor vettünk lakást. Olyan volt, mint a cigánykassza, hárman vagy négyen voltak, volt, aki traktort vett, volt, aki a fiának vett. Ami mézünk lett, 20 százalékát megtartottuk, amit itthonról el tudtunk kilónként a napi kenyérért adni, és a többit oda adtuk.

Ez az együttműködés más gazdákkal fontos?

A méhészek között megvan az együttműködés a mai napig. Én például azért szerettem, úgy éreztem, hogy azon kívül, hogy a méhek világát csodálom, amiket előállítanak, a termékeket szintén csodálom, egy nagyon jó közösségi élet van, összetartozás. A munkahelyemet most már én is ott hagytam, és úgy féltem, hogy leszakadok a világról, valahova tartozni is kell. És én pont, hogy egy családba csöppentem. Hát sok fiatal indult akkor, Udvarhely körzetben volt olyan 18-20 fiatal, ebből a baráti társaságból lett egy egyesület és mai napig megvan. Most már 220 tag van. Jól éreztem magam, ebből a szempontból is mindig, teljes életet adott.

Mi a véleménye a pályázati támogatásokról?

Nekünk nagyon-nagyon sokat segített. Megmondom, hogy miben, hogy. Mindennek színe s fonákja, akkor mondjuk úgy. Azt szoktam mondani, hogy az első ősz hajszálaimat is neki köszönhetem, és hála istennek, hogy neki és nem volt egészségügyi vagy más családi probléma. De, amire azt mondtam, hogy nagyon sokat segített, az volt, hogy először is, hogy le kellett szögezni, hogy mit akarunk, konkrétan ki kellett fejezni. Tehát nem valami délibáb, valami képzelgős valami, hanem fehéren-feketén kellett, hogy mit akarunk. És a másik dolog, ami nagyon jó volt, a határidő, hogy az ember nem tud félretenni, nem tud megspórolni, most ez kell, erre elvesszük. Nem lehetett, mert ha nem, elvesz minden. Iszonyúan nehéz volt, mert 3 baniért Gyulafehérvárt megjárta a férjem. Sapard programunk volt, tehát ez csak 50 százalékos támogatás volt, és annyira strapás volt, hogy egy adott pillanatban kiszámoltuk, hogy most már nem adhatjuk fel, mert annyit tettünk, annyit befektettünk, hogy ha nem kapjuk meg a pályázatot, nem tudunk felállni,

nincs amiből felálljunk. Nagyon-nagyon sokba kerültek ezek az utak. Úttörőnek mindig nehéz lenni. Nem mertek a hatóságok adni ki papírokat, nem tudták mit kell, úgy éreztem, hogy rossz helyen lakunk. Csíkszeredába kellett menni minden papírért, 86 km és a napja az embernek el van menve, és Gyulafehérvárról ment a pályázatkezelés. Mondtam a férjemnek, fogadjunk ott albérletet, lakjál ott, mondom, hazajössz éjfélkor, és 5-kor kelsz, indulsz vissza. De ilyenek, hogy 3 baniért, mert a számítógép felkerekítette és át nem engedték. Azzal volt szerencsém, hogy a férjem végig csinálta, én nem bírtam volna. Sokszor annyira megalázó volt, hogy úgy is úgy kapjátok azt a pénzt, meg ilyen dolgok, csak hogy már anyagilag annyiba volt, hogy azt éreztem, hogy annak érte meg pályázni, aki nagy összeget mert pályázni, mert akkor az valamit tudott kapni. De mi nem mertünk, mert nekünk nem volt rá fedezetünk. Tehát ez egy ilyen 32 ezer eurós pályázat volt, 50 százalék önrésszel, az utakra, az ÁFA- rész nem esett bele.

Mennyi időt vett fel a pályázat lefutása?

Aztán pörögtek a dolgok. Úgy volt, hogy minden kész kellett legyen, ez egymenetes volt. 2003-ban leadtuk a pályázatot, jóváhagyták, és az 50 százalékát visszafizették. Tehát az 50 százalékát be kellett ruházni, adták az 50 százalékot, ezután kijöttek és leellenőriztek mindent, hogy úgy van-e, és ennyi volt az egész. Ami segítséget jelentett, ami nélkül megint csak nem bírtuk volna, az onnan jött, hogy akik pályáztak, a LAM Alapítványtól vettünk fel hitelt, banktól nem mertünk. Oda megint egy pályázatot kellett benyújtani, de az nagyon egyszerű volt, azt valaki megcsinálta nekünk, és a magyar állam visszavállalta, tehát kamattámogatást kaptunk. Úgy, hogy mi a kamatnak csak 3 százalékát kellett fizessük.

Tehát a bankkal semmiféle kapcsolatuk nem volt?

Nem tudtuk volna megcsinálni.

Nem is gondolkodtak ilyesmiben?

De igen, tulajdonképpen amikor elkezdődött, hogy pályázunk, mindenki mondta, hogy fiatalok vagytok, pályázni kell, meg jöttek magyarországi méhész barátok és ismerősök, és mondták, hogy Melinda ez egy iskola, meg kell tanulni, meg kell csinálni, e nélkül nem lehet egyről kettőre jutni. Mi hittünk nekik, és végül is, bizonyos szempontból igazuk volt, és akkor, először a bankhitelen gondol-

koztunk. Én nagyon féltem, és tulajdonképpen egy kerek év telt el, mert kiderült, hogy ezért a hitelért a házat be kellett biztosítani, ezt a lakást, amiben élünk. És ez nekem, így fizikailag olyan strapás volt, a két gyerek megvolt, egy kicsi fizetéssel bebiztosítani a házat, most ha nem jön össze, vagy valami történik, nekem pszichésen túl nehéz volt. Egy évet semmi nem történt, akkor megint kezdődött elölről, hogy pályázni kell, a férjem is mondta, hogy még fiatalok vagyunk, és gyakorlatilag az őszülés, az innen jött, hogy a ház be volt biztosítva a fejünk fölött. És akkor volt ez a nagyon frissen változó világ, mikor még fiatalok voltunk, szűntek meg a munkahelyek, megszokni ezt az új világot, én egy más rendszerben nőttem fel, ez így nekem nehéz volt. De aztán ezzel a kamattámogatással, hogy a LAM Alapítványtól vettük, ez aztán átmentett, utána örvendtünk, hogy megvan. Néztük, hogy ez így annyira feltöltött, hogy magunktól, úgy a magunk módján tíz év alatt csináltuk volna meg. Ez itt muszáj volt, nem vettünk semmit, se ruhát, a minimálist, takaréklángon éltünk.

A továbbtanulás, szakmai tudás megszerzése érdekében, milyen ismereteket tart előnyösnek, fontosnak?

Itt a méhészet megint nagyon jó, és szerencsés, és csodálatos, rengeteg lehetőség van, és olyan jó télen, mert nyáron méhészkedünk. A szakma már eleve olyan, hogy télen nagyon sok előadás van. És mivel van ez a csapatszellem, egymást meghívjuk, és versengünk, hogy ki hív jobb előadókat. Mindenki, minden egyesület vagy csoport azon dolgozik, hogy mi a legaktuálisabb téma, a legégetőbb, mindig van előadás támogatási, pályázati lehetőségről, de van előadás a méhbetegségről, újdonsággal is próbálunk jönni, tehát apiterápia vagy bármi. Egyszerűen a nyárádszeredaiak hívnak, mi visszahívjuk, valósággal úgymond „kötelezettségből” több előadás van. De Székesfehérvár, mint hagyomány, mint zarándoklat, Gyula, Gödöllő és Pécs, Jászberény is a találkozások helyei. Na, hát ez minden évben megvan. Azon kívül nagy előny, hogy erősek a magyar kötelékek, ott vannak lehetőségek, ott van a Profik Egyesülete. Télen egy egész hetes, kimondottan méhész továbbképzést szerveznek. Nekünk nem kell pontot gyűjteni, nem kötelez senki. A méhészet nekem mindig megadta először is a barátságot, meg a kirándulási lehetőséget is. Tavaly nyáron is a Profi méhészekkel mentünk kirándulni, és többek között azért is, mert Toszkána vidéke volt, hogy ott volt lehetőség két méhészetet meglátogatni. Na, most én akárhol, akárkivel mennék, erre nem volna lehetőségem, viszont nagyon-nagyon érdekel, hogy ott hogyan

csinálják, és tényleg mindig látunk újat. De vannak az Apimondiák, ezek olyan méhész kongresszusok, kétévente vannak, minden negyedik évben Európában, és minden negyedik évben Európán kívül. Európán kívül még nem jutottunk, de Európában mikor van, hát nem igaz, hogy nem maradt ki, de azért megyünk, ez egy kirándulás is, meg szakma is. Tehát olyan jól össze lehet ezt a kettőt vonni, szóval nekem annyira teljes életet tud adni.

Véleménye szerint, mi az, amit a hagyományos gazdálkodási módból érdemes megtartani vagy követni?

Én azt mondom, hogy mindent, arra kell építeni. Nincsen egy fának szép koronája szép gyökerek nélkül, tehát a méhészetnek az alapja, a méhek értése, az a belső nyugalom, az összehangolódás, ha meg mosolyogjuk, ha nem, én e nélkül nem látok nagy méhészt, meg időben is, hogy nekifogott és méhész maradt. Ki lehet számolni egy asztal mellett, hogy most mennyit csinálok, s mennyi a jövedelem, ezek a méhészek, azért vagy elölről kezdik, s megszelídülnek, átalakulnak vagy profilt váltanak. Tehát ez a hagyomány, ez nem változik. Aztán, hogy az eszközök, hogy szofisztikáltabbak vagy modernebbek, hogy burrognak, na, hát itt a technikának van lehetősége, de a méhek megközelítése ugyanaz marad.

Hogyan látja a környezete ezt a kezdeményezést, ezt a vállalkozást?

Én úgy látom, hogy nagyon sok követő formálódott körülöttünk, ugye oktatásban is részt veszek, szakmunkásképzőkön is, tudunk egymásról, de szerintem nem is az, hanem az, ahogy látják, hogy meg lehetett szeretni ezt a szakmát.

Értékelik, fontosnak tartják?

El sem tudják képzelni másképp. Valamilyen rajongás kell, legyen, szerintem, azt szeretik ellesni. Végül is, azt mindenki tudja, s belátja, hogy dolgozni kell. Szoktam is mondani, hogy mindegy miben, hogyha szereted, örömed látod, hasznosnak látod, akkor jó helyen vagy.

Továbblépés, fejlesztés, jövő?

Hát, hogy őszinte legyek, mintha egyre nehezebb lenne, azért csak telnek az évek, s úgy nyomnak. A bürokrácia, az nagyon kezdett nyomni minket, már álmodozunk a férjemmel arról, hogy veszünk egy konténert, a Gyimesekbe kivonulunk tavasszal és ősszel hazajövünk. Egy kicsit széttép ez a mai világ, már sok nekem, fárasztó, meg strapás a vándorméhészet is. Főleg én, de most már a férjem is, úgy látom, hogy várjuk, hogy a gyerekek nyúljanak a szárnyunk alá, s már inkább arra mennénk, amerre ők mutatják, hogy segítsük. Úgy éreztem nagyon sokáig, hogy én határozom meg, mi határozzuk meg, hogy mit akarunk, merre, hogy, ez is kihívás volt, az is érdekes volt, az is lenyűgözött, és most azt mondom, hogy igen, de én nem akarom. Én már így jól vagyok, többet akarok befelé figyelni, fordulni, csendesebben akarom, nem akarok este 11-kor beleesni az ágyba, hanem 7 órakor be akarom fejezni, csak ülni akarok, nézni, ahogy szállnak a méhek, örülni, azt élvezni, anélkül, hogy pörögne, hogy ma még ezt vagy azt kell csinálni, ezt már nem akarom. Ami van, úgy szoktam mondani, hogy már több ruha nem fér rám, többet nem tudok megenni, mint amennyit megtudok. Na, tehát úgy érzem, hogy inkább most azért tartjuk, így megegyeztünk, hogy most már nincsen emelkedés, meg tovább menés, hanem szinten tartás, várjuk a gyerekeket, és akkor így szépen lassan átveszik. Ez a normális, ez a biológia. Különben a méhek mellett az ember egy ilyen természet közeli életet megszokik, más már nem vakítja annyira, már egy fél óra csendnek sokkal több értéke van, mint sok egyébnek. Őszintén, volt idő, mikor ez másképpen volt, de ez most hála istennek, hogy így van.

Véleménye szerint, mi jellemzi inkább az innovatív agrárvállalkozásokat? Hatni akar a környezetére? A helyi adottságok hasznosítására törekszik? Egészséges élelmiszerek előállítását tartja fontosnak?

Úgy kéz a kézben jár, ez mind, amit felsorolt. Mert, hogy méhészkedünk, mondtam épp az előbb, hogy ez egy természet közeli élet, tehát engem már nem vonz, nem cserélném el egy akármilyen nagyvárossal ezt a falusi, egyszerű, csendes életmódot. Ugyanígy, mi, termelők megyünk vásárokra. Azt mondom, hogy olyasmiket látok, olyasmikhez jutok, amit ha sok pénzem lenne, vagy nagyvárosban lennék, akkor sem. Mert egy ugyanolyan termelő van ott, mint én, összebarátkozunk, ő sajttal jön, vagy a másik jön a fabútoraival, megismerem azt az embert, a más típusú világukat, ezek az emberek annyira eredetiek, olyan ötletesek, olyan lényeglátóak. Én olyan kiváltságnak érzem, mikor ilyen helyeken lehetünk, inkább a férjem jár, de vannak mai székely ízek, több, gyönyörű rendezvény van, székely

ruhában lehet menni. Tehát azon kívül, hogy méhész vagyok, sokkal mélyebb identitásukat mozgat meg bennem. De hozta a szakmám is, mert hogyha valahol járnék máshol, más lenne, ez egy olyan kiváltság érzést ad, hogy én a pult mögött lehetek, hogy én kínálhatom, hogy én tudom, hogy milyen kincs van abban az üvegben. És ugyanúgy nézek arra, aki a sajtját odahozta, hogy az más, azt nem lehet géppel kinyomni, abban van valami más. Úgy tudom szeretni a pult mögött álló embert, és már sose tudnám szétválasztani a sajt ízét a mögötte álló embertől, és lehet, hogy nekem azért már nem megy le a torkomon egy másik sajt, amelyik mögött nem tudom, hogy ki áll. Olyan öröm, mikor jönnek ide is csoportok, vagy vásárokra elmegyek, és akkor odaadhatom azt a kanál mézet, van 2-3 féle termék, hogy látom az arcán, hogy ez ízlik, hogy kételyei vannak, vagy elmondhatom, hogy az egy természetes dolog, hogy a méz kristályosodik. Én ilyenkor hasznosnak érzem magam, ez olyan érdekes, mert ugye, mint mérnöknő is dolgoztam, meg annyi papírt túrtam, hogy rettenetes. Úgy jöttem haza, hogy olyan haszontalannak éreztem magam, olyan nehéz volt, annyit küzdöttem ezzel. S most egy ilyen paraszti munkával annyira hasznosnak érzem magam.

Mit tehetne a helyi vezetés az agrárinnováció érdekében?

Igen, hát a piacszerzés, az a legnagyobb segítség. Én nagyon nagy hálát érzek, és köszönöm, és örvendek Hargita megyében, ahogy a Megyei Tanács hozzáálll. Én úgy érzem, hogy az, hogy adnak nekünk ingyen 20 lejt, szerintem az nem jó, én nem szeretem. Egyrészt megalázó, hogy nincs lehetőségem magam megteremteni. Nekem hogyha lehetőséget adnak, hogy megmutassam magam és kapok egy reális visszajelzést, elbírálást, mi is tévedünk, hibák vannak, mindenkinek nem jön be a méz sem, ez fáj, de tudomásul kell vegyem és jogos is, mert én nekem se jön be mindenféle kenyér és kész. Más is pont így van, ez oda vissza van, de akkor ott érzem. Szóval ez így jobb is, és ezt itt a Hargita megyei Tanács tényleg megszervezi a termelők vásárát. Vannak a havi vásárok, negyedévi vásárok, ünnepek előtti vásárok, de próbáltak kivinni multi cégekkel, ilyen Székely napokra vagy Magyar ízek napján, hogy megmutassuk magunkat. Van úgy, hogy pillanatnyilag ráfizetés, mert többnyire igen, akkor az út, meg fárasztó, meg nagyon nehéz, de azért előbb utóbb az emberről hallnak és vannak lehetőségek utána. Azt hiszem, hogy nekünk ez a legjobb segítség. Van támogatás is sokféle, rá vagyunk utalva, mert vannak nehéz évek, de az ember úgy érzi, hogy jobb lenne, ha nem lenne rá szüksége.

Mire lenne szükség ahhoz, hogy a helyi lakosság köréből mások is elmozduljanak ebbe az irányba? Mit lehetne tenni azért?

Hát ez most ilyen nőies, anyukás megfogalmazásban nagyon egyéniség kérdése. Tehát, hogy kívülről mit lehet, az biztos, hogy sok mindent. Akiben van egyéniség, ahogy mondtam, hogy a Megyei Tanács is, amit tesz, de annál messzebb nyúlik, hogy tudjuk jól nevelni, egészséges lelkületűre a gyerekeket, anyuka, tanítónő mennyi időt tud oda fordítani arra, hogy legyen önbizalmuk, hogy legyen meg a gyökerük, akkor fognak vállalkozni, fogják keresni a lehetőséget, meg tudnak élni, ki tudnak bontakozni.

Személyesen valamilyen szerepet vállalna-e abban, hogy a településen jobban teret nyerjen az agrárinnováció

Igen, én tanítani nagyon szeretek, de úgy látom, hogy nem lehet erőltetni vagy szerintem nem szabad erőltetni. Megmondom őszintén, hogy én soha nem raktam a hátizsákba mézet és nem jártam üzletről üzletre, az úgy nem megy. Ha az állam felkopik is, itthon ki kell várni, míg ő jön ide. Na, ugyanígy van, a gyereknek meg kell mutatni, hogy van méz. Az én dolgom, hogy legyen méz, ő kell hogy kérje, és ezt nekem ki kell várni. Gyönyörű minden, ami belülről jön, ami a természethez fűz, nézzünk magunkba, éljük azt meg és akkor már nem érdeklik az embert a külsőségek.

Nagyon szépen köszönöm a beszélgetést!

Az interjút készítette: Fülöp Ilona

Biró A. Zoltán

TÉRSÉG ÉS AGRÁRINNOVÁCIÓ: A PAHRU KUTATÁS SOROZATA

1. Bevezetés

A csíkszeredai székhelyű Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány (PAHRU) a 2012-2017 közti időszakban öt modulból álló programsorozat keretében foglalkozott a székelyföldi térség agrárinnovációs folyamatainak szakmai elemzésével. Ez a program szervesen kapcsolódik a PAHRU 1990-ben indított térségi oktatási tevékenységéhez. Az Alapítvány térségi szakmai szerepvállalásának 2011-ben történt újrapozícionálása egyben az agrárinnovációs folyamatokkal való programszerű foglalkozás indítását is jelentette. Az „Agrárinnovációs centrum" kialakítása, térségi szakmai fórumok szervezése képezte az első fontosabb lépéseket. Az Agrárinnovációs Centrum célul tűzte ki a székelyföldi térségbe irányuló tudás- és technológiatranszfer támogatását, a mesteri és a PhD képzési programok működtetése mellett szakmai rendezvények szervezését, az információterjesztést, a térségi agrárinnovációs folyamatok nyomon követését, az ágazat térségi intézményes és szakmai szereplőivel való együttműködést. A Centrum feladatvállalását, valamint az agrárinnovációs folyamatok fejlesztéspolitikai értelmezését szemléletesen jelzi a 2012 júniusában közzétett tájékoztató anyag alábbi részlete:

„Figyelembe véve a térségi adottságokat, a családi háztartások működési modelljeit, valamint az elmúlt két évtized kezdeményezéseinek jellegét, olyan komplex agrárinnovációs projekt indítása szükséges, amely a helyi jellegű termékektől a tájkultúráig, a termelési technológiák megismerésétől a kommunikációs és marketing kérdésekig, a termék-előállítás sikeres gyakorlataitól a többszintű szakmai képzésig és ismeretterjesztésig a vidéki térségekre jellemző "agrár" kérdéskör minél több szegmensét átfogja és rendszerbe foglalja. A megjelölt kulcsfontosságú fejlesztéspolitikai témakörnek jelenleg nincs a térségben integráló és szolgáltató funkciót is ellátó intézményes szakmai szereplője.(…) A Centrum alapvető feladatának tekinti a szegmensek közti szinergikus hatások generálását oly módon, hogy összekapcsolja a témakör térségi információit, a különböző szegmensek szereplőit, létrehozza és működteti azokat a hálózatokat

és társadalmi nyilvánosságokat, amelyek a témakör egésze számára támogató és referenciakeretet jelentenek.

Kutatási eredmények szerint továbbra is nagyon erős a háztartások többségének az agrárjellegű tevékenységek iránti affinitása. A javasolt agrárinnovációs projekt az inkluzív fejlesztés olyan modelljét képviseli, amely az utóbbi években szakmai és szakpolitikai téren egyaránt előtérbe került. Kulcselemei: a foglalkoztatási helyzet és a versenyképesség javítása a rurális térségekben elsősorban az endogén kapacitásokra alapozva, munkaigényes tevékenységek és beruházások ösztönzése, endogén adottságokat alapozó innováció, a versenyképesség társadalmi oldalának erősítése. A térség erre a modellre nagyon alkalmas, azonban kezdeményező és integráló szerepet fölvállaló projektre/intézményre van szükség. A térség egészére irányuló komplex projekt kidolgozása és működtetése indokolttá teszi olyan térségi Agrárinnovációs Centrum létrehozását, amely egyfelől térségi intézményi szereplők, másfelől szakmai tudást és autoritást biztosító külső szakmai intézmény konzorciumán alapul (...)"

A 2012 szeptemberében Csíkszeredában szervezett szakmai fórumon a fentiekben jelzett célkitűzések már szakmai program formájában fogalmazódtak meg:

„Az utóbbi 4-5 év folyamán a székelyföldi térségben nagyon sok és sokféle fejlesztési, innovációs folyamat indult be. Ezek körében központi szerepet kapnak azok az újszerű kezdeményezések, amelyek a térségi agrárinnováció körébe sorolhatók. A szakmai társulásoktól a képzési formákig, a táji jellegű termékektől a szaktanácsadásig, a LEADER folyamattól a falukép fejlesztési törekvésekig, a tudás- és technológiatranszfertől a térségi támogatási programokig, a falusi turizmustól a tájkép- és környezetvédelemig sok-sok innovatív kezdeményezés, törekvés, szerveződés, program felsorolható (…)

A jelenlegi helyzet azt mutatja, hogy a nagyszámú és sokféle kezdeményezés még nem áll össze térségi léptékű, strukturális jellegű változási folyamattá. Az újszerű kezdeményezések pontszerűek, munkaerőpiaci és egyéb társadalmi hatásuk korlátozott, fenntarthatóságuk sok esetben bizonytalan, ugyanakkor a hálózatszerű szerveződések kezdeti fázisban vannak, az ágazatközi szinergiák esetlegesek, a különböző kompetenciák közti szinergiák igénye érdemben nem jelentkezik (...)

Néhány téma, kérdés, amelyeket a térségi agrárinnováció szereplői a továbbiakban nem hagyhatnak figyelmen kívül:

- *Hogyan, milyen csatornákon és eszközökkel lehetne kihasználni a sikeres kezdeményezések (pozitív példák) mozgósító erejét?*
- *Milyen a térségbe irányuló tudástranszfer jelenlegi állapota és hogyan lehetne ezt erősíteni, célirányosabbá tenni?*
- *Kaphat-e, s ha igen milyen munka nyomán pozitív társadalmi megítélést az agrárszektor és ahhoz köthető foglalkozások?*
- *Erősíthetők-e az ágazatközi szinergiák, s ha igen milyen módon (mezőgazdaság, turizmus, munkaerőpiac, kultúra, szociális helyzet stb.)*
- *Milyen lehetőségek nyílhatnak a különböző szakmai kompetenciák közti összekapcsolódásokra (agrártechnológák, fogyasztási kultúra, tájképvédelem, közösségfejlesztés, lokális identitás és nemzeti identitás, kommunikációs kompetenciák stb.)*
- *Teret nyerhet-e az agrárinnovációban a térségen belüli networkok keretében a tudásmegosztás, illetve a tudásmenedzsment? A tudásátadás klasszikus modelljét fölválthatják-e az explicit (normatív) tudás és az implicit (gyakorlati tudás) közti interakció térségi műhelyei*
- *Megtervezhető-e a szaktanácsadás formalizált rendszere mellett/helyett a személyre szabott modell?*
- *Föl lehet-e használni a térségi társadalomra jellemző magatartásmintákat és kapcsolatmenedzselési gyakorlatokat az agrárinnovációban?*

Minden bizonnyal érdemes megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy a korszerű agrárinnováció ebben a térségben egyidőben innovációs potenciál és innovációs kényszer! Olyan lehetőség és olyan kényszer, amely nem csupán az agrártermelésben érdekelt vállalkozások és családi háztartások feladata és ügye (...)"

(Részlet a szakmai fórum Vitaindítójából)

A fentiekben ismertetett célikitűzések – akár a fölvetett kérdéseket, akár a tervezett feladatokat tekintjük – logikusan vezettek kutatási feladatok megfogalmazásához és programok kidolgozásához. A térségi vonatkozásban mindenképpen egyedinek tekinthető programsorozat moduljai a témák függvényében az évek

során változtak, azonban az elemzési munka1 három nagyobb területe mindvégig megmaradt:

- Szakmai konzultációk, interjúk térségi szakértőkkel.
- Terepmunka, interjúsorozat a térség agrárinnovációs szereplőivel.
- Szakmai elemzések készítése a társadalomtörténeti vonatkozások, az aktuális társadalmi folyamatok,valamint a terepmunka eredményei alapján.

Jelen összefoglaló-áttekintő tanulmányban arra vállalkozunk, hogy a programsorozat szakmai elemzéseiről adjunk összefüggő képet[2]. A programsorozat korábbi négy kiadványára alapozó, részben montázs jellegű áttekintés felvázolja a témakör megközelítésének útvonalát, betekintést nyújt a térségi agrárinnovációs folyamat sokszereplős, ellentmodásos, folyamatosan változó világába.

2. Helyzetkép és problématérkép

A szakmai program első modulja közvetlenül kapcsolódott az első szakmai fórumok tematikájához. Első lépésben az a feladat fogalmazódott meg, hogy helyzetképet alkossunk a térségi agrárinnováció állapotáról, szereplőiről, folyamatairól. Erre több megoldás kínálkozott, a program első éve keretében ezekből három került előtérbe: (1) interjúsorozat készítése a témában érintett szakértői kör tagjaival, (2) rövid elemzések készítése az olyan társadalmi jellemzőkről, amelyek az agrárinnovációs folyamatra közvetlen hatást gyakorolnak, illetve (3) egy szakmai összefoglaló, problématérkép készítése. Ebből a három témakörből állt össze a programsorozat első kötetének az anyaga[3].

A székelyföldi agrárinnovációs folyamatok általános jellemzésével foglalkozó tanulmány (**Munkacsoport: Agrárinnovációs folyamat a székelyföldi térségben**, In: Biró, Magyar 2013. 11-66.) röviden számbaveszi azokat a térségi tényе-

[1] Az egyes programok elemzési feladatait a PAHRU megbízása alapján a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja munkacsoportja végezte.

[2] A kutatási program kiadványai a PAHRU honlapján is olvashatók: http://www.pahru.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=134&Itemid=712&lang=hu

[3] Vidék és versenyképesség. Agrárinnovációs helyzetkép a székelyföldi térségben. Szerkesztette: Biró A. Z., Magyar F., Státus kiadó, Csíkszereda, 2013. pp. 271.

zőket és folyamatokat, amelyek a globális környezet hatásaként ebben a térségben is megjelennek, és amelyek a vidéki térség fölértékelődésével, az agrárinnovációs folyamatok előtérbe kerülésével kapcsolatosak:

- *„A korábban másodlagos besorolású, a városnak úgymond alárendelt vidéki térség értékes hellyé válik*
- *Változik az élelmiszertermelés iránti igény. Korában azt mondtuk az élelmiszerről, hogy legyen belőle elegendő és legyen olcsó. Ma már azt is mondjuk, hogy legyen egészséges, legyen biztonságos, fölértékelődnek a házi, táji adottságok.*
- *Fölértékelődik a vidéki térséghez köthető egészséges környezet, a szép táj, az ember-természet kapcsolat.*
- *Újrapozícionálódik a termőterület, a termelési technológia, az élelmiszer-feldogozás és mindennek a tág értelemben vett kulturális életforma jellegű beágyazottsága.*
- *A vidék elsődleges szerepe már nem az, hogy a nagyipari modellt követő agrártermelés közegeként funkcionáljon. Ehelyett az elvárás és a célkitűzés az, hogy a vidéki térség a saját belső adottságaira alapozva, saját értékeit hasznosítva erősödjön, saját arculata, ereje, identitása legyen*
- *Ugyanakkor szakmai elemzések arra világítanak rá, hogy a vidéki térségnek meg kell találnia az őt körülvevő tágabb környezettel is az együttműködés formáit. Csak egy példa: a vidék megújításához szükséges tudás jelentős része a vidéken kívüli helyeken termelődik, s ezt nem csupán behozni kell a térségbe, hanem össze is kell kapcsolni a vidéki térség saját tudásával, tapasztalatával. A kétféle tudás összekapcsolódása hozhatja létre a vidék számára az igazán hasznos innovációkat, hasznos megoldásokat. De nagy szükség van a külső térséggel való kapcsolatra a termékértékesítés érdekében is, amelyet olymódon kell megoldani, hogy a vidék ne legyen egyoldalúan kiszolgáltatott a külső piaci elvárásoknak.*
- *A vidéki térség felértékelődésének folyamatában kulcsfontosságú kérdés a termőterület helyzetének alakulása. A gyakorlati megoldások azonban fejlesztéspolitikai elgondolásokat, programokat is igényelnek.*
- *Legyen célkitűzés az, hogy a termőfelület azon vidéki népesség tulajdonában, ellenőrzési/felügyeleti körében maradjon, amely vidéki térségben él, a vidéki értékeket képviseli, és mindezt az agrártevékenységben hasznosítani tudja.*
- *Vidéki térségben el kell sajátítani azokat az újszerű technológiákat, amelyek a családi vagy kisgazdasági formákat életképessé teszik abban az értelemben, hogy integrálódni tudnak az élelmiszer-termeléssel kapcsolatos új elvárások rendszerébe." (16-17)*

A tanulmány szerzői terepmunka és szakmai konzultációsorozat alapján veszik számba a térségi agrárinnováció szereplőnek fontosabb típusait. Ezek a következők:

- Térségen belüli szerveződésű intézményesült szereplők (egyesületek, szervezetek)
- Térségi szerveződésű intézményesült események, rendezvények (vásárok, kiállítások, szakmai rendezvények)
- Agrárjellegű közepes vagy nagyobb vállalkozások
- Egyéni/családi/háztáji gazdálkodók
- A térségben működő hivatalos (állami) intézmények
- Agrárinnovációs programok
- Képzések (felnőttképzés, középfokú képzés, felsőfokú képzés)
- Agrár-szakértők
- Fejlesztéspolitikai szereplők
- Média
- Kiadványok, fejlesztéspolitikai anyagok, egyéb szakmai tematizációk
- Más ágazatokhoz tartozó, kapcsolódó aktorok (turizmus, kultúra, környezetvédelem és mások).

Az egyes típusok bemutatása az alábbi témakörök szerint történik: (1) az intézményesültség jellege, (2) a térségi szerep tartalma, (3) a társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke, illetve kiterjedtsége, (4) az innovatív szerep, (5) a tudástermelés és tudásmegosztás gyakorlata. Az elemzés egyik legfontosabb következtetése az, hogy a térségi agrárinnováció aktorai pontszerűen működnek. A tanulmány szerzői azt a következtetést fogalmazzák meg, hogy a pontszerű működési mód nem kompetenciahiány vagy elhatározás kérdése, hanem alapvető térségi működési mód, egyfajta kulturális pattern. Jellemzői tulajdonképpen abból a családi léptékű háztartási gazdálkodásból vezethetők le, amely statisztikailag és hallgatólagos társadalmi modellként mind a mai napig meghatározó tényező ebben a térségben. Úgy tűnik, hogy maga a térségi agrárinnovációs folyamat is kultiválja ezt a modellt.

Ennek a működési modellnek a legfontosabb jellemzői az alábbiak:

- Az egyéni erőforrások felhasználása az alapozásnál, a létrehozásnál, de sok esetben később is „korlátlan" abban az értelemben, hogy a bevitt erőforrások mennyiségét és az értéket nem mérik. Ez egy érdekes csapdahelyzet, mert nem mérik a bevitt érték mennyiségét, s ezért észrevétlenül a fölépített struktúra nagyobb és komplexebb lesz, mint amit explicit módon terveztek, és többek között ebből lesznek utólag fenntartási gondok.
- A kialakított struktúrával kapcsolatosan bizonyos kompetenciákat fölértékelnek, másokat alulértékelnek vagy teljesen figyelmen kívül hagynak (pl. az értékesítés többpólusú jellegének megtervezése), inkább az egyetlen biztosat keresik, és ha az kiesik, akkor nincsenek felkészülve a váltásra.
- A tudásmegosztással kapcsolatos nehézségek: nem tudnak érdemben különbséget tenni a saját vállalkozás, intézmény megosztható és nem megosztható komponensei között, ezért mindenhez ragaszkodnak, keveset osztanak meg és keveset kapnak másoktól. Ez nagyon költségessé teszi a tevékenységet.
- Az együttműködési, partnerségi kapcsolatok helyett a képviseleti szerepre való törekvés sokkal nagyobb hangsúlyt kap. Ez a folyamatoknak nem dinamikát ad, hanem korlátozza, rövidre zárja a struktúra működését.
- A többszereplős keretekben (egy egyesületen belül, több egyesület egy keretben) a tagok közti viszony rendszerint gyorsan aszimmetrikussá válik.
- Sok energiát visznek abba, hogy olyasmit építsenek ki, ami másnak is van, és sokba kerül a párhuzamosságok fenntartása.

Az elemzői munka alapján a tanulmány szerzői az alábbi problématérképet vázolták fel:

- *„Szinergiahiány, belterjesség, pontszerű működés (szemléletben és gyakorlatban)*
- *Alacsony fokú innovációs képesség/hajlandóság. Az újításokat az esetek többségében a megélhetési kényszer, a környezetben tapasztalt divatszerű modell vagy az újításra igénybe vehető támogatás ténye/lehetősége ösztönzi.*
- *A szervezeti intézményesültség alacsony szintje. A kialakított szervezetek működéséből hiányzik az a tudás és az a gyakorlat, amely ezeket a szervezeteket az önfenntartás és a professzionalizálódás irányába vihetné el.*

- *Klaszteresedés kezdetleges szintje. A szemlélet és a módszertan még mindig idegennek tűnik a térségi aktorok szemében.*

- *A térségen belüli erőforrásokat mozgósító beruházások alacsony mértéke. Az agrárium terén nagyon jelentős a „holt tőke", az erőforrások tartalékolása nagyobb súllyal esik a latba, mint annak mozgósítása. Az agrárinnovációban hasznosítható endogén adottságok egy jelentős csoportjára a szereplők nem is tekintenek erőforrásként. Pl. gasztronómiai tudás, tájkép és tájkultúra, természetközeli életvezetési módok stb.*

- *A térségen belüli tudástermeléssel és tudásmegosztással kapcsolatos hiányosságok.*

- *Az innovatív gyakorlatok térségi alkalmazásával kapcsolatos ismeretek hiánya. A térségi szereplők az egyéni és a csoportos tanulmányutak révén más országokban, más környezetben nagyon sok „pozitív példával" találkoztak, s ezeket mint vágyképet meg is fogalmazzák maguknak. Ezeknek a vágyképeknek a saját környezetre való „lefordítása" azonban rendszerint meghaladja a szereplők kompetenciáját, ehelyett utánzásra törekednek, s ez néha sikeres, néha nem. Ugyanakkor a térségen belüli sikeres gyakorlatok nem ismertek.*

- *Az agrárinnovációhoz kapcsolódó konzervatív (nem versenyképes) térségi tudások kezelése.*

- *A szerkezeti viszonyok rendezetlensége. Az ágazati és a térségi szerveződés kialakításának és összehangolásának problémaköre." (55-56.)*

3. Változási paradigma, endogén korlátok

A programsorozat második moduljának eredményeit a 2014-ben megjelent tanulmánykötet tartalmazza[4]. Ebben a kötetben folytatódik a szakértői konzultációk alapját képező interjúsorozat, és publikálásra kerül az innovatív agrárszereplőkkel készített interjúk első csomagja is. A kötetet bevezető tanulmányok három szempontból közelítenek a térségi agrárinnováció kérdésköréhez:

- Mennyiben tekinthető paradigmaváltásnak a térségi agrárinnovációs folyamat és melyek a folyamat endogén korlátai?

[4] „Mindig arra kell törekedni, hogy egy lépéssel előbbre legyünk…" Agrárinnovációs kezdeményezések a székelyföldi térségben. Szerkesztette: Biró A.Z., Magyar F., Státus Kiadó, Csíkszereda 2014, pp. 297.

- Melyek az agrárinnovációs folyamat térségi megjelenítései?
- Miként értelmezhető az agrárinnováció fejlesztéspolitikai integrációja?

A kötetet bevezető tanulmány (**Agrárinnováció: kísérlet vagy térségi paradigmaváltás.** In: Biró, Magyar 2014. 13-44.) hangsúlyozza, hogy a vizsgált térségben az innovációs folyamat innovatív tartalmát, potenciális társadalomformáló erejét az adott társadalmi közeghez és agrárgyakorlathoz mért különbözősége, illetve ennek a különbözőségnek a társadalmasítási lehetősége adja. Innovatív szerepét pedig az a potenciális változás termeli, amelyet ez a különbözőség az adott kontextusban elindíthat. E megközelítés alapján agrárinnovációnak minősül ebben a térségben minden olyan kezdeményezés, amely a tág értelemben felfogott agrárium működésében túlmutat az elmúlt két évtized gyakorlatán, és az eddigi gyakorlathoz viszonyítva új utakat, új megoldásokat keres. Az agrárinnováció társadalmi szerepéről, a térségi versenyképesség megteremtésében betöltött funkciójáról elsősorban ennek a viszonynak az ismeretében tehetünk olyan állításokat, amelyeknek fejlesztéspolitikai hasznosítása is lehet.

Ez a megközelítés értelemszerűen hozza előtérbe azt a kérdést, hogy vannak-e az adott térség társadalmának működésében olyan tényezők vagy folyamatok, amelyek az agrárinnováció endogén korlátaiként működnek. A külső korlátokról (pl. anyagi támogatás, politikai támogatás) a térségi közéleti és szakmai diskurzusban sok szó esik, a folyamatot akadályozó vagy lassító belső tényezőkről már sokkal kevesebb. A tanulmányba foglalt fontosabb észrevételek az alábbiak:

„... a vizsgált vidéki térségben az agrárinnováció szereplői diszkurzív szinten sok fejlődési akadályt nevesítenek, ugyanakkor egyértelműen látszik az is, hogy az akadályokat külső tényezőkhöz kötik, illetve egyfajta térségen belüli „körbemutogatással" egymásban keresik a versenyképtelenség magyarázatát, illetve felső/külső tényezőktől várják a megoldást. Ez az értelmezési gyakorlat tekinthető az egyik fontos térségi fejlődési korlátnak, amely – paradox módon – éppen a térségi agrárinnováció szereplőinek praxisán belül termelődik.

Az akadályozó tényezőknek ez a ***diszkurzív eltávolítása*** *(akár a térségen kívülre, akár a térségen belül a „másikra") a mi-ők, én-ők relációban olyan oppozíciót termel, amely az egyéni kezdeményezések eredményeit és eredménytelenségeit a rendszer egészének versenyképtelenségére vetítve interpretálja. Ennek a gyakorlatnak az egyéni kezdeményezésekre nézve pozitív és negatív hatása is van. Pozitív hatása az, hogy az oppozíció révén a saját kezdeményezés jelentős*

mértékben fölértékelődik („a rossz, kedvezőtlen környezet ellenében képes vagyok jó, saját kezdeményezést indítani és fenntartani"). Negatív hatása abban fogható meg, hogy az agrárinnovációs kísérlettel foglalkozót ez a gyakorlat elzárja attól, hogy érzékelje a rendszer endogén, strukturális korlátait, és azokat önerőből meghaladja (...) Ami ebből számunkra fontos: ***az értelmezési oppozíciók termelődése*** *nemcsak az értelmezési mozgásteret szűkíti le, hanem a cselekvés mozgástereit is, az egyéni kísérleteket bedobozolja..."(31.)*

(...) „Van der Ploeg a családi hátterű, családi jellegű agrárgazdálkodás működése kapcsán arról ír, hogy a sikeres működéshez négy dimenzió szimultán menedzsmentje szükséges. Ez a négy dimenzió a következő: a termelés, a reprodukció, a piac (értékesítés) és a család. Amellett érvel, hogy a sikeres működéshez szükség van a négy dimenzió egyenként nagyon eltérő értékrendszere közti átjárásokra, azok összehangolására. Ez a modell azért érdemel figyelmet, mert jelzi, hogy nem lehet egyik szegmenstől sem eltekinteni, miközben a maga során mindeniknek eltérő az eszköz- és célrendszere. A négy dimenzió szimultán kezelése biztosíthatja, hogy a termelés eredményekhez vezet (munkaszervezés, technológiák, tanulás), a tevékenység fenntartható és/vagy bővíthető (belső és külső források hasznosítása, tanulás, tőkeképzés), a külső környezettel a kapcsolat állandó és interaktív jellegű (piaci környezet), és nem utolsósorban mindez a család igen összetett rendszerére épül. A négy dimenzió szimultán menedzsmentje biztosíthatja azt, hogy a tevékenység igazodni tud a környezeti változásokhoz, és ki tudja használni a környezet direkt és indirekt támogatását, a családi jellegű gazdálkodás a számára releváns társadalmi-gazdasági környezetbe integráltan működik.

Térségünk családi jellegű gazdaságai szintén erőteljesen integrálódnak a számukra releváns társadalmi-gazdasági környezetbe, azonban lényegesen eltérő modell szerint. Az egyik fontos különbségnek az látszik, hogy hiányzik a működésből (vagy csak efemer módon van jelen) a piaci szegmens. Ennek messzemenő következményei vannak a családi gazdaság működési modelljére nézve. Példaként csak azt emeljük ki, hogy a piaci dimenzió alacsony szerepe miatt a gazdaság működésében nem jelenik meg a kockázat, nem alakulnak ki azzal kapcsolatos kezelési módok. Ennek – többek között – igen fontos következménye van a közösségen belüli tudásmegosztásban. A kockázat hiánya vagy csekély mértéke nem készteti koalícióra, szerveződésre a szereplőket, és nem alakítja ki a tudásmegosztás igényét és gyakorlatát sem. Fejlesztő szakemberek sokszor felteszik a kérdést, hogy a gazdálkodással foglalkozók többsége miért „nem akar tanulni", vagy miért tekinti az ismeretszerzést csak formális kötelezettségnek. A válasz az, hogy a családi gazdálkodás működési módja ezt nem, vagy csak kismértékben igényli a piaci szegmenshez való kapcsolódás hiányából, illetve az ebből eredő "szigetszerű" működés jellegéből adódóan.

A másik nagyon fontos különbség a családi gazdálkodást alkotó komponensek erőteljes tartalmi hierarchikus rendezettsége. Amint a fentiekben láttuk, Van der Ploeg a komponensek szimultán kezelését jelezte, ebben a modellben a komponensek közti egyeztetés termeli a rendszer homogenitását. Az ebben a térségben erőteljesen jelen lévő családi gazdálkodásban egy domináns kognitív séma integrálja a tevékenység alkotóelemeit, és minden alkotóelem (pl. termelés, alkalmazott technológia, beruházások, munkaerő felhasználás, tanulás, tőkeképzés stb.) annak mértékében nyeri el fontosságát, hogy milyen mértékben felel meg a kognitív sémának, mennyiben erősíti, igazolja azt. Ugyanakkor legalább ennyire fontos, hogy az adott családra jellemző kognitív séma legyen struktúrájában hasonló az adott közösségben működő többi családi sémához, legyen empirikusan érzékelhető az azokkal való strukturális egybeesés. A kognitív séma legfontosabb tartalmi elemei közé tartozik a gazdálkodás ciklikus jellege (rövid távú tervezés), az önellátásra való törekvés (pl.a földtulajdon mértéke, az alkalmazott technológia és a családi munkaerő közti összhang), a saját-idegen, belső-külső oppozíciók nagyon erős szervező és értékelő/értelmező ereje, a pénzkiváltó gazdasági tevékenység fölértékelt jellege stb.

Ez a családi gyakorlat jelenti azt a lokális jellegű társadalmi-gazdasági kontextust, amelyben az agrárinnovációs kísérletek megjelennek, működni próbálnak, és amelyben – ez nagyon fontos – maguknak társadalmi legitimitást is szeretnének szerezni. Az innovatív szereplőt többek között arról lehet fölismerni, hogy tagolja a tevékenységek rendszerét, igyekszik eltekinteni a fentiekben jelzett kognitív sémától és annak fókusz-jellegű domináns szerepétől, a saját-idegen, belső-külső oppozíciót kooperációs formákkal igyekszik helyettesíteni, és természetesen foglalkozik a piaci szegmenssel, a kockázattal is. Nyilvánvaló, hogy az agrárinnovációs folyamat szereplője számára a családi gazdaságok működési módja kedvezőtlen kontextust képez. (...)

A vizsgált térség szemszögéből a kérdés az,hogy van-e átmenet a ma működő sűrű lokális hálóból olyan lokális háló irányába, amely az agrárinnováció szereplői számára nem korlátozó, hanem támogató környezetet jelent? És miként lehet erre szakmai programokkal rásegíteni? A hálózat és hálózat közti különbséget jól jelzi többek között az, hogy az erre a térségre jellemző lokális networkok működési módja a hálózathoz tartozó családi gazdaságok esetében a mentális egység fenntartása mellett a funkcionális elkülönülést termeli/tartja fenn. Ezzel szemben a hivatkozott szakértők az agrárinnovációt támogató lokális hálózatok esetében azt emelik ki, hogy a network sűrűsége és működési módja a flexibilitás magas fokát kell eredményezze mind a hálózat, mind a hozzá tartozó tagok számára. Hasonló mértékben érdemel figyelmet az is, hogy a kockázatérzékelés, kockázatkezelés adott szintje és a tanulási, tudásmegosztási igények között összefüggés van. Az általunk elemzett térségi közösségekben a kockázatnak alacsony

szerepe van (a piaci szegmens hiányzik vagy jelentéktelen mértékű), ezért a network tagjai szemszögéből nincs relevanciája az olyan tanulásnak vagy tudásmegosztásnak, amely az elfogadott kockázatérzékelési szint felett van, az ilyen tanulás vagy közösségen belüli tudásmegosztás hasznát nem látják, és természetesen az innovatív gyakorlatok szerepét, fontosságát sem. Ezek a példák azt jelzik, hogy az agrárinnovációs folyamat szereplőinek térségi „helyzetbehozása" nem szűkíthető le egyszerű ismeretterjesztésre, és a továbblépéshez aligha lesznek elegendőek a térségben már ismert agrártámogatási gyakorlatok." (34-36.)

4. Egy sajátos innovációs terület: a biogazdaság

A programsorozat harmadik modulját a PAHRU által 2014 októberében szervezett szakmai fórum alapozta meg. A kutatómunka keretében ezúttal is fontos szerepet kapott olyan beszámolók, elemzések, interjúk készítése, amelyek e témakör térségi szakértőit szólaltatják meg. A program keretében 18 esettanulmány jellegű interjú készült a biogazdálkodás gyakorlati kérdéseiről. A program eredményeit összefoglaló kötetben[5] a szakmai elemzések körében külön tanulmány foglalkozik a biogazdálkodás és a biotermékek térségi marketingjével, illetve az ágazat térségi aktoraival. A biogazdálkodás térségi helyzetét ismertető összefoglaló tanulmány (**A biogazdálkodás székelyföldi feltételrendszere és folyamata,** In: Biró, Magyar, 2015.17-44.)a térségi agrárinnovációs folyamat kontextusában mutatja be a térségi társadalomtörténeti előzményeket, az ágazat szereplőinek fontosabb jellemzőit, a biogazdasághoz kapcsolódó térségi tudás alapvonásait, a térségi média tematizációs gyakorlatát, a kurrens szerveződési kereteket, valamint a térségi intézményi-szakértői tevékenység jegyeit. A tanulmány összefoglaló fejezete egyaránt tekinthető a szakmai tapasztalatok összegzésének és a továbblépési lehetőségek számbavételének.

„Diffúz és több elemből álló, változásban lévő térségi innovációs folyamattal állunk szemközt, amely trendszerűen ugyan erősödik, de amely szerkezetét tekintve egyelőre nem több, mint hívószavak, szlogenek és egymással össze nem függő programok által körülhatárolt elemek halmaza. A folyamathoz tartozó egyes elemek (gazdaságok, képzések, fogyasztási gyakorlatok, tudások, rendezvények, támogatások, médiaanyagok stb.) funkcionálisan nem, vagy csak alig kapcsolódnak egymáshoz. Inkább narratív szinten (elvek, célok, felhívások, érvek, indoklások

[5] Az innováció vonzásában. Biogazdálkodás a székelyföldi térségben. Szerkesztette: Biró A. Z., Magyar F., 2015. Státus kiadó, Csíkszereda, pp. 245.

stb.) és a nyilvános megjelenítési /módozatok révén (termékek, termelők, rendezvények, nyomtatott anyagok) áll össze az a térségi keret, amely a folyamat elemei számára egyfajta védőburkot, ugyanakkor viszonyítási, értelmezési felületet kínál. Ezt a szerkezeti formát egy korábbi elemzésben „pontszerűnek" neveztük. Jellemzője nem csupán az önálló működési mód, az együttműködés és a klaszterszerű szerveződés hiánya, hanem az egyéni területfoglalási igyekezet és a hasonló kezdeményezésekkel szembeni burkolt vetélkedés is. Ez a félig-meddig rendezett, félig-meddig diffúz modell jellemzi a működési módokat is.

A biogazdálkodás, mint térségi innovációs folyamat többféle módon „támaszkodik" az olyan korábbi vagy most zajló térségi innovációs kezdeményezésekre, mint a helyi termékek előtérbe kerülése, a gasztronómiában a térségi sajátosságok térnyerése, a természeti környezet védelmének térségi tematizációja és gyakorlata, a székelyföldi térség értékes voltának közéleti doktrínája, a kulturális jellegű örökségvédelem gyakorlata, a kézműves paradigma előtérbe hozásához kapcsolódó térségi kísérletek. A felsorolt folyamatokkal való tudatos vagy nem tudatos összekapcsolás/összekapcsolódás egyfelől olyan azonosításokhoz vezet (ami helyi, az bio is stb.), amelyek támogatják a biogazdálkodás és a termékek térségi pozícionálását. Másfelől viszont ezek az összekapcsolódások akadályozzák azt, hogy a biogazdálkodás mint folyamat önállóan pozícionálja magát. Ennek eredménye az, hogy a „miben is áll a biogazdálkodás, a biotermék" típusú tudások a gazdák vagy a szakértők körében sokkal markánsabban definiáltak, mint a közbeszédben vagy a vásárlók körében. Ez utóbbiak rendszerint egyenlőségjelet tesznek a biogazdálkodás és a fentiekben felsorolt egyéb innovációs gyakorlatok közé. Ez az öntudatlan összekapcsolási beállítódás az egyik legjelentősebb térségi strukturális korlát a biogazdálkodás mint térségi innovációs folyamat megerősödése előtt. Ez egyszerűen fogalmazva annyit tesz, hogy a térségi lakosság "nem látja" a biogazdálkodásban, a biotermékben azt, amit a termelők és szakértők "látnak", vagyis az innovációs folyamat társadalmi elfogadottsága nagyon kicsi, és vélhetően így is marad, ha az ágazat nem lesz képes magát másként pozícionálni.

Ez az innovációs folyamat az induláskor kizárólag bottom-up típusú szerveződést mutatott, amelyben térségen belüli egyéni termelői kezdeményezések játszották a legnagyobb szerepet. Ezekben – amint azt már a tanulmány elején jeleztük – a térségen kívüli információk, ösztönzések, konkrét példák, tapasztalatok jelentettek meghatározó tényezőt. A térségen belüli intézmények támogató szerepe ezután, ezeket a bottom-up kezdeményezéseket tapasztalva alakult ki, mint ahogy a fogyasztói gyakorlat is. Ezt követően jelent meg az országos szakpolitika, és alakult ki az adminisztratív kezelési keret, a jogi háttér, illetve a támogatási gyakorlat. Mindehhez kapcsoltan pedig megjelent, majd fokozatosan növekedett a médiabeli

tematizáció, a szakmai tematizáció és a képzés. Térségi vagy kisebb hatósugarú szakpolitikai koncepció kialakítására még nem került sor, és a térségi közéleti szereplők kifejezetten ehhez a folyamathoz kapcsolt képviseleti jellegű szerepgyakorlata is csak ezután várható.

A biogazdálkodás mint innovációs folyamat menedzselési szegmense (intézményi hátterű hálózatalakítás, térségi támogatási rendszer, ágazati szakpolitika, programszerű térségi tematizáció, intézményes szaktanácsadási háttér, rendszeres képzési gyakorlat stb.) egyelőre csak eseti, kísérleti jellegű kezdeményezéseket tartalmaz. Ez részint az ágazathoz kapcsolódó szakmai és hivatali legitimációs gondok miatt van így, részint pedig ilyen jellegű tevékenységre igénybe vehető térségi vagy országos források hiánya, esetleg nem ismerete miatt.

A fenntiekben bemutatott jellemzők olyan térségi innovációs folyamatot eredményeznek, amely szerkezetében és működési módjában egyértelműen a térségben már korábban elindult innovációs folyamatokra hasonlít. Az ilyen jellegű térségi bottom-up folyamatok általános jellemzője az, hogy a kreatív kezdeményezések sora, az adottságok és a lehetőségek érzékelése az indulási időszakában felfuttatja a folyamatot, azonban az ilyen sokszereplős és sokarcú folyamat önmagában nem képes arra, hogy kitermelje és működtesse a folyamat egészére hatást gyakorolni tudó menedzsment gyakorlatát. Az országos szerkezetbe való illeszkedés (amennyiben van ilyen és az összhangban van a térségi kezdeményezésekkel, ami nem mindig fordul elő) értelemszerűen nem a térségi szerveződést támogatja, hanem az egyéni vagy klaszterjellegű illeszkedést. Ha meg térségi léptékben nem alakul ki – térségi intézmények, szakértők részételével – a folyamat-menedzsment valamilyen szintű működési formája, akkor az egyedi innovatív kezdeményezések száma egy idő után csökken, a folyamat fokozatosan kifullad, a szereplők egy kisebb része talpon marad, de a térségi innovációs szerep lehetősége – amely ma az ágazatban a térség szempontjából nézve eleve benne van – elvész." (38-40.)

5. A fiatal gazdák csoportja

A programsorozat harmadik modulja az agrárinnovációs folyamat egy újabb sajátos szereplőcsoportjának, a fiatal gazdáknak a tevékenységét jelölte ki elemzési feladatként.

A program tervezése során abból indultunk ki, hogy a fiatal gazdák tevékenysége, társadalmi szerepe túlmutat a szűk értelemben vett agrárágazaton. A vidék, a helyi termék, a kézművesség felértékelődésének vagyunk tanúi, s ez a globális trend felértékeli a székelyföldi térség endogén adottságait, az agrárium

térségi lehetőségeit is. Amennyiben az innovatív jellegű agrártevékenységet a térségi modernizáció fontos összetevőjének tekintjük, akkor ehhez a fiatal gazdák innovatív szerepvállalása feltétlenül szükséges lesz. Ezért ennek a csoportnak a jellemzőit nem csupán vállalkozásként vagy helyi agrártermelőként kell számbavenni. Szükség van olyan megközelítésre, amelyeknek keretében az innovatív fiatal gazdák tevékenységét a térségi kontextus keretében, illetve a térség és a külső környezet viszonyában is elemezzük. A kutatási program eredményeit összefoglaló kötet[6] interjúanyagai már ebben a szellemben készültek. A kötet szakmai elemzései az új vidékfejlesztési paradigma szempontjait ismertetik, illetve a társadalmi részvétel és a helyi fejlesztés összefüggéseivel foglalkoznak. A vizsgált célcsoportra vonatkozó elemzéseket összefoglaló tanulmány (**A fiatal gazdák innovációs szerepe a székelyföldi térségben**, In: Biró, Magyar, 2016.13-56.) a térségi kontextus fontosabb összetevőit elemzi (a térségre dominánsan jellemző agrártevékenység alakulása, az oktatási és szakképzési környezet, a térségi szakpolitikai kontextus és támogatási gyakorlat, a médiatematizáció). Az elemzés a fiatal gazdák csoportjára vonatkozóan az alábbi témaköröket járja körül:

„Az innovatív kezdeményezések sokfélesége

Annak ellenére, hogy a gazdálkodást folytató családi háztartások számához viszonyítva az innovatív kezdeményezést tervező/folytató fiatal gazdák száma egyelőre nagyon kicsi, az innovatív kezdeményezések közelebbi vizsgálata azt mutatja, hogy gyakorlatilag nincsen két egyforma, vagy egymáshoz nagyon hasonlító kezdeményezés. Ezek a kezdeményezések egyediek és egyéniek. Az egyediséget az jelzi, hogy különböznek a választott tevékenység tartalmát illetően, az innovatív kezdeményezés okait, ösztönző feltételeit, menetét, céljait és értékelését illetően. Egyéniek ezek a kezdeményezések abban az értelemben, hogy nagyon sok személyes komponens tartalmaznak.

A helyi vagy térségi modernizációs szerep szemszögéből nézve a sokféleség, a kezdeményezések egyedi és személyes volta előnyt és hátrányt egyaránt jelent. Előnyt jelent az, hogy a közvetlen környezetüktől való erőteljes különbözőség révén nem csak magukra hívják fel a figyelmet, hanem – egyfajta szinekdochés viszony révén – az agráriumhoz kapcsolódó innovációt (még pontosabban az innováció lehetőségét, aktualitását) általánosabb szinten is tematizálják. Az egyediség és a személyes jelleg arra is alkalmas, hogy közvetlen

[6] Agrárinnováció – térségi esély. Fiatal gazdák a székelyföldi térségben. Szerkesztette: Biró A. Z., Magyar F., 2016. Státus kiadó, Csíkszereda, pp. 229.

környezetükben kitermeljék és fenntartsák a róluk szóló hétköznapi interpretációkat, s a helyi közösségben változó, gyakran újrafogalmazott narratívákat generáljanak.

(…) A modernizációs hatás szempontjából az egyediség és az erőteljes személyes jelleg hátrányt jelent annyiban, hogy az innovatív kezdeményezések formalizáltsága alacsony szinten marad, a beindított folyamat sérülékeny, a növekedés vagy a fenntarthatóság bizonytalan, a saját tevékenységre irányuló interpretációk változóak, s mindez korlátozza azt, hogy az innovatív kezdeményezések mások számára könnyen követhető példaként, jó gyakorlatként jelenjenek meg.

Egyedi kezdeményezések halmaza

Egyértelműen elmondható, hogy a vizsgált kezdeményezések nem a térségi társadalmi és agrárpraxisból nőttek ki, nem lokális tudásokra, felhalmozott kompetenciákra alapozódnak. A lokalitáson, térségen kívül szerzett tapasztalatok, tudások, információk illetve a tartósan megőrzött vagy újraépített külső kapcsolatok már eleve innovatív helyzetbe hozzák ezeket a kezdeményezéseket, ugyanakkor el is határolják a helyi társadalmi kontextustól. A térségi biogazdálkodással foglalkozó korábbi programunkban (Biró – Magyar 2015) részletesebben is foglalkoztunk annak bizonyításával, hogy a térségen kívüli tartós kapcsolat – a helyi társadalmi környezet viszonylatában – innovációt generál. Részletesebb vizsgálat keretében célszerű foglalkozni azzal, hogy ezekben a térségi innovatív kezdeményezésekben miben is áll a helyi tartalom, mi az ami a térségen kívülről származik, és mi az a tartalom, ami az innovatív tevékenység kialakítása és működtetése során az adaptációs folyamat termékeként mint saját tartalom jön létre. (…)

Miért és hogyan agrárinnovációs csoport

Az elemzett kezdeményezések abban az értelemben is innovatívak, hogy túllépnek vagy igyekeznek túllépni a térségi átlagos családi gazdálkodási modellen. Ha megvizsgáljuk az egyes kezdeményezések tartalmát és működési módját, akkor azt mondhatjuk, hogy a térségi vagy a helyi kontextusokhoz viszonyítva ez a csoport nagyon jelentős mértékben innovatív. Ez többek között az alábbiakban mutatkozik meg: az agrártevékenységnek az adott településen vagy a térségben korábban ismeretlen tartalma, a tevékenység jellege, a pályázat és a hitel fontossága, a családi erőforrásokon túllépő méret, a specializálódásra való törekvés, a külső információk és külső kapcsolatok szerepe, a vállalkozói modell elemeinek bevezetése, az értékesítési elképzelések új modelljei, a személyiség és a tevékenység marketingjére irányuló kísérletek stb. A helyi gazdálkodási modelltől és mentalitástól lényegesen eltérő elemek az egyes innovatív

kezdeményezésekben nem egyformán jelennek meg, s azt sem mondhatjuk, hogy egy-egy kezdeményezésben fellelhető lenne minden innovatív jelleg. Lokális szempontból, a helyi társadalom működése és értelmezési kerete számára azonban nem az innovatív tartalmak sokfélesége vagy rendszerszerűsége a fontos, hanem azok markáns megjelenése. Elegendő egy vagy két újszerű elem megtapasztalása ahhoz, hogy a helyi társadalom a kezdeményezést „idegenként", „szokatlanként" beazonosítsa, s ennek folyományaként a helyi narratívákban az így beazonosított elem idegensége és szokatlansága egy szinekdochés manőverrel, rész-egész alapon az egész tevékenysége és az azt képviselő személyre is kiterjedjen.(…)

Az innovatív kezdeményezések helykeresése

Az elemzett kezdeményezések jellemzően középre pozícionálják magukat a nagyüzemi farmgazdálkodás modellje és az önfenntartó jellegű családi gazdálkodás modellje között. Fontos számukra a tevékenység specializálása, a tudásalapú gazdálkodás, a vállalkozói modell szerinti működés, de ezek mellett kiemelten fontosnak tartják a térségi vagy helyi kontextushoz való kötődést. Ilyenek például: a helyi adottságok hasznosítására irányuló törekvés, a működés tekintetében a helyi kontextusba való beágyazódás igénye, a vidék felértékelődéséhez, újjáértékelődéséhez (vidékfejlesztési paradigmaváltás) kapcsolódó elvek fontossága. Ez utóbbiak közül rendszerint kiemelik a következőket, mint a saját tevékenységet megalapozó és irányító értékeket: környezetbarát gazdálkodás, a helyi értékek előtérbe helyezése, az egészséges élelmiszer előállítása és fogyasztása, a kézműves jelleg, a lokális vagy kistérségi identitás tartalmak, az endogén tudás hasznosításának igénye, a holisztikus jelleg megőrzése. Ez a típusú középre való pozícionálás egyszerre hordoz elkülönülést a másik két modelltől, illetve a saját tevékenység modellszerű definiálására és megélésére való törekvést is.(…)

Az innovatív kezdeményezések társadalmi beágyazottsága

A fiatal gazdák tevékenységének társadalmi beágyazottsága a vizsgált térségben többszintű és ellentmondásos folyamat. Az interjúk anyaga egyértelműen jelzi azt, hogy maguk a kezdeményezők a társadalmi elfogadást fontosnak tartják, s azt is, hogy a helyi közösség részéről ez az elfogadás nem problémamentes. Az elfogadási folyamat egyik szintje – ami már az elfogadás ambivalens természetére is utal – az innovatív kezdeményezésre irányuló narratívák és magatartások különbözésében érhető tetten. Az általános megállapítások szintjén jónak minősül az, ha egy fiatal agrárvállakozásba fog, „nem hangyja veszni a földet", „szeret foglalkozni az állatokkal", „itt helyben próbál megélhetést keresni", „itthon marad", „itt helyben vállakozik" stb. Ez az általános jellegű, és tartamában pozitív értékelés rendszerint nyilvánosan hangzik el,

egyfajta normatív beszéd, amelyet egyébként a térségi társadalmi nyilvánosság és az intézményes fejlesztéspolitikai diskurzus is hangoztat, megerősít. Ennek a normatív diskurzusnak a fölvállalása azonban nem zárja ki azt, hogy lokális szinten a helyi közösség tagjai az innovatív agrárkezdeményezést különösnek, szokatlannak, vagy akár különcködésnek, a normatív viselkedéstől eltérő szerepépítésnek tartsák, s azt sem, hogy távolságtartó magatartásokat alakítsanak ki vele szemben, beleértve a nyelvi-szimbolikus lefokozás eszköztárának az alkalmazását is. (…)

A tevékenység formalizáltságnak alacsony szintje

Részben a helykeresésnek, részben pedig a fentiekben jelzett köztes modell újszerűségének tudható be, hogy a fiatal gazdák tevékenysége csak kismértékben formalizált. Ezeknek a tényezőknek a hatása azzal kapcsolatos, ezek az innovatív vállalkozások nem régen indultak, többségükben oly módon alakultak ki és oly módon működnek, hogy arra a közvetlen környezetben nem nagyon van követhető modell. Vélhetően ennek tudható be, hogy maguk a kezdeményezők nem igyekeznek minél gyorsabban intézményesíteni a kialakított tevékenységet. Azzal érvelnek a képlékeny szervezeti állapot fenntartása mellett, hogy „még nem döntöttem el véglegesen, hogy milyen irányban fejlesszem", „egyelőre ki kell próbálnom magamat is, a lehetőségeket is", „ahogy alakulnak a dolgok, aszerint fogok dönteni.

(…)Ez a gyakorlat a fiatal gazdák tevékenységét egyfelől átláthatóvá, rugalmassá és hitelessé teszi, másfelől azonban ez a hangsúlyozottan erős személyesség (még pontosabban: személyfüggőség) korlátja lehet a vállalkozás növekedésének, a kapcsolatépítésnek, s nem utolsó sorban a másokkal való együttműködési keretek kialakításának is. Az elemzett interjúk anyagai alapján azt állíthatjuk, hogy a fiatal gazdák körében a személyességnek nagyobb súlya, értéke van, mint a formalizáltságnak. (…)

Az agrárinnovációs kísérletek holisztikus jellege

A vizsgált kezdeményezések mindenikére jellemző – kisebb vagy nagyobb mértékben – a tevékenység olyan típusú komplexitása, amit a „holisztikus" jelzővel érzékeltethetünk a legjobban. Erre jó példát jelent az, hogy a gazdálkodási gyakorlatban többféle technológia, többféle tudás él egymás mellett, a tevékenység minden mozzanatában nagy szerepet kap a vállalkozó személye, egyéniségének egyik vagy másik jellemzője. A személy „uralkodik" az egész folyamaton, és nem ő igazodik a tevékenység formalizált rendjéhez, igyekszik mindenhol, mindenben úgymond „benne lenni", a gazdasági tevékenység és a személyes identitás latens, illetve manifeszt komponensei átfedik vagy kiegészítik egymást.

(…)A terepmunka tapasztalatai alapján azt látjuk, hogy a fiatal gazdák tevékenysége különbözik abban a tekintetben, hogy mi mozgatja, termeli a tevékenységünkben megmutatkozó holisztikus jelleget. Az egyik típus esetében a holisztikus jelleg külső hatás, az agrártevékenység szemléleti, tartalmi, szervezési újszerűségének a következménye.

A másik típus esetében a holisztikus jelleg implicit vagy valamennyire tudatos módon a tradicionális gazdálkodási modellből következik. Ez nem kell feltétlenül családi agrártapasztalatot jelentsen, mert ez a holisztikus modell a nem agrárjellegű háztartások nagy részének működésében is jelen van. Az első csoport innovatívabb, nyitottabb, rugalmasabb. A második csoportra az jellemző, hogy nem annyira a tevékenység szemléletében és tartalmában újszerű, inkább az agrártevékenység megszervezésének módjában tér el a térségre jellemző önfenntartó családi gazdálkodási modelltől. Mindez arra utal, hogy a fiatal gazdák számának várható gyarapodásával együtt fog járni különböző gazdálkodási típusok, modellek megjelenése, s ezekhez várhatóan különböző támogatási gyakorlatokat és fejlesztéspolitikai elképzeléseket kell majd rendelni."(31-40.)

6. Elitcsoport? Generációváltás?

A programsorozat fentiekben bemutatott szakmai eredményei értelemszerűen vezettek el ahhoz a kérdésfelvetéshez, hogy valóban egy térségi generációváltás kezdetének vagyunk-e a tanúi, illetve milyen formában és milyen mértékben működik „elitként" a térségi innovatív agrárszereplők köre. Jelen kötet tanulmányai ezt a kérdést járják körül, a kötetbe foglalt interjúsorozat ehhez kínál tájékozódási pontokat és további elemzésre váró anyagot. Amint azt a kötet előszava nyomatékosan hangsúlyozza, napjainkra egyértelművé vált, hogy a kisléptékű innovatív agrárkezdeményezések a székelyföldi térség fontos gazdasági és társadalmi szereplőivé nőtték ki magukat, váltak, az általuk képviselt agrárinnovációs fordulat a térségi modernizáció új és fontos lehetőségét vetíti előre. Olyan folyamatnak vagyunk a tanúi, amelyben összekapcsolódik a helyi endogén érték és a külső környezetben szerzett szakmai tudás, a térségi tapasztalatokra való alapozás és a határozott változtatási szándék, a gazdasági teljesítményre, a versenyképességre irányuló törekvés és a környezettudatosság, a határozott, programszerű egyéni érvényesülési szándék és a társadalmi felelősségvállalás.

Elemzési és szakpolitikai szempontból ez a helyzet új kihívásokat termel. Az elemző munkának most már túl kell lépnie a leíráson, illetve az olyan szakmai érvelésen, amely a folyamat fontosságra próbálja felhívni a figyelmet. A vidékfejlesztési, vidékszociológiai elemzések korszerű eszköztárát hasznosítva arra kell törekedni, hogy láthatóvá váljanak ennek a modernizációs fordulatnak azok a belső összetevői, amelynek ismerete, figyelembe vétele nélkül hatékony térségi szakpolitikai tervezés és támogatási gyakorlat nem alakítható ki.

A térségi agrárinnovációs folyamatban – mint potenciális térségi modernizációs fordulatban – rejlő kihívást és lehetőséget illetően a kiindulópontot az jelenti, hogy a mai elitszerepek még képlékenyek, efemer jellegűek, nem tudatosan és nem célirányosan épülnek, társadalmi beágyazottságuk kismértékű és bizonytalan. Szemben a már beágyazódott rurális elittel, az innovatív agrárszereplők a vidéki térség vagy a település újrafelfedezését nem a korábbi modellek és intézmények rehabilitációjával, hanem az exogén és endogén tényezők interakciójában termelődő innovációval kívánják elérni. Ez ehhez szükséges térségi intézményi szerkezetek hiányában (szaktanácsadás, klaszter, szakpolitikai programok stb.) a térségen kívüli tényezőkhöz (információk, szakmai tudások, technológiák, szakmai partnerek stb.) való kapcsolódásuk fontos, sok esetben folytonos. Ez jelenleg azzal az eredménnyel jár, hogy elitszerepeik legitimációja is egyelőre inkább külső tényezőkre támaszkodik. Az elitszerep külső legitimációja pedig erős és biztos támogatás jelent, de ugyanakkor a lokális társadalomba való beágyazódás korlátjaként is működik. A támogatási koncepciók és programok kidolgozásához a jelenleginél jóval többet kell tudnunk olyan témakörökről, mint az egyedi elitszerepek alakulása, ezeknek az elitszerepeknek az intézményesülési feltételei és módozatai, a lokális vagy nagyobb léptékű társadalmi beágyazódások alakulása. Bízunk abban, hogy a PAHRU által kezdeményezett és menedzselt programsorozat eredményei további szakmai munkára ösztönzik azokat a térségi fiatal szakembereket, akik az új vidékfejlesztési paradigma szemléletében és módszertanában valós továbblépési lehetőséget látnak.

A kötet szerzői

Biró A. Zoltán társadalomkutató, a KAM munkatársa,
a Sapientia EMTE oktatója

Fülöp Ilona PhD hallgató, Debreceni Egyetem,
Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program/Parajd

Haschi András igazgató, Hargita Megyei Mezőgazdasági Kifizetési
és Intervenciós Ügynökség

Kovács Ottilia-Enikő szociológus

Kovács Judit-Tünde PhD hallgató, Debreceni Egyetem,
Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program/Sepsiszentgyörgy

Könczei Csaba igazgató, Kovászna Megyei Mezőgazdasági Vezérigazgatóság

Magyar Ferenc a Szent István Egyetem főtitkára,
a Pro Agricultura Hargitae Uiversitas Alapítvány operatív alelnöke

Orbán Miklós elnök, Kovászna Megyei Fiatal Gazdák Egyesülete

Sárosi-Blága Ágnes szociológus, a KAM munkatársa, PhD hallgató,
Debreceni Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika
Doktori Program/Csíkszereda

Török Jenő igazgató, Hargita Megyei Mezőgazdasági Vezérigazgatóság